Visų šalių proletarai, vienykitės!

PARTIJOS ISTORIJOS INSTITUTAS prie LKP CK —
MARKSIZMO-LENINIZMO INSTITUTO prie TSKP CK FILIALAS

F. ENGELSAS

VALSTIEČIŲ KARAS VOKIETIJOJE

VALSTYBINĖ
POLITINĖS IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS — 1962

TURINYS

ILIUSTRACIJOS

Ф. Энгельс
КРЕСТЬЯНСКАЯ ВОЙНА В ГЕРМАНИИ
На литовском языке
Госполитнаучиздат Литовской ССР, 1962 г.

Vertė *V. Brazaitytė*
Ats. redaktorius *J. Misevičius*

Leidinys Nr. 6843. Tiražas 6000 egz.
Pasirašyta spausdinti 1962.VII.23.
Popierius 60×92/16=6,625 pop. lapo, 13,5 sp. lanko + 2 žemėlapiai 14,39 apsk. leid. lanko.
Kaina Rb. 0,58.

Spausdino Valst. „Pergalės" sp. Vilniuje, Latako g. 6. Užsakymo Nr. 1080.

PRATARMĖ

Fridricho Engelso veikalas „Valstiečių karas Vokietijoje" buvo parašytas 1850 metų vasarą, pralaimėjus 1848—1849 metų revoliucijai. Kaip ir kituose įžymiuose marksizmo pradininkų to laikotarpio veikaluose, jame yra duotos pagrindinės idėjos, kurias iškėlė Marksas ir Engelsas, giliai apibendrinę istorinį 1848—1849 metų revoliucijos patyrimą.

Engelso knyga skirta galingo Vokietijos valstiečių ir žemutinių miesto sluoksnių (plebėjų) 1525 metų sukilimo istorijai. Marksas 1844 metais pavadino šį sukilimą „radikaliausiu vokiečių istorijos faktu" (žr. *Karl Marx, Friedrich Engels.* Werke, Bd. 1, Berlin, 1957, 386 psl.). Jis buvo ankstyvosios buržuazinės revoliucijos Vokietijoje — XVI amžiaus pradžios Reformacijos kulminacinis taškas. Reformacija buvo nukreipta prieš reakcingas feodalines jėgas, viduramžių katalikų bažnyčią ir t. t., kurios kliudė bręsti kapitalistiniams santykiams Vokietijoje ir kurtis centralizuotai vokiečių valstybei. 1525 metais pralaimėjus valstiečiams ir žemutiniams miesto sluoksniams, nepavyko ir ankstyvoji buržuazinė revoliucija Vokietijoje. Bailūs vokiečių biurgeriai perėjo į feodalų pusę, išdavikiškai stoję prieš sukilusius valstiečius. Liuteroniškoji reformacija buvo naudinga stambiesiems pasaulietiniams feodalams — kunigaikščiams. Šimtmečiams Vokietija buvo suskaldyta ekonominiu ir politiniu atžvilgiu. Politinė kova Vokietijoje, kaip nurodė Engelsas, „išsigimė į atskirų kunigaikščių rietenas su centrine imperijos valdžia, ir jos pasekmė buvo ta, kad Vokie-

tija dviem šimtmečiams buvo išbraukta iš politiškai aktyvių Europos nacijų tarpo" (*K. Marksas* ir *F. Engelsas*. Rinktiniai raštai dviem tomais, II t., Vilnius, 1950, 90 psl.).

Engelsas kreipėsi į istorinę Vokietijos praeitį, norėdamas parodyti revoliucines vokiečių liaudies išsivadavimo tradicijas ir atgaivinti jas liaudies atmintyje, kai Vokietijoje buvo įsigalėjusios nusivylimo nuotaikos ir jaučiamas nuovargis. Marksizmo pradininkai laikė tai viena iš priemonių, demaskuojančių šioms tradicijoms priešiškų reakcingųjų klasių politiką ir skatinančių vokiečių liaudį kovoti už pažangų Vokietijos vystymąsi, už revoliucinį, demokratinį jos suvienijimą. Engelsas savo veikale meistriškai piešia galingas XVI amžiaus revoliucinės valstietijos ir plebėjų kovingų vadovų figūras ir parodo, kokia didžiulė revoliucinė energija glūdi valstiečių masėse. „Buvo laikas,— rašė Engelsas savo knygoje,— kai Vokietija iškėlė asmenybes, kurias galima pastatyti greta geriausių kitų šalių revoliucinių veikėjų, kai vokiečių tauta parodė tokią ištvermę ir išvystė tokią energiją, kuri centralizuotoje nacijoje būtų davusi puikiausius rezultatus, kai vokiečių valstiečių ir plebėjų tarpe kilo tokios idėjos ir tokie planai, kuriais gana dažnai pasibaisi jų palikuonys" (žr. šios knygos 18 psl.).

Analizuodamas XVI a. įvykius, Engelsas padarė kai kurias labai svarbias išvadas ir apie 1848—1849 metų revoliucijos pamokas. Jis, pavyzdžiui, parodė išdavikišką vokiečių buržuazijos veiklą 1848—1849 metais, primenančią istorinio jos pirmtako — XVI a. vokiečių biurgerių elgesį. Jis atskleidė provincialų ribotumą ir svyravimus, būdingus tiek valstietijos masėms Valstiečių karo metu, tiek ir vokiečių smulkiajai buržuazijai XIX amžiuje. „Fr. Engelsas,— nurodė V. I. Leninas,— ypač pabrėždavo patyrimo pamoką, jungiančią ligi tam tikro laipsnio XVI amžiaus valstiečių sukilimą ir 1848 metų revoliuciją Vokietijoje, būtent: išstojimų atskirumą, engiamųjų masių neturėjimą centralizacijos, kuris yra susijęs su jų smulkiaburžuazine gyvenimo padėtimi" (*V. I. Leninas*. Raštai, 25 t., Vilnius, 1954, 184 psl.). Kartu Engelsas ryškiai nužymėjo tą ribą, kur baigiasi lygiagretė tarp 1525 metų įvykių ir 1848 metų įvykių. Jis parodė, kad 1848—1849 metų revoliucija vyko visiškai kitokiomis istorinėmis sąlygomis, kai daugelyje šalių

buvo laimėjęs kapitalistinis gamybos būdas, kai proletariatas jau buvo išėjęs į istorijos areną.

Nagrinėdamas labai svarbų Vokietijos istorijos laikotarpį, Engelsas naudojosi materialistinės dialektikos ir istorinio materializmo metodu. Jo analizėje teorinis apibendrinimų gilumas organiškai siejasi su politiniu išvadų aštrumu. Nepretenduodamas į savarankišką šaltinių tyrinėjimą (visa faktinė medžiaga paimta iš vokiečių istoriko V. Cimermano knygos), Engelsas pirmasis istorinėje literatūroje atskleidė socialinesekonomines Reformacijos ir Valstiečių karo priežastis, tuo metu Vokietijoje vykusios politinės ir religinės kovos klasinę esmę, kai tuo tarpu vokiečių buržuaziniai istorikai idealistai tą kovą telaikė „vien tik įnirtingomis teologinėmis rietenomis" (žr. šios knygos 32 psl.). Engelso veikalas yra klasikinis pavyzdys, kaip reikia studijuoti valstiečių judėjimą prieš feodalizmą ne tik Vokietijoje, bet ir kitose šalyse. Jis parodo tą didžiulį vaidmenį, kurį suvaidino visuomenės istorijoje liaudies masių kova prieš engėjus.

Pabrėždamas, kad valstietija yra ta revoliucinė jėga, kuri pakerta feodalinės visuomenės pamatus, Engelsas taip pat atskleidė ir silpnąsias valstiečių judėjimo puses. Valstiečių judėjimo neorganizuotumas, gaivališkas jo pobūdis, susiskaldymas, žemas valstiečių sąmoningumo lygis — visa tai Engelsas pažymėjo kaip valstiečių sukilimo pralaimėjimo priežastis.

Knyga „Valstiečių karas Vokietijoje" patvirtina nepaprastai svarbią marksizmo išvadą, kad iš visų kada nors istorijoje veikusių engiamųjų klasių tik proletariatas — kapitalizmo duobkasys ir naujos, socialistinės visuomenės kūrėjas — yra nuosekliai revoliucinė klasė, kurios uždavinys įvykdyti didžią istorinę visų išnaudojamųjų ir engiamųjų vado ir išvaduotojo misiją. Imdamas pavyzdžiu valstiečių sukilimų ir karų istoriją, Engelsas šiame veikale parodo, kad valstiečiai šimtmečius kovojo prieš savo engėjus, ir kartu tuo pabrėžia, kad valstietijos masių revoliucinių galimybių panaudojimas kovoje prieš išnaudotojišką kapitalistinę santvarką turi darbininkų klasei milžinišką reikšmę. Knygos „Valstiečių karas Vokietijoje" turinys yra glaudžiai susijęs su marksizmo pradininkų nubrėžtais proletariato hegemonijos idėjos metmenimis. Vysty-

damas kaip tik šias mintis apie valstietiją kaip darbininkų klasės sąjungininką, Marksas 1856 metų balandžio 16 d. laiške Engelsui iškėlė genialų teiginį, kad proletarinę revoliuciją reikia paremti „kokiu nors antruoju Valstiečių karo leidimu".

* *
*

Šios knygos prieduose spausdinama keletas rašinių ir laiškų, kurie papildo Engelso veikalo „Valstiečių karas Vokietijoje" turinį.

Marksas ir Engelsas laiškuose Lasaliui (1859 metų balandžio 19 d. ir gegužės 18 d.) pasisako prieš reakcingas Lasalio dramos „Francas fon Zikingenas" tendencijas. Griežtai prieštaraudami Lasalio mėginimui 1522—1523 metų bajorų sukilimo vado Zikingeno asmenyje išaukštinti XVI amžiaus vokiečių riterius, marksizmo pradininkai jau tuomet atskleidė vieną iš žalingiausių Lasalio teorijos bruožų, kurį sudarė valstiečių judėjimo revoliucinio pobūdžio neigimas, siekimas priskirti valstietiją prie reakcingų klasių.

Vėlesniais metais Engelsas ne kartą pasisakė spaudoje, pagrįsdamas proletariato partijos politiką valstietijos atžvilgiu. Šiam tikslui jis paskyrė tokius savo veikalus, kaip „Marka" (1882 m.), „Dėl Prūsijos valstiečių istorijos" (1885 m.), „Valstiečių klausimas Prancūzijoje ir Vokietijoje" (1894 m.) ir kt. Du pirmieji darbai pateikti šios knygos prieduose.

Prieduose taip pat spausdinama keletas neužbaigtų Engelso rankraščių, skirtų Vokietijos istorijai. 1873—1874 metais Engelsas ketino parašyti specialią Vokietijos istorijos apybraižą (žr. Engelso 1874 m. sausio 27 d. laišką V. Libknechtui. *K. Marksas* ir *F. Engelsas.* Raštai, XXVI t., 361 psl., rus. leid.). Pateikiamas šios apybraižos parengiamosios medžiagos — „Pastabų apie Vokietiją", kaip ją pavadino pats Engelsas,— fragmentas yra sumanyto parašyti veikalo smulkaus plano dalis. Jame konspektyviai nužymėtos pagrindinės 1500—1815 metų Vokietijos istorijos gairės.

Devintajame dešimtmetyje — o vėliau ir paskutiniame XIX amžiaus dešimtmetyje — sugrįžęs prie savo ketinimo, Engelsas nusprendė išdėstyti savo istorinių tyrinėjimų rezultatus nau-

jame, kiek pataisytame knygos „Valstiečių karas Vokietijoje“ leidime. „Valstiečių karas,— rašė jis 1884 m. gruodžio 31 d. F.-A. Zorgei,— bus pavaizduotas kaip visos vokiečių istorijos kertinis akmuo“ (*K. Marksas* ir *F. Engelsas*. Raštai, XXVII t., 444 psl., rus. leid.). Iš Engelso 1884 ir 1885 metų susirašinėjimo matyti, kad Engelsas norėjo plačiau nušviesti Vokietijos istoriją iki XVI amžiaus pradžios, remdamasis feodalizmo irimo, kapitalistinių elementų vystymosi ir nacionalinių Europos valstybių susidarymo proceso analize. Spausdinami rankraščiai „„„Valstiečių karo“ klausimu“ ir „Apie feodalizmo irimą ir nacionalinių valstybių atsiradimą“ tikriausiai yra: pirmasis — to įvadinio skyriaus, kuriuo Engelsas manė papildyti „Valstiečių karą Vokietijoje“, plano metmenys, o antrasis — užbaigta jo dalis. Engelsas taip pat ketino išplėsti savo veikalo pabaigą — nušviesti Vokietijos istorijos eigą ir po 1525 metų. Tačiau įtempta veikla, susijusi su vadovavimu tarptautiniam darbininkų judėjimui, taip pat Markso veikalų parengimas spaudai sutrukdė Engelsui įvykdyti kūrybinius savo planus.

* *
*

„Valstiečių karas Vokietijoje“ į lietuvių kalbą išverstas iš trečiojo vokiško leidimo, pasirodžiusio 1875 metais Leipcige. Lietuviškojo leidimo pratarmė paimta iš Marksizmo-leninizmo instituto prie TSKP CK parengto rusiškojo šios knygos 1952 metų leidimo ir iš K. Markso ir F. Engelso Raštų antrojo rusiško leidimo 7 tomo pratarmės.

F. ENGELSAS

VALSTIEČIŲ KARAS VOKIETIJOJE

ĮŽANGA[1]

Šis veikalas buvo parašytas Londone 1850 m. vasarą, dar neišblėsus ką tik pasibaigusios kontrrevoliucijos sukeltam įspūdžiui, ir išspausdintas Karlo Markso redaguojamo žurnalo „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue"[2] 5-me ir 6-me numeryje, Hamburgas, 1850 metai.— Mano politiniai draugai Vokietijoje prašo šį veikalą pakartotinai išleisti, ir aš tenkinu jų norą, nes, deja, jis dar ir šiuo metu nenustojo savo aktualumo.

Jame nepretenduojama pateikti naują, savarankiškai ištirtą medžiagą. Priešingai, visa medžiaga apie valstiečių sukilimus ir Tomą Miuncerį yra paimta iš Cimermano[3]. Jo knyga, nors ir turi tam tikrų spragų, vis dar tebėra geriausia faktinių duomenų santrauka. Be to, senasis Cimermanas su didele meile ėmėsi savo dalyko. Tas pats revoliucinis instinktas, kuris paskatino jį visur šitoje knygoje būti engiamosios klasės šalininku, padarė jį vėliau vienu iš geriausių kraštutinio kairiojo sparno atstovų Frankfurte[4]. Tiesa, nuo to laiko jo pažiūros, atrodo, šiek tiek paseno[5].

Jeigu Cimermano dėstymui trūksta vidinio ryšio, jeigu jam nepavyksta pavaizduoti ginčijamų religinių bei politinių tos epochos klausimų kaip to meto klasių kovos atspindžio, jeigu toje klasių kovoje jis temato tik engėjus ir engiamuosius, bloguosius ir geruosius ir galutinę blogųjų pergalę, jeigu tiek kovos pradžią, tiek ir jos pabaigą sąlygojusius visuomeninius santykius jis supranta gana netiksliai, tai visi tokie trūkumai yra būdingi tam metui, kada buvo knyga parašyta. Priešingai,

tam laikui ji yra pagirtina išimtis tarp vokiškų idealistinių istorijos veikalų ir parašyta labai realistiškai.

Savo dėstyme, tik bendrais bruožais nušviesdamas istorinę kovos eigą, aš mėginau paaiškinti, kad Valstiečių karo kilmė, įvairių jame dalyvavusių partijų pozicijos, politinės ir religinės teorijos, kuriomis šios partijos mėgino išsiaiškinti savo pačių padėtį, pagaliau pati kovos baigtis tebuvo ano meto istorinių visuomeninio tų klasių gyvenimo sąlygų neišvengiama pasekmė; kitaip tariant, aš mėginau parodyti, kad to meto politinė Vokietijos santvarka, sukilimai prieš ją, epochos politinės ir religinės teorijos buvo ne priežastis, o rezultatas tos išsivystymo pakopos, kurioje tuo metu buvo Vokietijos žemdirbystė, pramonė, sausumos ir vandens keliai, prekyba ir pinigų cirkuliacija. Šį — vienintelį materialistinį — istorijos supratimą esu davęs ne aš, bet Marksas; juo taip pat yra pagrįstas jo kūrinys apie 1848—1849 metų Prancūzijos revoliuciją, išspausdintas toje pačioje „Revue", ir jo veikalas „Luji Bonaparto briumero aštuonioliktoji"[6].

Lygiagretė tarp Vokietijos 1525 metų revoliucijos ir 1848—1849 metų revoliucijos buvo perdaug akivaizdi, kad aš tada būčiau galėjęs jos visai nepastebėti. Tačiau greta bendros įvykių eigos panašumo, pasireiškusio tuo, kad ir pirmuoju, ir antruoju atveju ta pati kunigaikščių kariuomenė vieną po kito numalšino įvairius vietinius sukilimus, greta dažnai netgi juokingai panašaus miestų biurgerių elgesio abiem atvejais vis dėlto aiškiai ir ryškiai pasireiškė taip pat ir skirtumai:

„Kam buvo naudinga 1525 metų revoliucija?— *Kunigaikščiams.* Kam buvo naudinga 1848 metų revoliucija?— *Stambioms* valdovėms, Austrijai ir Prūsijai. 1525 metais už smulkiųjų kunigaikščių nugaros stovėjo smulkūs biurgeriai, kurie laikė juos pririšę prie savęs mokesčiais, o 1850 metais už stambių valdovių — Austrijos ir Prūsijos — stovi šių laikų stambioji buržuazija, greitai pajungianti jas sau valstybinės skolos pagalba. O už stambiosios buržuazijos nugaros stovi proletariatas"*.

---

* Žr. „Valstiečių karo Vokietijoje" paskutinį skyrių, šios knygos 109—110 psl. *Red.*

Deja, aš turiu pasakyti, kad šiuo teiginiu suteikiau per daug garbės vokiečių buržuazijai. Ji iš tikrųjų tiek Austrijoje, tiek ir Prūsijoje turėjo galimybę „valstybinės skolos pagalba greitai pajungti sau“ monarchiją, bet niekada ir niekur šia galimybe nepasinaudojo.

1866 m. karas davė buržuazijai dovanų Austriją[7]. Bet ji nemoka valdyti, ji bejėgė ir nieko nesugeba. Ji temoka šėlti prieš darbininkus, kai tik jie pradeda judėti. Ji tebėra prie valdžios vairo tik todėl, kad ji reikalinga *vengrams*.

O Prūsijoje? Tiesa, valstybės skola išaugo nuostabiai greitai, deficitas pavirto nuolatiniu reiškiniu, kasmet didėja valstybės išlaidos, buržuazija turi rūmuose daugumą, be jos sutikimo negalima nei mokesčių padidinti, nei paskolų užtraukti,— bet kurgi jos viešpatavimas valstybei? Dar prieš keletą mėnesių, kai valstybei vėl ėmė grėsti deficitas, buržuazijos pozicija buvo labai patogi. Jeigu ji būtų turėjusi bent *šiek tiek* ištvermės, ji būtų galėjusi pasiekti žymių nuolaidų. O ką gi ji daro? Ji laiko pakankama nuolaida tai, kad vyriausybė *leidžia jai* padėti prie savo kojų apie 9 milijonus, ir ne *vieneriems* metams, o kaip *kasmetinį* įnašą ir, be to, visai ateičiai.

Rūmuose posėdžiaujančių vargšų „nacionalliberalų“[8] aš visai nenoriu barti daugiau, negu jie nusipelnė. Aš žinau, kad juos paliko tie, kurie stovi už jų nugaros,— buržuazijos masė. Ši masė *nenori* valdyti. Ji vis dar gerai atsimena 1848 metų pamokas.

Kodėl Vokietijos buržuazija yra tokia nepaprastai baili, mes pasakysime vėliau.

Kitais atžvilgiais aukščiau pateiktas teiginys visiškai pasitvirtino. Pradedant 1850 metais, smulkios valstybės, vis aiškiau pasitraukdamos į antrąją vietą, tėra Prūsijos arba Austrijos intrigų svertai; tarp Austrijos ir Prūsijos įsiliepsnoja vis įnirtingesnė kova dėl hegemonijos, ir pagaliau 1866 metais klausimas išsprendžiamas prievarta. Tuo būdu Austrija išlaiko savąsias provincijas, Prūsija tiesiogiai arba netiesiogiai pajungia sau visą šiaurę, o trys pietvakarių valstybės tuo tarpu paliekamos nuošalyje[9].

Vokietijos darbininkų klasei visame šiame spektaklyje turi reikšmės tik štai kas:

Pirma, kad visuotinė rinkimų teisė įgalino darbininkus betarpiškai siųsti savo atstovus į įstatymų leidžiamąjį susirinkimą.

Antra, kad Prūsija parodė gerą pavyzdį, prarydama kitas tris karūnas iš dievo malonės[10]. Kad *po* šios operacijos ji vis dar tebeturi iš dievo malonės tą pačią nesuterštą karūną, kurią ji manė turėjusi anksčiau,— tuo dabar nebetiki net nacionalliberalai.

Trečia, kad Vokietijoje yra tik dar *vienas* rimtas revoliucijos priešas — Prūsijos vyriausybė.

Ir, ketvirta, kad Austrijos vokiečiai turi dabar pagaliau iškelti sau klausimą, kas jie nori būti — vokiečiai ar austrai? Kas jiems brangiau — Vokietija ar jų nevokiški priedai anapus Leitos? Jau seniai buvo savaime aišku, kad jie turi atsisakyti arba vieno, arba kito, bet tai visada užtušuodavo smulkiaburžuazinė demokratija.

Kai dėl kitų svarbių su 1866 metais susijusių ginčijamų klausimų, kurie nuo to laiko buvo „nacionalliberalų", iš vienos pusės, ir „Liaudies partijos"[11] — iš kitos, įgrisusių svarstymų objektas, tai paskesnių metų istorija pakankamai įrodė, kad abu šie požiūriai tik todėl taip smarkiai kertasi, kad jie yra priešingi to paties ribotumo poliai.

Visuomeninių Vokietijos santykių 1866 metai beveik nė kiek nepakeitė. Keletas buržuazinių reformų — vieninga matų ir saikų sistema, kilnojimosi laisvė, verslo laisvė ir t. t., be to, viskas biurokratijai priimtinuose rėmuose,— vis dar neduoda *to*, ką jau seniai turi kitų Vakarų Europos šalių buržuazija, ir palieka nepaliestą svarbiausią blogybę — biurokratinę koncesijų sistemą[12]. O proletariatui įprastinė policijos praktika ir šiaipjau visus įstatymus dėl kilnojimosi laisvės, dėl pilietybės teisės, dėl pasų panaikinimo ir kitus padarė visiškai iliuzinius.

Daug didesnę reikšmę, negu 1866 metų spektaklis, turėjo nuo 1848 metų prasidėjęs Vokietijoje spartus pramonės ir prekybos augimas, geležinkelių tiesimas, telegrafo ir jūrų laivybos vystymasis. Nors šie laimėjimai yra kur kas mažesni už Anglijos ir net Prancūzijos per tą patį laiką pasiektus laimėjimus, jie Vokietijai yra neregėti ir per dvidešimt metų davė jai žymiai daugiau, negu anksčiau duodavo ištisas šimtmetis. Tik

dabar Vokietija yra tvirtai ir negrįžtamai įjungta į *pasaulinę prekybą*. Pramonininkų kapitalai greitai padidėjo, o atitinkamai pakilo ir visuomeninė buržuazijos reikšmė. Plačiai pasireiškė tikriausias pramonės suklestėjimo požymis — *spekuliacija*, įtraukdama į savo triumfo žygį grafus ir hercogus. Dar prieš penkiolika metų Vokietijos geležinkeliai prašė paramos Anglijos įmonininkus, o dabar vokiečių kapitalas — tebūnie jam lengva žemelė!— tiesia geležinkelius Rusijoje ir Rumunijoje. Kaip galėjo atsitikti, kad buržuazija neišsikovojo taip pat ir politinio viešpatavimo, kad ji santykiuose su vyriausybe yra tokia baili?

Vokiečių buržuazijos nelaimė yra ta, kad ji, būdama ištikima mėgstamai vokiečių manierai, pasirodė perdaug vėlai. Ji suklestėjo tuo laikotarpiu, kai kitų Vakarų Europos šalių buržuazija politiniu atžvilgiu jau pradėjo smukti. Anglijoje buržuazija pajėgė iškelti į vyriausybę tikrąjį savo atstovą Braitą, tik išplėsdama rinkimų teisę, o tokio išplėtimo pasekmės turi likviduoti visą buržuazijos viešpatavimą. Prancūzijoje, kur buržuazija kaip tokia, kaip visa klasė, viešpatavo tik dvejus metus, 1849 ir 1850, respublikos laikotarpiu, ji galėjo pratęsti savo socialinį egzistavimą, tik užleisdama savo politinį viešpatavimą Luji Bonapartui ir armijai. O be galo išaugus trijų priešakinių Europos šalių sąveikai, dabar jau nebeįmanoma, kad buržuazija Vokietijoje ramiai ir taikiai įvestų savo politinį viešpatavimą, kai jis atgyveno savo amžių Anglijoje ir Prancūzijoje.

Būdinga buržuazijos ypatybė palyginti su visomis kitomis anksčiau viešpatavusiomis klasėmis yra kaip tik ta, kad jos vystymesi yra posūkio taškas, už kurio bet koks tolesnis jos galybės priemonių, vadinasi, pirmiausia jos kapitalų didėjimas tepadaro ją vis nepajėgesnę viešpatauti politinėje srityje. „*Už stambiosios buržuazijos nugaros stovi proletariatas*“. Vystydama savo pramonę, prekybą ir susisiekimo priemones, buržuazija kartu kuria ir proletariatą. Ir tam tikru momentu, kuris ateina ne visur vienu metu ir nebūtinai vienodoje vystymosi pakopoje, ji pradeda pastebėti, kad jos neatskiriamas bendrakeleivis — proletariatas — ima ją peraugti. Nuo to momento ji netenka sugebėjimo viena politiškai viešpatauti; ji ieško sau sąjungininkų,

su kuriais, priklausomai nuo aplinkybių, pasidalija savo viešpatavimą arba visiškai jiems jį užleidžia.

Vokietijoje šis posūkio taškas buržuazijai buvo jau 1848 metai. Tiesa, tuo metu vokiečių buržuazija išsigando ne tiek vokiečių, kiek prancūzų proletariato. 1848 metų birželio mėn. Paryžiuje vykę mūšiai jai parodė, kas jos laukia; vokiečių proletariatas buvo gana smarkiai sujaudintas ir įrodė jai, kad ir čia jau yra sėklų, kurios gali duoti tokį pat derlių; ir nuo šio momento buržuazijos politinis veiklumas buvo pakirstas. Ji pradėjo ieškoti sąjungininkų ir parsidavinėti jiems bet kokia kaina,— ir iki pat šios dienos ji nežengė į priekį nė vieno žingsnio.

Visi šie sąjungininkai iš prigimties yra reakcingi. Tai — karaliaus valdžia su savo armija ir savo biurokratija, tai — feodalinė diduomenė, tai — smulkūs užkampių junkeriai, tai pagaliau — kunigai. Su visais jais buržuazija sudarinėjo sandėrius ir susitarimus, kad tik išsaugotų brangų savo kailį, kol jai pagaliau jau nebeliko kuo prekiauti. Ir kuo labiau vystėsi proletariatas, kuo labiau jis ėmė jaustis esąs klasė ir veikti kaip klasė, tuo bailesnė darėsi buržuazija. Kai nepaprastai bloga prūsų strategija nugalėjo prie Sadovos dar blogesnę — nors tai ir keista — austrų strategiją, sunku buvo pasakyti, kas lengviau atsikvėpė — prūsų buržua, kuris kartu taip pat buvo sumuštas prie Sadovos, ar austrų buržua.

Mūsų stambieji buržua 1870 metais elgiasi lygiai taip pat, kaip 1525 metais elgėsi vidutiniai biurgeriai. Kai dėl smulkiųjų buržua, amatininkų meistrų ir krautuvininkų, tai jie niekada nepasikeis. Jie tikisi visokiomis suktybėmis prasimušti į stambiosios buržuazijos eiles ir bijosi, kad nebūtų nublokšti į proletariato eiles. Svyruodami tarp vilties ir baimės, jie kovoje saugos brangų savo kailį, o kovai pasibaigus, prisiplaks prie nugalėtojo. Tokia jau jų prigimtis.

Po 1848 metų kylant pramonei, vystėsi socialinė ir politinė proletariato veikla. Jau vien tas vaidmuo, kurį šiuo metu vaidina vokiečių darbininkai savo profesinėse sąjungose, kooperatyvų draugijose, politinėse organizacijose ir susirinkimuose, per rinkimus ir vadinamajame reichstage, parodo, koks gilus perversmas visiškai nepastebimai įvyko Vokietijoje per pasta-

ruosius dvidešimt metų. Vokiečių darbininkams priklauso didžiausia garbė: *tik jie vieni* pasiekė, kad į parlamentą gali siųsti darbininkus ir darbininkų atstovus, tuo tarpu nei prancūzai, nei anglai lig šiol neįstengė to pasiekti.

Tačiau ir proletariatas dar tebėra toje būklėje, kuri leidžia lyginti su 1525 metais. Klasė, priversta visą laiką gyventi vien iš darbo užmokesčio, toli gražu dar nesudaro vokiečių tautos daugumos. Vadinasi, jai taip pat reikalingi sąjungininkai, o pastarųjų galima rasti tik smulkiųjų buržua tarpe, miestų liumpenproletariato, smulkiųjų valstiečių ir žemės ūkio darbininkų tarpe.

Apie *smulkiuosius buržua* mes jau kalbėjome. Jie labai nepatikimi, išskyrus tuos atvejus, kai jau pasiekta pergalė: tada jie alinėse pradeda nepaprastai šaukti. Ir vis dėlto jų tarpe yra ir labai gerų elementų, kurie patys prisijungia prie darbininkų.

Liumpenproletariatas, kurį sudaro visų klasių nusmukusių elementų atmatos ir kuris daugiausia telkiasi dideliuose miestuose, yra blogiausias iš visų galimų sąjungininkų. Šie valkatos yra visiškai parsidavėliški ir nepaprastai įkyrūs. Jei prancūzų darbininkai kiekvienos revoliucijos metu rašydavo ant namų: „Mort aux voleurs!“— „Mirtis vagims!“— ir kai kuriuos vagis sušaudydavo, tai ne dėl žavėjimosi nuosavybe, o dėl to, kad jie teisingai suprato, jog visų pirma reikia atsikratyti šia gauja. Kiekvienas darbininkų vadovas, kuris panaudoja šiuos valkatas kaip savo gvardiją arba jais remiasi, jau vien tuo įrodo, kad jis yra judėjimo išdavikas.

Smulkieji valstiečiai — stambūs priklauso prie buržuazijos — būna nevienodi:

Arba tai — *feodaliniai valstiečiai,* kurie dar turi eiti lažą savo maloningiesiems ponams. Buržuazijai praleidus galimybę išlaisvinti juos iš baudžiavos,— tai buvo jos pareiga, — nesunku bus juos įtikinti, kad išlaisvinimo jie tegali laukti tik iš darbininkų klasės.

Arba tai — *nuomininkai.* Šiuo atveju dažniausiai susiduriame su tokiais pat santykiais, kaip ir Airijoje. Nuomos mokestis tiek išaugo, kad, esant vidutiniam derliui, valstietis vos begali išmisti su savo šeima, o esant blogam derliui, jis kone

miršta iš bado, negali sumokėti nuomos ir todėl pasidaro visiškai priklausomas nuo žemvaldžio malonės. Tokiems žmonėms buržuazija daro ką nors tik tada, kai ji priverčiama daryti. Iš ko jie gali laukti išsigelbėjimo, jei ne iš darbininkų?

Lieka valstiečiai, kurie ūkininkauja *nedideliuose nuosavos žemės sklypuose*. Juos dažniausiai taip slegia ipotekos, kad jie yra taip pat priklausomi nuo lupikautojų, kaip nuomininkai nuo žemvaldžių. Jiems irgi palieka tik visai menkas ir, be to, dėl nevienodo įvairiais metais derliaus labai nepastovus uždarbis. Jie mažiausiai gali dėti kokias nors viltis į buržuaziją, nes juos iki paskutiniųjų išnaudoja kaip tik buržua, kapitalistai lupikautojai. Tačiau jie dažniausiai yra labai prisirišę prie savo nuosavybės, nors iš tikrųjų ji priklauso ne jiems, o lupikautojui. Vis dėlto juos reikia įtikinti, kad jie tik tada galės išsivaduoti iš lupikautojo, kai liaudžiai pavaldi vyriausybė visas ipotekines skolas pavers viena skola valstybei ir tuo būdu sumažins palūkanas. O tai tegali padaryti tik darbininkų klasė.

Visur, kur viešpatauja vidutinė ir stambioji žemės nuosavybė, gausiausia klasė kaime yra *žemės ūkio darbininkai*. Taip yra visoje Šiaurės ir Rytų Vokietijoje, ir *čia* miestų pramonės darbininkai suranda *gausiausius ir natūraliausius* savo *sąjungininkus*. Kaip kapitalistas yra priešingas pramonės darbininkui, taip žemvaldys arba stambus nuomininkas yra priešingas žemės ūkio darbininkui. Tos pačios priemonės, kurios tinka pirmajam, turi tikti ir antrajam. Pramonės darbininkai gali išsilaisvinti tik paversdami buržuazijos kapitalą, t. y. gamybai reikalingas žaliavas, mašinas, įrankius ir pragyvenimo reikmenis, visuomenės, t. y. savo nuosavybe, kurią jie kolektyviai naudotų. Lygiai taip pat ir žemės ūkio darbininkai gali išsivaduoti iš savo baisaus skurdo tik tuo atveju, jei visų pirma žemė, svarbiausias jų darbo objektas, būtų atimta iš stambiųjų valstiečių ir — dar stambesnių — feodalų privatinės nuosavybės ir paversta visuomenine nuosavybe, kurią savo naudai kolektyviai dirbtų žemės ūkio darbininkų draugijos. Čia mes susiduriame su garsiuoju Tarptautinio darbininkų Bazelio kongreso nutarimu: vadovaujantis visuomenės interesais, žemės nuosavybę reikia paversti bendra, nacionaline nuosavybe[13]. Šis

nutarimas daugiausia buvo skiriamas toms šalims, kur yra stambi žemės nuosavybė ir su ja susijęs stambių dvarų ūkis, be to, kai tuose dideliuose dvaruose yra vienas ponas ir daug samdomųjų darbininkų. Tačiau tokia padėtis, aplamai imant, vis dar tebevyrauja Vokietijoje, ir todėl Bazelio kongreso nutarimas buvo *labai savalaikis* greta Anglijos *kaip tik Vokietijai.* Žemės ūkio proletariatas, kaimo samdiniai, yra ta klasė, iš kurios paimama daugiausia rekrutų valdovų armijoms. Tai yra ta klasė, kuri šiuo metu, esant visuotinei rinkimų teisei, siunčia į parlamentą didelį skaičių feodalų ir junkerių. Tačiau kartu tai yra miestų pramonės darbininkams artimiausia klasė, kuri turi tokias pat gyvenimo sąlygas ir netgi labiau skursta, negu jie. Ši klasė yra bejėgė, nes ji susiskaldžiusi ir išsisklaidžiusi; tačiau vyriausybė ir bajorija taip gerai žino paslėptą jos jėgą, jog sąmoningai siekia nusmukdyti mokyklas, norėdamos palikti ją tamsią. Pažadinti šią klasę ir įtraukti ją į judėjimą — toks artimiausias ir neatidėliotinas vokiečių darbininkų judėjimo uždavinys. Nuo tos dienos, kai žemės ūkio darbininkų masės išmoks suprasti savo interesus, nuo tos dienos Vokietijoje pasidarys negalima jokia reakcinga — vis vien, feodalinė, biurokratinė ar buržuazinė — vyriausybė.

* *

*

Pirmesnės eilutės buvo parašytos daugiau kaip prieš ketverius metus. Jos ir dabar tebėra reikšmingos. Tai, kas buvo teisinga po Sadovos ir Vokietijos padalijimo, pasitvirtina ir po Sedano ir prūsų nacijos šventosios Vokietijos imperijos įkūrimo[14]. Taip mažai tegali pakeisti istorinio vystymosi kryptį „pasaulį sukrečiantys“ vadinamosios didžiosios politikos spektakliai.

Jie tegali pagreitinti šį vystymąsi. Šiuo atžvilgiu nurodytų „pasaulį sukrečiančių įvykių“ kaltininkai nenoromis susilaukė tokio pasisekimo, kuris tikriausiai jiems patiems yra labai nepageidaujamas, bet su kuriuo noromis nenoromis tenka skaitytis.

Jau 1866 metų karas sukrėtė senąją Prūsiją iki pat pamatų. Po 1848 metų reikėjo jau nemaža vargo, siekiant vėl pajungti

senajai drausmei neramius vakarų provincijų pramonės elementus — tiek buržuazinius, tiek ir proletarinius; vis dėlto tai pavyko, ir rytų provincijų junkerių interesai greta armijos interesų vėl tapo viešpataujančiais valstybėje. 1866 metais beveik visa Šiaurės vakarų Vokietija tapo prūsiška. Jau nekalbant apie nepataisomą moralinę žalą, kurią patyrė Prūsijos iš dievo malonės karūna, prarijusi kitas tris karūnas iš dievo malonės,— dabar monarchijos svorio centras žymiai pasistūmėjo į vakarus. Penkis milijonus Reino srities ir Vestfalijos gyventojų papildė iš pradžių 4 milijonai vokiečių, prijungtų tiesioginės aneksijos keliu, o paskui — 6 milijonai vokiečių, prijungtų netiesioginės aneksijos keliu, panaudojant Šiaurės Vokietijos sąjungą[15]. O 1870 metais prie to prisidėjo dar 8 milijonai pietvakarių vokiečių[16], ir tuo būdu „naujojoje imperijoje“ prieš 14,5 milijono senųjų prūsų (iš šešių provincijų, esančių į rytus nuo Elbės, tame skaičiuje buvo dar 2 milijonai lenkų) stovėjo maždaug 25 milijonai, kurie jau seniai buvo peraugę senąjį Prūsijos junkerišką feodalizmą. Tuo būdu kaip tik dėl Prūsijos kariuomenės pergalių įvyko lemiamas poslinkis visuose Prūsijos valstybės pamatuose; junkerių viešpatavimas darėsi vis labiau nepakeliamas net vyriausybei. Tačiau kartu veržlus ir greitas pramonės vystymasis nustūmė junkerių ir buržuazijos savitarpio kovą į antrąją vietą, iškeldamas į priekį buržuazijos ir darbininkų kovą, todėl senosios valstybės visuomeniniai pagrindai ir iš vidaus patyrė tikrą perversmą. Nuo 1840 metų prasidėjusio lėto monarchijos irimo pagrindinė prielaida buvo bajorijos ir buržuazijos savitarpio kova, kurioje monarchija palaikė lygsvarą. Tačiau nuo to momento, kai iškilo reikalas jau ne bajoriją ginti nuo buržuazijos puolimo, o apsaugoti visas turtingųjų klases nuo darbininkų klasės puolimo, senoji absoliutinė monarchija turėjo visiškai pavirsti specialiai šiam tikslui paruošta valstybės forma: *bonapartistinė monarchija.* Šį Prūsijos perėjimą prie bonapartizmo aš jau išnagrinėjau kitoje vietoje („Butų klausimu“, 2-sis skyrius, 26 ir sek. psl.)[17]. Tačiau ten aš galėjau nepabrėžti vieno fakto, kuris čia turi labai svarbią reikšmę, būtent, kad šis perėjimas buvo *didžiausias žingsnis į priekį,* kurį Prūsija žengė po 1848 m.,— taip labai Prūsija

buvo atsilikusi nuo šiuolaikinio vystymosi. Ji vis dar tebebuvo pusiau feodalinė valstybė, o bonapartizmas, šiaip ar taip, yra šiuolaikinė valstybės forma, kurios prielaida yra feodalizmo pašalinimas. Todėl Prūsija turi ryžtis nusikratyti gausiomis feodalizmo liekanomis ir paaukoti junkerinę sistemą kaip tokią. Žinoma, visa tai vyksta kuo švelniausia forma ir skambant mėgstamai melodijai: „Visuomet iš lėto į priekį". Tai būdinga, pavyzdžiui, pagarsėjusiems apygardų nuostatams. Jie panaikina feodalines atskiro junkerio privilegijas jo dvaro teritorijoje, bet tik tam, kad atkurtų jas kaip visos stambiųjų žemvaldžių visumos privilegijas visoje apygardoje. Esmė pasilieka ta pati, tik ji išverčiama iš feodalinės kalbos į buržuazinę kalbą. Senosios Prūsijos junkeris prievarta paverčiamas kažkuo panašiu į anglų skvairą, bet jam nereikėjo ypatingai tam priešintis, nes ir vienas, ir antras vienodai kvaili.

Tuo būdu Prūsijai teko savotiškas likimas — šio šimtmečio pabaigoje malonia bonapartizmo forma užbaigti savo buržuazinę revoliuciją, kuri prasidėjo 1808—1813 metais ir pažengė į priekį 1848 metais. Ir jeigu viskas vyks sklandžiai ir pasaulis ramiai lauks, o mes patys pakankamai ilgai gyvensime, tai, gal būt, 1900 metais mes sulauksime, kad Prūsijos vyriausybė iš tikrųjų panaikins visus feodalinius institutus ir pagaliau Prūsija pasieks tokią padėtį, kokioje Prancūzija buvo 1792 metais.

Feodalizmo panaikinimas, išreikštas teigiama forma, yra buržuazinės santvarkos sukūrimas. Bajorijai netenkant privilegijų, įstatymų leidyba darosi buržuazinė. Ir čia mes prieiname pagrindinį vokiečių buržuazijos santykių su vyriausybe momentą. Mes matėme, kad vyriausybė *priversta* vykdyti šias lėtas ir smulkias reformas. Tačiau kiekvieną šią nuolaidėlę ji vaizduoja buržuazijai kaip jai atneštą *auką*, kaip su dideliu vargu iš karūnos išplėštą malonę, už kurią jie, buržua, savo ruožtu taip pat turi padaryti tam tikrų nuolaidų vyriausybei. Ir buržua, nors esmė jiems pakankamai aiški, leidžiasi taip apgaudinėjami. Tuo ir paaiškinamas tas tylus susitarimas, kuris Berlyne yra slaptas visų reichstage ir Prūsijos rūmuose vykstančių debatų pagrindas: iš vienos pusės, vyriausybė vėžlio žingsniais reformuoja įstatymus, vadovaudamasi buržuazijos

interesais, šalina feodalines ir susiskaldymo į smulkias valstybes sudarytas kliūtis pramonės vystymuisi, įveda bendrus visai šaliai pinigus, matus ir saikus, suteikia verslo laisvę ir t. t., suteikdama kilnojimosi laisvę, atiduoda visiškai kapitalo valiai Vokietijos darbo jėgą, globoja prekybą ir spekuliaciją; iš kitos pusės, buržuazija palieka vyriausybei visą tikrąją politinę valdžią, tvirtina mokesčius, paskolas ir naujokų ėmimą į kariuomenę ir padeda taip suformuluoti visus naujuosius reformų įstatymus, kad senoji policinė valdžia ir toliau pilnutinai galiotų nepageidaujamiems asmenims. Buržuazija savo laipsnišką visuomeninį išsivadavimą perka už nedelsiamą atsisakymą nuo savosios politinės valdžios. Žinoma, svarbiausias akstinas, kuris buržuazijai daro priimtiną tokį susitarimą, yra ne vyriausybės, bet proletariato jai keliama baimė.

Kad ir kokie pasigailėtini mūsų buržuazijos žingsniai politikos srityje, vis dėlto negalima neigti, kad pramonės ir prekybos atžvilgiu ji pagaliau ėmė vykdyti savo pareigas. Pramonės ir prekybos kilimas, apie kurį buvo kalbėta antrojo leidimo įžangoje*, nuo to laiko pasireiškė dar energingiau. Tai, kas šiuo atžvilgiu vyko nuo 1869 m. Reino ir Vestfalijos pramonės rajone, yra Vokietijai tiesiog negirdėtas reiškinys ir primena Anglijos fabrikų apygardų suklestėjimą šio šimtmečio pradžioje. Tas pat bus Saksonijoje ir Aukštutinėje Silezijoje, Berlyne, Hanoveryje ir pajūrio miestuose. Mes pagaliau turime pasaulinę prekybą, tikrą stambiąją pramonę, tikrą šiuolaikinę buržuaziją; bet užtat pas mus įvyko ir tikra krizė, taip pat atsirado tikras, galingas proletariatas.

Būsimajam istorikui patrankų dundėjimas mūšiuose prie Špicherno, Mars-la-Turo ir Sedano[18] ir visa tai, kas yra su tuo susiję, Vokietijos 1869—1874 metų istorijoje turės daug mažiau reikšmės, negu nepretenzingas, ramus, bet tolydžio besiveržiantis į priekį vokiečių proletariato vystymasis. Jau 1870 metais vokiečių darbininkams teko išlaikyti rimtą išmėginimą: bonapartistinę karo provokaciją ir jos natūralią pasekmę — visuotinį nacionalinį entuziazmą Vokietijoje. Vokiečių darbininkai socialistai nė minutę nesileido suklaidinami. Jų nė tru-

* Žr. šios knygos 6—7 psl. *Red.*

pučio nepalietė nacionalistinis šovinizmas. Kada visi buvo beprotiškai apsvaigę dėl pergalės, jie liko šaltakraujiški, reikalavo sudaryti su „Prancūzijos respublika teisingą taiką be aneksijų“[19], ir net apgulos padėtis negalėjo priversti jų nutilti. Jų tarpe nerado atgarsio nei susižavėjimas karo šlove, nei kalbos apie „Vokietijos imperijos didybę“; vienintelis jų tikslas buvo visos Europos proletariato išvadavimas. Visai teisėtai galima pasakyti: lig šiol dar nė vienoje šalyje darbininkai taip puikiai neišlaikė tokio sunkaus išmėginimo.

Susidarius karo meto apgulos padėčiai, vyko teismo procesai dėl valstybės išdavimo, dėl karaliaus ir pareigūnų įžeidimo, tolydžio didėjo policijos priekabės, kurių buvo ieškoma jau ir taikos metu. Paprastai ne mažiau kaip trys ar keturi laikraščio „Volksstaat“[20] redakcijos nariai vienu laiku sėdėdavo kalėjime; tas pat pasakytina ir apie kitus laikraščius. Kiekvienas bent šiek tiek žinomas partinis oratorius turėdavo nors kartą per metus stoti į teismą, kur jam beveik visada būdavo padaromas apkaltinamasis nuosprendis. Be atvangos buvo tremiama, konfiskuojama, išvaikomi susirinkimai. Bet viskas veltui. Kiekvieną suimtąjį arba ištremtąjį tuoj pat pakeisdavo kitas; vietoj vieno išvaikyto susirinkimo būdavo sušaukiami du nauji; ištvermė ir tikslus įstatymų vykdymas čia vienoje, čia kitoje vietoje paraližuodavo policijos savivalę. Visi persekiojimai duodavo priešingus rezultatus: jie ne tik negalėjo palaužti arba bent suklupdyti darbininkų partijos, o tik patraukdavo į ją vis naujų šalininkų ir sustiprindavo jos organizaciją. Kovodami tiek su valdžia, tiek ir su atskirais buržua, darbininkai visur rodė savo protinį bei moralinį pranašumą ir ypač savo susirėmimuose su vadinamaisiais „darbdaviais“ įrodydavo, kad dabar jie, darbininkai, yra apsišvietę žmonės, o kapitalistai — nemokšos. Be to, jie kovoja dažniausiai su humoru, kuris yra geriausias įrodymas, jog jie yra tikri dėl savo reikalo ir supranta savo pranašumą. Taip vedama istorijos parengtoje dirvoje kova turi duoti gausių vaisių. Laimėjimas sausio mėn. rinkimuose yra išimtinis reiškinys šiuolaikinio darbininkų judėjimo istorijoje[21], ir visiškai buvo suprantamas tas nustebimas, kurį jie sukėlė visoje Europoje.

Vokietijos darbininkai turi du esminius pranašumus palyginti su likusios Europos darbininkais. Pirma, jie priklauso tai Europos tautai, kuri labiausiai yra linkusi į teoriją, ir jie išlaikė savyje tą teorinę nuovoką, kurios beveik visiškai neteko vadinamosios „apsišvietusios“ Vokietijos klasės. Be ankstesnės vokiečių filosofijos, ypač be Hegelio filosofijos, niekuomet nebūtų susikūręs vokiečių mokslinis socializmas — vienintelis mokslinis socializmas, kuris bet kada egzistavo. Be teorinės darbininkų nuovokos šis mokslinis socializmas niekuomet nebūtų taip įėjęs į jų kūną ir kraują, kaip tai pasidarė dabar. O koks didžiulis yra šis pranašumas, parodo, iš vienos pusės, tas abejingumas bet kokiai teorijai, kuris yra viena iš svarbiausių priežasčių, kad Anglijos darbininkų judėjimas taip lėtai juda į priekį, nepaisant puikios atskirų amatų organizacijos,— iš antros pusės, tai parodo tas sumišimas ir tie svyravimai, kuriuos pirminio pavidalo prudonizmas sukėlė prancūzų ir belgų tarpe, o Bakunino vėliau sukarikatūrintos formos prudonizmas — ispanų ir italų tarpe.

Antras pranašumas yra tas, kad vokiečiai įsijungė į darbininkų judėjimą beveik paskutiniai. Kaip vokiečių teorinis socializmas niekada neužmirš, kad jis remiasi Sen-Simonu, Furje ir Ovenu — trimis mąstytojais, kurie, nepaisant viso jų teorijų fantastiškumo ir utopiškumo, priklauso prie didžiausių visų laikų protų ir kurie anksčiau už kitus genialiai numatė daugybę tokių tiesų, kurių teisingumą mes dabar įrodome moksliškai,— taip praktinis vokiečių darbininkų judėjimas niekuomet neturi užmiršti, kad jis išsivystė, remdamasis anglų ir prancūzų judėjimu, kad jis galėjo tiesiog pasinaudoti jų brangiai įgytu patyrimu, išvengti dabar jų klaidų, kurių tuomet dažniausiai negalima buvo išvengti. Kur mes būtume dabar be anglų tredjunionų ir prancūzų darbininkų politinės kovos pavyzdžio, be to milžiniško postūmio, kurį davė ypač Paryžiaus Komuna?

Reikia pripažinti, kad Vokietijos darbininkai kaip reta sumaniai pasinaudojo savo padėties pranašumais. Pirmą kartą nuo pat darbininkų judėjimo pradžios kovojama planingai visomis trimis kryptimis, kurios yra tarpusavyje suderintos ir susietos: teorine, politine ir praktine-ekonomine (pasipriešin-

nimas kapitalistams). Šiame, taip sakant, koncentriškame puolime ir glūdi vokiečių judėjimo jėga ir nenugalimumas.

Iš vienos pusės, dėl šios patogios savo padėties, iš antros pusės, dėl anglų judėjimo ypatybių, susijusių su salomis, ir dėl prievartinio prancūzų judėjimo nuslopinimo Vokietijos darbininkai šiuo momentu yra proletarinės kovos priešakyje. Ar ilgai įvykiai leis jiems būti šiame garbingame poste, negalima iš anksto pasakyti. Bet kol jie bus jame, jie, reikia tikėtis, tinkamai vykdys su juo susijusias pareigas. Tam reikia dvigubai įtempti jėgas visose kovos ir agitacijos srityse. Ypač vadų pareiga bus vis labiau ir labiau šviestis visais teoriniais klausimais, vis labiau stengtis išsivaduoti iš tradicinių, senajai pasaulėžiūrai priklausančių frazių įtakos ir visuomet turėti galvoje, kad socializmas nuo to laiko, kai jis tapo mokslu, reikalauja, kad į jį ir būtų žiūrima kaip į mokslą, t. y., kad jis būtų studijuojamas. Tuo būdu įgytą, vis labiau aiškėjantį supratimą reikia kuo stropiau skleisti darbininkų masėse ir vis tvirčiau telkti partijos organizaciją ir profesinių sąjungų organizaciją. Nors socialistų sausio mėnesį gauti balsai ir atstovauja jau gana nemažai armijai, bet vis dėlto jie dar toli gražu nėra vokiečių darbininkų klasės daugumos balsai; ir nors daug drąsos teikia taip pat propagandos laimėjimai kaimo gyventojų tarpe, vis dėlto kaip tik čia reikia dar be galo daug padaryti. Todėl negalima pailsti kovoje, bet reikia atkovoti iš priešo miestą po miesto, vieną rinkiminę apygardą po kitos. Bet visų pirma reikia išsaugoti tikrą internacionalinę dvasią, kuri neleistų kilti bet kokiam patriotiniam šovinizmui ir džiaugsmingai sveikintų kiekvieną naują bet kurios nacijos proletarinio judėjimo žingsnį. Jeigu vokiečių darbininkai ir toliau taip pat žengs į priekį, tai jie, kad ir nežygiuodami judėjimo priešakyje,— šiam judėjimui anaiptol nebūtų naudinga, jei vienos kurios nors nacijos darbininkai žygiuotų jo priešakyje,— vis dėlto užims garbingą vietą kovos linijoje; ir jie bus visiškoje kovinėje parengtyje, jei netikėtai sunkūs išmėginimai arba dideli įvykiai pareikalaus iš jų didesnio narsumo, ryžtingumo ir veiklumo.

Fridrichas Engelsas

Londonas, 1874 m. liepos 1 d.

Vokiečių tauta taip pat turi savo revoliucinę tradiciją. Buvo laikas, kai Vokietija iškėlė asmenybes, kurias galima pastatyti greta geriausių kitų šalių revoliucinių veikėjų, kai vokiečių tauta parodė tokią ištvermę ir išvystė tokią energiją, kuri centralizuotoje nacijoje būtų davusi puikiausius rezultatus, kai vokiečių valstiečių ir plebėjų tarpe kilo tokios idėjos ir tokie planai, kuriais gana dažnai pasibaisi jų palikuonys.

Priešingai laikinai apatijai, kuri beveik visur pasireiškė po dvejų kovos metų, jau laikas vokiečių tautai vėl parodyti nelanksčias, bet tvirtas Didžiojo valstiečių karo figūras. Nuo to laiko praėjo trys šimtmečiai ir daug kas pasikeitė; tačiau Valstiečių karas nėra toks jau tolimas mūsų šiuolaikinėms kovoms, ir priešai, su kuriais tenka kovoti, yra dažniausiai vis tie patys. Tos klasės ir klasių grupės, kurios 1848 ir 1849 metais visur išdavė revoliuciją, jau buvo išdavikės — nors ir žemesnėje vystymosi pakopoje — 1525 metais. Ir jei sveikas Valstiečių karo vandalizmas paskutinių metų judėjime pasireiškė tik vietomis, Odenvalde, Švarcvalde ir Silezijoje, tai tas faktas vis dėlto nerodo, kad šiuolaikinis sukilimas yra pranašesnis.

I

Pirmiausia trumpai susipažinkime, kokia buvo Vokietijos padėtis XVI šimtmečio pradžioje.

Vokietijos pramonė XIV ir XV šimtmetyje gerokai pakilo. Feodalinius vietinius kaimo amatus pakeitė cechiniai miestų

amatai, kurių gamybos produktai buvo skirti platesniems sluoksniams ir netgi tolimesnėms rinkoms. Storų vilnonių audinių ir storos drobės gamyba dabar buvo pastovi ir labai paplitusi pramonės šaka, o Augsburge jau buvo gaminami ir plonesni vilnoniai bei lininiai audiniai, taip pat šilkinės medžiagos. Greta audimo ypač išsivystė tos su menu susijusios gamybos šakos, kurias palaikė bažnytinė ir pasaulietinė vėlyvųjų viduramžių prabanga: auksakalių, skulptorių ir drožinėtojų, vario ir medžio raižytojų, ginklakalių, medalių kalėjų, tekintojų ir t. t. darbas. Amatams išsivystyti gerokai padėjo eilė daugiau ar mažiau svarbių išradimų, kurių istorijoje žymiausias buvo parako* ir knygų spausdinimo išradimas. Kartu su pramone vystėsi ir prekyba. Savo šimtamečio jūrų monopolio dėka Hanza[22] išlaisvino iš viduramžių barbarybės būklės visą Šiaurės Vokietiją; ir nors ji jau nuo XV šimtmečio pabaigos dėl anglų ir olandų konkurencijos pradėjo greitai irti, vis dėlto didysis prekybos kelias iš Indijos į šiaurę, nepaisant Vasko de Gamos atradimų, ir toliau ėjo per Vokietiją, o Augsburge, kaip ir anksčiau, buvo stambūs Italijos šilko audinių, Indijos prieskonių ir visų Levanto gaminių sandėliai. Aukštutinės Vokietijos miestai, ypač Augsburgas ir Niurnbergas, buvo gana didelio tų laikų turto ir prabangos centrai. Taip pat žymiai padidėjo žaliavų gavyba. Vokiečių kalnakasiai XV šimtmetyje buvo labiausiai įgudę pasaulyje; netgi žemdirbystę miestų suklestėjimas išplėšė iš jos primityvios viduramžių būklės. Buvo pradėta dirbti ne tik didelius plėšinių plotus, bet kartu imta auginti dažymo ir kitokius atsivežtinius augalus, kurių rūpestinga priežiūra padarė teigiamos įtakos aplamai visai žemdirbystei.

Tačiau Vokietijos nacionalinės gamybos pakilimas vis dar nebuvo tolygus kitų šalių gamybos pakilimui. Vokietijos žemdirbystė buvo smarkiai atsilikusi nuo Anglijos ir Niderlandų žemdirbystės, Vokietijos pramonė toli gražu negalėjo prilygti Italijos, Flamandijos ir Anglijos pramonei, o jūrų prekyboje

---

* Paraką, kaip dabar neabejotinai įrodyta, arabai per Indiją atsigabeno iš Kinijos, o iš arabų kartu su šaunamuoju ginklu per Ispaniją jis pateko į Europą.

anglai ir ypač olandai jau buvo bepradedą išstumti vokiečius. Gyventojų vis dar buvo labai nedaug. Civilizacija Vokietijoje teegzistavo tik vietomis, susitelkdama aplink atskirus pramonės ir prekybos centrus; net šių atskirų centrų interesai buvo labai skirtingi, ir tik kai kur buvo vos pastebimi sąveikos taškai. Pietūs turėjo visai kitokius prekybos ryšius ir visai kitas realizavimo rinkas, negu šiaurė; tarp rytų ir vakarų beveik iš viso nebuvo jokių mainų. Nė vienas miestas negalėjo pasidaryti visos šalies pramonės ir prekybos centru, koks, pvz., jau buvo Anglijai Londonas. Visas vidaus susisiekimas apsiribojo beveik vien pajūrio ir upių laivyba ir keletu didelių sausumos prekybos kelių: iš Augsburgo ir Niurnbergo per Kelną į Niderlandus ir per Erfurtą į šiaurę. Toliau nuo upių ir sausumos prekybos kelių buvo mažesnių miestų. Nedalyvaudami didelėje apyvartoje, jie ir toliau ramiai vegetavo vėlyvųjų viduramžių gyvenimo sąlygomis, maža tevartojo atsivežtinių prekių, maža gamino išvežimui. Iš kaimo gyventojų tik bajorija susidurdavo su platesniais sluoksniais ir naujais poreikiais, o valstiečių masės niekada neišeidavo už artimiausių vietinių santykių ir su jais susijusio siauro vietinio horizonto ribų.

Jei prekybos ir pramonės pakilimo rezultatas Anglijoje ir Prancūzijoje buvo interesų susivienijimas visos šalies mastu ir kartu politinė centralizacija, tai Vokietijoje to rezultatas tebuvo interesų susigrupavimas pagal provincijas, aplink grynai vietinius centrus, ir kartu politinis susiskaldymas, kuris netrukus įsitvirtino dėl Vokietijos išstūmimo iš pasaulinės prekybos. Irstant *grynai feodalinei* imperijai, aplamai nutrūko ryšiai tarp imperijos žemių; stambių imperijos lenų valdytojai virto beveik nepriklausomais kunigaikščiais, o imperijos miestai, iš vienos pusės, ir imperijos riteriai, iš kitos, sudarinėjo sąjungas čia vienas prieš kitą, čia prieš kunigaikščius arba imperatorių. Imperijos valdžia, nebesuprasdama savo pačios padėties, bejėgiškai svyravo tarp įvairių imperiją sudarančių elementų, tuo būdu vis labiau netekdama autoriteto; jos mėginimas, sekant Liudviku XI, centralizuoti valstybę, nepaisant visų intrigų ir prievartos veiksmų, baigėsi tuo, kad tebuvo sustiprinti ryšiai tarp paveldimų Austrijos

žemių. Jei šiame chaose, šioje daugybėje vienas su kitu susikryžiuojančių konfliktų galų gale kas nors laimėjo ir turėjo laimėti, tai buvo centralizacijos pačiame susiskaldyme — vietinės ir provincinės centralizacijos — atstovai, *kunigaikščiai*, šalia kurių pats imperatorius vis labiau darėsi toks pat kunigaikštis, kaip ir visi kiti.

Šiomis sąlygomis iš viduramžių išlikusių klasių padėtis smarkiai pasikeitė, ir greta senųjų klasių susidarė naujos klasės.

Iš aukštosios bajorijos išsiskyrė *kunigaikščiai*. Jie buvo jau beveik visai nepriklausomi nuo imperatoriaus ir turėjo daugumą aukščiausios valdžios teisių. Jie savo nuožiūra vedė karus ir sudarydavo taiką, laikė nuolatinę kariuomenę, sušaukdavo landtagus ir apdėdavo gyventojus mokesčiais. Didelę dalį žemesniosios bajorijos ir miestų jie buvo jau sau pajungę ir tolydžio naudojo visokiausias priemones, norėdami prijungti prie savo valdų ir kitus imperijai dar betarpiškai priklausančius miestus bei baronijas. Šių pastarųjų atžvilgiu jie buvo centralizatoriai lygiai taip pat, kaip imperijos valdžios atžvilgiu jie buvo decentralizatoriai. Vidaus reikalus jau tuomet jie tvarkė labai savavališkai. Luomų susirinkimus dažniausiai jie šaukdavo tik tada, kai nebūdavo kitos išeities. Jie apdėdavo mokesčiais ir rinkdavo pinigus savo nuožiūra; luomų teisė leisti apdėti mokesčiais retai tebuvo pripažįstama ir dar rečiau įgyvendinama. Tačiau ir šiuo atveju daugumą paprastai turėdavo kunigaikštis, remiamas dviejų luomų, kurie mokesčių nemokėjo, bet dalyvavo juos sunaudojant,— remiamas riterių ir aukštųjų dvasininkų. Didėjant prabangai ir rūmų išlaikymo išlaidoms, atsiradus nuolatinei kariuomenei ir vis labiau augant valdymo išlaidoms, kunigaikščiams reikėjo vis daugiau pinigų. Mokesčių našta tolydžio didėjo. Miestai dažniausiai buvo apsaugoti nuo šios naštos savo privilegijomis; visas mokesčių naštos sunkumas teko valstiečiams — tiek pačių kunigaikščių domenų valstiečiams, tiek ir baudžiauninkams, priklausomiems ir činšininkams, kurie buvo pavaldūs riteriams, savo ruožtu turėjusiems atlikti kunigaikščiui leno tarnybą. Kur nepakakdavo tiesioginio apmokestinimo, gyventojai buvo apmokestinami netiesiogiai; siekiant pripildyti

prakiurusį iždą, buvo griebiamasi labiausiai rafinuotų finansinio pobūdžio gudrybių. Tačiau jeigu visa tai nebegelbėdavo, jeigu jau nebebūdavo ką įkeisti ir nė vienas laisvas imperijos miestas daugiau nebenorėdavo teikti kredito, tuomet būdavo griebiamasi nešvariausių monetinių operacijų: buvo kalami nepilnaverčiai pinigai, nustatomas čia aukštas, čia žemas priverčiamasis kursas, vadovaujantis tuo, kas buvo iždui naudingiau. Prekiavimas miestų ir kitomis privilegijomis, kurios paskui prievarta vėl būdavo atimamos, siekiant dar kartą jas parduoti brangesne kaina, pasinaudojimas kiekvienu mėginimu pasipriešinti, siekiant išreikalauti kontribucijas ir bet kuriuo kitokiu būdu apiplėšti, ir t. t. ir t. t.— visa tai irgi buvo pelningas ir įprastinis to meto kunigaikščių pinigų šaltinis. Netgi teisingumo vykdymas buvo nuolatinis ir gana svarbus kunigaikščių prekiavimo objektas. Trumpai tariant, tuometiniams pavaldiniams, kurie, be viso šito, dar turėjo atskirai tenkinti kunigaikščių fogtų ir valdininkų godumą, teko pilnutinai patirti visą „tėvyninės“ valdymo sistemos palaimą.

Iš feodalinės viduramžių hierarchijos beveik visiškai išnyko vidutinė bajorija: viena jos dalis pakilo iki nepriklausomų smulkių kunigaikščių padėties, kita — nusmuko, įsijungdama į žemesniosios bajorijos eiles. *Žemesnioji bajorija, riteriai,* sparčiai artėjo prie savo žlugimo. Didelė jos dalis jau buvo visai nuskurdusi ir gyveno vien iš tarnybos kunigaikščiams, eidama karines arba civilines pareigas, kita jos dalis turėjo atlikti kunigaikščiams leno tarnybą ir buvo nuo jų priklausoma; pagaliau trečioji, mažiausia jos dalis buvo betarpiškai pavaldi imperijai. Karybos vystymasis, didėjantis pėstininkų vaidmuo, šaunamojo ginklo patobulinimas pakirto riterių, kaip sunkiosios kavalerijos, karinės tarnybos reikšmę, ir jų pilis dabar jau buvo galima įveikti. Kaip Niurnbergo amatininkus, taip ir riterius pramonės pažanga padarė nebereikalingus. Prie riterių nuskurdimo gerokai prisidėjo jų pinigų poreikis. Toliau besivystant visuomenei, didėjo prabanga pilyse, siekimas kitus pralenkti prašmatnumu turnyruose ir pokyliuose, ginklų ir arklių kainos, o riterių ir baronų pajamų šaltiniai nežymiai tedidėjo arba visai nedidėjo. Tarpusavio vaidai, neišvengiamai susiję su apiplėšimu ir kontribucija, plėšikavimas ir kiti

tokie pat kilnūs užsiėmimai ilgainiui darėsi perdaug pavojingi. Pavaldžių gyventojų mokami mokesčiai ir rinkliavos jų tarpe vargu ar duodavo daugiau pajamų, negu anksčiau. Kad galėtų patenkinti savo didėjančius poreikius, kilmingieji ponai turėjo imtis tų pačių priemonių, kaip ir kunigaikščiai. Bajorija kasmet vis labiau plėšė valstiečius. Iš baudžiauninkų buvo iščiulpiamas paskutinis kraujo lašas, priklausomieji valstiečiai visokiausiomis dingstimis buvo apdedami įvairiausių pavadinimų naujais mokesčiais ir rinkliavomis. Lažas, činšas, rinkliavos, mokesčiai pasikeitus valdytojui, mokestis mirties atveju, apsauginiai pinigai[23] ir t. t., nepaisant visų senų sutarčių, buvo savavališkai didinami. Vykdyti teisingumą buvo atsisakoma, be to, ir teismas buvo parsidavėliškas, ir jei riteris kitais būdais negalėdavo gauti iš valstiečio pinigų, jis be niekur nieko jį įmesdavo į kalėjimą ir priversdavo išsipirkti.

Žemesniosios bajorijos santykiai su kitais luomais taip pat nebuvo draugiški. Bajorija, turėjusi atlikti kunigaikščiams leno tarnybą, siekė pasidaryti betarpiškai pavaldi imperijai, o imperijai betarpiškai pavaldi bajorija siekė išlaikyti savo nepriklausomybę; tuo paaiškinami nuolatiniai vaidai su kunigaikščiais. Išdidi to meto dvasininkija atrodė riteriui visai bereikalingas luomas, jis pavydėjo jai stambių jos valdų ir celibato bei bažnyčios organizacijos dėka sukauptų turtų. Su miestais jis visą laiką pešėsi; jis buvo jiems prasiskolinęs, jis maitinosi apiplėšdamas jų teritoriją, jų pirklius, imdamas išperkamąjį mokestį už belaisvius, paimtus karuose su jais. Ir riterių kova su visais šiais luomais darėsi tuo įnirtingesnė, kuo labiau pinigų klausimas ir jiems darėsi gyvybiniu klausimu.

Dvasininkija — viduramžių feodalizmo ideologijos atstovė — patyrė nemažesnę istorinio perversmo įtaką. Išradus knygų spausdinimą ir didėjant vis labiau besiplečiančios prekybos poreikiams, ji neteko ne tik skaitymo ir rašymo, bet ir aukštesnio išsimokslinimo monopolio. Darbo pasidalijimas vyko ir intelektualinėje srityje. Naujai susidaręs teisininkų luomas išstūmė dvasininkiją iš daugelio įtakingiausių vietų. Dvasininkija taip pat didele dalimi ėmė darytis nebereikalinga, pati tai patvirtindama nuolat didėjančiu savo tingumu ir nemokšiškumu.

Tačiau kuo labiau ji darėsi nebereikalinga, tuo ji darėsi gausesnė dėka savo milžiniškų turtų, kuriuos ji visomis galimomis priemonėmis dar tolydžio didino.

Dvasininkija dalijosi į du visiškai skirtingus sluoksnius. *Aristokratišką* sluoksnį sudarė dvasinė feodalinė hierarchija: vyskupai ir arkivyskupai, abatai, priorai ir kiti prelatai. Šie aukštieji bažnyčios pareigūnai arba patys buvo imperijos kunigaikščiai, arba kaip feodalai, pavaldūs aukščiausiajai kitų kunigaikščių valdžiai, valdė didelius žemės plotus ir turėjo daugybę baudžiauninkų bei priklausomųjų valstiečių. Jie ne tik taip pat negailestingai, kaip ir bajorai bei kunigaikščiai, išnaudojo savo pavaldinius, bet veikė dar kur kas gėdingiau. Siekiant išplėšti iš pavaldinių paskutinį skatiką arba padidinti bažnyčios paveldimą turto dalį, greta žiaurios prievartos buvo panaudojamos visos religijos gudrybės, greta kankinimo baisybių — visos ekskomunikavimo ir atsisakymo atleisti nuodėmes baisybės, visos klausyklos intrigos. Dokumentų padirbimas buvo šiems garbingiems vyrams įprastinė ir mėgstama apgaudinėjimo priemonė. Nors, be įprastinių feodalinių duoklių ir mokėjimų, jie dar imdavo dešimtinę, bet vis tiek visų šių pajamų nepakako. Norėdami išplėšti iš liaudies dar daugiau lėšų, jie padirbinėjo stebuklingus šventųjų paveikslus ir relikvijas, organizuodavo atlaidus suteikiančias keliones į vadinamąsias šventąsias vietas, prekiavo indulgencijomis — ir ilgą laiką visiškai sėkmingai.

Prieš šiuos prelatus ir jų labai gausią, didėjant politiniams ir religiniams persekiojimams, nuolat stiprėjančią vienuolių žandarmeriją ir susikaupė ne tik liaudies, bet ir bajorijos neapykanta dvasininkams. Tie, kurie buvo betarpiškai pavaldūs imperijai, stovėjo skersai kelio kunigaikščiams. Lengvas ir aprūpintas nutukusių vyskupų bei abatų ir jų vienuolių armijos gyvenimas kėlė bajorijos pavydą ir piktino liaudį, kuri turėjo padengti visas tokio gyvenimo išlaidas. Ir šis pasipiktinimas buvo tuo didesnis, kuo labiau rėžė akis prieštaravimas tarp tų dvasininkų gyvenimo būdo ir jų pamokslų.

Plebėjiškas dvasininkijos sluoksnis buvo kaimų ir miestų kunigai. Jie nepriklausė feodalinei bažnyčios hierarchijai ir neturėjo savo dalies jos turtuose. Jų darbas buvo palyginti mažai

kontroliuojamas ir, kad ir koks svarbus jis buvo bažnyčiai, tuo metu jis buvo žymiai mažiau reikalingas, negu policinė kareivinių sąlygomis gyvenusių vienuolių tarnyba. Todėl jie buvo kur kas menkiau apmokami, ir jiems skiriami žemės sklypai dažniausiai būdavo labai nedideli. Jie buvo kilę iš biurgerių arba plebėjų, todėl masių gyvenimo sąlygos jiems buvo gana artimos, ir, nepaisydami savojo kunigų luomo, jie pritarė biurgerių ir plebėjų nuotaikoms. Jei dalyvavimas to meto sąjūdžiuose vienuoliams tebuvo išimtis, tai jiems jis buvo bendra taisyklė. Iš savo tarpo jie davė judėjimo teoretikų ir ideologų, ir daugelis jų, kaip plebėjų ir valstiečių atstovai, už tai pabaigė savo gyvenimą ant ešafoto. Liaudies neapykanta dvasininkams tik pavieniais atvejais buvo nukreipta prieš juos.

Kaip virš kunigaikščių ir bajorų buvo imperatorius, taip virš aukštųjų ir žemesniųjų dvasininkų buvo *popiežius*. Kaip imperatoriui buvo mokamas „visuotinis pfenigas"[24], imperijos mokesčiai, taip popiežiui — visuotiniai bažnyčios mokesčiai, iš kurių jis apmokėdavo Romos kurijos prabangą. Nė vienoje šalyje šie bažnyčios mokesčiai — kunigų galybės ir jų gausumo dėka — nebuvo išieškomi taip uoliai ir griežtai, kaip Vokietijoje. Ypač griežtai buvo išieškomos anatos[25], skiriant į vyskupijas. Didėjant poreikiams, buvo išrandamos naujos priemonės pinigams gauti: prekiavimas relikvijomis, indulgencijų pardavinėjimas, jubiliejinės pinigų rinkliavos ir t. t. Tuo būdu didelės sumos kasmet plaukdavo iš Vokietijos į Romą, ir dėl to stiprėjanti priespauda ne tik didino pasipiktinimą kunigais, bet ir žadino nacionalinį jausmą,— ypač bajorijos, labiausiai nacionalinio to meto luomo.

Iš viduramžių *miestų* pirmykščio pramone ir prekyba besiverčiančių gyventojų sluoksnio, suklestėjus prekybai ir amatams, išsivystė trys griežtai viena nuo kitos atsiribojusios grupės.

Miestų visuomenės viršūnėje buvo *patricijų giminės*, vadinamieji *„kilmingieji"*. Tai buvo turtingiausios šeimos. Jos vienos posėdžiavo miesto taryboje ir ėjo visas miesto tarnybas. Todėl jos ne tik tvarkė miesto pajamas, bet ir sunaudodavo jas. Būdamos stiprios dėl savo turto, dėl savo tradicinės,

imperatoriaus ir imperijos pripažintos aristokratinės padėties, jos visokiais būdais išnaudojo tiek miesto bendruomenę, tiek ir pavaldžius miestui valstiečius. Jos lupikavo, skolindamos grūdus ir pinigus, pasiglemždavo įvairius monopolius, atimdavo iš bendruomenės vieną po kitos visas jos teises bendrai naudotis miesto miškais bei pievomis ir pačios jais naudojosi, tesirūpindamos vien tiktai savo interesais, savavališkai nustatydavo kelių, tiltų ir vartų muitus bei kitas rinkliavas ir prekiavo cechų privilegijomis, meistro vardo suteikimu, pilietybės teisėmis ir teisingumo vykdymu. Su miesto apylinkių valstiečiais jos elgėsi ne geriau, kaip bajorai ir dvasininkai; atvirkščiai, miestų fogtai ir kaimų valdininkai, kurie visi buvo patricijai, rinkdami mokesčius, rodė, be aristokratiško žiaurumo bei godumo, ir tam tikrą biurokratišką pedantiškumą. Šitaip surinktos miestų pajamos buvo tvarkomos visiškai savavališkai; atskaitomybė miestų knygose, tebuvusi grynas formalumas, buvo labai apleista ir supainiota; išeikvojimai ir kasos trūkumai buvo įprastinis reiškinys. Prisiminus gausius išeikvojimus ir apgaules, kurios 1848 metais buvo atskleistos labai daugelyje miestų valdybų, nesunku suprasti, kaip lengvai tuomet galėjo pralobti iš miesto pajamų kasta, turinti visokias privilegijas, būdama negausi ir glaudžiai sutelkta giminystės ryšių bei interesų bendrumo.

Patricijai pasirūpino, kad miestų bendruomenių teisės, ypač tvarkant finansus, būtų visur užmirštos. Tik vėliau, kai šių ponų piktnaudžiavimas pasidarė jau nebepakenčiamas, bendruomenės vėl pradėjo judėti, norėdamos susigrąžinti sau bent miestų valdymo kontrolės teisę. Daugumoje miestų jos iš tikrųjų atkovojo savo teises. Tačiau dėl amžinų cechų tarpusavio kivirčų, dėl patricijų atkaklumo ir imperijos bei miestų-sąjungininkų vyriausybių jiems teikiamos globos tarybų nariai patricijai čia klasta, čia jėga labai greit faktiškai vėl susigrąžino ankstesnį visišką savo viešpatavimą. XVI šimtmečio pradžioje bendruomenė visuose miestuose vėl sudarė opoziciją.

Miestų opozicija prieš patriciatą dalijosi į dvi frakcijas, kurios labai aiškiai pasireiškė Valstiečių karo metu.

Biurgerių opozicijai, mūsų šiuolaikinių liberalų pirmtakei, priklausė turtingieji ir vidutiniai miestiečiai, taip pat didesnė

ar mažesnė dalis — priklausomai nuo vietos sąlygų — smulkiųjų biurgerių. Jų reikalavimai buvo grynai konstitucinio pobūdžio. Jie reikalavo leisti jiems kontroliuoti miestų valdymą ir dalyvauti įstatymų leidžiamojoje valdžioje ar per pačios bendruomenės susirinkimą, ar per bendruomenės atstovus (didžioji taryba, bendruomenės komitetas); toliau — apriboti patricijų nepotizmą ir keleto rinktinių šeimų oligarchiją, kuri vis aiškiau pasireiškė net pačiame patriciate. Be to, geriausiu atveju jie dar reikalavo leisti keletą tarybos vietų užimti miestiečiams iš jų pačių tarpo. Ši partija, prie kurios vietomis prisijungdavo nepatenkinta ir nusmukusi patriciato dalis, turėjo didelę daugumą visuose reguliariuose bendruomenės susirinkimuose ir cechuose. Atvirkščiai, tarybos šalininkai ir radikalesnės opozicijos atstovai, net kartu paėmus, pilnateisių *miestiečių* tarpe tebuvo mažuma.

Vėliau mes pamatysime, kad ši „nuosaiki", „teisėta", „turtinga" ir „inteligentiška" opozicija XVI šimtmečio judėjime atlieka visai tokį pat vaidmenį ir turi visai tokį pat pasisekimą, kaip ir jos įpėdinė, konstitucinė partija, 1848—1849 metų judėjime[26].

Beje, biurgerių opozicija dar labai rimtai kovojo prieš dvasininkus, kurių dykaduoniškas, visko pertekęs gyvenimas ir pagedę papročiai ją labai piktino. Ji reikalavo imtis priemonių prieš skandalingą šių garbingų vyrų gyvenimo būdą. Ji reikalavo panaikinti atskirą dvasininkų jurisdikciją, nebeatleisti jų nuo mokesčių ir aplamai sumažinti vienuolių skaičių.

Plebėjų opoziciją sudarė nusigyvenę miestiečiai ir daugybė miesto gyventojų, kurie neturėjo biurgerių teisių: amatininkai pameistriai, padieniai darbininkai ir nemaža atsirandančio liumpenproletariato atstovų, kurių jau buvo ir žemesnėse miestų vystymosi pakopose. Liumpenproletariatas aplamai yra toks reiškinys, kuris — daugiau ar mažiau išsivystęs — buvo pastebimas beveik visose ligšiolinėse visuomenės vystymosi fazėse. Kaip tik tuo metu visuomenėje, kurioje kiekviena profesija, kiekviena gyvenimo sfera dar buvo užsisklendusi gausiomis privilegijomis, dėl feodalizmo irimo smarkiai pagausėjo žmonių, neturinčių aiškios profesijos arba nuolatinės gyvenamosios vietos. Nė vienoje išsivysčiusioje šalyje niekada nebuvo

tiek daug valkatų, kaip pirmojoje XVI šimtmečio pusėje. Dalis tų valkatų karo metais stodavo į kariuomenę, kita dalis elgetavo po kaimus ir pagaliau trečia dalis skurdo miestuose, dirbdama padienį ir kitokį darbą, nereikalaujantį būtinai priklausyti kuriam nors cechui. Visi šie trys elementai atliko tam tikrą vaidmenį Valstiečių kare: pirmieji — kunigaikščių kariuomenėje, kuri sumušė valstiečius, antrieji — valstiečių sąmoksluose ir valstiečių būriuose, kur nuolat reiškėsi demoralizuojanti jų įtaka, tretieji — miesto partijų kovose. Tarp kita ko, negalima užmiršti, kad didelėje šios klasės dalyje, ypač kuri gyveno miestuose, tuo metu dar gana stipriai tebesireiškė sveika valstiečio prigimtis, ir ji dar ilgai nežinojo, kas yra šiuolaikinio „civilizuoto" liumpenproletariato parsidavėliškumas ir sugedimas.

Kaip matome, to meto miestų plebėjų opoziciją sudarė labai įvairūs elementai. Ji vienijo nusigyvenusias senos feodalinės ir cechinės visuomenės sudėtines dalis su dar neišsivysčiusiu, vos bepasirodančiu proletariniu gimstančios šiuolaikinės buržuazinės visuomenės elementu. Iš vienos pusės, tai buvo nuskurdę cechų biurgeriai, savo privilegijomis dar tebesusieti su esama miestų santvarka, o iš kitos pusės — išvaryti iš jų įsigyventų vietų valstiečiai ir atleisti tarnai, kurie dar negalėjo virsti proletarais. Tarpinėje padėtyje tarp vienų ir kitų buvo pameistriai: laikinai jie neįėjo į oficialiąją visuomenę ir savo gyvenimo sąlygomis buvo tiek artimi proletariatui, kiek tai buvo įmanoma esant to meto pramonės lygiui ir viešpataujant cechų privilegijoms; tačiau kartu kaip tik dėl tų pačių cechų privilegijų beveik visi jie buvo būsimieji biurgeriai — cechų meistrai. Todėl partinė šio elementų mišinio pozicija neišvengiamai buvo labai nepastovi ir priklausomai nuo vietos sąlygų — skirtinga. Iki Valstiečių karo plebėjų opozicija dalyvauja politinėje kovoje ne kaip partija, o tik kaip triukšminga, mėgstanti plėšti minia, kurią galima pirkti ir parduoti už keletą statinių vyno ir kuri velkasi iš paskos biurgerių opozicijai. Partija ją padaro tik valstiečių sukilimai, bet ir šiuo atveju, keldama savo reikalavimus ir veikdama, ji beveik visur sekė valstiečius — štai akivaizdus įrodymas, kaip tuo metu miestas dar buvo priklausomas nuo kaimo. Savarankiška ji tebuvo tada,

kai ji reikalavo atkurti miestų amatų monopolį kaime, kai ji pasisakė prieš miestų pajamų sumažinimą panaikinant feodalines prievoles miestų apylinkėse ir t. t.; trumpai tariant, būdama savarankiška, ji buvo reakcinga, klausė savo pačios smulkiaburžuazinių elementų ir tuo parengė būdingą preliudiją tai tragikomedijai, kurią šių laikų smulkioji buržuazija štai jau trejus metus vaidina, dangstydamasi demokratija.

Tik Tiuringijoje dėl tiesioginės Miuncerio įtakos ir kai kuriose kitose vietose dėl jo mokinių įtakos plebėjiškoji miestų gyventojų dalis buvo visuotinės revoliucinės audros taip pagauta, kad embrioninis proletariato elementas joje trumpam laikui ėmė nusverti visus kitus judėjime dalyvavusius elementus. Šis epizodas, kuris yra kulminacinis viso Valstiečių karo taškas ir kurio centre buvo didžiausia šio karo figūra — *Tomas Miunceris,* kartu yra ir trumpiausias jo epizodas. Savaime suprantama, kad ši plebėjų dalis turėjo greičiausiai pralaimėti, kad jos judėjimas kartu turėjo būti išimtinai fantastinio pobūdžio ir kad jos reikalavimų išreiškimo būdas turėjo būti labai neapibrėžtas, nes kaip tik jos pagrindas tuometinių santykių sąlygomis buvo silpniausias.

Žemiau visų šių klasių, išskyrus plebėjus, buvo didžiulės išnaudojamos tautos masės — *valstiečiai.* Valstietį slėgė visa visuomenės piramidė: kunigaikščiai, valdininkai, bajorai, dvasininkai, patricijai ir biurgeriai. Kam jis bepriklausė — kunigaikščiui, imperijos baronui, vyskupui, vienuolynui ar miestui, visur su juo buvo elgiamasi kaip su daiktu, kaip su nešuliniu gyvuliu ir dar blogiau. Jeigu jis buvo baudžiauninkas, jis buvo visiškoje savo šeimininko valdžioje. Jeigu jis buvo priklausomasis valstietis, jam engti užteko vien teisėtų, sutartimi nustatytų prievolių, o tokių prievolių kasdien gausėjo. Didesnę savo laiko dalį jis turėjo dirbti savo šeimininko dvare; iš to, ką jam pavykdavo per keletą laisvų valandų užsidirbti sau, jis turėjo mokėti dešimtinę, činšą, duoklę, mokesčius kunigaikščio reikalams [Bede], kelpinigius (karo mokestis), vietinius mokesčius ir imperijos mokesčius. Jis negalėjo nei apsivesti, nei numirti, neapmokėjęs už tai savo šeimininkui. Reguliariai eidamas lažą, jis dar turėjo savo maloningajam ponui sugrėbstyti kraiką, rinkti žemuoges, mėlynes, sraiges, medžiojant

varyti žvėris, skaldyti malkas ir t. t. Teisė žvejoti ir medžioti priklausė ponui; valstietis turėjo ramiai žiūrėti, kaip medžiojamieji žvėrys naikina jo derlių. Bendruomenines valstiečių ganyklas ir miškus beveik visur jėga atėmė ponai. Ponas galėjo pasielgti kaip tinkamas ne tik su valstiečio nuosavybe, bet ir su juo pačiu, jo žmona ir dukterimis. Jam priklausė pirmosios nakties teisė. Jis kiekvienu momentu galėjo įmesti valstietį į kalėjimą, kur jo tuo metu neišvengiamai laukė kankinimas, kaip dabar suimtojo laukia teisminis tardytojas. Jeigu jis norėjo, jis galėjo jį negyvai užplakti arba įsakyti nukirsti jam galvą. Iš tų „paguodžiančių" Karolinos[27] straipsnių, kuriuose kalbama apie „ausų nupiovimą", „nosies nupiovimą", „akių išdūrimą", „pirštų ir rankų nukirtimą", „galvos nukirtimą", „nugalavimą laužant kaulus ratu", „sudeginimą", „kankinimą įkaitintomis žnyplėmis", apie „ketvirčiavimą" ir t. t., nėra nė vieno, kurio maloningasis sinjoras arba globėjas nebūtų galėjęs savo nuožiūra pritaikyti savo valstiečiams. Ir kas tokiu atveju galėjo ginti valstietį? Teismuose sėdėjo baronai, dvasininkai, patricijai arba teisininkai, kurie gerai žinojo, už ką jie gauna pinigus. Juk visi oficialieji imperijos luomai gyveno, čiulpdami paskutinius valstiečių syvus.

Tačiau valstiečius, kad ir kaip jie buvo įtūžę dėl baisios priespaudos, vis tik sunku buvo įtikinti sukilti. Jų išsisklaidymas nepaprastai kliudė pasiekti kokį nors bendrą susitarimą. Veikė senas, iš kartos į kartą perduodamas įprotis klausyti; daugelyje vietų valstiečiai atprato vartoti ginklą; išnaudojimo žiaurumas čia mažėjo, čia didėjo priklausomai nuo pono asmens. Visa tai padėjo laikyti valstiečius paklusnius. Todėl viduramžiais buvo daug vietinio pobūdžio valstiečių sukilimų, bet užtat bendro, visos nacijos valstiečių sukilimo — bent Vokietijoje — iki Valstiečių karo nebuvo nė vieno. Be to, vieni valstiečiai nepajėgė įvykdyti revoliucijos, kol prieš juos buvo organizuota susivienijusių ir užsisklendusių kunigaikščių, bajorų ir miestų jėga. Tam tikrų šansų laimėti jiems galėjo teikti tik sąjunga su kitais luomais. Bet kaip jie galėjo susivienyti su kitais luomais, jeigu visi luomai juos vienodai išnaudojo?

Taigi mes matome, kad XVI amžiaus pradžioje įvairūs imperijos luomai — kunigaikščiai, bajorai, prelatai, patricijai,

biurgeriai, plebėjai ir valstiečiai — sudarė nepaprastai chaotišką masę, kurios poreikiai buvo labai įvairūs ir visomis kryptimis susikryžiuodavo. Kiekvienas luomas stovėjo skersai kelio kitam ir tolydžio čia atvirai, čia slaptai su visais kitais kovojo. Toks visos nacijos susiskaldymas į dvi dideles stovyklas, koks buvo pirmosios prancūzų revoliucijos pradžioje ir koks yra šiuo metu aukštesnėje vystymosi pakopoje priešakinėse šalyse, tuometinėmis sąlygomis buvo tiesiog neįmanomas; jis būtų galėjęs apytikriai pasireikšti tik tuo atveju, jei būtų sukilęs žemiausias, visų kitų luomų išnaudojamas tautos sluoksnis: valstiečiai ir plebėjai. Sudėtingą to meto interesų, pažiūrų ir siekimų susipynimą lengvai suprasime, jei prisiminsime tą painiavą, kurią per pastaruosius dvejus metus sukėlė į feodalinę bajoriją, buržuaziją, smulkiąją buržuaziją, valstietiją ir proletariatą susiskirsčiusios vokiečių nacijos kur kas mažiau paini dabartinė sudėtis.

II

Tokių įvairių tuo metu luomų grupavimasis į stambesnius junginius buvo beveik neįmanomas jau vien dėl decentralizacijos ir atskirų vietovių bei provincijų savarankiškumo, dėl to, kad pramonės ir prekybos atžvilgiu provincijos buvo viena nuo kitos atitolusios ir susisiekimas buvo prastas. Toks grupavimasis prasidėjo tik tuomet, kai Reformacijos laikotarpiu visur paplito revoliucinės religinės-politinės idėjos. Įvairūs luomai, pritardami šioms idėjoms arba priešindamiesi joms, sukoncentravo vokiečių naciją, tiesa, tik labai sunkiai ir tik apytikriai, į tris dideles stovyklas: į katalikų, arba reakcinę, stovyklą, į liuteronų, arba biurgerių reformatų, stovyklą ir į revoliucinę stovyklą. Jei mes ir šiame dideliame nacijos susiskaldyme randame mažai nuoseklumo, jei mes pirmosiose dviejose stovyklose iš dalies matome tuos pačius elementus, tai tat paaiškinama ta pakrikimo būkle, kurioje buvo dauguma iš viduramžių paveldėtų oficialių luomų, ir ta decentralizacija, dėl kurios tie patys luomai įvairiose vietose galėjo laikinai dėtis prie priešingų krypčių. Per pastaruosius kelerius metus mes taip dažnai turėjome progą stebėti Vokietijoje visai analogiškus reiškinius, kad

mūsų neturi stebinti toks pažiūrėti margas luomų ir klasių susipynimas, esant kur kas sudėtingesniems XVI šimtmečio santykiams.

Vokiečių ideologija, nepaisydama pastarojo meto patyrimo, vis dar tebelaiko kovą, padariusią galą viduramžiams, vien tik įnirtingomis teologinėmis rietenomis. Jei tik ano meto žmonės būtų galėję susitarti dėl dangiškų dalykų, tai, mūsų tėvyninių istorijos žinovų ir valstybės išminčių nuomone, jiems nebūtų buvę jokio pagrindo ginčytis dėl žemiškų reikalų. Šie ideologai yra tokie lengvatikiai, kad ima už gryną pinigą visas iliuzijas, kurias viena ar kita epocha pati susikuria apie save arba kurias to meto ideologai sukuria apie savo epochą. Tokio tipo žmonės laiko, pavyzdžiui, 1789 metų revoliuciją tik kiek per karštais debatais dėl konstitucinės monarchijos pranašumų palyginti su absoliutine monarchija, liepos revoliuciją — praktiniu ginču dėl teisės „iš dievo malonės" nepagrįstumo, vasario revoliuciją — mėginimu išspręsti klausimą: „respublika ar monarchija?" ir t. t. Apie *klasių kovą*, kuri vyksta šių sukrėtimų metu ir kurios vaizdžiausia išraiška yra kiekvieną kartą jos vėliavoje įrašomi politiniai šūkiai,— apie šią klasių kovą mūsų ideologai net ir dabar neturi nė mažiausio supratimo, nors apie tai pakankamai garsiai byloja ne tik tos žinios, kurios pasiekia mus iš užsienio, bet ir rūstus, pasipiktinimo kupinas daugelio tūkstančių vokiečių proletarų balsas.

Ir vadinamųjų XVI šimtmečio religinių karų metu reikalas pirmiausia lietė visiškai aiškius materialinius klasių interesus; šie karai taip pat buvo klasių kovos pasireiškimas, kaip ir vėlesni vidiniai konfliktai Anglijoje ir Prancūzijoje. Jei ši klasių kova buvo tuomet religinio pobūdžio, jei atskirų klasių interesai, poreikiai ir reikalavimai buvo paslėpti po religiniu apvalkalu, tai tat nė kiek nekeičia reikalo ir lengvai paaiškinama laiko sąlygomis.

Viduramžiai išsivystė visiškai primityviu pagrindu. Jie nušlavė nuo žemės paviršiaus senąją civilizaciją, senąją filosofiją, politiką ir jurisprudenciją, kad viską pradėtų iš pat pradžių. Vienintelis dalykas, kurį jie perėmė iš žlugusio senojo pasaulio, buvo krikščionybė ir pusiau sugriauti, visos savo pirmesnės civilizacijos netekę miestai. Dėl to, kaip esti visose

ankstyvose vystymosi pakopose, intelektualinio švietimo monopolis atiteko kunigams ir pats švietimas kartu įgavo iš esmės teologinį pobūdį. Dvasininkų rankose politika ir jurisprudencija, kaip ir visi kiti mokslai, pasidarė paprastomis teologijos šakomis, ir joms buvo taikomi tie patys principai, kurie viešpatavo teologijoje. Bažnyčios dogmos tuo pačiu metu pasidarė ir politinėmis aksiomomis, o biblijos tekstai kiekviename teisme įgavo įstatymo galią. Net tuomet, kai susidarė atskiras teisininkų luomas, jurisprudencija dar ilgą laiką buvo teologijos globoje. Šis teologijos vyresniškumas visose protinės veiklos srityse tuo pačiu metu buvo būtina pasekmė tos padėties, kurią buvo užėmusi bažnyčia kaip bendriausioji esamosios feodalinės santvarkos sintezė ir bendriausioji jos sankcija.

Aišku, kad šiomis sąlygomis visi bendra forma išreikšti užsipuolimai prieš feodalizmą ir pirmiausia užsipuolimai prieš bažnyčią, visos revoliucinės socialinės ir politinės doktrinos kartu ir visų pirma turėjo būti ir teologinės erezijos. Kad galima būtų pulti esamus visuomeninius santykius, reikėjo nuo jų nuplėšti šventumo aureolę.

Revoliucinė opozicija prieš feodalizmą eina per visus viduramžius. Ji pasireiškia, sutinkamai su laiko sąlygomis, čia kaip mistika, čia kaip atvira erezija, čia kaip ginkluotas sukilimas. Kai dėl mistikos, tai yra žinoma, kokie priklausomi nuo jos buvo XVI šimtmečio reformatoriai; daug ką iš jos paėmė ir Miunceris. Erezijos iš dalies išreiškė patriarchališkų Alpių piemenų reakciją prieš besiskverbiantį į jų tarpą feodalizmą (valdiečiai[28]); iš dalies feodalizmo rėmus peraugusių miestų opoziciją prieš feodalizmą (albigiečiai[29], Arnoldas iš Brešijos ir t. t.); iš dalies atvirus valstiečių sukilimus (Džonas Bolas, vengrų pamokslininkas Pikardijoje[30] ir t. t.). Patriarchalinę valdiečių ereziją, lygiai kaip ir šveicarų sukilimą, mes galime čia palikti nuošalyje kaip savo forma ir turiniu reakcinį ir, be to, tik vietinę reikšmę turintį mėginimą atsitverti nuo istorinio vystymosi. Kitomis dviem viduramžių erezijos formomis jau XII amžiuje pasireiškia pirmtakai to didžiojo priešingumo tarp biurgerių ir valstiečių bei plebėjų opozicijos, kuris sužlugdė Valstiečių karą. Šis priešingumas reiškiasi per visus vėlesnius viduramžius.

Miestų erezija — o ji iš tikrųjų yra oficialioji viduramžių erezija — buvo nukreipta daugiausia prieš dvasininkus, kurių turtus ir politinę padėtį ji puldavo. Panašiai kaip dabar buržuazija reikalauja pigios vyriausybės — gouvernement à bon marché, lygiai taip pat ir viduramžių biurgeriai pirmiausia reikalavo pigios bažnyčios — église à bon marché. Reakcinga savo forma, kaip ir kiekviena erezija, kuri tolesnį bažnyčios ir dogmų išsivystymą gali laikyti tik išsigimimu, biurgeriškoji erezija reikalavo atkurti paprastą pirmykštės krikščioniškosios bažnyčios santvarką ir panaikinti uždarą dvasininkų luomą. Šis pigus sutvarkymas šalino vienuolius, prelatus, Romos kuriją, žodžiu tariant, viską, kas bažnyčioje brangiai kainavo. Miestai, kurie patys buvo respublikos, kad ir monarchų globojamos, savo užsipuolimais prieš popiežystę pirmą kartą bendra forma išreiškė tą teiginį, kad normali buržuazijos viešpatavimo forma yra respublika. Jų priešiškas nusistatymas kai kurių dogmų ir bažnyčios nuostatų atžvilgiu paaiškinamas iš dalies tomis priežastimis, apie kurias jau anksčiau buvo pasakyta, iš dalies kitomis jų gyvenimo sąlygomis. Pavyzdžiui, niekas taip gerai nepaaiškina priežasties, dėl kurios jie taip įnirtingai puolė dvasininkijos celibatą, kaip Bokačo. Arnoldas iš Brešijos Italijoje ir Vokietijoje, albigiečiai Pietų Prancūzijoje, Džonas Viklifas Anglijoje, Husas ir kalikstinai[31] Bohemijoje* buvo svarbiausi šios krypties atstovai. Ta aplinkybė, jog opozicija prieš feodalinę santvarką čia pasireiškia tik kaip opozicija prieš *bažnytinį* feodalizmą, labai paprastai paaiškinama tuo, kad miestai jau visur buvo pripažintas luomas ir turėjo pakankamai galimybių kovoti su pasaulietiniu feodalizmu, remdamiesi savo privilegijomis, panaudodami ginklą arba luomų susirinkimuose.

Tiek Pietų Prancūzijoje, tiek Anglijoje ir Bohemijoje mes jau matome, kad didesnė žemesniosios bajorijos dalis prisideda prie miestų kovos prieš dvasininkus ir prie erezijų — reiškinys, kuris paaiškinamas žemesniosios bajorijos priklausomumu nuo miestų, o taip pat pirmosios ir pastarųjų interesų bendrumu jų opozicijoje prieš kunigaikščius ir prelatus. Su šiuo reiškiniu mes vėl susidursime Valstiečių kare.

---

* — Čekijoje. *Red.*

Visiškai kitokio pobūdžio buvo ta erezija, kuri tiesiogiai išreiškė valstiečių ir plebėjų poreikius ir beveik visuomet buvo derinama su sukilimu. Pritardama visiems biurgeriškosios erezijos reikalavimams dėl dvasininkų, popiežystės ir pirmykštės krikščioniškosios bažnyčios santvarkos atkūrimo, ji tuo pačiu metu ėjo nepalyginti toliau. Ji reikalavo atkurti pirmykštės krikščioniškosios lygybės santykius tarp religinės bendruomenės narių, taip pat pripažinti šią lygybę kaip normą ir pilietiniame gyvenime. Iš „dievo vaikų lygybės“ ji išvesdavo pilietinę lygybę ir dalinai net turto lygybę. Sulyginti bajoriją su valstiečiais, patricijus ir privilegijuotuosius miestiečius su plebėjais, panaikinti lažą, duoklę, mokesčius, privilegijas ir bent ryškiausius turtinius skirtumus — štai tie reikalavimai, kurie daugiau ar mažiau tvirtai buvo keliami kaip būtinos išvados iš ankstyvosios krikščionybės mokymo. Ši valstietiškoji-plebėjiškoji erezija, kurią feodalizmo klestėjimo laikotarpiu, pavyzdžiui, albigiečių skelbiamą, dar vargiai galima atskirti nuo biurgeriškosios erezijos, išsivysto į griežtai išsiskiriančią partinę pažiūrą XIV ir XV šimtmetyje, kai ji, kaip taisyklė, pasirodo visiškai savarankiškai greta biurgeriškosios erezijos. Taip, pavyzdžiui, Džonas Bolas, Uoto Tailerio sukilimo[32] skelbėjas Anglijoje, veikia greta Viklifo pasekėjų ir taboritai[33] — greta kalikstinų Bohemijoje. Taboritų tarpe jau tuomet po teokratine skraiste pasireiškė net respublikoniškoji tendencija, kurią XV amžiaus pabaigoje ir XVI amžiaus pradžioje toliau išvystė plebėjų atstovai Vokietijoje.

Prie šios erezijos formos prisideda egzaltacija, būdinga mistinėms sektoms, flagelantams, lolardams[34] ir kt., kurie tęsė revoliucinę tradiciją reakcijos laikais.

Plebėjai tuo metu buvo vienintelė klasė, kuri visiškai nepriklausė oficialiajai visuomenei. Jie buvo laisvi tiek nuo feodalinių, tiek ir nuo biurgerinių ryšių. Jie neturėjo nei privilegijų, nei nuosavybės; jie neturėjo net sunkiomis prievolėmis apdėto turto, kokį turėjo valstiečiai ir smulkieji biurgeriai. Jie buvo visais atžvilgiais beturčiai ir beteisiai; jų gyvenimo sąlygos neturėjo jokio tiesioginio sąlyčio su tuo metu veikusiais institutais, kurie juos visiškai ignoravo. Jie buvo gyvas feodalinės ir cechinės-biurgeriškosios visuomenės irimo simptomas ir tuo

pačiu metu pirmieji šiuolaikinės buržuazinės visuomenės pirmtakai.

Ši plebėjų padėtis paaiškina, kodėl plebėjiškoji visuomenės dalis jau tuomet negalėjo apsiriboti vien tik kova prieš feodalizmą ir privilegijuotuosius miestiečius; kodėl ji, bent svajonėse, turėjo išeiti už tuomet vos tik atsirandančios šiuolaikinės buržuazinės visuomenės ribų; kodėl ji, neturėdama jokios nuosavybės, turėjo jau suabejoti dėl institutų, pažiūrų ir vaizdinių, kurie buvo būdingi visoms klasiniais prieštaravimais besiremiančioms visuomeninėms formoms. Ankstyvosios krikščionybės chiliastinės svajonės[35] tam buvo patogus pradinis taškas. Bet tuo pačiu metu šis siekimas išsiveržti ne tiktai iš dabarties, bet ir užbėgti ateičiai už akių galėjo būti tik prievartinis, fantastiškas, ir pats pirmasis mėginimas įgyvendinti jį praktikoje turėjo judėjimą nublokšti atgal į tuos siaurus rėmus, kuriuos teleido tuometinės sąlygos. Užsipuolimai prieš privatinę nuosavybę, turto bendrumo reikalavimas neišvengiamai turėjo išsigimti į primityvią labdarybės organizaciją; miglota krikščioniška lygybė daugiausia galėjo virsti buržuazine „lygybe prieš įstatymą“; bet kurių valdžios organų panaikinimas galų gale virto tautos renkamų respublikinių vyriausybių sudarymu. Komunizmo numatymas fantazijoje iš tikrųjų virto šiuolaikinių buržuazinių santykių numatymu.

Šį prieštaraujantį tikrovei, bet plebėjų gyvenimo sąlygų visiškai paaiškinamą vėlesnės istorijos numatymą mes sutinkame pirmą kartą *Vokietijoje, Tomo Miuncerio* doktrinoje ir jo partijoje. Tiesa, taboritai turėjo tam tikrą chiliastinį turto bendrumą, bet tik kaip grynai karinę priemonę. Tik Miunceriui šios komunistinių idėjų prošvaistės pirmą kartą pasidaro realios visuomeninės grupės siekimų išraiška, tik jis pirmą kartą jas suformulavo tam tikru tikslumu, ir, pradedant nuo jo, mes jas vėl atrandame kiekviename dideliame liaudies sukrėtime, kol jos palaipsniui susilieja su šiuolaikiniu proletariniu judėjimu, panašiai kaip viduramžiais laisvųjų valstiečių kova prieš vis labiau ir labiau juos apraizgantį feodalinį viešpatavimą susilieja su baudžiauninkų ir priklausomųjų valstiečių kova už visišką feodalizmo panaikinimą.

Tuo metu, kai pirmojoje iš trijų didžiųjų stovyklų, *konservatyvioje katalikų* stovykloje, susirinko visi tie elementai, kurie buvo suinteresuoti esamosios santvarkos išsaugojimu, t. y. imperijos valdžia, dvasiniai ir dalis pasaulietinių kunigaikščių, turtingesni bajorijos sluoksniai, prelatai ir miestų patriciatas, po *biurgeriškosios nuosaikios liuterinės* reformos vėliava susivienijo pasiturintieji opozicijos elementai — žemesniosios bajorijos masė, biurgeriai ir net dalis pasaulietinių kunigaikščių, kurie tikėjosi pralobti, konfiskavus bažnyčios turtus, ir kurie siekė pasinaudoti patogia proga didesniam nepriklausomumui nuo imperijos išsikovoti. Pagaliau valstiečiai ir plebėjai susitelkė į *revoliucinę* partiją, kurios reikalavimus ir doktrinas griežčiausiai suformulavo Miunceris.

Liuteris ir Miunceris savo doktrinomis, taip pat savo charakteriu ir savo veiksmais visiškai atstovauja kiekvienas savo partijai.

Laikotarpiu nuo 1517 iki 1525 m. *Liuteris* išgyveno tą pačią evoliuciją, kurią šiuolaikiniai vokiečių konstitucionalistai išgyveno laikotarpiu nuo 1846 iki 1849 m. ir kurią išgyvena bet kuri buržuazinė partija, laikinai atsidūrusi judėjimo priešakyje ir šio judėjimo eigoje pralenkiama užpakalyje jos esančios plebėjiškos arba proletarinės partijos.

Kai 1517 metais Liuteris pirmą kartą stojo prieš katalikų bažnyčios dogmas ir jos santvarką, jo opozicija iš viso dar nebuvo bent kiek apibrėžto pobūdžio. Neprasilenkdama su pirmesnės biurgeriškosios erezijos reikalavimais, ji neatmetė ir negalėjo atmesti jokios radikalesnės krypties. Pirmuoju momentu visi opoziciniai elementai turėjo būti suvienyti, turėjo būti panaudota kuo ryžtingiausia revoliucinė energija, katalikų ortodoksijai reikėjo priešpastatyti visą daugybę ligi to laiko buvusių erezijų. Lygiai taip pat mūsų liberaliniai buržua dar 1847 metais buvo revoliucingi, vadino save socialistais ir komunistais ir skelbė darbininkų klasės emancipacijos idėjas. Šiuo pirmuoju Liuterio veiklos laikotarpiu jo stipri valstietiška prigimtis reiškėsi kuo audringiausiai.

„Jeigu jų“ (t. y. Romos dvasininkų) „pašėlęs siautėjimas tebesitęs toliau, tai, man atrodo, kažin ar atsiras geresnė priemonė jam sutramdyti, kaip ta, kad karaliai ir kunigaikščiai griebtųsi prievartos, apsiginkluotų ir

užpultų tuos kenksmingus žmones, kurie nuodija visą pasaulį, ir kartą visiems laikams *ginklu, o ne žodžiais* padarytų galą jų žaidimui. Jeigu mes vagis baudžiame kardu, žmogžudžius — kartuvėmis, o eretikus — ugnimi, tai juo labiau ar neturime mes užpulti šiuos žalingus pragaišties mokytojus, popiežius, kardinolus, vyskupus ir visą kitą Romos sodomos šunaują, *visokiais ginklais ir nuplauti savo rankas jų kraujuje*?"[36]

Bet šis pirmas revoliucinis įkarštis truko neilgai. Žaibas, kurį sviedė Liuteris, trenkė į patį taikinį. Visa vokiečių tauta sujudo. Iš vienos pusės, valstiečiai ir plebėjai jo atsišaukimuose prieš dvasininkus, jo krikščioniškosios laisvės skelbime pamatė signalą sukilti; iš antros pusės, prie jo prisidėjo nuosaikesni biurgeriai ir žymi dalis žemesniosios bajorijos; bendras srautas patraukė su savim net kunigaikščius. Vieni manė, kad atėjo diena suvesti sąskaitas su visais savo engėjais, kiti norėjo tik padaryti galą dvasininkų galybei ir priklausomumui nuo Romos, panaikinti katalikišką hierarchiją ir pasipelnyti iš bažnyčios turtų konfiskavimo. Partijos atsiribojo ir iškėlė savo atstovus. Liuteris turėjo pasirinkti vieną iš jų. Jis, Saksonijos kurfiursto globotinis, gerbiamas Vitenbergo profesorius, per vieną naktį pasidaręs galingas ir garsus, — šis ištiso būrio įvairių prisiplakėlių ir pataikūnų apsuptas didis žmogus nedvejojo nė minutės. Jis išsižadėjo liaudiškų judėjimo elementų ir perėjo į biurgerių, bajorų ir kunigaikščių pusę. Jo šaukimas į naikinamąjį karą prieš Romą nutilo; Liuteris ėmė dabar skelbti *taikų vystymąsi* ir *pasyvų priešinimąsi* (plg., pavyzdžiui, „Į vokiečių nacijos bajoriją", 1520[37] ir t. t.). Į Huteno kvietimą atvykti pas jį ir Zikingeną į Ebernburgą, bajorų sąmokslo prieš dvasininkus ir kunigaikščius centrą, Liuteris atsakė:

„Aš nenorėčiau, kad evangelija *būtų skelbiama smurtu ir kraujo praliejimu*. Žodis nugalėjo pasaulį, žodžio dėka išliko bažnyčia, žodžio dėka ji vėl atgims, o antikristas, kaip jis savo tikslą pasiekė be smurto, be smurto ir žlugs".

Šis posūkis arba, teisingiau tariant, šis tikslesnis Liuterio krypties apibrėžimas padarė pradžią tam derėjimuisi dėl išsaugotinų arba reformuotinų institutų ir dogmų, toms šlykščioms diplomatinėms gudrybėms, machinacijoms, intrigoms ir sanderiams, kurių rezultatas buvo Augsburgo išpažinimas[38], ši

galų gale išsiderėta reformuotos biurgeriškos bažnyčios konstitucija. Tai buvo tokia pat apgaulė, kokia visai neseniai politine forma su kokčiu tikslumu buvo pakartota Vokietijos nacionaliniuose susirinkimuose, susitariamuosiuose susirinkimuose, rūmuose konstitucijai peržiūrėti ir Erfurto parlamente[39]. Miesčioniškas oficialiosios reformacijos pobūdis šiose derybose pasireiškė kuo aiškiausiai.

Tai, kad Liuteris, nuo to laiko virtęs oficialiu biurgerinės reformos atstovu, ėmė skelbti pažangą įstatymo rėmuose, turėjo savo rimtas priežastis. Dauguma miestų buvo perėję į nuosaikiosios reformos pusę; žemesnioji bajorija vis labiau dėjosi prie jos; dalis kunigaikščių buvo už ją, kiti svyravo. Jos laimėjimą galima buvo laikyti užtikrintu bent žymioje Vokietijos dalyje. Jei taikus vystymasis būtų vykęs toliau, kitos sritys nebūtų galėjusios ilgą laiką priešintis nuosaikiosios opozicijos spaudimui. O bet koks prievartinis sukrėtimas turėjo sukelti nuosaikiosios partijos konfliktą su kraštutine — plebėjų ir valstiečių — partija, turėjo atstumti nuo judėjimo kunigaikščius, bajoriją ir daugelį miestų; būtų likusios tik dvi galimos išeitys: arba valstiečiai ir plebėjai būtų paėmę viršų prieš biurgerių partiją, arba visas pažangiąsias partijas būtų sutriuškinusi katalikiškoji restauracija. Mes pastaruoju metu turėjome nemaža pavyzdžių, kaip buržuazinės partijos, pasiekusios kad ir mažiausią pergalę, mėgina su pažangos — įstatymo rėmuose — pagalba laviruoti tarp revoliucijos Skilos ir restauracijos Charibdos.

Kadangi dėl bendrųjų visuomeninių ir politinių to meto sąlygų kiekvieno pasikeitimo rezultatai neišvengiamai turėjo išeiti į naudą kunigaikščiams ir padidinti jų galybę, tai ir biurgerinė reforma, kuo griežčiau ji atsiskirdavo nuo plebėjiškų ir valstietiškų elementų, tuo labiau turėjo patekti į priėmusių reformaciją kunigaikščių kontrolę. Pats Liuteris vis labiau darėsi jų vergas, ir liaudis puikiai tai žinojo, sakydama, kad Liuteris pasidarė toks pat kunigaikščių pakalikas, kaip ir kiti, ir apmėtydama jį Orlamiundėje akmenimis.

Kilus Valstiečių karui, ir kaip tik tose vietovėse, kur kunigaikščiai ir bajorai daugiausia buvo katalikai, Liuteris pamėgino atlikti tarpininko vaidmenį. Jis griežtai užsipuolė valdžią.

Ji pati, primetusi priespaudą, esanti kalta dėl sukilimo; prieš ją sukilę ne valstiečiai, o pats dievas. Bet, antra vertus, ir sukilimas, aišku, esąs bedieviškas dalykas ir prieštaraująs evangelijai. Pagaliau jis patarė abiem pusėms nusileisti ir susitarti gražumu.

Tačiau, nepaisant šių geranoriškų tarpininkaujamųjų pasiūlymų, sukilimas greitai plėtėsi, apimdamas net protestantiškas, Liuterį remiantiems kunigaikščiams, bajorams ir miestams pavaldžias sritis, ir greitai peraugo biurgerinę „nuosaikią" reformą. Visai arti nuo Liuterio, Tiuringijoje, savo vyriausiąją būstinę įrengė ryžtingiausioji, Miuncerio vadovaujama sukilėlių partija. Dar keli laimėjimai, ir visa Vokietija būtų buvusi liepsnos apimta, Liuteris būtų buvęs apsuptas ir, galimas dalykas, kaip išdavikas pervarytas per ietininkų rikiuotę, o visa biurgerinė reforma būtų buvusi nušluota audringo valstiečių ir plebėjų revoliucijos srauto. Galvoti daugiau nebuvo kada. Revoliucijos akivaizdoje buvo užmiršti visi senieji kivirčai; palyginti su valstiečių miniomis Romos sodomos tarnai buvo nekalti avinėliai, geručiai dievo vaikeliai; biurgeriai ir kunigaikščiai, bajorai ir dvasininkai, Liuteris ir popiežius susivienijo „prieš galvažudiškas ir plėšikiškas valstiečių gaujas"[40].

„Kiekvienas, kas gali, turi juos *kapoti, smaugti* ir *badyti, slaptai* ir *viešai,* taip, kaip užmušamas *pasiutęs šuo",* sušunka Liuteris. „Todėl, mielieji ponai, ateikite į pagalbą, gelbėkite; durkite, muškite, smaukite juos, kas tik gali, ir jei čia kas žus, tai tebūnie jis palaimintas,— laimingesnės mirties nė būti negali". Tik nereikia rodyti valstiečiams neteisingai suprasto gailestingumo. Žmonės, kurie gailisi tų, kurių pats dievas ne tik nesigaili, bet ir nori juos nubausti ir pražudyti, patys prisideda prie maištininkų. Vėliau ir patys valstiečiai išmoks dėkoti dievui už tai, kad, atidavę vieną karvę, jie gali ramiai naudotis kita; o kunigaikščiams sukilimas parodys, kokia yra prastuomenės dvasia ir kad ją valdyti galima tik prievarta. „Išminčius sako: cibus, onus et virga asino*; valstiečiams užtenka ir avižų pelų; jie neklauso žodžio ir yra neprotingi — tad tegu jiems įteigia paklusnumą rimbas ir šautuvas, jie patys to nusipelnė. Mes turime melstis už juos, kad jie paklustų; jeigu jie nepaklus, tai jiems neturi būti rodoma ir gailesčio. *Tegul tada tars jiems savo žodį šautuvas,* kitaip jie pridarys tūkstantį kartų daugiau pikto".

---

* — maistą, krovinius ir rimbą — asilui. *Red.*

Lygiai tokia pat kalba prabilo ir mūsų šviesaus atminimo socialistiniai ir filantropiniai buržua, kai proletariatas po kovo dienų pareikalavo savo dalies pergalės vaisių.

Išvertęs bibliją, Liuteris davė plebėjų judėjimui į rankas galingą ginklą. Biblijoje jis savo laikų feodalizuotai krikščionybei priešpastatė kuklią pirmųjų šimtmečių krikščionybę, irstančiai feodalinei visuomenei — vaizdą visuomenės, kuri visiškai nepažinojo daugiasluoksnės, dirbtinės feodalinės hierarchijos. Valstiečiai visapusiškai panaudojo šį ginklą prieš kunigaikščius, bajorus ir dvasininkus. Dabar Liuteris nukreipė jį prieš valstiečius ir iš biblijos padarė tikrą ditirambą dievo paskirtai valdžiai — ditirambą, už kurį geresnio niekad nesugebėjo sukurti nė vienas absoliutinės monarchijos batlaižis. Su biblijos pagalba buvo sankcionuota ir iš dievo malonės kunigaikščių valdžia, ir nuolankus paklusnumas, ir net baudžiava. Tai buvo išsižadėjimas ne tik valstiečių sukilimo, bet ir paties Liuterio maišto prieš dvasinę ir pasaulietinę valdžią; tuo būdu Liuteris išdavė kunigaikščiams ne tik liaudies, bet ir biurgerių judėjimą.

Ar reikia mums išvardyti tuos buržua, kurie visai neseniai vėl pateikė mums pavyzdžių, kad jie lygiai taip pat moka išsižadėti ir savo pačių praeities?

Dabar biurgeriniam reformatoriui Liuteriui priešpastatykime plebėjiškąjį revoliucionierių *Miuncerį*.

Tomas Miunceris gimė *Štolberge,* Harco kalnų papėdėje, apie 1498 metus[41]. Jo tėvas, Štolbergo grafų savavaliavimo auka, matyti, savo gyvenimą baigė kartuvėse. Būdamas dar tik penkiolikos metų amžiaus, Miunceris Halio mieste, mokykloje, įsteigė slaptą sąjungą prieš Magdeburgo arkivyskupą ir aplamai prieš Romos bažnyčią. Jo gilios žinios tuometinės teologijos srityje padėjo jam anksti įsigyti daktaro laipsnį ir gauti kapeliono vietą Halio moterų vienuolyne. Jau čia su didžiausia panieka jis žiūrėjo į bažnyčios dogmas ir apeigas, mišių metu jis visai praleidžia žodžius apie pavirtimą dievo kūnu ir krauju ir, kaip apie jį pasakoja Liuteris, valgo viešpaties kūną nepašventintą. Svarbiausias jo studijų objektas buvo viduramžių mistikai, ypač chiliastiniai Joachimo iš Kalabrijos raštai. Ryšium su prasidėjusia reformacija

ir tam laikui būdingu visuotiniu subruzdimu Miunceriui atrodė, kad tūkstantmetė karalystė, paskutinis išsigimusios bažnyčios ir ištvirkusio pasaulio teismas, kurį šis rašytojas pranašavo ir vaizdavo, yra jau nebetoli. Jo pamokslams aplinkinėse vietovėse buvo karštai pritariama. 1520 metais jis kaip pirmas evangelikų pamokslininkas atvyko į Cvikau. Čia jis užtiko vieną iš tų egzaltuotų chiliastinių sektų, kurios vis dar slaptai gyvavo daugelyje vietovių; laikinas jų romumas ir nuošalumas tebuvo augusios žemutinių visuomenės sluoksnių opozicijos esamajai santvarkai priedanga, ir dabar, stiprėjant visuotiniam bruzdėjimui, jos ėmė reikštis vis atviriau ir atkakliau. Tai buvo anabaptistų[42] sekta, kuriai vadovavo Niklas *Storchas*. Jie skelbė artėjant paskutinį teismą ir tūkstantmetę karalystę; jie regėdavo „vizijas, juos apimdavo ekstazė ir pranašavimo dvasia". Netrukus jie suėjo į konfliktą su Cvikau miesto taryba. Miunceris stojo jų pusėn, nors jis niekuomet nebuvo besąlygiškai prie jų prisidėjęs, veikiau jis pats buvo pajungęs juos savo įtakai. Taryba energingai stojo prieš anabaptistus; jie buvo priversti palikti miestą, o kartu su jais ir Miunceris. Tai buvo 1521 metų pabaigoje.

Miunceris nuvyko į Pragą ir, užmezgęs santykius su išlikusiais husitų judėjimo pasekėjais, mėgino čia įsikurti; bet jo parašytas atsišaukimas teturėjo vieną pasekmę — jis buvo priverstas bėgti taip pat ir iš Bohemijos. 1522 metais jis tapo pamokslininku Alštedte, Tiuringijoje. Čia jis pradėjo savo veiklą, reformuodamas bažnytines apeigas. Jis visiškai panaikino lotynų kalbą dar prieš tai, kai Liuteris išdrįso nueiti taip toli, ir įsakė skaityti žmonėms ne tik sekmadieninius tekstus iš evangelijos ir apaštalų laiškų, bet ir visą bibliją. Tuo pačiu metu jis organizavo propagandą aplinkinėse vietovėse. Iš visų pusių pas jį plaukė žmonės, ir netrukus Alštedtas pasidarė liaudies judėjimo prieš dvasininkus centru visoje Tiuringijoje.

Miunceris vis dar pirmiausia buvo teologas; jis vis dar kreipė savo smūgius beveik išimtinai prieš dvasininkus. Tačiau jis nebuvo ramios diskusijos ir taikios pažangos skelbėjas, kokiu tuomet jau buvo pasidaręs Liuteris, bet, kaip kadaise Liuteris, sakė griausmingus pamokslus, ragindamas Saksonijos kuni-

gaikščius ir liaudį su ginklu rankose stoti prieš Romos dvasininkus.

„Juk sako Kristus: „Aš atėjau atnešti ne taiką, bet kardą". Ką gi jūs" (Saksonijos kunigaikščiai) „turite veikti su šiuo kardu? Ne ką kita, kaip pašalinti ir sunaikinti piktuosius, pastojančius kelią evangelijai, jeigu tik jūs norite būti dievo tarnais. Kristus įsakė kuo griežčiausiai (Lukas, 19 perskyr., 27): „Mano neprietelius atveskite čia ir užmuškite mano akyse"... Liaukitės tuščiai plepėję, kad dievo jėga turinti tai padaryti nepadedant jūsų kardui, nes kitaip jis surūdys makštyje. Tuos, kurie priešinasi dievo apreiškimui, reikia žudyti be jokio pasigailėjimo, taip kaip Ezechijas, Kiras, Jozijas, Danielius ir Elijas sunaikino Baalo žynius, nes kitaip krikščioniškoji bažnyčia negalės sugrįžti prie savo senųjų pradų. Atėjus piūties metui, reikia išrauti piktžoles iš dievo vynuogyno. Viešpats yra pasakęs (Penktoji Mozės knyga, 7 perskyr.): „Nesigailėkite bedievių, išgriaukite jų altorius, sudaužykite ir sudeginkite jų stabus, kad neužsitrauktumėte mano rūstybės""[43].

Bet šis kreipimasis į kunigaikščius buvo bergždžias, tuo tarpu liaudyje diena iš dienos vis labiau augo revoliucinis bruzdėjimas. Miunceris, kurio idėjos darėsi vis ryškesnės, vis drąsesnės, dabar griežtai atsiribojo nuo biurgerinės reformacijos ir nuo to laiko pradėjo atvirai reikštis ir kaip politinis agitatorius.

Jo teologinė-filosofinė doktrina buvo nukreipta prieš visas pagrindines ne tik katalikybės, bet ir aplamai krikščionybės dogmas. Krikščioniška forma jis skelbė panteizmą, kuris yra nuostabiai panašus į šiuolaikines spekuliatyvines pažiūras[44] ir vietomis net susiliečia su ateizmu. Jis atsisakė laikyti bibliją vieninteliu ir neklaidingu apreiškimo šaltiniu. Tikras, gyvas apreiškimas, jo nuomone, yra protas,— apreiškimas, kuris egzistavo visais laikais ir visose tautose ir kuris tebeegzistuoja iki šiol. Protui priešpastatyti bibliją reikštų dvasią užmušti negyvąja raide, nes šventoji dvasia, apie kurią kalba biblija, nėra kažkas, kas gyvuoja už mūsų; šventoji dvasia ir yra mūsų protas. Tikėjimas yra ne kas kita, kaip proto pabudimas žmoguje, todėl ir pagonys galėjo turėti tikėjimą. Šiuo tikėjimu, pabudusiu protu žmogus darosi lygus dievui ir pasiekia išganymą. Todėl rojus nėra kažkas, kas egzistuoja aname pasaulyje, jo reikia ieškoti šiame gyvenime, ir tikinčiųjų pašaukimas yra sukurti tą rojų, t. y. dievo karalystę, čia žemėje. Kaip nėra rojaus aname pasaulyje, taip nėra ten ir pragaro

bei amžino prakeikimo. Lygiai taip pat nėra jokio velnio, išskyrus blogas žmonių aistras ir geidulius. Kristus yra buvęs toks pat žmogus, kaip ir mes, pranašas ir mokytojas, ir jo šventoji komunija tėra paprastas valgymas paskutinei vakarienei atminti, kai valgoma duona ir geriamas vynas be jokio mistinio uždaro.

Šias pažiūras Miunceris skelbė daugiausia dangstydamas jas ta pačia krikščioniška frazeologija, kuria ilgą laiką turėjo dangstytis ir naujoji filosofija. Bet pagrindinė archieretinė mintis visur iškyla iš jo raštų, ir mes aiškiai matome, kad jis šiai bibliškai skraistei skyrė kur kas mažiau reikšmės, negu daugelis Hegelio mokinių naujaisiais laikais. O tuo tarpu šiuolaikinę filosofiją skiria nuo Miuncerio ištisi trys šimtmečiai.

Jo politinė doktrina buvo labai artima šioms revoliucinėms religinėms pažiūroms ir taip pat toli pralenkė tuomet betarpiškai buvusius visuomeninius ir politinius santykius, kaip ir jo teologija — tuo metu viešpatavusias pažiūras. Panašiai kaip Miuncerio religinė filosofija buvo artima ateizmui, taip politinė jo programa buvo artima komunizmui, ir net vasario revoliucijos išvakarėse daugelis šiuolaikinių komunistinių sektų neturėjo tokio turtingo teorinio arsenalo, kaip „miuncerininkai“ XVI amžiuje. Ši programa, kuri buvo ne tiek tuometinių plebėjų reikalavimų santrauka, kiek genialus tuomet vos tik pradėjusių vystytis šių plebėjų tarpe proletarinių elementų išsivadavimo sąlygų numatymas,— ši programa reikalavo tuojau sukurti dievo karalystę žemėje, išpranašautą tūkstantmetę karalystę, grąžinant bažnyčią į jos pirmykštę būklę ir pašalinant visus institutus, kurie prieštaravo šiai neva pirmykštei krikščioniškajai, o iš tikrųjų visiškai naujai bažnyčiai. Bet dievo karalyste Miunceris laikė ne ką kita, kaip visuomeninę santvarką, kurioje nebebus nei klasinių skirtingumų, nei privatinės nuosavybės, nei atskirtos, prieš visuomenės narius stovinčios ir jiems svetimos valstybinės valdžios. Visi esamieji valdžios organai, jeigu jie nepaklus revoliucijai ir neprisijungs prie jos, turi būti nuversti, visi darbo produktai ir turtai taps bendri, bus įvedama visiška lygybė. Norint visa tai įvykdyti ne tik visoje Vokietijoje, bet ir visame krikščioniškajame pasaulyje,

reikia įsteigti sąjungą; kunigaikščiams ir bajorams reikia pasiūlyti prie jos prisidėti; jeigu jie to nepadarys, sąjunga turi, pirmai progai pasitaikius, nuversti juos su ginklo pagalba arba sunaikinti.

Miunceris nedelsdamas ėmėsi organizuoti šią sąjungą. Jo pamokslai darėsi vis liepsningesni ir revoliucingesni. Nebeapsiribodamas jau užsipuolimais prieš dvasininkus, jis su tokia pat aistra puolė kunigaikščius, bajorus ir patriciatą, rūsčiais žodžiais vaizdavo esamą priespaudą ir priešpastatydavo jai savo fantastinį tūkstantmetės socialinės-respublikinės lygybės karalystės vaizdą. Tuo pačiu metu jis leido vieną revoliucinį pamfletą po kito, siuntinėjo visomis kryptimis savo emisarus, o pats ėmėsi organizuoti sąjungą Alštedte ir jo apylinkėse.

Pirmas šios propagandos vaisius buvo tas, kad buvo sugriauta šv. Marijos koplyčia Melerbache prie Alštedto pagal priesaką: „Jų altorius išgriaukite, sulaužykite stovylas... sudeginkite drožtus paveikslus, nes tu esi viešpačiui... pašvęsta tauta“ (Atkartoto Įstatymo knyga, 7 perskyr., 6). Saksonijos kunigaikščiai patys atvyko į Alštedtą, kad nutrauktų sambrūzdį, ir liepė pašaukti Miuncerį į rūmus. Čia jis pasakė tokį pamokslą, kokio jiems nebuvo tekę girdėti iš Liuterio, šio „sočiai gyvenančio Vitenbergo storulio“, kaip jį pavadino Miunceris. Remdamasis Naujuoju testamentu, jis reikalavo, kad bedieviai valdovai, ypač dvasininkai ir vienuoliai, niekinantieji evangeliją kaip ereziją, būtų išnaikinti. Bedieviai neturi teisės gyventi, nebent tik išrinktųjų malone. Jei kunigaikščiai neišnaikins bedievių, tai viešpats atims jiems kardą, *nes kardo galia priklauso visai bendruomenei.* Svarbiausieji lupikavimo, vagysčių ir plėšikavimo kaltininkai yra kunigaikščiai ir bajorai; jie pasisavina visus tvėrinius: žuvis vandenyje, paukščius ore, augmenis žemėje. Ir po to jie dar skelbia beturčiams priesaką: nevok. O patys jie pasiglemžia visa, kas tik pakliūva po ranka, plėšia valstietį ir amatininką, lupa jiems kailį; o jei pastarieji padarys kad ir menkiausią prasižengimą, tai juos tuoj pat pakaria, o daktaras Liugneris* prie viso to dar priduria: amen.

---

* Žodžių žaismas: „Lügner“—„melagis“ (Miunceris turi galvoje Liuterį). *Red.*

„Ponai patys yra kalti, kad varguolis tampa jų priešu. Jie nenori pašalinti pasipiktinimo priežasties; kaipgi pagaliau gali įsigalėti taika? Ak, mielieji ponai, kaip šauniai viešpats geležine lazda sudaužys senuosius puodus! Atvirai jums sakau, aš sukelsiu liaudį. Sudie!" (Plg. Cimermanas. „Valstiečių karas", II d., 75 psl.)

Miunceris savo pamokslą išspausdino. Alštedto spaustuvininką, išspausdinusį jo pamokslą, Saksonijos hercogas Johanas ištrėmė iš šalies, o visus paties Miuncerio veikalus nuo šiol turėjo cenzūruoti hercogo vyriausybė Veimare. Bet Miunceris nekreipė dėmesio į šį įsakymą. Tuoj po to imperijos mieste Miulhauzene jis išspausdino nepaprastai maištingą kūrinį[45], kuriame jis ragino liaudį

„praplėsti spragą, kad visas pasaulis galėtų pamatyti ir suprasti, kas tokie yra mūsų aukštieji ponai, kurie taip negarbingai pavertė dievą kažkokiu nutepliotu žmogiūkščiu".

Šį kūrinį jis baigė šiais žodžiais:

„Viso pasaulio laukia didžiulis sukrėtimas; pamatysime, kad bedieviai bus nuversti, o pažemintieji bus išaukštinti".

Kaip epigrafą „Tomas Miunceris su kūju" tituliniame puslapyje parašė:

„Žinoki, aš savo žodžius įdėjau į tavo lūpas, šiandien aš iškėliau tave viršum žmonių ir karalysčių, idant tu rautumei su šaknimis, griautumei, blaškytumei ir daužytumei, idant tu statytumei ir sodintumei. Geležinė siena pastatyta prieš karalius, kunigaikščius ir dvasininkus ir prieš liaudį. Tegul tad jie stoja į kovą, ir pergalė stebuklingai baigsis galingųjų bedievių tironų pražūtimi"[46].

Ryšius su Liuteriu ir jo partija Miunceris buvo nutraukęs jau seniai. Liuteris buvo priverstas pats priimti eilę bažnytinių reformų, kurias buvo įvedęs Miunceris, jo neatsiklausdamas. Jis Miuncerio veiklą sekė su nuosaikaus reformatoriaus susierzinimu ir nepasitikėjimu energingesne ir radikalesne partija. Jau 1524 metų pavasarį Miunceris parašė Melanchtonui, šiam filisteriško, sudžiūvusio kabinetinio mokslininko pirmavaizdžiui, kad jis ir Liuteris visai nesupranta judėjimo. Jie siekia pasmaugti jį aklu tikėjimu į biblijos raidę, ir visas jų mokymas yra išgraužtas kirminų.

„Brangūs broliai, liaukitės lūkuriavę ir svyravę, laikas atėjo, vasara jau čia pat. Nedraugaukite su bedieviais; jie kliudo žodžiui veikti pilna jėga. Nepataikaukite savo kunigaikščiams, nes kitaip jūs patys žūsite kar-

tu su jais. Jūs, išlepinti knyginiai mokslininkai, nerūstaukite ant manęs, aš negaliu elgtis kitaip“[47].

Liuteris ne vieną kartą buvo iššaukęs Miuncerį į disputą; bet pastarasis, kiekvienu momentu pasiruošęs priimti kovą liaudies akivaizdoje, neturėjo nė mažiausio noro leistis į teologinį ginčą šališkos Vitenbergo universiteto publikos akivaizdoje. Jis nenorėjo, kad „dvasios reikalų svarstymas būtų vien aukštosios mokyklos privilegija“. Jei Liuteris yra nuoširdus, tai tegu jis panaudoja savo įtaką, kad būtų nutraukti Miuncerio spaustuvininko persekiojimai ir cenzūriniai draudimai, kad ginčas galėtų būti nekliudomai išspręstas spaudoje. Ir štai, išleidus minėtąją revoliucinę Miuncerio brošiūrą, Liuteris viešai įskundė jį. Spausdintame savo „Laiške Saksonijos kunigaikščiams prieš maištingąją dvasią“[48] Liuteris paskelbė Miuncerį šėtono įrankiu ir paragino kunigaikščius įsikišti ir išvyti iš šalies maišto kėlėjus, nes jie nesitenkina vien tik savo žalingų idėjų skelbimu, bet šaukia sukilti ir smurtu priešintis valdžiai.

Rugpiūčio 1 d. Miunceris, kaltinamas maišto kurstymu, turėjo aiškintis kunigaikščiams Veimaro rūmuose. Prieš jį buvo be galo kompromituojančių faktų: buvo susekti jo slaptosios sąjungos pėdsakai, buvo išaiškinta, kad jis prisidėjo prie kalnakasių ir valstiečių susivienijimų kūrimo. Jį įgrasino ištrėmimu. Vos spėjęs sugrįžti į Alštedtą, jis sužinojo, kad Saksonijos hercogas Georgas reikalauja jį išduoti: buvo perimti jo ranka rašyti sąjungos laiškai, kuriuose jis šaukė Georgo pavaldinius į ginkluotą pasipriešinimą evangelijos priešams. Jeigu jis nebūtų palikęs miesto, tai miesto taryba būtų jį išdavusi.

Tuo tarpu vis labiau kylantis valstiečių ir plebėjų bruzdėjimas nepaprastai palengvino Miuncerio propagandą. Šiai propagandai Miunceris surado vertingus agentus anabaptistų asmenyje. Šios sektos nariai, neturėdami jokių apibrėžtų pozityvių dogmų, susiję tik bendra opozicija prieš visas viešpataujančias klases ir bendru perkrikštijimo simboliu, būdami griežti asketai, nenuilstami, fanatiški ir bebaimiai savo agitacijoje, vis labiau ir labiau telkėsi apie Miuncerį. Dėl persekiojimų neturėdami kokios nors nuolatinės gyvenamosios vietos, jie klajojo po visą Vokietiją, visur skelbdami naująjį mokymą, kuriame Miunceris

išaiškino jiems jų pačių poreikius ir siekimus. Nesuskaitoma jų daugybė buvo nukankinta, sudeginta arba kitomis priemonėmis išžudyta, bet šių emisarų drąsa ir ištvermė buvo nepalaužiama, ir jų veikla, sparčiai augant liaudies bruzdėjimui, turėjo didžiulį pasisekimą. Todėl, pabėgęs iš Tiuringijos, Miunceris visur rado dirvą paruoštą ir galėjo kreiptis kur tinkamas.

Prie Niurnbergo, kur iš pradžių nuvyko Miunceris[49], vos tik prieš mėnesį buvo užuomazgoje numalšintas valstiečių sukilimas. Miunceris pradėjo čia slaptą agitaciją; netrukus atsirado žmonių, kurie gynė jo drąsiausius teologinius teiginius — dėl biblijos neprivalomumo ir sakramentų negaliojimo; jie paskelbė Kristų paprastu žmogumi, o pasaulietinių ponų valdžią — bedieviška. „Čia klaidžioja tas šėtonas, toji dvasia iš Alštedto!“— sušuko Liuteris. Čia, Niurnberge, Miunceris išspausdino savo atsakymą Liuteriui[50]. Miunceris tiesiog apkaltino Liuterį tuo, kad jis meilinasi kunigaikščiams ir savo pusinumu remia reakcinę partiją. Bet, nepaisant to, liaudis vis dėlto išsikovos laisvę, ir daktaras Liuteris atsidurs tada pagautos lapės padėtyje.— Taryba uždraudė šį kūrinį, ir Miunceris buvo priverstas palikti Niurnbergą.

Iš čia jis per Švabiją nuvyko į Elzasą, Šveicariją ir atgal į Aukštutinį Švarcvaldą, kur jau prieš kelis mėnesius buvo prasidėjęs sukilimas, kurį žymiai pagreitino jo anabaptistiniai emisarai. Ši Miuncerio propagandinė kelionė, be abejonės, labai esmingai prisidėjo prie liaudies partijos organizavimo, prie tikslaus jos reikalavimų apibrėžimo ir pagaliau prie visuotinio sukilimo suliepsnojimo 1525 metų balandžio mėnesį. Čia ypatingai aiškiai iškyla abi Miuncerio veiklos pusės: iš vienos pusės — veikla liaudyje, į kurią jis kreipėsi vienintele tuomet jai suprantama religinės pranašystės kalba, ir iš antros pusės — veikla vienminčių tarpe, kuriems jis galėjo atvirai kalbėti apie savo galutinius siekimus. Jeigu jau pirmiau Tiuringijoje jis sugebėjo suburti apie save grupę ryžtingiausių žmonių, kilusių ne tik iš liaudies, bet taip pat ir iš žemesniosios dvasininkijos, ir pastatyti juos slaptosios sąjungos priešakyje, tai dabar jis tampa viso Pietvakarių Vokietijos revoliucinio judėjimo centru, organizuoja susivienijimą, pasklidusį nuo Saksonijos ir Tiuringijos per Frankoniją ir Švabiją iki pat

Elzaso ir Šveicarijos sienos. Dabar jo mokinių ir sąjungos vadovų tarpe mes matome ištisą eilę agitatorių iš Pietų Vokietijos, daugiausia revoliucingai nusiteikusius kunigus: Hubmajerį Valdshute, Konradą Grebelį iš Ciuricho, Francą Rabmaną Grisene, Šapelerį Memingene, Jakobą Veję Leipheime, daktarą Mantelį Štutgarte. Pats jis daugiausia būdavo Grisene, Šafhauzeno pasienyje, ir iš čia apvažiuodavo Hegau, Kletgau ir kitas vietoves. Kruvini persekiojimai, kurių sunerimę kunigaikščiai ir bajorai visur ėmėsi prieš šią naują plebėjišką ereziją, gerokai prisidėjo prie revoliucinės dvasios sustiprėjimo ir glaudesnio sąjungos susitelkimo. Šitaip agitavo Miunceris Aukštutinėje Vokietijoje apie penkis mėnesius; o kai priartėjo sąmokslo įvykdymo momentas, jis grįžo į Tiuringiją, kur jis norėjo pats vadovauti sukilimui ir kur mes vėl su juo susitiksime.

Mes pamatysime, kaip teisingai abiejų partijų vadų būdas ir elgesys atspindėjo pačių partijų poziciją, kaip Liuterio neryžtingumas, jo baimė dėl vis rimtesnį pobūdį įgaunančio judėjimo ir bailus jo pataikavimas kunigaikščiams visiškai atitiko svyruojančią ir dviprasmišką biurgerių politiką ir kaip Miuncerio revoliucinė energija ir ryžtas atitiko labiausiai išsilavinusios plebėjų ir valstiečių dalies nuotaikas. Skirtumas tebuvo tik tas, kad tuo metu, kai Liuteris tenkinosi išreikšdamas savo klasės daugumos pažiūras bei siekimus ir to dėka joje įsigijo labai pigų populiarumą,— Miunceris, atvirkščiai, nuėjo žymiai toliau už plebėjų ir valstiečių įprastines pažiūras bei betarpiškus jų reikalavimus ir tik iš rinktinės anuometinių revoliucinių elementų dalies sukūrė partiją, kuri, laikydamasi jo idėjų ir pritardama jo energijai, visuomet buvo tik nežymi sukilusios masės mažuma.

III

Maždaug penkiasdešimčiai metų praėjus po husitų judėjimo nuslopinimo, vokiečių valstiečių tarpe ėmė reikštis pirmieji bundančios revoliucinės dvasios požymiai.*

* Savo chronologijoje mes pateikiame Cimermano duomenis, kuriais mes ištisai turime remtis, nesant reikiamų šaltinių užsienyje, ir kuriais, turint galvoje šio darbo tikslą, galima visiškai pasitenkinti.

Viurcburgo vyskupijoje — srityje, kuri jau anksčiau buvo husitų karų, „blogo valdymo, gausybės mokesčių, rinkliavų, tarpusavio vaidų, nesantaikos, karų, gaisrų, žudynių, suėmimų ir pan.“[51] nuniokota ir be paliovos vyskupų, kunigų ir bajorų begėdiškai apiplėšiama, 1476 metais kilo pirmas valstiečių sąmokslas. Jaunas piemuo ir muzikantas *Hansas Beheimas iš Niklashauzeno,* vadinamas taip pat Būgnininku ir *Hansu Dūdininku,* staiga Tauberio slėnyje ėmė pranašauti. Jis pasakojo, kad pasirodžiusi jam mergelė Marija ir įsakiusi sudeginti savo būgną, nebetarnauti šokiams bei nuodėmingiems malonumams, o raginti liaudį atgailauti. Taigi tegu kiekvienas atgailauja už savo nuodėmes, atsisako tuščių žemiškų malonumų, nusiima visus papuošalus ir brangenybes ir eina kaip maldininkas pas Niklashauzeno dievo motiną prašyti savo nuodėmių atleidimo.

Mes jau matome jį, šį pirmąjį judėjimo pirmtaką, skelbiant tą asketizmą, kuris pasireiškė visuose viduramžių religinio pobūdžio sukilimuose ir naujaisiais laikais kiekvieno proletarinio judėjimo pradžioje. Šis asketiškas papročių griežtumas, šis reikalavimas atsisakyti visų gyvenimo malonumų ir džiaugsmų, iš vienos pusės, iškelia priešingą viešpataujančiosioms klasėms spartietiškos lygybės principą, o iš kitos — yra būtina pereinamoji pakopa, be kurios žemutinis visuomenės sluoksnis niekada negali įsijungti į judėjimą. Siekdamas išvystyti savo revoliucinę energiją, suprasti savo priešišką padėtį visų kitų visuomenės elementų atžvilgiu, siekdamas susivienyti į klasę, žemutinis sluoksnis pirmiausia turi atsisakyti visko, kas dar galėtų sutaikyti jį su esama visuomenės santvarka, išsižadėti to nedaugelio malonumų, kurie retkarčiais jo prislėgtą gyvenimą dar padaro pakenčiamą ir kurių negali iš jo atimti net didžiausia priespauda. Šis *plebėjiškas ir proletarinis asketizmas* tiek savo laukine fanatiška forma, tiek ir savo turiniu aiškiai skiriasi nuo to biurgeriškojo asketizmo, kurį skelbė biurgerių liuteroniškoji moralė ir anglų puritonai (skirtingai nuo independentų[52] ir kitų radikalesnių sektų) ir kurio visa paslaptis yra *buržuazinis taupumas.* Beje, savaime suprantama, kad šis plebėjiškas proletarinis asketizmas netenka savo revoliucinio pobūdžio, kai, iš vienos pusės, besivystant šiuolaikinėms gamybinėms jėgoms, be galo didėja vartojimo reikmenų gamy-

ba, darydama nereikalingą spartietišką lygybę, o iš kitos pusės, vis labiau revoliucionizuojasi proletariato gyvenimo sąlygos ir kartu pats proletariatas. Tuomet masės palaipsniui atsipalaiduoja nuo asketizmo, o sektantų tarpe, kurie stengiasi jo įsikibti, jis išsigimsta arba tiesiog į buržuazinį šykštumą, arba į trivialią dorybę, kuri praktikoje taip pat pasireiškia kaip smulkiasavininkiškas arba amatininkiškas šykštumas. Proletariato masei mažiausiai reikalingas žemiškųjų gėrybių išsižadėjimo skelbimas vien dėl to, kad ji beveik jau nieko nebeturi, ko dar galėtų išsižadėti.

Hanso Dūdininko raginimas atgailauti susilaukė didelio atgarsio; visi maištingieji pranašai pradėjo nuo jo, ir iš tikrųjų tik didžiausias įtempimas, tik staigus atsisakymas nuo viso įprastinio gyvenimo būdo tegalėjo išjudinti šiuos išsisklaidžiusius, mažomis grupėmis išsimėčiusius, nuo pat vaikystės aklai paklusnius valstiečius. Maldininkai pradėjo keliauti į Niklashauzeną, ir tokios jų kelionės greit įgavo platų mastą. O kuo gausiau čia suplaukdavo liaudies minios, tuo atviriau atskleisdavo jaunasis maištininkas savo planus. Niklashauzeno dievo motina, skelbė jis, pareiškusi jam, kad daugiau neturi būti nei imperatoriaus, nei kunigaikščių, nei popiežiaus, nei jokios kitokios dvasinės arba pasaulietinės valdžios; kiekvienas turįs tapti kito broliu, užsidirbti duoną savo rankomis, ir niekas neturįs turėti daugiau už kitą. Visi činšai, duoklės, lažas, muitai, mokesčiai ir kitos rinkliavos bei prievolės turį būti panaikinti visiems laikams, o miškai, vandenys ir ganyklos visur turį pasidaryti laisvi.

Liaudis su džiaugsmu priėmė šią naują evangeliją. Garsas apie pranašą, „mūsų valdovės pasiuntinį“, greit plačiai pasklido; pas jį ėmė plaukti maldininkų minios iš Odenvaldo, nuo Maino, Kocherio ir Jagsto, net iš Bavarijos, Švabijos ir nuo Reino. Vieni kitiems pasakojo apie jo neva padarytus stebuklus, puldavo prieš jį ant kelių, meldėsi jam kaip šventajam, varžėsi tarpusavyje dėl jo kepurės skutelių, tarytum jie būtų buvę relikvijos arba amuletai. Veltui užsipuldinėjo jį kunigai, vaizduodami jo regėjimus velnio apsėdimu, o jo stebuklus — pragaro apgaule. Tikinčiųjų masė nepaprastai greit didėjo, ėmė kurtis revoliucinė sekta, maištingojo piemens

sekmadienio pamokslai sutraukdavo į Niklashauzeną iki 40 tūkst. ir daugiau žmonių.

Keletą mėnesių Hansas Dūdininkas sakė minioms pamokslus. Tačiau jis neketino pasitenkinti vien pamokslais. Jis palaikė slaptus ryšius su Niklashauzeno kunigu, taip pat su dviem riteriais, Kuncu fon Tunfeldu ir jo sūnumi, kurie prisidėjo prie naujo mokymo ir turėjo tapti kariniais numatomo sukilimo vadais. Pagaliau sekmadienį, šv. Kilijono dienos išvakarėse, kada jam atrodė, kad jis turi pakankamai jėgos, jis davė ženklą sukilti.

„O dabar,— užbaigė jis savo pamokslą,— eikite namo ir apgalvokite, ką jums pranešė švenčiausioji dievo motina; tegu kitą šeštadienį žmonos, vaikai ir seneliai pasilieka namie, o jūs, vyrai, vėl ateikite čia, į Niklashauzeną, šv. Margaritos dieną, t. y. kitą šeštadienį, ir atsiveskite savo brolius ir draugus, kiek tik jų bebūtų. Bet ateikite čia ne su keliauninko lazda, o apsiginklavę,— vienoje rankoje su maldininko žvake, kitoje — su kardu, ietimi arba alebarda. Ir šventoji mergelė paskelbs jums tuomet savo valią, kurią jūs turėsite įvykdyti“[53].

Tačiau, prieš susirenkant valstiečių minioms, vyskupo* raiteliai nakties tamsoje pagrobė maištingąjį pranašą ir atgabeno jį į Viurcburgo pilį. Paskirtą dieną susirinko apie 34 tūkst. ginkluotų valstiečių, bet ši žinia juos prislėgė. Didesnė dalis išbėgiojo; sumanesniems pavyko sulaikyti apie 16 tūkst., su kuriais jie, Kunco fon Tunfeldo ir jo sūnaus Michaelio vadovaujami, patraukė pilies link. Įvairiais pažadais vyskupas prikalbėjo juos pasitraukti. Tačiau, vos tik pradėjus jiems skirstytis, juos užpuolė vyskupo raiteliai, ir daugelis buvo paimti nelaisvėn. Dviem buvo nukirstos galvos, o pats Hansas Dūdininkas buvo sudegintas. Kuncas fon Tunfeldas turėjo bėgti ir, tik perleidęs vyskupui visus savo dvarus, vėl buvo pripažintas jo vasalu. Maldininkų kelionės į Niklashauzeną dar kurį laiką nesiliovė, bet galų gale taip pat buvo uždraustos.

Po šio pirmojo bandymo Vokietijoje vėl gana ilgą laiką buvo ramu. Nauji valstiečių sukilimai ir sąmokslai prasidėjo tik paskutiniame XV amžiaus dešimtmetyje.

Mes neliesime olandų valstiečių 1491—1492 metų sukilimo, kurį nuslopino tik Saksonijos hercogas Albrechtas mūšyje prie

* — Rudolfo II. *Red.*

Hemskerko, neliesime tuo pačiu metu kilusio Kempteno abatijos valstiečių sukilimo Aukštutinėje Švabijoje ir Siardo Ailvos vadovaujamo 1497 metų frizų sukilimo, kurį taip pat nuslopino Saksonijos hercogas Albrechtas. Šie sukilimai iš dalies yra perdaug toli nuo tikrojo Valstiečių karo arenos, iš dalies jie yra iki tol laisvų valstiečių kova prieš mėginimą primesti jiems feodalizmą. Mes iš karto apžvelgsime du didelius sąmokslus, kurie parengė Valstiečių karą: *„Bato"* ir *„Vargšo Konrado"* sąmokslus.

Dėl to paties brangymečio, kuris sukėlė Niderlandų valstiečių sukilimą. 1493 metais susikūrė Elzase slapta valstiečių ir plebėjų sąjunga, kurioje taip pat dalyvavo ir vien biurgerių opozicijai priklausantys asmenys ir kuriai daugiau ar mažiau pritarė net dalis žemesniosios bajorijos. Sąjunga veikė Šletštadto, Zulco, Dambacho, Rosheimo, Šerveilerio ir kitose apylinkėse. Sąmokslininkai reikalavo plėšti ir išnaikinti lupikautojus, kurie jau tuo metu, kaip ir dabar, čiulpė paskutinius Elzaso valstiečių syvus, įvesti jubiliejinius metus, kuriems suėjus nustotų galiojusios visos skolos, panaikinti muitus, akcizus ir kitas prievoles, likviduoti bažnytinį ir Rotveilio (imperijos) teismą, pripažinti luomams teisę nustatyti mokesčius, uždrausti kunigams turėti daugiau kaip po vieną parapiją, duodančią 50—60 guldenų pajamų, panaikinti slaptą išpažintį ir leisti kiekvienai bendruomenei turėti savo pačios renkamą teismą. Sąmokslininkų planas buvo toks: kai sąjunga pakankamai sustiprės, netikėtai užpulti Šletštadto įtvirtinimus, konfiskuoti vienuolyno ir miesto iždą ir iš čia pradėti sukilimą visame Elzase. Sąjungos vėliavoje, kuri turėjo būti išskleista prasidedant sukilimui, buvo pavaizduotas valstiečio batas su ilgais užrišamaisiais raiščiais, vadinamasis *Bundschuh,* kuris nuo to laiko tapo sekančių dvidešimties metų valstiečių sąmokslų simboliu ir davė jiems pavadinimą.

Sąmokslininkų sueigos paprastai vyko naktį nuošaliame Hungerbergo kalne. Priimant į sąjungą, buvo atliekamos paslaptingiausios apeigos ir buvo įspėjama, kad išdavystė užtraukia griežčiausią bausmę. Ir vis dėlto sąmokslas buvo susektas kaip tik tuo metu, kai turėjo būti užpultas Šletštadtas, 1493 metų didžiąją savaitę. Valdžios organai ėmėsi skubių

priemonių; daugelis sąmokslininkų buvo suimti ir kankinami; kai kurie iš jų buvo sukapoti į gabalus, kitiems buvo nukirstos galvos, daliai jų buvo nukirstos rankos arba pirštai, o po to jie buvo ištremti iš šalies. Daug sąmokslininkų pabėgo į Šveicariją.

Tačiau po šio pirmojo sutriuškinimo „Batas“ anaiptol nebuvo sunaikintas. Priešingai, slapta jis ir toliau gyvavo; daugelis po Šveicariją ir Pietų Vokietiją išsisklaidžiusių pabėgėlių tapo jo emisarais, kurie, visur rasdami vienodą priespaudą ir vienodą pasiryžimą sukilti, paskleidė „Batą“ po visą dabartinio Badeno teritoriją. Aukštutinės Vokietijos valstiečių atkaklumu ir ištverme iš tikrųjų galima stebėtis: pradedant nuo 1493 metų, jie per trisdešimtį metų organizuodavo slaptus sąmokslus, įveikdavo visas didesnės ir labiau centralizuotos sąjungos kūrimo kliūtis, kurias sudarė teritorinis jų išsisklaidymas, ir po daugybės nesėkmių, pralaimėjimų ir vadovų nužudymų nuolat vėl iš naujo atkurdavo savo slaptas organizacijas, kol pagaliau atėjo patogus momentas masiškai sukilti.

1502 metais Špejerio vyskupijoje, į kurią tuomet įėjo ir Bruchzalio sritis, pasireiškė pirmieji slapto valstiečių judėjimo požymiai. „Bato“ sąjunga čia iš tiesų buvo sėkmingai reorganizuota. Sąjunga turėjo apie 7000 žmonių, jos centras buvo Untergrombache, tarp Bruchzalio ir Veingarteno, o atskiros šakos buvo nusidriekusios pagal Reiną — žemupio link iki Maino, o aukštupio link — iki pat Badeno markgrafystės. Jos programos straipsniai kėlė šiuos reikalavimus: kunigaikščiams, bajorams ir kunigams daugiau neturi būti mokami jokie činšai, dešimtinės, mokesčiai arba muitai; turi būti panaikinta baudžiava; vienuolynų ir aplamai visi *bažnyčių dvarai turi būti konfiskuoti ir išdalyti liaudžiai; pagaliau nereikia daugiau pripažinti jokių kitokių valdovų, išskyrus imperatorių.*

Čia mes pirmą kartą sutinkame du valstiečių reikalavimus: sekuliarizuoti bažnyčių dvarus liaudies naudai ir įkurti vieningą ir nedalomą Vokietijos monarchiją. Nuo to laiko abu šiuos reikalavimus nuolat kelia labiau išsivysčiusi valstiečių ir plebėjų dalis, kol pagaliau Tomas Miunceris reikalavimą *išdalyti* bažnyčių dvarus paverčia reikalavimu juos *konfiskuoti,* siekiant

įvesti *turto bendrumą,* o vieningos Vokietijos *imperijos* reikalavimą — vieningos ir nedalomos Vokietijos *respublikos* reikalavimu.

Atkurta „Bato" sąjunga turėjo, kaip ir ankstesnioji, savo slaptą susirinkimų vietą, savo apžadą tylėti, savo naujų narių priėmimo apeigas ir savo sąjungos vėliavą su užrašu: „Vien tik dieviškasis teisingumas!". Veikimo planas buvo panašus į elzasiečių veikimo planą; buvo numatoma staiga užimti Bruchzalį, kurio dauguma gyventojų priklausė sąjungai, organizuoti čia sąjungos kariuomenę ir pasiųsti ją kaip judamąjį telkimo centrą į aplinkines kunigaikštystes.

Planą išdavė dvasininkas, kuriam pranešė apie jį per išpažintį vienas iš sąmokslininkų. Vyriausybės nedelsiant ėmėsi prieš sąmokslą priemonių. Kaip plačiai buvo išsišakojusi slapta sąjunga, parodo ta baimė, kuri apėmė įvairius imperijos sluoksnius Elzase ir Švabijos sąjungą[54]. Buvo sutelkta kariuomenė ir įvykdyti masiniai suėmimai. Imperatorius Maksimilianas, „paskutinysis riteris", išleido kraugeriškiausius baudžiamuosius įsakus prieš negirdėtus valstiečių sumanymus. Vietomis vis dėlto buvo sudaryti valstiečių būriai ir buvo mėginta pasipriešinti ginklu; tačiau išsisklaidę valstiečių būriai negalėjo ilgai išsilaikyti. Kai kurie sąmokslininkai buvo nubausti mirtimi, daugelis jų pabėgo; vis dėlto paslaptis buvo taip gerai išsaugota, kad daugumas sąmokslininkų ir net vadovų savo gyvenamosiose vietose arba kaimyninių ponų valdose liko visiškai nepaliesti.

Po šio naujo pralaimėjimo atrodė, kad klasių kova vėl ilgam nurimo. Tačiau slapta darbas buvo tęsiamas. Švabijoje, matyt, ryšium su išsisklaidžiusių „Bato" narių veikla jau pirmaisiais XVI šimtmečio metais susikūrė *„Vargšo Konrado"* sąjunga; Švarcvalde „Batas" tebeveikė atskirų smulkių ratelių forma, kol po dešimties metų vienam energingam valstiečių vadui vėl pavyko sujungti atskiras gijas į vieną didelį sąmokslą. Abu sąmokslai kilo vienas po kito audringais 1513—1515 metais, kai vienu metu vyko eilė stambių šveicarų, vengrų ir slovėnų valstiečių sukilimų.

Aukštutinio Reino žemėse „Batą" atkūrė buvęs kareivis ir visais atžvilgiais įžymi asmenybė — *Josas Fricas* iš

Untergrombacho, kuris, susekus 1502 metų sąmokslą, pabėgo. Pabėgęs jis gyveno įvairiose vietose tarp Bodeno ežero ir Švarcvaldo ir pagaliau apsigyveno Lejene prie Freiburgo Breisgau srityje, kur net stojo dirbti miško sargu. Tardymo aktuose yra labai įdomių smulkmenų, kaip jis iš čia reorganizavo sąjungą, kaip sumaniai jis telkė į ją įvairiausius žmones. Šio pavyzdingo sąmokslininko diplomatinio talento ir nepalaužiamos valios dėka į sąjungą pavyko įtraukti nepaprastai daug skirtingiausių klasių žmonių: riterių, kunigų, biurgerių, plebėjų ir valstiečių; galimas dalykas, kad jis organizavo net kelias daugiau ar mažiau viena nuo kitos atskirtas sąmokslo pakopas. Visi tinkami elementai buvo panaudoti su didžiausiu atsargumu ir sumanumu. Be sumanesnių emisarų, kurie, įvairiai persirengę, perėjo šalį skersai ir išilgai, antraeiliams uždaviniams buvo panaudoti valkatos ir elgetos. Josas užmezgė betarpiškus ryšius su elgetų karaliais ir per juos turėjo savo žinioje ištisą gausingą valkataujančių žmonių armiją. Šie elgetų karaliai jo sąmoksle vaidino žymų vaidmenį. Tai buvo labai originalios figūros. Vienas iš jų keliavo lydimas mergaitės su neva sužalotomis kojomis ir prašė jai išmaldos. Prie jo kepurės buvo daugiau kaip aštuonios šventųjų emblemos („keturiolika šventųjų užtarėjų", šv. Otilija, šventoji mergelė ir t. t.); be to, jis turėjo ilgą rudą barzdą ir nešiojosi didelę lazdą su durklu ir dygliu. Kitas elgetavo šv. Valentino vardu, pardavinėjo prieskonius ir citvaro sėklas, dėvėjo ilgą geležies spalvos švarką, raudoną beretę, kurioje buvo pavaizduotas Triento kūdikis, nešiojo prie šono špagą, už diržo keletą peilių ir durklą. Kai kurie atidengę rodė dirbtinai erzinamas žaizdas ir dėvėjo panašius keistuoliškus rūbus. Jų buvo ne mažiau kaip dešimt; už 2000 guldenų atlyginimą jie turėjo vienu metu įvykdyti padegimus Elzase, Badeno markgrafystėje ir Breisgau apylinkėse, Caberno bažnytinės šventės dieną mažiausiai su 2000 savo žmonių atvykti į Rozeną ir, vadovaujami buvusio landsknechtų kapitono Georgo Šneiderio, paimti miestą. Tarp pačių sąjungos narių buvo organizuota nuo vieno punkto į kitą ryšių tarnyba, o Josas Fricas ir jo vyriausiasis emisaras Štofelis iš Freiburgo nuolat jodinėdavo iš vienos vietos į kitą, atlikdami naktinę naujai priimtųjų apžiūrą. Tardymo aktai duoda pakankamai

duomenų apie sąjungos plitimą Aukštutinio Reino žemėse ir Švarcvalde: juose nurodoma, kokias pavardes ir žymes turėjo daugybė jos narių iš įvairiausių šios srities vietovių. Dažniausiai tai — amatininkai pameistriai, paskui valstiečiai ir smuklininkai, keletas bajorų, kunigai (pavyzdžiui, paties Lejeno kunigas) ir bedarbiai landsknechtai. Jau ši sudėtis rodo, kad, Joso Frico vadovaujama, „Bato" sąjunga įgavo kur kas platesnį pobūdį; plebėjiškasis miestų elementas ima joje atlikti vis didesnį vaidmenį. Sąmokslo atšakos išsisklaidė po visą Elzasą, po dabartinį Badeną, iki pat Viurtembergo ir Maino. Kartais nuošaliuose kalnuose, Knibise ir kitose vietose būdavo organizuojami ir didesni susirinkimai, kuriuose buvo apsvarstomi sąjungos reikalai. Vadovų pasitarimai, kuriuose dažnai dalyvaudavo vietiniai sąjungos nariai, taip pat tolimesnių vietovių delegatai, vyko Hartmatėje ties Lejenu; čia taip pat buvo priimta keturiolika sąjungos programos tezių: jokio valdovo, išskyrus imperatorių ir (pagal kai kurias versijas) popiežių; panaikinti Rotveilio teismą ir apriboti bažnytinio teismo jurisdikciją tikybinėmis bylomis; panaikinti visas palūkanas, kurių išmokėtos sumos prilygo kapitalui; penki procentai yra aukščiausia leistina palūkanų norma; medžioklės, žvejybos, ganymo ir miško kirtimo laisvė; uždrausti kunigams turėti daugiau kaip po vieną parapiją; konfiskuoti bažnyčių dvarus ir vienuolynų turtus sąjungos karinio iždo reikalams; panaikinti visus neteisingus mokesčius ir muitus; amžina taika visame krikščionių pasaulyje; energingai pasipriešinti visiems sąjungos priešams; įvesti mokestį sąjungos naudai; paimti įtvirtintą miestą (Freiburgą), kad jis galėtų būti sąjungos centras; pradėti derybas su imperatoriumi, kai tik bus surinkti sąjungos būriai, ir su Šveicarija — jei imperatorius atsisakytų tartis. Štai dėl šių punktų buvo susitarta. Jie parodo, kad, iš vienos pusės, valstiečių ir plebėjų reikalavimai darėsi vis aiškesni ir tvirtesni ir kad, iš kitos pusės, tokiu pat mastu iškilo reikalas daryti nuolaidas mažiau ryžtingiems ir nuosaikiems elementams.

Sukilimas turėjo prasidėti 1513 metais rudeniop. Trūko tik sąjungos vėliavos, ir Josas Fricas nuvyko jos išgražinti į Heilbroną. Kartu su įvairiomis emblemomis ir vaizdais vėliavoje

buvo nupieštas batas ir buvo užrašyta: „Viešpatie, padėk atkurti tavo dieviškąjį teisingumą!“ Tačiau, Josui išvykus, buvo pirma laiko pamėginta staiga paimti Freiburgą. Šis mėginimas iš anksto buvo susektas. Keletas neatsargių prasitarimų, vedant propagandą, padėjo Freiburgo tarybai ir Badeno markgrafui aptikti tikrus pėdsakus, o po dviejų sąmokslininkų išdavystės buvo vėl daug kas atskleista. Markgrafas, Freiburgo taryba ir imperatoriaus vyriausybė Enzisheime* nedelsiant pasiuntė savo seklius ir kareivius; dalis „Bato“ narių buvo suimti, kankinami ir nužudyti; tačiau ir šį kartą daugumai, tame tarpe ir Josui Fricui, pavyko pabėgti. Šveicarijos valdžia šį kartą labiau persekiojo pabėgėlius, ir daugelis buvo netgi nužudyti; bet ir ji, kaip ir jos kaimynai, negalėjo sukliudyti daugumai pabėgėlių pasilikti netoli savo ankstesnių gyvenamųjų vietų ir pamažu net sugrįžti į jas. Daugiausia siautėjo Elzaso vyriausybė Enzisheime; jos įsakymu labai daug žmonių buvo nužudyta, nukertant jiems galvas, ratu sulaužant kaulus ir sukapojant į gabalus. Pats Josas Fricas daugiausia slapstėsi Reino pakrantėse, Šveicarijoje, bet dažnai persikeldavo į Švarcvaldą, ir vis dėlto jo niekaip nepavyko sučiupti.

Kodėl Šveicarijos valdžia šį kartą susivienijo su kaimyninėmis vyriausybėmis, persekiodama „Bato“ narius, parodo valstiečių sukilimas, kuris įvyko sekančiais — 1514 metais Berne, Zoloturne ir Liucernoje ir kuris privedė prie aristokratinių vyriausybių ir aplamai patriciato valymo. Be to, valstiečiai čia išsikovojo kai kurių pranašumų. Vietinio pobūdžio šveicarų sukilimų pasisekimą galima paaiškinti tiesiog tuo, kad Šveicarija buvo dar mažiau centralizuota, negu Vokietija. Su savo vietiniais ponais valstiečiai ir 1525 metais visur greitai susidorodavo, bet jie neatremdavo kunigaikščių organizuotų ginkluotųjų pajėgų, o jų Šveicarijoje kaip tik ir nebuvo.

Tuo pačiu metu, kaip ir „Bato“ sąmokslas Badene, ir tikriausiai būdamas betarpiškai susijęs su juo, kilo Viurtemberge antras sąmokslas. Kaip rodo šaltiniai, jis pradėtas organizuoti

---

* — t. y. Austrijos Habsburgų vietininko vyriausybė Aukštutiniame Elzase ir Breisgau. *Red.*

jau nuo 1503 metų. Kadangi „Bato“ pavadinimas, nuslopinus Untergrombacho sąmokslą, pasidarė perdaug pavojingas, tai čia sąjunga buvo pavadinta „Vargšu Konradu“. Svarbiausias jos centras buvo Remso slėnys Hoenštaufeno kalno papėdėje. Kad yra sąjunga, bent liaudžiai jau seniai nebuvo paslaptis. Hercogo Ulricho vyriausybės primesta gėdinga priespauda ir eilė bado metų, smarkiai prisidėdami prie 1513 ir 1514 metų sąjūdžių plitimo, padidino sąjungos narių skaičių; patį sprogimą sukėlė naujai įvestas vyno, mėsos ir duonos mokestis, taip pat kapitalo mokestis — vienas pfenigas nuo guldeno per metus. Buvo numatoma pirmiausia paimti Šorndorfo miestą, kur sąmokslo vadai rinkdavosi peilių gamintojo Kasparo Pregicerio namuose. Sukilimas prasidėjo 1514 metų pavasarį. Prie miesto prisiartino 3000, o kitais duomenimis 5000, valstiečių, bet hercogo valdininkams pavyko juos gražiais pažadais įtikinti, kad pasitrauktų; hercogas Ulrichas, pažadėjęs panaikinti naujus mokesčius, atskubėjo į miestą su aštuoniasdešimčia raitelių, bet čia šio pažado dėka jau buvo visiškai ramu. Hercogas pažadėjo sušaukti landtagą ir išnagrinėti jame visus skundus. Tačiau sąjungos vadovai labai gerai suprato, kad Ulrichui tėra svarbu išlaikyti liaudį paklusnią tol, kol jis surinks ir sutrauks pakankamai kariuomenės, kad paskui galėtų savo žodį sulaužyti ir surinkti mokesčius prievarta. Todėl jie iš Kasparo Pregicerio namų, „Vargšo Konrado raštinės“, paskelbė atsišaukimą, kad įvyks sąjungos suvažiavimas, ir tuo tikslu į visas puses pasiuntė savo emisarus. Pavykus pirmajam sukilimui Remso slėnyje, visur žymiai padidėjo judėjimo autoritetas liaudies akyse; raštai ir emisarai visur atrado palankią dirvą, ir į suvažiavimą, kuris įvyko gegužės 28 dieną Untertiurkheime, susirinko gausus delegatų skaičius iš visų Viurtembergo dalių. Buvo nutarta energingai tęsti agitaciją ir, pasitaikius pirmai patogiai progai, pradėti veiksmus Remso slėnyje, siekiant išplėsti sukilimą toliau. Kai buvusiam kareiviui Bantelhansui iš Detingeno ir visų gerbiamam valstiečiui Zingerhansui iš Viurtingeno pavyko įtraukti į sąjungą Švabijos Albo* gyventojus, visur prasidėjo sukilimas. Tiesa,

* Švabijos Albas, arba Švabijos Jūra,— Švabijos kalnų rajonas. *Red.*

Zingerhansas buvo netikėtai užkluptas ir suimtas, bet Baknango, Vinendeno ir Markgreningeno miestai pateko į susivienijusių su plebėjais valstiečių rankas, ir visa šalis nuo Veinsbergo iki Blauboireno ir nuo Blauboireno iki Badeno sienos buvo apimta atviro sukilimo. Ulrichas turėjo nusileisti. Tačiau, paskyręs landtagą birželio 25 dienai, jis kartu kreipėsi į aplinkinius kunigaikščius ir laisvuosius miestus, prašydamas pagalbos prieš sukilimą ir nurodydamas, kad šis sukilimas sudaro grėsmę visiems imperijos kunigaikščiams, valdžios organams ir diduomenei ir kad jis „nuostabiai primena „Bato“ veiksmus“.

Tuo tarpu landtagas, t. y. miestų deputatai ir daugelis valstiečių delegatų, kurie taip pat reikalavo sau vietos landtage, jau birželio 18 d. susirinko Štutgarte. Prelatai dar nebuvo atvykę, o riteriai visai nebuvo pakviesti. Štutgarto miesto opozicija, taip pat netoliese, ties Leonbergu ir Remso slėnyje, stovėję du grėsmingi valstiečių būriai rėmė valstiečių reikalavimus. Valstiečių delegatai buvo įleisti, ir buvo nutarta atleisti iš pareigų ir nubausti tris neapkenčiamus hercogo patarėjus — Lamparterį, Tumbą ir Lorcherį, įsteigti prie hercogo keturių riterių, keturių biurgerių ir keturių valstiečių tarybą, paskirti hercogui tvirtą algą ir konfiskuoti vienuolynų bei labdarybės įstaigų turtą valstybės iždo naudai.

Šiems revoliuciniams nutarimams hercogas Ulrichas priešpastatė valstybės perversmą. Birželio 21 d. su savo riteriais ir patarėjais jis išjojo į Tiubingeną, kur jį pasekė ir prelatai ir kur jis įsakė atvykti taip pat biurgeriams, kurie tai ir padarė. Landtago posėdžiai buvo tęsiami Tiubingene, valstiečiams nedalyvaujant. Čia karinio teroro sąlygomis biurgeriai išdavė savo sąjungininkus, valstiečius. Liepos 8 d. buvo sudaryta Tiubingeno sutartis, pagal kurią šalis buvo įpareigota sumokėti apie vieną milijoną hercogo skolų ir buvo kiek apribota hercogo valdžia, — tačiau tų apribojimų jis niekada nesilaikė,— o valstiečiai turėjo pasitenkinti keletu tuščių bendrų frazių ir labai apčiuopiamu baudžiamuoju įstatymu prieš maištus ir sąjungas. Apie valstiečių atstovavimą landtage daugiau, žinoma, nebebuvo jokios kalbos. Kaimo gyventojai šaukė apie išdavystę, bet hercogas, luomams apsiėmus sumokėti jo skolas, vėl

gavo kreditą ir greit surinko kariuomenę; jo kaimynai, ypač Pfalco kurfiurstas, taip pat atsiuntė jam pagalbinius būrius. Tuo būdu visa šalis jau liepos pabaigoje priėmė Tiubingeno sutartį ir iš naujo prisiekė. Tik Remso slėnyje pasipriešino „Vargšas Konradas“; ten vėl atvykęs hercogas vos nebuvo nužudytas, o Kapelberge susikūrė valstiečių stovykla. Tačiau, kai viskas užsitęsė, daugumas sukilėlių dėl maisto stokos vėl išsisklaidė, o pasilikusieji, sudarę dviprasmišką sutartį su keletu landtago deputatų, taip pat išsiskirstė į namus. Ulrichas, per tą laiką sustiprinęs savo kariuomenę miestų noriai atsiųstais būriais,— miestai, patenkinus jų reikalavimus, tapo fanatiškais valstiečių priešais,— nepaisydamas sutarties, užpuolė Remso slėnį ir apiplėšė jo miestus bei kaimus. Buvo suimta 1600 valstiečių, iš jų šešiolikai buvo čia pat nukirstos galvos, kitiems daugiausia buvo priteista sumokėti didžiules pinigines baudas Ulricho iždo naudai. Daugelis ilgą laiką išsėdėjo kalėjime. Prieš valstiečių sąjungos atkūrimą, prieš bet kokius valstiečių susirinkimus buvo išleisti griežti baudžiamieji įstatymai, o Švabijos bajorai sudarė specialią sąjungą bet kokiems sukilimo mėginimams slopinti.— Tačiau svarbiausieji „Vargšo Konrado“ vadovai laimingai pasitraukė į Šveicariją, o po keleto metų daugumas jų pavieniui iš ten vėl sugrįžo į namus.

Kartu su Viurtembergo judėjimu pasirodė „Bato“ veiklos atgijimo požymių Breisgau ir Badeno markgrafystėje. Netoli Biulio birželio mėnesį buvo mėginta sukilti, bet tą sukilimą markgrafas Filipas greit nuslopino, o sukilimo vadovas Gugel-Bastianas Freiburge buvo suimtas ir nužudytas nukertant galvą.

Tais pačiais 1514 metais, taip pat pavasarį, kilo visuotinis valstiečių karas *Vengrijoje*. Čia tuo metu buvo šaukiama į kryžiaus žygį prieš turkus ir, kaip paprastai, visiems baudžiauninkams ir priklausomiesiems valstiečiams, kurie panorėtų prie jo prisidėti, buvo žadama laisvė. Susirinko apie 60 000 žmonių, kurių vadu buvo paskirtas sekleris[55] Georgas Doža, jau pasižymėjęs ankstesniuose karuose su turkais ir pakeltas už tai į bajorus. Tačiau vengrų riteriai ir magnatai labai neigiamai žiūrėjo į šį kryžiaus žygį, dėl kurio jie galėjo netekti savo nuosavybės, savo baudžiauninkų. Jie nuskubėjo paskui atskirus

valstiečių būrius ir sugrąžino savo baudžiauninkus, panaudodami prieš juos smurtą bei žiauriai elgdamiesi su jais. Kada apie tai sužinojo kryžiuočių kariuomenė, prasiveržė pavergtųjų valstiečių įniršis. Du uoliausieji kryžiaus žygio skelbėjai — Laurencijus ir Barnabas savo revoliucinėmis kalbomis sukurstė dar didesnę kariuomenės neapykantą bajorijai. Pats Doža kartu su savo kariuomene reiškė neapykantą išdavikiškiems bajorams. Kryžiuočių kariuomenė tapo revoliucine armija, ir Doža ėmė vadovauti šiam naujam judėjimui.

Jis su savo valstiečiais stovyklavo Rakošo lauke prie Pešto. Priešiški veiksmai prasidėjo nuo susidūrimo su bajorų partijos žmonėmis aplinkiniuose kaimuose ir Pešto priemiesčiuose. Netrukus buvo prieita prie ginkluotų susirėmimų, pagaliau visiems į valstiečių rankas patekusiems bajorams buvo surengti „Sicilijos mišparai"[56] ir buvo sudegintos visos aplinkinės pilys. Rūmai ėmė grasinti, bet veltui. Kai pirmasis liaudies teismas prieš bajoriją prie sostinės sienų buvo įvykdytas, Doža ėmėsi tolesnių operacijų. Jis suskirstė savo kariuomenę į penkias kolonas. Dvi iš jų buvo pasiųstos į Aukštutinės Vengrijos kalnus, kad ten pradėtų visuotinį sukilimą ir išnaikintų bajorus. Trečioji kolona, kuriai vadovavo Ambrušas Salerešis, vienas Pešto miestietis, pasiliko Rakošo lauke prižiūrėti sostinės; ketvirtąją ir penktąją koloną Doža ir jo brolis Gregoras nuvedė prieš Segediną*.

Tuo tarpu bajorija susirinko Pešte ir kreipėsi į Transilvanijos vaivadą Joaną Zapolją, prašydama padėti. Salerešiui su biurgeriniais valstiečių kariuomenės elementais perėjus į priešo pusę, bajorai, sudarę sąjungą su Budapešto biurgeriais, sumušė ir sunaikino Rakošo lauke stovyklavusį būrį. Daugybė belaisvių buvo kuo žiauriausiai nužudyti, o kiti, nupiovus jiems nosis ir ausis, buvo paleisti į namus.

Doža patyrė nesėkmę prie Segedino ir patraukė į Čanadą. Jis paėmė jį, prieš tai sumušęs Ištvano Batorio ir vyskupo Čakio vadovaujamą bajorų kariuomenę ir atkeršijęs už žiaurumus Rakošo lauke: kruvinai susidorojęs su belaisviais, kurių tarpe buvo vyskupas ir karaliaus iždininkas Telekis. Čanade jis

* Vengriškas pavadinimas: Segedas. *Red.*

paskelbė, kad įvedama respublika, panaikinama bajorija, nustatoma visuotinė lygybė ir liaudies suverenitetas, ir paskui patraukė į Temešvarą*, kur buvo pasislėpęs Batoris. Tačiau kol jis, gavęs pastiprinimui naują Antono Hosos vadovaujamą kariuomenę, du mėnesius laikė apgulęs šią tvirtovę, abu Aukštutinės Vengrijos kariuomenės būriai keliuose mūšiuose buvo bajorų sumušti, o prieš jį patraukė Joano Zapoljos vadovaujama Transilvanijos kariuomenė. Zapolja užpuolė valstiečius ir juos išsklaidė, o pats Doža buvo paimtas į nelaisvę, įkaitintame soste gyvas iškeptas ir jo paties žmonių suvalgytas, nes tik su šia sąlyga jiems buvo dovanota gyvybė. Išsklaidyti valstiečiai, kuriuos Laurencijus ir Hosa vėl surinko, buvo dar kartą sumušti, ir visi, kurie pateko į priešo rankas, buvo užmauti ant mieto arba pakarti. Tūkstančiai valstiečių lavonų kabojo išilgai gatvių ir sudegintų kaimų pakraščiuose. Manoma, kad mūšiuose ir skerdynėse žuvo apie 60 000 žmonių. Bajorija pasistengė, kad artimiausiame landtage valstiečių pavergimas vėl būtų pripažintas šalies įstatymu.

„Vindijos markoje", t. y. Karintijoje, Krainoje ir Štirijoje, apie tą patį laiką prasidėjęs valstiečių sukilimas rėmėsi sąmokslu, kuris buvo panašaus pobūdžio, kaip ir „Bato" sąmokslas; sąmokslas kilo šioje bajorų ir imperatoriaus valdininkų nuniokotoje, turkų užpuldinėjimų nusiaubtoje ir bado iškamuotoje srityje dar 1503 metais, ir jau tuomet įvyko sukilimas. Jau 1513 metais šių vietovių valstiečiai slovėnai, kaip ir vokiečių valstiečiai, vėl iškėlė kovos už „stara prawa" („senąsias teises") vėliavą, ir jei šiais metais juos dar kartą pavyko nuraminti, jei 1514 metais, kai jų susirinko dar didesnės minios, pavyko įkalbėti juos išsiskirstyti, tik imperatoriui Maksimilianui aiškiai pažadėjus grąžinti „senąsias teises", tai juo įnirtingesnis buvo amžinai apgaudinėjamos liaudies keršto karas 1515 metų pavasarį. Kaip ir Vengrijoje, visur buvo griaunamos pilys ir vienuolynai, o valstiečių teisėjai teisė į nelaisvę paimtus bajorus ir pasmerkdavo juos mirti nukertant galvą. Štirijoje ir Karintijoje imperatoriaus karvedžiui Ditrichšteinui greit pavyko sukilimą numalšinti; tačiau Krainoje sukilimas buvo nuslopintas,

---

* Rumuniškas pavadinimas: Timišoara. *Red.*

tik staiga užpuolus Raino miestą (1516 metų rudenį) ir po to austrams įvykdžius gausybę žiaurumų, kurie visiškai prilygo vengrų bajorų žvėriškumams.

Aišku, kad po daugelio tokių didelių pralaimėjimų ir po šių masinių bajorijos žiaurumų Vokietijos valstiečiai gana ilgai buvo ramūs. Ir vis dėlto nei sąmokslai, nei vietinio pobūdžio sukilimai visiškai neišnyko. Jau 1516 metais dauguma pabėgusių „Bato" ir „Vargšo Konrado" sąmokslo dalyvių sugrįžo į Švabiją ir Aukštutinio Reino sritį, o 1517 metais „Batas" vėl kuo plačiausiai veikė Švarcvalde. Pats Josas Fricas, kuris vis dar nešiojo paslėptą ant krūtinės senąją 1513 metų „Bato" vėliavą, vėl apkeliavo visą Švarcvaldą ir išvystė plačią veiklą. Sąmokslas buvo iš naujo organizuotas. Kaip ir prieš ketverius metus, vėl buvo pradėta organizuoti susirinkimus Knibise. Tačiau paslaptis nebuvo išlaikyta; valdžia sužinojo apie ruošiamą sąmokslą ir ėmėsi ryžtingų priemonių. Daugelis buvo suimti ir nužudyti; veikliausieji ir kultūringiausieji sąmokslo dalyviai turėjo bėgti; jų tarpe turėjo bėgti ir Josas Fricas, kurio ir šį kartą nepavyko suimti. Matyt, jis netrukus po to mirė Šveicarijoje, nes nuo to laiko jo vardas niekur daugiau nebeminimas.

IV

Tuo pat metu, kai Švarcvalde buvo nuslopintas ketvirtasis „Bato" sąmokslas, Vitenberge Liuteris davė ženklą pradėti judėjimą, kuris turėjo įtraukti į įvykių sūkurį visus luomus ir sukrėsti visą imperiją. Tiuringijos augustino tezių[57] poveikis priminė žaibą, pataikiusį į parako statinę. Riteriai ir biurgeriai, valstiečiai ir plebėjai, suverenumo siekią kunigaikščiai ir žemesnieji dvasininkai, slaptos mistinės sektos ir literatūrinė — mokslinė bei burleskinė satyrinė[58] — opozicija pripažino šias tezes iš pradžių bendra, visaapimančia savo įvairių tarpusavyje susikryžiuojančių siekimų išraiška ir todėl nuostabiai greit apie jas susivienijo. Ši per vieną naktį susikūrusi visų opozicinių elementų sąjunga, kad ir kaip trumpai ji išsilaikė, iš karto parodė milžinišką judėjimo jėgą ir tuo dar labiau paspartino jo vystymąsi.

Tačiau kaip tik dėl šio spartaus judėjimo vystymosi turėjo taip pat greitai subręsti ir jame glūdėjusios nesantaikos užuomazgos, vėl turėjo bent nutrūkti ryšiai tarp įvairių sujaudintos masės sudėtinių elementų, kurie buvo tiesiog vienas kitam priešingi dėl visos savo gyvenimo padėties, turėjo susidaryti tarp jų normali priešiškumo būklė. Šis margos opozicinės masės susiskaidymas į du polius, susitelkiant apie du traukos centrus, pasireiškė jau pirmaisiais Reformacijos metais. Bajorai ir biurgeriai neabejodami grupavosi apie Liuterį; valstiečiai ir plebėjai, dar nelaikydami Liuterio savo tiesioginiu priešu, sudarė, kaip ir anksčiau, atskirą revoliucinę opozicinę partiją. Tik judėjimas pasidarė dabar kur kas labiau visuotinis ir gilesnis, negu dar neveikiant Liuteriui, ir jis neišvengiamai turėjo sukelti aiškiai išreikštą priešingumą, tiesioginį abiejų partijų susidūrimą. Šis tiesioginis priešingumas netrukus iškilo aikštėn: Liuteris ir Miunceris pradėjo tarpusavio kovą spaudoje ir iš sakyklos, o kunigaikščių, riterių ir miestų kariuomenė, kurią daugiausia sudarė liuteronų arba bent liuteronams artimos jėgos, išsklaidydavo valstiečių ir plebėjų būrius.

Kokie skirtingi buvo įvairių reformaciją priėmusių elementų interesai ir poreikiai, tai dar prieš Valstiečių karą parodė bajorų mėginimas įvykdyti savo reikalavimus prieš kunigaikščių ir kunigų valią.

Anksčiau mes jau matėme, kokia buvo vokiečių bajorų padėtis XVI šimtmečio pradžioje. Bajorai suprato, kad jie gali netekti savarankiškumo ir pasidaryti priklausomi nuo pasaulietinių ir dvasiškų kunigaikščių, kurių galia tolydžio didėjo. Kartu jie matė, kad, jiems smunkant, taip pat smuko imperijos valdžia ir imperija skilo į daugelį suverenių kunigaikštysčių. Todėl savo pačių žlugimą jie turėjo sutapatinti su vokiečių kaip nacijos žlugimu. Čia turėjo reikšmės ir ta aplinkybė, kad bajorai, ypač betarpiškai imperijai pavaldūs bajorai, buvo toks luomas, kuris tiek dėl savo karinės profesijos, tiek ir dėl savo padėties kunigaikščių atžvilgiu daugiausia atstovavo imperijai ir imperijos valdžiai. Jie buvo labiausiai nacionalinis luomas, ir kuo galingesnė buvo imperijos valdžia, kuo silpnesni buvo kunigaikščiai ir kuo mažiau jų buvo, kuo vieningesnė buvo Vokietija, tuo stipresni buvo ir jie. Tuo paaiškinamas

visuotinis riterių tarpe kilęs nepasitenkinimas dėl apgailėtinos politinės Vokietijos padėties, dėl imperijos bejėgiškumo užsienio politikos klausimais, kuris tolydžio didėjo, imperatoriui paveldėjimo keliu prijungiant prie imperijos vieną po kitos vis naujas provincijas, dėl užsienio valstybių intrigų Vokietijoje ir vokiečių kunigaikščių sąmokslų prieš imperijos valdžią, panaudojant užsienio jėgas. Todėl bajorų reikalavimai visų pirma turėjo pasireikšti reikalavimu įvykdyti imperijos reformą, kurios auka turėjo būti kunigaikščiai ir aukštieji dvasininkai. Apibendrinti šiuos reikalavimus ėmėsi teorinis vokiečių bajorijos atstovas *Ulrichas fon Hutenas* kartu su kariniu ir politiniu jos atstovu *Francu fon Zikingenu*.

Hutenas labai aiškiai suformulavo bajorų vardu savo iškeltus imperijos reformos reikalavimus ir labai radikaliai juos išdėstė. Buvo reikalaujama ne mažiau, kaip pašalinti visus kunigaikščius, sekuliarizuoti visas dvasininkų kunigaikštystes ir jų turtus, įvesti *bajorų demokratiją* su monarchu priešakyje,— maždaug tokią, kokia buvo šviesaus atminimo lenkų respublikoje jos geriausiais laikais. Hutenas ir Zikingenas manė, kad, įvedus bajorų, šios iš esmės karinės klasės, viešpatavimą, pašalinus susiskaldymo nešėjus — kunigaikščius, panaikinus kunigų galią ir išlaisvinus Vokietiją iš dvasinės Romos valdžios, imperija vėl taps vieninga, laisva ir galinga.

Baudžiava besiremianti bajorų demokratija, kokia ji buvo Lenkijoje ir kiek kitokia forma pirmuosius šimtmečius germanų užkariautose šalyse, yra viena iš šiurkščiausių visuomenės formų, ir ji vėliau visai natūraliai perauga į išsivysčiusią feodalinę hierarchiją, kuri yra jau žymiai aukštesnė pakopa. Vadinasi, ši grynoji bajorų demokratija XVI amžiaus Vokietijoje jau buvo negalima. Ji buvo negalima jau vien dėl to, kad Vokietija tuo metu turėjo nemažų ir galingų miestų. Tačiau, iš antros pusės, buvo negalima ir ta žemesniosios bajorijos ir miestų sąjunga, dėl kurios Anglijoje feodalinė luominė monarchija virto buržuazine konstitucine monarchija. Vokietijoje senoji bajorija išliko, o Anglijoje ji buvo sunaikinta Rožių kare[59], išskyrus 28 šeimas, ir ją pakeitė nauja buržuazinės kilmės ir buržuazinių tendencijų bajorija. Vokietijoje išliko baudžiava, ir bajorai turėjo *feodalinius* pajamų šaltinius; Anglijo-

je baudžiava buvo beveik visai panaikinta, ir bajorai virto paprastais buržuaziniais žemvaldžiais, turinčiais *buržuazinį* pajamų šaltinį — žemės rentą. Pagaliau absoliutinės monarchijos centralizacija, kuri jau nuo Liudviko XI laikų susidarė Prancūzijoje dėl priešingumo tarp bajorijos ir miestiečių luomo ir paskui vis labiau stiprėjo, Vokietijoje buvo negalima jau vien dėl to, kad reikalingų nacionalinei centralizacijai sąlygų čia iš viso nebuvo arba buvo tik jų užuomazga.

Esant tokiai padėčiai, kuo labiau artėjo Hutenas prie praktinio savo idealo įgyvendinimo, tuo daugiau jis turėjo daryti nuolaidų ir tuo mažiau apibrėžtos turėjo darytis jo imperijos reformos ribos. Viena bajorija neturėjo pakankamai jėgų šiam sumanymui įgyvendinti; tai parodo vis didėjantis jos silpnumas kunigaikščių atžvilgiu. Buvo reikalingi sąjungininkai, o galimi sąjungininkai tebuvo miestai, valstiečiai ir įtakingi reformacijos judėjimo teoretikai. Tačiau miestai pakankamai gerai pažinojo bajoriją ir nė kiek ja nepasitikėjo, vengdami bet kokios sąjungos su ja; valstiečiai visai pagrįstai laikė bajoriją, kuri čiulpė iš jų paskutinius syvus ir žiauriai su jais elgėsi, savo pikčiausiu priešu, o reformacijos teoretikai ėjo kartu arba su biurgeriais, arba su kunigaikščiais, arba su valstiečiais. Be to, bajorų siūloma imperijos reforma nieko teigiamo nežadėjo biurgeriams ir valstiečiams; jos svarbiausias tikslas pirmiausia buvo bajorijos sustiprėjimas. Esant tokiai padėčiai, Hutenui nieko kito nebeliko, kaip tik kuo mažiau teliesti savo propagandiniuose veikaluose būsimus bajorų, miestų ir valstiečių savitarpio santykius arba visai jų neliesti, suversti atsakomybę už visas blogybes kunigaikščiams, kunigams ir priklausomybei nuo Romos ir įrodinėti biurgeriams, kad būsimoje kunigaikščių ir bajorų tarpusavio kovoje jie, vadovaudamiesi savo pačių interesais, turėtų būti bent neutralūs. Apie baudžiavos ir valstiečio prievolių bajorijai panaikinimą Hutenas net neužsimena.

Vokiečių bajorija į valstiečius tada žiūrėjo visai taip pat, kaip lenkų bajorija į savo valstiečius 1830 ir 1846 metų sukilimų metu. Kaip ir šiuolaikiniuose lenkų sukilimuose, tuomet Vokietijoje judėjimas galėjo turėti pasisekimo, tik visoms opozicinėms partijoms ir ypač bajorams ir valstiečiams sudarius sąjungą. Tačiau kaip tik ši sąjunga abiem atvejais buvo

negalima. Nei bajorai nematė būtino reikalo atsisakyti nuo savo politinių privilegijų ir feodalinių teisių valstiečių atžvilgiu, nei revoliucingi valstiečiai negalėjo tenkintis bendromis neapibrėžtomis perspektyvomis ir sudaryti sąjungą su bajorais, kurie kaip tik buvo labiausiai juos engiantis luomas. Kaip Lenkijoje 1830 metais, taip Vokietijoje 1522 metais bajorai jau nebegalėjo patraukti į savo pusę valstiečių. Tik visiškai panaikinus baudžiavą ir priklausomybės santykius, tik bajorams atsisakius nuo visų privilegijų, kaimo gyventojai galėjo su jais susivienyti; tačiau bajorija, kaip ir kiekvienas privilegijuotas luomas, neturėjo nė mažiausio noro pati atsisakyti nuo savo privilegijų, nuo ypatingos savo padėties, nuo daugumos savo pajamų šaltinių.

Pagaliau, kada kilo kova, bajorija visiškai viena susidūrė su kunigaikščiais. Buvo galima iš anksto numatyti, kad kunigaikščiai, kurie per du šimtmečius nuolat atimdavo iš jos vieną poziciją po kitos, lengvai įveiks ją ir šį kartą.

Pati kovos eiga yra žinoma. Hutenas ir Zikingenas, kuris jau buvo pripažintas politiniu ir kariniu Centrinės Vokietijos bajorų vadu, 1522 metais neva savigynos tikslais sudarė šešiems metams Landau mieste Reino srities, Švabijos ir Frankonijos bajorų sąjungą; Zikingenas iš dalies savo lėšomis, iš dalies kaimyninių riterių padedamas, surinko kariuomenę, suorganizavo pastiprinimų verbavimą ir telkimą Frankonijoje, Žemutinio Reino rajonuose, Niderlanduose ir Vestfalijoje ir 1522 metų rugsėjo mėnesį pradėjo karo veiksmus, paskelbdamas karą Triro kurfiurstui — arkivyskupui. Tačiau tuo metu, kai jis buvo apgulęs Trirą, jo pastiprinimai, skubiai įsikišus kunigaikščiams, buvo atkirsti; Heseno landgrafas ir Pfalco kurfiurstas suteikė Trirui pagalbą, ir Zikingenas turėjo pasislėpti savo paties Landštulio pilyje. Nepaisant Huteno ir kitų Zikingeno draugų pastangų, koncentruotų ir skubių kunigaikščių veiksmų įbauginti bajorų sąjungos dalyviai paliko jį likimo valiai; pats Zikingenas buvo mirtinai sužeistas, atidavė Landštulį ir greit po to mirė. Hutenas turėjo pabėgti į Šveicariją ir, praėjus keletui mėnesių, mirė Ciuricho ežero Ufnau saloje.

Po šio pralaimėjimo ir abiejų vadų mirties bajorijos, kaip nuo kunigaikščių nepriklausomos korporacijos, jėga buvo pa-

laužta. Pradedant nuo šio momento, bajorija tarnauja tik kunigaikščiams ir yra jų vadovaujama. Greit po to kilęs Valstiečių karas dar labiau ją privertė atsiduoti tiesioginei arba netiesioginei kunigaikščių globai. Kartu jis parodė, kad vokiečių bajorijai maloniau buvo ir toliau išnaudoti valstiečius, aukščiausiajai valdžiai priklausant kunigaikščiams, negu nuversti kunigaikščius ir kunigus, sudarius atvirą sąjungą su *išlaisvintais* valstiečiais.

V

Nuo to momento, kai Liuteris, paskelbdamas karą katalikų hierarchijai, išjudino visus Vokietijos opozicijos elementus, nebuvo nė vienų metų, kuriais valstiečiai ir vėl nebūtų kėlę savo reikalavimų. 1518—1523 metais Švarcvalde ir Aukštutinėje Švabijoje vienas po kito sekė vietiniai valstiečių sukilimai. Nuo 1524 metų pavasario šie sukilimai įgavo sistemingą pobūdį. Tų metų balandžio mėn. Marchtalio abatijos valstiečiai atsisakė eiti lažą ir vykdyti prievoles; gegužės mėn. Sankt-Blazieno valstiečiai atsisakė vykdyti baudžiavines prievoles; birželio mėn. Šteinheimo prie Memingeno valstiečiai pareiškė nemokėsią nei dešimtinės, nei kitų mokesčių; liepos ir rugpiūčio mėn. sukilo Turgau valstiečiai, kurie buvo numalšinti iš dalies tarpininkaujant ciurichiečiams, iš dalies žiauriomis Šveicarijos sąjungos priemonėmis, įsakant nužudyti daugelį sukilimo dalyvių. Pagaliau Štiulingeno landgrafystėje įvyko lemiamas sukilimas, kurį galima laikyti betarpiška *Valstiečių karo pradžia.*

Štiulingeno valstiečiai staiga atsisakė vykdyti prievoles landgrafui, susijungė į didelius būrius ir, *Hanso Miulerio iš Bulgenbacho* vadovaujami, 1524 m. rugpiūčio 24 d. patraukė į Valdshutą. Čia kartu su miestiečiais jie įkūrė evangelinę broliją. Miestiečiai turėjo juo daugiau pagrindo stoti į sąjungą, nes tuo metu dėl jų pamokslininko Baltazaro *Hubmajerio,* vieno iš Tomo Miuncerio mokinių ir draugų, religinių persekiojimų jie buvo konflikte su priešakinių Austrijos žemių[60] valdžia. Buvo taip pat nustatytas sąjungos mokestis — trys kreiceriai į savaitę. Turint galvoje to meto pinigų vertę,

tai buvo didžiulis įnašas. Į Elzasą, Mozelio sritį, į visas Aukštutinio Reino žemes ir į Frankoniją buvo pasiųsti emisarai, kad visur į sąjungą įtrauktų valstiečius. Sąjunga užsibrėžė tikslą panaikinti feodalų viešpatavimą, sugriauti visas pilis ir vienuolynus ir pašalinti visus valdovus, išskyrus imperatorių. Sąjungos vėliava buvo *Vokietijos trispalvė*[61].

Sukilimas greitai išsiplėtė po visą dabartinį Aukštutinį Badeną. Paniška baimė apėmė Aukštutinės Švabijos bajoriją, kurios beveik visos karinės pajėgos veikė Italijoje, kariaudamos prieš Prancūzijos karalių Franciškų I. Bajorijai nieko kito nebeliko, kaip tik derybomis užtęsti visą reikalą, o per tą laiką gauti pinigų, surinkti kariuomenę ir paskui, turint pakankamai jėgos, nubausti valstiečius už jų įžūlumą „ugnimi ir kalaviju bei plėšimu"[62]. Nuo to laiko prasidėjo ta sisteminga bajorų ir kunigaikščių išdavystė, nuolatinis savo žodžio laužymas ir klasta, kuri apibūdina jų elgesį per visą Valstiečių karą ir kuri buvo galingiausias jų ginklas prieš išsisklaidžiusius ir sunkiai suorganizuojamus valstiečius. Švabijos sąjunga, kurią sudarė Pietvakarių Vokietijos kunigaikščiai, bajorai ir imperijos miestai, ėmėsi tarpininkauti, bet neužtikrino valstiečiams jokių teigiamų nuolaidų. Valstiečių judėjimas nesiliovė. Hansas Miuleris iš Bulgenbacho nuo rugsėjo 30 d. iki spalio vidurio perėjo Švarcvaldą iki Uracho ir Furtvangeno, padidino savo būrį iki 3500 žmonių ir su jais užėmė poziciją ties Evatingenu (netoli nuo Štiulingeno). Bajorai turėjo savo žinioje ne daugiau kaip 1700 žmonių, bet ir šios jėgos buvo išsklaidytos. Jie buvo priversti pasiūlyti paliaubas, kurios iš tiesų buvo sudarytos stovykloje prie Evatingeno. Valstiečiams buvo pažadėta, kad bus sudarytas draugiškas susitarimas arba betarpiškai tarp šalių, arba dalyvaujant trečiųjų teismui ir kad Štokacho žemės teismas išnagrinės jų skundus. Tiek bajorijos kariuomenė, tiek ir valstiečiai išsiskirstė.

Valstiečiai sutartinai iškėlė 16 tezių, kurios turėjo būti pateiktos Štokacho teismui patvirtinti. Šios tezės buvo labai nuosaikios. Jie tereikalavo panaikinti medžioklės teisę, lažą, apsunkinančius mokesčius ir aplamai ponų privilegijas, ginti nuo savavališkų suėmimų ir šališkų, savavališkus sprendimus priimančių teismų.

Tačiau bajorija, valstiečiams išsiskirsčius į namus, tuoj pat vėl pareikalavo vykdyti visas ginčijamas prievoles, kol vyks teisminis nagrinėjimas. Valstiečiai, aišku, atsisakė klausyti ir patraukė ponus į teismą. Iš naujo įsiliepsnojo kova; valstiečiai vėl pradėjo rinktis į būrius, kunigaikščiai ir bajorai telkė savo kariuomenę. Šį kartą judėjimas kur kas labiau išsiplėtė, pereidamas už Breisgau sienos ir pasiekdamas Viurtembergo gilumą. *Georgo Truchzeso* fon Valdburgo, šio Valstiečių karo Albos, vadovaujama bajorų kariuomenė žvalgė valstiečius; ji sumušė atskirus pagalbinius jų būrius, bet nedrįso užpulti pagrindinių valstiečių jėgų. Georgas Truchzesas vedė su valstiečių vadais derybas ir atskirais atvejais sudarydavo su jais sutartis.

Gruodžio pabaigoje Štokacho žemės teismas pradėjo nagrinėti bylą. Valstiečiai protestavo, kad į teismo sudėtį įėjo vieni bajorai. Atsakant jiems, buvo perskaitytas imperatoriaus įsakymas[63]. Derybos užsitęsė, o per tą laiką bajorai, kunigaikščiai ir Švabijos sąjungos valdžia ginklavosi. Erchercogas Ferdinandas, kuris, viešpataudamas dabartinėse paveldimose Austrijos žemėse, taip pat valdė Viurtembergą[64], Badeno Švarcvaldą ir Pietų Elzasą, įsakė panaudoti prieš maištaujančius valstiečius griežčiausias priemones. Buvo liepta juos gaudyti, kankinti ir be pasigailėjimo žudyti, visokiausiais būdais juos naikinti, deginti ir plėšti jų turtą, išvaryti iš šalies jų žmonas ir vaikus. Mes matome, kaip kunigaikščiai ir bajorai laikėsi paliaubų ir kaip jie suprato draugišką tarpininkavimą bei skundų nagrinėjimą. Erchercogas Ferdinandas, kuriam Velzerių namai Augsburge paskolino pinigų, kuo skubiausiai ginklavosi. Švabijos sąjunga įsakė trimis terminais prisiųsti karinius kontingentus ir sumokėti piniginius įnašus.

Šie ligi to laiko įvykę sukilimai sutampa su Tomo Miuncerio buvimu Oberlande penkis mėnesius[65]. Nors ir nėra tiesioginių įrodymų, kad judėjimas būtų prasidėjęs ir vykęs jo įtakoje, bet netiesiogiai ši jo įtaka yra visiškai nustatyta. Ryžtingesnieji revoliucionieriai valstiečių tarpe dažniausiai yra jo mokiniai ir jo idėjų pasekėjai. Visi amžininkai priskyrė jam „Dvylika tezių“, taip pat Oberlando valstiečių „Tezių laišką“ [Artikelbrief], nors aišku, kad bent pirmojo dokumento jis neparašė.

Dar grįždamas į Tiuringiją, jis kreipėsi į sukilusius valstiečius labai revoliucingu laišku[66].

Tuo pat metu pradėjo regzti intrigas 1519 metais iš Viurtembergo ištremtas hercogas Ulrichas, siekdamas su valstiečių pagalba vėl atgauti valdžią savo šalyje. Yra nustatyta, kad nuo pat savo ištrėmimo jis siekė panaudoti revoliucinę partiją ir nuolat ją rėmė. Jo vardas yra įpainiotas daugelyje 1520—1524 metais Švarcvalde ir Viurtemberge vykusių vietinio pobūdžio bruzdėjimų, o dabar jis tiesiog pradėjo ruoštis užpulti Viurtembergą iš savo Hoentvilio pilies. Tačiau valstiečiai naudojosi juo tik kaip įrankiu; jis niekada nedarė jiems įtakos, ir jie visiškai juo nepasitikėjo.

Taip praėjo žiema, ir nė viena šalis nepradėjo ryžtingai veikti. Ponai kunigaikščiai išsislapstė, valstiečių sukilimas plėtėsi. 1525 metų sausio mėn. visa šalis tarp Dunojaus, Reino ir Lecho buvo apimta nepaprasto sujudimo, o vasario mėnesį kilo audra.

Tuo metu, kai Hanso Miulerio iš Bulgenbacho vadovaujamas *Švarcvaldo—Hegau būrys* užmezgė slaptus ryšius su Viurtembergo hercogu Ulrichu ir iš dalies dalyvavo nesėkmingame jo žygyje į Štutgartą (1525 metų vasaris — kovas), vasario 9 d. sukilo valstiečiai Ride, aukščiau Ulmo. Jie susirinko pelkių dengiamoje stovykloje prie Baltringeno, iškėlė *raudoną vėliavą* ir suformavo Ulricho Šmidto vadovaujamą *Baltringeno būrį*. Jų buvo 10—12 tūkstančių.

Pasklidus gandams, kad į Šuseno rajoną ateina kariuomenė, pasiųsta prieš taip pat ir čia atsiradusius nepatenkintuosius, vasario 25 d. Šuseno rajone susirinko *Aukštutinio Algau būrys,* kurį sudarė 7000 žmonių. Kempteno gyventojai, kurie visą žiemą kivirčijosi su savo arkivyskupu, vasario 26 d. susivienijo ir prisidėjo prie būrio. Iškėlę tam tikras sąlygas, prie judėjimo prisidėjo Memingeno ir Kaufboireno miestai, bet jau čia pasireiškė dviprasmiškumas tos pozicijos, kurios miestai laikėsi šioje kovoje. Kovo 7 d. Memingeno mieste buvo priimta dvylika Memingeno tezių visiems Aukštutinio Algau valstiečiams.

Algau valstiečių pasiuntiniai padarė tiek įtakos, kad prie Bodeno ežero susikūrė Eitelio Hanso vadovaujamas *Paežerės*

būrys. Šis būrys taip pat labai greitai didėjo. Vyriausioji jo būstinė buvo Bermatingene.

Jau pirmomis kovo dienomis taip pat sukilo Žemutinio Algau, Ochsenhauzeno ir Šelenbergo apylinkių, Ceilio ir Valdburgo — Truchzeso valdų — valstiečiai. *Žemutinio Algau būrys,* kurį sudarė 7000 žmonių, įsirengė stovyklą prie Vurcacho.

Visi šie keturi būriai priėmė Memingeno tezes, kurios, beje, buvo kur kas nuosaikesnės, negu Hegau valstiečių tezės, ir kurių punktai apie ginkluotųjų būrių pažiūrą į bajoriją ir valdžią rodė gana didelį neryžtingumą. Ryžtingumą valstiečiai parodė tik karo eigoje, kai jie iš patyrimo pažino savo priešų veikimo būdą.

Tuo pačiu metu, kaip ir šie būriai, prie Dunojaus susiorganizavo šeštasis būrys. Iš viso rajono nuo Ulmo iki Donauverto, iš Ilerio, Roto ir Biberio slėnių susirinko valstiečiai į Leipheimą ir ten įsirengė stovyklą. Iš 15 vietovių susirinko visi vyrai, galį valdyti ginklą, ir iš 117 vietovių atvyko pastiprinimai. *Leipheimo būrio* vadas buvo Ulrichas Šenas, jo pamokslininkas — Leipheimo pastorius Jakobas Vejė.

Tuo būdu kovo pradžioje šešiose stovyklose buvo susitelkę maždaug apie 30—40 tūkst. ginkluotų sukilusių Aukštutinės Švabijos valstiečių. Šie valstiečių būriai buvo labai įvairaus pobūdžio. Revoliucinė — Miuncerio — partija visur turėjo mažumą. Tačiau visur ji buvo valstiečių stovyklų branduolys ir atrama. Valstiečių masės visada buvo pasiruošusios tartis su ponais, jei tik jiems būtų užtikrintos nuolaidos, kurias jie tikėjosi išplėšti savo grėsmingu elgesiu. Be to, jei reikalas užsitęsdavo ir artindavosi kunigaikščių kariuomenė, karas valstiečiams darydavosi našta, ir dauguma tų, kurie dar turėdavo ko netekti, išsiskirstydavo į namus. Prie būrių prisijungdavo daugybė valkataujančių liumpenproletarų, kurie trukdė įvesti drausmę, demoralizavo valstiečius ir dažnai čia pasišalindavo, čia vėl sugrįždavo. Jau vien iš to aišku, kodėl valstiečių būriai pradžioje visur apsiribodavo gynybiniais veiksmais, stovyklose demoralizuodavosi ir, net nepriklausomai nuo taktinių trūkumų ir gerų vadų stokos, toli gražu negalėdavo prilygti kunigaikščių kariuomenei.

Dar besirenkant būriams, hercogas Ulrichas su savo surinkta kariuomene ir grupe Hegau valstiečių įsiveržė iš Hoentvilio į Viurtembergą. Jei dabar valstiečiai iš kitos pusės būtų puolę Truchzeso fon Valdburgo kariuomenę, tai Švabijos sąjunga būtų neišvengiamai žlugusi. Tačiau, valstiečių būriams laikantis vien tik gynybinės taktikos, Truchzesui greit pavyko sudaryti paliaubas su Baltringeno, Algau ir Paežerės būrių valstiečiais, pradėti su jais derybas ir sekmadienį Judica (balandžio 2 d.)[67] paskirti terminu, kada viskas turės būti galutinai išspręsta. Per tą laiką jis spėjo užpulti hercogą Ulrichą, paimti Štutgartą ir priversti hercogą jau kovo 17 d. vėl palikti Viurtembergą. Paskui jis ruošėsi pulti valstiečius, bet jo paties kariuomenėje landsknechtai sukėlė maištą ir atsisakė pulti valstiečius. Tačiau Truchzesui pavyko nuraminti maištininkus, ir tada jis leidosi Ulmo link, kur rinkosi nauji pastiprinimai. Prie Kirchheimo ties Teko upe jis paliko žvalgų stovyklą.

Švabijos sąjunga, kurios rankos pagaliau tapo laisvos ir kuri jau buvo surinkusi pirmuosius savo kariuomenės būrius, dabar nusimetė kaukę ir paskelbė, kad ji „ryžosi su ginklu rankose ir su dievo pagalba padaryti galą savavališkiems valstiečių veiksmams“[68].

Tuo tarpu valstiečiai griežtai laikėsi paliaubų sąlygų. Deryboms sekmadienį Judica jie iškėlė savo reikalavimus, garsiąsias *„Dvylika tezių“*. Jie reikalavo suteikti bendruomenėms teisę rinkti ir keisti dvasininkus, reikalavo panaikinti mažąją dešimtinę, panaudoti didžiąją dešimtinę[69] visuomenės reikalams, atskaičius iš jos dvasininko algą, panaikinti baudžiavą, medžioklės ir žvejybos teisę, panaikinti mokestį mirties atveju, apriboti nepakeliamus mokesčius, prievoles ir lažą, sugrąžinti bendruomenėms ir atskiriems asmenims prievarta iš jų atimtus miškus, ganyklas ir privilegijas, pašalinti savivalę teisingumo vykdymo ir valdymo srityje. Čia mes matome, kad valstiečių būriuose dar gerokai vyravo nuosaiki susitaikėliška partija. Revoliucinė partija buvo iškėlusi savo programą dar anksčiau *„Tezių laiške“*. Šis atviras laiškas visoms valstiečių bendruomenėms ragino jas stoti į „krikščionių sąjungą ir broliją“, siekiant pašalinti visus vargus arba geruoju — „o tai, tiesą sakant, neįmanoma“,— arba jėga, ir grasino visiems, ku-

rie atsisakytų tai vykdyti, „pasaulietiniu atskyrimu", t. y. tokiu atveju jie būtų pašalinti iš visuomenės, ir sąjungos nariai nutrauktų su jais bet kokius santykius. Pasaulietinis atskyrimas taip pat turėjo būti taikomas visoms pilims, vienuolynams ir bažnyčioms, jei tik bajorai, kunigai ir vienuoliai nepaliks jų savo noru, nepersikels į paprastus namus, kokiuose gyvena visi kiti žmonės, ir neprisidės prie krikščionių sąjungos.— Taigi šiame radikaliame manifeste, kuris, atrodo, buvo parašytas *iki* 1525 metų pavasario sukilimo, visų pirma kalbama apie revoliuciją, apie visišką pergalę prieš dar viešpataujančias klases, o „pasaulietinio atskyrimo" reikalavimas tereiškia, kad engėjai ir išdavikai turi būti išžudyti, pilys — sudegintos, vienuolynai ir bažnyčios — konfiskuotos, jų turtai — paversti pinigais.

Tačiau dar valstiečiai nebuvo pateikę paskirtiems trečiųjų teismo teisėjams savo dvylikos tezių, kai juos pasiekė žinia, kad Švabijos sąjunga pažeidė sutartį ir kad artinasi kariuomenė. Tučtuojau buvo imtasi priemonių. Geisboirene įvyko visuotinė Algau, Baltringeno ir Paežerės būrių valstiečių sueiga. Keturi būriai buvo sujungti, ir iš jų buvo sudarytos keturios naujos kolonos; buvo nutarta konfiskuoti bažnyčių dvarus, parduoti jų brangenybes karo iždo naudai ir deginti pilis. Tuo būdu „Tezių laiškas" greta oficialių dvylikos tezių tapo jiems karo vedimo taisyklėmis, o sekmadienis Judica — paskirta taikos sudarymo diena — tapo *visuotinio sukilimo* data.

Visur didėjantis sujudimas, nuolatiniai vietiniai valstiečių konfliktai su bajorais, žinios, kad jau šešis mėnesius vis stiprėdamas tęsiasi sukilimas Švarcvalde ir kad jis išsiplėtė iki pat Dunojaus ir Lecho, jau pakankamai išaiškina tai, kodėl tuojau pat vienas po kito sekę valstiečių sukilimai apėmė du trečdalius Vokietijos. Tačiau tas faktas, kad visi atskiri sukilimai įvyko vienu metu, įrodo, jog judėjimui vadovavo žmonės, kurie iš anksto jį organizavo per anabaptistų ir kitus emisarus. Viurtemberge, Nekaro žemupio rajone, Odenvalde, Žemutinėje ir Vidurinėje Frankonijoje bruzdėjimas prasidėjo jau antrojoje kovo pusėje, bet pradėti visuotinį sukilimą visur jau iš anksto buvo paskirta balandžio 2 d., sekmadienį Judica, ir lemiamas masinio sukilimo išsiveržimas visur įvyko pirmąją

balandžio savaitę. Taip pat ir Algau, Hegau ir Paežerės būrių valstiečiai, varpų skambinimu paskelbę pavojų ir suorganizavę masines sueigas, balandžio 1 d. pašaukė visus ginklą valdyti galinčius vyrus į stovyklas ir vienu metu su Baltringeno būrio valstiečiais pradėjo karo veiksmus prieš pilis ir vienuolynus.

Frankonijoje, kur judėjimas susitelkė apie šešis centrus, sukilimas visur prasidėjo pirmomis balandžio dienomis. Apie tą laiką prie *Nerdlingeno* susiorganizavo dvi valstiečių stovyklos; jų padedama, mieste laimėjo revoliucinė partija, kurios vadovas buvo *Antonas Forneris*. Ši partija pasiekė, kad Forneris tapo burmistru ir miestas prisidėjo prie valstiečių. *Ansbache* valstiečiai visur sukilo balandžio 1—7 dienomis, ir iš čia sukilimas išsiplėtė iki pat Bavarijos. *Rotenburgo* rajone valstiečiai ėmėsi ginklo jau kovo 22 d. Rotenburgo mieste kovo 27 d. *Stefano fon Mencingeno* vadovaujami smulkieji biurgeriai ir plebėjai nuvertė patriciato valdžią; tačiau valstiečių prievolės čia buvo svarbiausias miesto pajamų šaltinis, todėl ir naujosios vyriausybės pažiūra į valstiečius buvo labai nepastovi ir dviprasmiška. *Viurcburgo* kapitulos[70] valdose balandžio pradžioje įvyko visuotinis valstiečių ir nedidelių miestų sukilimas, o *Bambergo* vyskupijoje visuotinis sukilimas per penkias dienas privertė vyskupą padaryti nuolaidų. Pagaliau šiaurėje, prie Tiuringijos sienos, įsikūrė stipri *Bildhauzeno valstiečių stovykla.*

Odenvalde, kur revoliucinės partijos priešakyje buvo *Vendelis Hipleris*, bajoras ir buvęs grafų fon Hoenloe kancleris, ir *Georgas Mecleris,* smuklininkas Balenberge prie Krautheimo, audra prasidėjo jau kovo 26 d. Valstiečiai iš visų pusių patraukė Tauberio link. Prie jų taip pat prisidėjo 2000 žmonių iš Rotenburgo stovyklos. Vadovauti ėmėsi Georgas Mecleris, ir balandžio 4 d., kai atvyko visi pastiprinimai, jis patraukė link Šentalio vienuolyno prie Jagsto, kur prie jo prisijungė *Nekaro slėnio valstiečiai.* Pastarieji, vadovaujami *Jekleino Rorbacho,* smuklininko Bekingene prie Heilbrono, sekmadienį Judica sukilo Fleine, Zontheime ir kitose vietose, o tuo metu Vendelis Hipleris su sąmokslininkų būriu staiga paėmė Eringeną ir įtraukė į judėjimą aplinkinius valstiečius. Šentalyje abi vals-

tiečių kolonos, susijungusios į *„Šviesųjį būrį“*, priėmė dvylika tezių ir surengė keletą puolimų prieš pilis ir vienuolynus. „Šviesųjį būrį“ sudarė apie 8000 žmonių, jis turėjo patrankų ir 3000 šautuvų. Prie jo prisidėjo ir Frankonijos riteris *Florianas Gejeris*, suformavęs „Juodąjį būrį“, rinktinę kariuomenę, kurią daugiausia sudarė Rotenburgo ir Eringeno atsargos kariai.

Karo veiksmus pradėjo Viurtembergo fogtas Nekarsulme, grafas Liudvigas fon Helfenšteinas. Visus į jo rankas patekusius valstiečius jis įsakė tučtuojau nužudyti. „Šviesusis būrys“ jam pasipriešino. Grafo įvykdytos žudynės, taip pat ką tik gauta žinia apie Leipheimo būrio pralaimėjimą, apie Jakobo Vejės nužudymą ir Truchzeso žvėriškumus, sukėlė valstiečių įniršį. Veinsberge pasislėpęs Helfenšteinas buvo čia užpultas. Florianas Gejeris šturmu paėmė pilį; po ilgiau trukusių kautynių buvo paimtas ir miestas. Grafas Liudvigas ir nemaža riterių buvo paimti į nelaisvę. Kitą dieną, balandžio 17, Jekleinas Rorbachas su keletu ryžtingiausių būrio žmonių teisė belaisvius ir keturiolikai iš jų su Helfenšteinu priešakyje paskyrė pačią gėdingiausią mirties bausmę, kokią tik galima buvo jiems pritaikyti,— pervaryti per ietininkų rikiuotę. Veinsbergo paėmimas ir teroristinis Jekleino Rorbacho kerštas Helfenšteinui reikiamai paveikė bajoriją. Grafai fon Levenšteinai prisidėjo prie valstiečių sąjungos, o grafai fon Hoenloe, kurie jau anksčiau buvo prie jos prisidėję, bet iki šiol nebuvo suteikę jokios paramos, tučtuojau atsiuntė reikalaujamų ginklų ir parako.

Vadovai ėmė tartis, ar nereikėtų pakviesti karo vadu Gecą fon Berlichingeną, „nes jis galėtų patraukti valstiečių pusėn bajoriją“. Pasiūlymui buvo pritarta; tačiau Florianas Gejeris, įžvelgęs šiame valstiečių ir vadovų nusiteikime reakcijos pradžią, po to su savo „Juoduoju būriu“ atsiskyrė nuo „Šviesiojo būrio“ ir, veikdamas savo rizika, iš pradžių perėjo Nekaro sritį, o paskui Viurcburgo teritoriją, visur griaudamas pilis ir kunigų lizdus.

Likusi būrio dalis iš pradžių patraukė į Heilbroną. Šiame galingame laisvajame imperijos mieste, kaip ir beveik visur, prieš patricijus buvo biurgerių opozicija ir revoliucinė opozicija. Pastaroji, slapta susitarusi su valstiečiais, jau balandžio 17 d. sąmyšio metu atidarė Georgui Mecleriui ir Jekleinui Ror-

bachui miesto vartus. Valstiečių vadovai su savo žmonėmis užėmė miestą, kuris buvo priimtas į broliją ir davė 1200 guldenų bei nedidelį savanorių būrį. Išplėštas tebuvo dvasininkų turtas ir apiplėštos Teutonų ordino[71] komandorų valdos. Balandžio 22 d. valstiečiai išėjo iš miesto, palikdami ten nedidelę įgulą. Heilbronas turėjo pasidaryti įvairių būrių centru. Ir iš tikrųjų pastarieji atsiuntė čia savo delegatus, norėdami susitarti dėl bendrų veiksmų ir bendrų valstietijos reikalavimų. Tačiau biurgerių opozicija ir, atėjus valstiečiams, susivieniję su ja patricijai dabar vėl gavo mieste persvarą ir kliudė įvykdyti bet kokias ryžtingas priemones, telaukdami prisiartinant kunigaikščių kariuomenės, kad galėtų galutinai išduoti valstiečius.

Valstiečiai patraukė į Odenvaldą. Gecas fon Berlichingenas, kuris dar tik prieš keletą dienų siūlė savo paslaugas iš pradžių Pfalco kurfiurstui, paskui valstiečiams, o paskui vėl kurfiurstui, balandžio 24 d. buvo priverstas įstoti į evangelinę broliją ir prisiimti vyriausiąjį vadovavimą „*Spindinčiam* šviesiajam būriui" (priešingai Floriano Gejerio „*Juodajam* būriui"). Tačiau Gecas kartu buvo valstiečių belaisvis, nes jie su nepasitikėjimu stebėjo kiekvieną jo žingsnį ir padarė jį priklausomą nuo vadovų tarybos, be kurios jis negalėjo imtis jokių veiksmų. Gecas ir Mecleris su daugybe valstiečių dabar patraukė per Bucheną į Amorbachą, kur jie išbuvo nuo balandžio 30 d. iki gegužės 5 d., įtraukdami į sukilimą visą Maincą. Bajorai visur buvo priversti prisidėti prie valstiečių ir tuo išgelbėjo savo pilis; tik vienuolynai buvo apiplėšti ir sudeginti. Būrys aiškiai vis labiau demoralizavosi; energingiausieji žmonės nuėjo kartu su Florianu Gejeriu arba su Jekleinu Rorbachu, kuris, paėmus Heilbroną, taip pat atsiskyrė, matyt, dėl to, kad jis, nuteisęs grafą Helfenšteiną, negalėjo ilgiau pasilikti būryje, kuris norėjo susitarti su bajorais. Šis atkaklus siekimas susitarti su bajorais jau pats savaime buvo demoralizacijos požymis. Greit po to Vendelis Hipleris iškėlė labai gerą būrio reorganizavimo planą: jis patarė imti į tarnybą kasdien besisiūlančius landsknechtus ir kas mėnesį neatnaujinti, kaip kad buvo daroma iki šiol, asmeninės būrio sudėties, pritraukiant naujus ir atleidžiant senus kontingentus, bet palikti kartą jau

pašauktus prie ginklo ir šiek tiek apmokytus vyrus. Tačiau bendruomenės susirinkimas atmetė abu pasiūlymus; valstiečiai jau pasidarė išdidūs, į visą karą jie ėmė žiūrėti kaip į grobio žygį, todėl landsknechtų konkurencija jiems buvo nemaloni, be to, jie norėjo turėti galimybę sugrįžti namo, kai tik prisipildys jų kišenės. Amorbache buvo prieita net ligi to, kad Heilbrono patarėjas Hansas Berlinas privertė būrio vadovus ir patarėjus priimti „Dvylikos tezių paaiškinimą", dokumentą, kuriame buvo sušvelninti paskutiniai aštrūs dvylikos tezių punktai ir kuriame valstiečiai buvo pavaizduoti kaip nuolankūs prašytojai. Tačiau šį kartą valstiečiams tai pasirodė jau per daug; jie triukšmingai atmetė „Paaiškinimą" ir atkakliai laikėsi pirmykščio tezių teksto.

Tuo tarpu Viurcburgo vyskupijoje įvyko lemiamas posūkis. Vyskupas, kuris, balandžio pradžioje prasidėjus valstiečių sukilimui, pasislėpė įtvirtintoje Frauenbergo pilyje prie Viurcburgo ir visur išsiuntinėjo laiškus, bergždžiai prašydamas pagalbos, pagaliau turėjo laikinai nusileisti. Gegužės 2 d. susirinko landtagas, kuriame buvo atstovaujami ir valstiečiai. Tačiau dar prieš tai, kai buvo galima pasiekti kokių nors rezultatų, buvo perimti laiškai, įrodantieji išdavikiškas vyskupo intrigas. Landtagas nedelsiant išsiskirstė, ir tarp sukilusių miestiečių bei valstiečių ir vyskupo žmonių prasidėjo karo veiksmai. Pats vyskupas gegužės 5 d. pabėgo į Heidelbergą; jau kitą dieną į Viurcburgą atvyko Florianas Gejeris su „Juoduoju būriu", o kartu su juo ir *Frankonijos Tauberio būrys,* kurį sudarė Mergentheimo, Rotenburgo ir Ansbacho valstiečiai. Gegužės 7 d. atžygiavo ir Gecas fon Berlichingenas su „Spindinčiu šviesiuoju būriu", ir prasidėjo Frauenbergo apsiautimas.

Limburge, taip pat Elvangeno ir Halio rajone jau kovo pabaigoje ir balandžio pradžioje susikūrė kitas — *Gaildorfo,* arba *„Paprastas šviesusis būrys"*. Jis veikė labai ryžtingai, organizavo sukilimą visoje srityje, sudegino daug vienuolynų ir pilių, jų tarpe ir Hoenštaufeno pilį, privertė visus valstiečius prisidėti prie būrio, o visus bajorus ir net imperijai pavaldžius Limburgo smuklių valdytojus įstoti į krikščioniškąją broliją. Gegužės pradžioje būrys įsiveržė į Viurtembergą, bet buvo

priverstas pasitraukti. Vokiečių partikuliarizmas, kurį sukėlė susiskaldymas į mažas valstybes, neleido tada, kaip ir 1848 metais, bendrai veikti įvairių valstybių revoliucionieriams. Gaildorfo būrys, kuris tegalėjo veikti tik nedidelėje teritorijoje, neišvengiamai turėjo suirti, kai tik sukilėliai palaužė šioje teritorijoje bet kokį pasipriešinimą. Jie sudarė sutartį su Gmiundo miestu ir, palikę iš viso tik 500 ginkluotų valstiečių, išsiskirstė.

Pfalce, abipus Reino, valstiečių būriai susiformavo balandžio pabaigoje. Jie sugriovė daug pilių ir vienuolynų ir gegužės 1 d. paėmė Noištadtą Hardto plokštikalnėje, kai vieną dieną prieš tai iš kito kranto persikėlę bruchrainiečiai privertė Špejerio miestą sudaryti sutartį. Maršalas fon Cabernas, turėdamas savo žinioje tik nedidelę kurfiursto kariuomenę, negalėjo imtis prieš sukilusius valstiečius jokių priemonių, todėl gegužės 10 d. kurfiurstas turėjo su jais sudaryti sutartį, kurioje užtikrino, kad landtagas palengvins jų padėtį.

Pagaliau *Viurtemberge* sukilimas prasidėjo atskirose vietose dar anksčiau. Uracho kalnyne jau vasario mėnesį valstiečiai sudarė sąjungą prieš kunigus ir ponus, o kovo pabaigoje sukilo Blauboireno, Uracho, Miunzingeno, Balingeno ir Rozenfeldo valstiečiai. Prie Gepingeno į Viurtembergo teritoriją įsiveržė gaildorfiečiai, prie Brakenheimo — Jekleinas Rorbachas, prie Pfulingeno — sumušto Leipheimo būrio likučiai; jie įtraukė į sukilimą kaimo gyventojus. Didelis bruzdėjimas prasidėjo ir kitose vietovėse. Jau balandžio 6 d. valstiečiams turėjo pasiduoti Pfulingenas. Austrijos erchercogo vyriausybė buvo labai sunkioje būklėje. Ji visiškai neturėjo pinigų ir turėjo labai maža kariuomenės. Miestų ir pilių padėtis buvo tiesiog apgailėtina: jie neturėjo nei įgulų, nei amunicijos. Net Aspergas buvo beveik beginklis.

Vyriausybės mėginimas sutelkti prieš valstiečius miestų apsaugos būrius nulėmė greitą jos pralaimėjimą. Balandžio 16 d. Botvaro apsaugos būrys atsisakė žygiuoti prieš valstiečius ir, užuot išvykęs į Štutgartą, patraukė link Vunenšteino prie Botvaro*, sudarydamas ten greit didėjančios biurgerių ir

---

* Tas pat, kas ir Gros-Botvaras. *Red.*

valstiečių stovyklos branduolį. Tą pačią dieną įvyko sukilimas Cabergau; Maulbrono vienuolynas buvo išplėštas, o kai kurie kiti vienuolynai ir pilys buvo visiškai sunaikinti. Iš kaimyninio Bruchraino Gėjaus* valstiečiai gavo pastiprinimų.

Ant Vunenšteino kalno susirinkusiam būriui ėmėsi vadovauti *Maternas Fojerbacheris,* miesto patarėjas Botvare, vienas iš biurgerių opozicijos vadovų, kuris buvo taip susikompromitavęs dalyvavimu judėjime, jog turėjo dėtis prie valstiečių. Tačiau jis visam laikui pasiliko labai nuosaikus, kliudė pritaikyti pilių atžvilgiu „Tezių laiško" reikalavimus ir visur stengėsi būti tarpininku tarp valstiečių ir nuosaikių biurgerių. Jis sukliudė viurtembergiečiams susijungti su „Spindinčiu šviesiuoju būriu", ir kaip tik jis vėliau privertė gaildorfiečius palikti Viurtembergą. Dėl jo biurgeriškų tendencijų balandžio 19 d. jis buvo nušalintas, bet jau kitą dieną vėl buvo paskirtas karo vadu. Jis buvo laikomas nepakeičiamu, ir net kai balandžio 22 d. prie viurtembergiečių prisijungė Jekleinas Rorbachas su 200 ryžtingų žmonių, pastarajam nieko kito nebeliko, kaip tik palikti Fojerbacherį jo poste, o pačiam pasitenkinti rūpestinga jo veiksmų priežiūra.

Balandžio 18 d. vyriausybė mėgino pradėti derybas su valstiečiais, kurie buvo išsidėstę ant Vunenšteino. Valstiečiai reikalavo, kad vyriausybė priimtų dvylika tezių, bet jos įgaliotiniai, aišku, su tuo negalėjo sutikti. Tuomet būrys leidosi į žygį. Balandžio 20 d. jis buvo Laufene, kur vyriausybės atstovų pasiūlymai buvo atmesti paskutinį kartą. 22 d. šis 6000 žmonių būrys išsidėstė Bitigheime, grasindamas Štutgartui. Dauguma Štutgarto tarybos narių pabėgo, ir vadovauti valdymui buvo paskirtas miestiečių komitetas. Miestiečiai buvo suskilę į tokias pat partijas, kaip ir visur: į patricijus, biurgerių opoziciją ir revoliucinius plebėjus. Pastarieji balandžio 25 d. atidarė valstiečiams vartus, ir Štutgartas buvo tučtuojau paimtas. Čia galutinai buvo nustatyta *„Šviesiojo krikščioniškojo būrio"*, kaip dabar pasivadino Viurtembergo sukilėliai, organizacija, buvo priimtos tvirtos taisyklės dėl algų, grobio pasidalijimo, aprū-

* Gėjus — kalnuota Viurtembergo pietvakarių sritis. *Red.*

pinimo ir t. t. Prie valstiečių prisidėjo nedidelis štutgartiečių būrys, kuriam vadovavo Tėjus Gerberis.

Balandžio 29 d. Fojerbacheris su visu būriu pastojo kelią gaildorfiečiams, įsiveržusiems į Viurtembergo teritoriją iki pat Šorndorfo. Visą šią vietovę jis priėmė į sąjungą, šiuo pagrindu priversdamas gaildorfiečius sugrįžti atgal. Taigi jis, neleisdamas savo būriui susilieti su nesuvaldomais gaildorfiečiais, sukliudė sustiprėti jame revoliuciniams elementams, kuriems vadovavo Rorbachas, nes tai jam buvo pavojinga. Gavęs žinią, kad artinasi Truchzesas, Fojerbacheris iš Šorndorfo išėjo jo pasitikti ir gegužės 1 d. išsidėstė prie Kirchheimo ties Teko upe.

Ligi šiol mes parodėme, kaip prasidėjo ir vystėsi sukilimas toje Vokietijos dalyje, kurią mes turime laikyti pirmosios valstiečių būrių grupės veikimo arena. Prieš pasakodami apie kitas grupes (Tiuringijoje ir Hesene, Elzase, Austrijoje ir Alpėse), mes turime aprašyti Truchzeso žygį, kurio metu, iš pradžių veikdamas vienas, vėliau įvairių kunigaikščių ir miestų remiamas, jis sunaikino šią pirmąją sukilėlių grupę.

Su Truchzesu mes išsiskyrėme prie Ulmo, kur jis atvyko kovo pabaigoje, palikęs prie Kirchheimo ties Teku Ditricho Špeto vadovaujamą žvalgų būrį. Truchzeso korpusas — kuris, įjungus į jo sudėtį Ulme dislokuotus sąjunginius pastiprinimus, turėjo beveik 10 000 žmonių, iš kurių 7200 buvo pėstininkai,— buvo vienintelė kariuomenė, galinti vesti puolamąjį karą prieš valstiečius. Pastiprinimai buvo telkiami Ulme labai iš lėto dalinai dėl verbavimo sunkumų sukilimo apimtose vietovėse, dalinai dėl to, kad vyriausybėms trūko pinigų, dalinai todėl, kad esamoji negausi kariuomenė visur būtinai buvo reikalinga miestų įtvirtinimams ir pilims ginti. Mes jau matėme, kiek nedaug kariuomenės turėjo kunigaikščiai ir miestai, nepriklausę Švabijos sąjungai. Taigi viskas priklausė nuo Georgo Truchzeso ir jo sąjunginės kariuomenės laimėjimų.

Truchzesas iš pradžių nužygiavo prieš *Baltringeno būrį*, kuris tuo metu buvo pradėjęs griauti pilis ir vienuolynus Rido rajone. Prisiartinus sąjunginei kariuomenei, valstiečiai atsitraukė, o apsupant jai pelkes, jie buvo iš jų išstumti, po to persikėlė per Dunojų ir metėsi į Švabijos Albo tarpeklius ir

miškus. Čia kavalerija ir artilerija, sudariusios pagrindinę sąjunginės kariuomenės jėgą, nieko negalėjo jiems padaryti, ir Truchzesas liovėsi juos persekiojęs. Jis leidosi į žygį prieš leipheimiečius, kurių 5000 žmonių buvo prie Leipheimo, 4000 — Mindelio slėnyje ir 6000 — prie Ilertiseno; jie sukėlė visą sritį, griovė vienuolynus ir pilis ir ruošėsi visomis trimis kolonomis pulti Ulmą. Ir čia valstiečiai, atrodo, buvo iš dalies jau demoralizuoti, ir dėl to būrys pasidarė nekovingas, nes Jakobas Vejė iš pat pradžių mėgino tartis su Truchzesu. Tačiau pastarasis, turėdamas pakankamai karinių jėgų, dabar nesutiko tartis ir, balandžio 4 d. užpuolęs prie Leipheimo būrio branduolį, visiškai jį sumušė. Jakobas Vejė ir Ulrichas Šenas, taip pat kiti du valstiečių vadai buvo paimti į nelaisvę, ir jiems buvo nukirstos galvos. Leipheimas kapituliavo, ir po kelių antpuolių apylinkėse buvo užimtas visas rajonas.

Naujas landsknechtų maištas, sukeltas siekiant pasiplėšti ir gauti papildomą užmokestį, ir vėl sulaikė Truchzesą iki balandžio 10 d. Paskui jis patraukė į pietvakarius prieš *baltringeniečius,* kurie tuo laiku buvo užpuolę jo valdas — Valdburgą, Ceilį ir Volfegą ir apgulę jo pilis. Ir čia jis rado valstiečių jėgas suskaldytas ir balandžio 11 ir 12 d. sumušė jas dalimis keliuose mūšiuose, tuo būdu visiškai išsklaidydamas ir Baltringeno būrį. Jo likučiai, kunigo Floriano vadovaujami, atsitraukė link tos vietovės, kur buvo išsidėstęs *Paežerės būrys.* Prieš jį dabar ir metė savo jėgas Truchzesas. Paežerės būrys, per tą laiką ne tik suorganizavęs keletą antpuolių, bet ir įtraukęs į broliją Buchhorno (Fridrichshafeno) ir Volmatingeno miestus, balandžio 13 d. Zalemo vienuolyne sušaukė didžiąją karinę tarybą, kuri nutarė eiti pasitikti Truchzeso ir jam pasipriešinti. Nedelsiant visur buvo duotas pavojaus signalas, ir į Bermatingeno stovyklą susirinko 10 000 žmonių, prie kurių prisidėjo ir sumušti baltringeniečiai. Balandžio 15 d. valstiečiai sėkmingai atsilaikė mūšyje su Truchzesu, kuris, nenorėdamas čia rizikuoti savo kariuomene lemiamose kautynėse, pasiūlė derybas, juo labiau, kad sužinojo, jog artinasi Algau ir Hegau būriai. Todėl balandžio 17 d. Veingartene jis sudarė su Paežerės ir Baltringeno valstiečiais iš pirmo žvilgsnio

jiems gana palankią sutartį, su kuria ilgai negalvodami jie sutiko. Jis netgi pasiekė, kad šią sutartį taip pat priėmė Aukštutinio ir Žemutinio Algau valstiečių delegatai, o po to atsitraukė į Viurtembergą.

Truchzeso gudrumas čia išgelbėjo jį nuo aiškios pražūties. Jeigu jis nebūtų sugebėjęs apgauti nepastovių, ribotų ir daugiausia jau demoralizuotų valstiečių ir dažniausiai negabių, bailių ir parsidavėliškų jų vadų, tai jis su savo nedidele kariuomene būtų buvęs apsuptas keturių kolonų, kurios visos kartu turėjo mažiausia 25 000—30 000 žmonių, ir tikrai būtų buvęs sunaikintas. Tačiau jo priešų ribotumas — neišvengiamas valstiečių masių ribotumas — leido jam pasprukti iš jų rankų kaip tik tokiu momentu, kai jie vienu smūgiu galėjo užbaigti visą karą, bent Švabijoje ir Frankonijoje. Paežerės valstiečiai taip tiksliai laikėsi sutarties, kuria jie, žinoma, galų gale buvo žiauriai apgauti, kad vėliau pakėlė ginklą prieš savo pačių sąjungininkus, prieš Hegau valstiečius; tiesa, savo vadų į išdavikišką sandėrį įtraukti Algau valstiečiai nedelsiant atsisakė sutarties, bet Truchzesui tuo metu jau nebegrėsė pavojus.

Nors Hegau valstiečiai ir nepasirašė Veingarteno sutarties, bet greit po to kitu būdu įrodė savo begalinį vietinį ribotumą ir atkaklų provinciališkumą, kuris sužlugdė visą Valstiečių karą. Kai Truchzesas, nepavykus deryboms su jais, žygiavo į Viurtembergą, jie sekė paskui jį, visą laiką pasilikdami jo sparne. Tačiau jiems nė į galvą neatėjo susijungti su viurtembergiečių „Šviesiuoju krikščioniškuoju būriu“, ir vien dėl to, kad Viurtembergo ir Nekaro slėnio valstiečiai kartą atsisakė jiems padėti. Todėl, kai Truchzesas gana toli atsitraukė nuo jų gimtųjų vietų, jie kuo ramiausiai pasuko atgal ir leidosi į žygį prieš Freiburgą.

Mes palikome Materno Fojerbacherio vadovaujamus viurtembergiečius prie Kirchheimo ties Teku, iš kur Truchzeso paliktas Ditricho Špeto vadovaujamas žvalgų būrys atsitraukė Uracho link. Po nesėkmingo mėginimo paimti Urachą Fojerbacheris pasuko į Niurtingeną ir pasiuntė visiems kaimyniniams sukilėlių būriams laiškus, prašydamas pastiprinimų lemiamoms kautynėms. Ir iš tikrųjų žymūs pastiprinimai at-

vyko tiek iš Viurtembergo lygumos, tiek ir iš Gėjaus. Būtent Gėjaus valstiečiai, susijungę su Leipheimo būrio likučiais, pasitraukusiais į vakarų Viurtembergą, ir pakėlę sukilimą visame Aukštutinio Nekaro ir Nagoldo slėnyje iki pat Beblingeno ir Leonbergo, sudarė du stiprius būrius ir gegužės 5 d. Niurtingene susijungė su Fojerbacheriu. Truchzesas susidūrė su jungtiniais būriais prie Beblingeno. Dėl jų skaičiaus, artilerijos ir pasirinktos pozicijos jis sumišo; pagal savo įprastinį metodą jis nedelsiant pradėjo su valstiečiais derybas ir sudarė su jais paliaubas. Tuo būdu visai susilpninęs valstiečių budrumą, jis gegužės 12 d. *paliaubų metu* juos netikėtai užpuolė ir privertė pradėti lemiamas kautynes. Valstiečiai ilgai ir drąsiai priešinosi, kol pagaliau Beblingenas dėl biurgerių išdavystės atiteko Truchzesui. Kairysis valstiečių sparnas, nustojęs dėl to savo atramos, buvo parblokštas ir apeitas. Tai nulėmė kautynių baigtį. Nedrausmingi valstiečiai pakriko ir netrukus pradėjo paniškai bėgti; kas iš jų sąjunginių raitelių nebuvo užmuštas arba paimtas į nelaisvę, tas metė ginklus ir nuskubėjo namo. „Šviesusis krikščioniškasis būrys" buvo visiškai išsklaidytas, o kartu buvo galutinai nuslopintas ir visas Viurtembergo sukilėlių judėjimas. Tėjus Gerberis paspruko į Eslingeną, Fojerbacheris pabėgo į Šveicariją, Jekleinas Rorbachas buvo paimtas į nelaisvę ir grandinėse atvilktas į Nekargartachą, kur Truchzeso įsakymu buvo pririštas prie stulpo ir, apdėjus malkomis, gyvas iškeptas ant lengvos ugnies. Pats Truchzesas, čia pat puotaudamas su savo riteriais, gėrėjosi šiuo riterišku spektakliu.

Iš Nekargartacho įsiveržęs į Kraichgau, Truchzesas rėmė Pfalco kurfiursto operacijas. Pastarasis, surinkęs per tą laiką kariuomenę ir gavęs žinią apie Truchzeso laimėjimus, tuojau sulaužė su valstiečiais sudarytą sutartį, gegužės 23 d. užpuolė Bruchrainą, paėmė po atkaklaus priešinimosi Malšą ir jį sudegino, išplėšė daugelį kaimų ir paėmė Bruchzalį. Tuo pačiu metu Truchzesas užgrobė Epingeną ir paėmė į nelaisvę tenykštį judėjimo vadą Antoną Eizenhutą, kuris kurfiursto įsakymu nedelsiant buvo nužudytas kartu su keliolika kitų valstiečių vadų. Taip Bruchrainas ir Kraichgau buvo nuraminti ir turėjo sumokėti apie 40 000 guldenų kontribucijos. Abi kariuo-

menės — Truchzeso būrys, ankstesnėse kautynėse sumažėjęs iki 6000 žmonių, ir kurfiursto būrys (6500 žmonių) — dabar susijungė ir patraukė prieš odenvaldiečius.

Žinia apie pralaimėjimą prie Beblingeno visur sukilėliams kėlė baimę. Laisvieji imperijos miestai, kuriuos varžė valstiečių globa, staiga vėl lengviau atsikvėpė. Heilbronas pirmasis paskubėjo taikytis su Švabijos sąjunga. Heilbrone buvo valstiečių kanceliarija ir posėdžiavo įvairių būrių delegatai, aptardami pasiūlymus, kurie turėjo būti pateikti imperatoriui ir imperijai visų sukilusių valstiečių vardu. Šie pasitarimai, kurių tikslas buvo prieiti bendrą, visai Vokietijai reikšmingą rezultatą, dar kartą parodė, kad joks luomas, tame tarpe ir valstiečiai, dar nebuvo tiek subrendęs, kad, vadovaudamasis savo požiūriu, galėtų naujai pertvarkyti visą Vokietijos santvarką. Tuoj paaiškėjo, kad šiam tikslui reikia panaudoti bajoriją ir ypač miestiečius. Todėl pasitarimuose vadovaujantis vaidmuo atiteko *Vendeliui Hipleriui*. Iš visų judėjimo vadų Vendelis Hipleris teisingiausiai suprato esamą padėtį. Jis nebuvo nei revoliucionierius, turįs platų akiratį, koks buvo Miunceris, nei valstiečių atstovas, koks buvo Mecleris arba Rorbachas. Įvairiapusis jo patyrimas ir atskirų luomų padėties vienas kito atžvilgiu praktinis pažinimas neleido jam pasisakyti išimtinai už kurio nors vieno judėjime dalyvavusio luomo interesus kitų luomų nenaudai. Kaip Miunceris — atstovaudamas klasei, kuri neturėjo jokių ligi to laiko žinomų oficialių visuomeninių ryšių ir buvo proletariato užuomazga, — nujautė ateisiant komunizmą, taip Vendelis Hipleris, atstovaudamas, taip sakant, visų pažangių nacijos elementų atstojamajai, nujautė *šiuolaikinę buržuazinę visuomenę*. Tiesa, jo ginami principai ir keliami reikalavimai nebuvo kažkas tuojau pat įvykdomo, bet jie išreiškė, gal kiek suidealinta forma, būtiną tuo metu vykusio feodalinės visuomenės irimo rezultatą; ir valstiečiai, kai tik jie užsibrėžė sau tikslą parengti įstatymų projektus visai imperijai, būtinai turėjo sutikti su šiuo požiūriu. Todėl valstiečių reikalaujama centralizacija čia, Heilbrone, įgavo labiau apibrėžtą formą, nors ši centralizacijos forma be galo skyrėsi nuo tos, kokią vaizdavosi valstiečiai. Pavyzdžiui, tiksliau buvo apibrėžti reikalavimai įvesti vienus pinigus, matus ir

saikus, panaikinti vidaus muitus ir t. t., žodžiu, tie reikalavimai, kurie daugiau atitiko miesto biurgerių, negu valstiečių interesus. Taip ir bajorams buvo padarytos nuolaidos, gerokai primenančios šiuolaikinius išpirkimus ir galų gale sąlygojančios feodalinės žemės nuosavybės virtimą buržuazine žemės nuosavybe. Trumpai tariant, kai tik valstiečių reikalavimai buvo suvesti į „imperijos reformos“ reikalavimą, jie neišvengiamai buvo pajungti jei ne to momento biurgerių reikalavimams, tai galutiniams jų interesams.

Kai Heilbrone dar buvo svarstoma ši imperijos reforma, „Dvylikos tezių paaiškinimo“ autorius Hansas Berlinas jau išvyko pasitikti Truchzeso, norėdamas patricijų ir biurgerių vardu pradėti derybas dėl miesto atidavimo. Išdavystę parėmė reakcijos veiksmai pačiame mieste, ir Vendelis Hipleris su valstiečiais turėjo bėgti. Hipleris nuvyko į Veinsbergą, kur jis mėgino surinkti viurtembergiečių likučius ir tą nedaugelį gaildorfiečių, kurie dar buvo kovinėje parengtyje. Tačiau, artinantis Pfalco kurfiurstui ir Truchzesui, jis buvo priverstas palikti ir šią vietovę. Iš čia jis turėjo nuvykti į Viurcburgą, norėdamas išjudinti „Spindintį šviesųjį būrį“. Per tą laiką Švabijos sąjungos ir kurfiursto kariuomenė užėmė visą Nekaro sritį, privertė valstiečius iš naujo prisiekti, sudegino daug kaimų, nužudė arba pakorė visus mėginusius pabėgti valstiečius, kurie pateko į jos rankas. Keršijant už Helfenšteino nužudymą, Veinsbergas buvo visiškai sudegintas.

Tuo tarpu prie Viurcburgo susivieniję valstiečių būriai apsupo Frauenbergą; gegužės 15 d., dar prieš pralaužiant spragą, jie narsiai, bet bergždžiai šturmavo tvirtovę. 400 geriausių karių, daugiausia iš Floriano Gejerio būrio, pasiliko grioviuose negyvi arba sužeisti. Po dviejų dienų, gegužės 17 d., atvyko Vendelis Hipleris ir sušaukė karinį pasitarimą. Jis pasiūlė palikti prie Frauenbergo tik 4000 žmonių, o su visomis pagrindinėmis jėgomis, kurias sudarė apie 20 000 žmonių, išsidėstyti stovykloje po Truchzeso akimis prie Jagsto, netoli Krautheimo, kur galima būtų sukoncentruoti visus pastiprinimus. Planas buvo puikus: tik surinkus sukilėlių mases ir turint žmonių skaičiaus persvarą, buvo galima tikėtis sumušti kunigaikščių kariuomenę, kurią dabar sudarė apie 13 000 žmonių. Tačiau

valstiečiai jau buvo tokie demoralizuoti ir taip netekę drąsos, kad nebegalėjo imtis kokių nors ryžtingų priemonių. Gecas fon Berlichingenas, kuris netrukus po to atvirai pasirodė esąs išdavikas, taip pat, atrodo, galėjo nemaža prisidėti prie to, kad būrys buvo sulaikytas vietoje; tuo būdu Hiplerio planas nebuvo įgyvendintas, o būriai, kaip ir anksčiau, paliko išsisklaidę. „Spindintis šviesusis būrys" pasileido į žygį tik gegužės 23 d., kai frankoniečiai pažadėjo kuo greičiausiai sekti paskui jį. 26 d. gavęs žinią, kad markgrafas* pradėjo karo veiksmus prieš valstiečius, prie Viurcburgo stovėjęs nedidelis markgrafui pavaldžių valstiečių Ansbacho būrys išsiskirstė į namus. Likusi apgulos kariuomenės dalis kartu su Floriano Gejerio „Juoduoju būriu" užėmė pozicijas prie Heidingsfeldo, netoli nuo Viurcburgo.

„Spindintis šviesusis būrys" gegužės 24 d. atvyko į Krautheimą menkai tepasirengęs kovai. Čia daugelis valstiečių sužinojo, kad jų kaimai per tą laiką prisiekė Truchzesui, ir dėl to išsiskirstė į namus. Būrys pasileido į tolimesnį žygį Nekarsulmo kryptimi ir gegužės 28 d. pradėjo derybas su Truchzesu. Kartu išvyko pasiuntiniai į Frankoniją, Elzasą ir Švarcvaldą bei Hegau prašyti valstiečius nedelsiant atsiųsti pastiprinimų. Iš Nekarsulmo Gecas žygiavo atgal Eringeno link. Būrys kasdien mažėjo; šio žygio metu dingo ir pats Gecas fon Berlichingenas; jis nujojo į namus, dar anksčiau per savo seną ginklo draugą Ditrichą Špetą pradėjęs derybas su Truchzesu dėl savo perėjimo pas jį. Prie Eringeno melagingos žinios apie priešo artėjimą bejėgių ir drąsos netekusių valstiečių tarpe staiga sukėlė panišką baimę; būrys labai netvarkingai išbėgiojo, ir tik su dideliu vargu Mecleriui ir Vendeliui Hipleriui pavyko sulaikyti apie 2000 žmonių, kuriuos jie vėl nuvedė prie Krautheimo. Tuo laiku pasirodė ir Frankonijos apsaugos būrys, kurį sudarė 5000 žmonių. Tačiau, žygiuodamas per Levenšteiną į Eringeną aplinkiniu keliu, kurį nurodė Gecas, turėdamas veikiausiai išdavikiškus tikslus, jis apsilenkė su „Šviesiuoju būriu" ir pasileido į Nekarsulmą. Šis miestelis,

---

* — Kazimiras Brandenburgietis, valdęs Ansbacho ir Baireito kunigaikštystes. *Red.*

užimtas keleto „Spindinčio šviesiojo būrio“ dalinių, buvo Truchzeso apgultas. Frankoniečiai jį pasiekė naktį ir pamatė sąjunginės stovyklos ugnis; tačiau jų vadovams neužteko drąsos pulti, ir jie pasitraukė atgal į Krautheimą, kur pagaliau surado „Spindinčio šviesiojo būrio“ likučius. Nesulaukęs paramos, Nekarsulmas gegužės 29 d. pasidavė sąjunginei kariuomenei. Truchzesas įsakė tučtuojau nužudyti trylika valstiečių ir po to išvyko persekioti „Šviesiojo būrio“, pakeliui viską naikindamas ugnimi ir kalaviju, plėšdamas ir žudydamas. Jo kelias Nekaro, Kocherio ir Jagsto slėniuose visur buvo nužymėtas degėsiais ir medžiuose pakartais valstiečiais.

Prie Krautheimo sąjunginė kariuomenė pavijo valstiečius, kurie, Truchzesui žygiuojant sparne, turėjo pasitraukti į Kenigshofeną prie Tauberio. Turėdami 8000 žmonių ir 32 pabūklus, čia jie ir užėmė poziciją. Truchzesas prie jų prisiartino dengiamas kalvų ir miškų ir, išsiuntęs į priekį apeinamąsias kolonas, birželio 2 d. užpuolė juos su tokia žmonių skaičiaus persvara ir energija, kad valstiečiai, nepaisant kuo atkakliausio, ligi pat nakties trukusio daugelio jų grupių priešinimosi, buvo visiškai sumušti ir išblaškyti. Kaip ir visada, pagrindinį vaidmenį sunaikinant sukilėlių kariuomenę ir čia suvaidino sąjunginė kavalerija, praminta „valstiečių mirtimi“. Užpuolusi jau artilerijos apšaudymo, šautuvų ugnies ir ietininkų atakų iš pusiausvyros išmuštus valstiečius, ji visiškai juos išsklaidė ir pavieniui sunaikino. Apie Truchzeso ir jo raitelių kariavimo būdą geriausiai galima spręsti iš likimo, kurio susilaukė valstiečių kariuomenėje buvę 300 Kenigshofeno miestiečių. Mūšio metu jie visi, išskyrus penkiolika žmonių, buvo sukapoti, o iš tų penkiolikos dar keturiems vėliau buvo nukirstos galvos.

Tuo būdu baigęs kovą su odenvaldiečiais, Nekaro slėnio ir Žemutinės Frankonijos valstiečiais, Truchzesas, organizuodamas plėšikiškus antpuolius, degindamas ištisus kaimus ir be atodairos žudydamas, numalšino visas aplinkines vietoves ir paskui patraukė prieš Viurcburgą. Pakeliui jis sužinojo, kad antrasis Frankonijos būrys, Floriano Gejerio ir Gregoro fon Burg-Bernheimo vadovaujamas, stovi prie Zulcdorfo, ir nedelsiant pasuko prieš šį būrį.

Po nesėkmingo Frauenbergo šturmavimo Florianas Gejeris daugiausia buvo užsiėmęs derybomis su kunigaikščiais ir miestais, ragindamas juos stoti į valstiečių broliją, skyrium imant, vedė derybas su Rotenburgo miestu ir Ansbacho valdovu markgrafu Kazimiru. Sužinojęs apie pralaimėjimą prie Kenigshofeno, jis tučtuojau sugrįžo. Su jo būriu susijungė Gregoro fon Burg-Bernheimo vadovaujamas Ansbacho būrys. Šis būrys buvo dar visai neseniai susikūręs. Markgrafui Kazimirui, kuris veikė grynai Hoencolernų stiliumi: iš dalies duodamas pažadus, iš dalies grasindamas panaudosiąs karinę jėgą, pavyko savo valdose užkirsti kelią valstiečių sukilimui. Jis buvo visiškai neutralus visų svetimų būrių atžvilgiu, kol jų eilėse nebuvo nė vieno Ansbacho pavaldinio. Jis valstiečių neapykantą stengėsi nukreipti daugiausia prieš bažnytines įstaigas, tikėdamasis praturtėti, kai pagaliau bus konfiskuoti jų turtai. Tuo tarpu jis tolydžio ginklavosi ir laukė patogaus momento. Kai atėjo žinia apie mūšį prie Beblingeno, jis tučtuojau pradėjo karo veiksmus prieš savo maištaujančius valstiečius, plėšė ir degino jų kaimus ir daugelį jų įsakė pakarti ar užmušti. Tačiau valstiečiai greitai sutelkė jėgas ir, Gregoro fon Burg-Bernheimo vadovaujami, gegužės 29 d. sumušė markgrafą prie Vindsheimo. Jie dar jį persekiojo, kai juos pasiekė žinia, kad nelaimės ištikti odenvaldiečiai šaukia juos į pagalbą. Jie tuojau pat leidosi į Heidingsfeldą, o iš ten kartu su Florianu Gejeriu vėl į Viurcburgą (birželio 2 d.). Neturėdami nuo odenvaldiečių jokių žinių, jie paliko čia 5000 valstiečių ir su 4000 žmonių — kiti išsiskirstė — patraukė kitų būrių pėdomis. Gavę klaidingas žinias apie Kenigshofeno mūšio išdavas, jie buvo tikri, kad jiems nebegresia joks pavojus. Tokioje būklėje Truchzesas juos užklupo prie *Zulcdorfo* ir visiškai sumušė. Kaip būdavo ir anksčiau, Truchzeso raiteliai ir landsknechtai suruošė baisias kruvinas skerdynes. Florianas Gejeris surinko savo „Juodojo būrio“ likučius — 600 žmonių ir prasiveržė su jais prie Ingolštadto kaimo. 200 žmonių įsitvirtino bažnyčioje ir kapinėse, o 400 — pilyje. Būrį persekiojo Pfalco kurfiursto kareiviai: 1200 žmonių kolona užėmė kaimą ir padegė bažnyčią; tie, kurie nežuvo liepsnose, buvo užmušti. Po to kareiviai patrankomis pramušė seną pilies sieną ir mėgino paimti pilį šturmu.

Pridengti vidinės sienos, valstiečiai du kartus juos atmušė, bet pabūklų ugnimi buvo pramušta ir ši antroji siena, ir kareiviai trečią kartą šturmavo pilį — šį kartą sėkmingai. Pusė Floriano Gejerio žmonių buvo sukapoti, o su kitais dviem šimtais jam pavyko laimingai pasitraukti. Tačiau jau kitą dieną (antrąją sekminių dieną) jo slapstymosi vieta buvo išaiškinta. Pfalco kurfiursto kareiviai apsupo mišką, kuriame jis slėpėsi, ir iškapojo visą būrį. Per šias dvi dienas buvo paimta į nelaisvę iš viso tik 17 žmonių. Florianui Gejeriui su keletu ryžtingiausių drąsuolių vėl pavyko prasiveržti, ir jie pasileido pas gaildorfiečius, kurie buvo vėl sudarę 7000 žmonių būrį. Tačiau, atvykęs čia, jis pastebėjo, kad didesnė būrio dalis, iš visų pusių gaudama slegiančias žinias, jau buvo išsiskirsčiusi. Jis dar mėgino surinkti valstiečius, kurie buvo išsisklaidę miškuose, bet birželio 9 d. prie Halio staiga buvo priešo būrio užkluptas ir krito mūšyje.

Jau tuoj po pergalės prie Kenigshofeno Truchzesas davė apie save žinią apgultiesiems Frauenberge ir patraukė prieš Viurcburgą. Miesto taryba slaptai sudarė su juo suokalbį, todėl sąjunginė kariuomenė birželio 7 dienos naktį galėjo apsupti miestą kartu su jame buvusiais 5000 valstiečių ir kitą rytą įeiti į jį pro tarybos atidarytus vartus net neištraukusi kardų. Dėl šios Viurcburgo „kilniųjų" miestiečių išdavystės paskutinis Frankonijos valstiečių būrys buvo nuginkluotas ir visi jo vadovai pateko į nelaisvę. Truchzesas tuoj pat įsakė 81 žmogui nukirsti galvas. Į Viurcburgą vienas po kito suvažiavo įvairūs Frankonijos kunigaikščiai; atvyko pats Viurcburgo vyskupas, taip pat Bambergo vyskupas ir Brandenburgo — Ansbacho markgrafas. Maloningieji ponai pasiskirstė vaidmenis. Truchzesas išvyko kartu su Bambergo vyskupu, kuris dabar tuojau pat sulaužė sudarytą su savo valstiečiais sutartį ir atidavė savo šalį nuniokoti šėlstančioms žudikų ir padegėjų ordoms — sąjunginei kariuomenei. Markgrafas Kazimiras nuniokojo savo paties valdas. Deiningenas buvo sudegintas; daugybė kaimų buvo išplėšti arba sudeginti. Be to, kiekviename mieste markgrafas vykdė kruviną teismą. Noištadte prie Aišo upės jo įsakymu buvo nukirstos galvos 18 sukilėlių, Marktbergelyje — 43 sukilėliams. Iš čia jis

nuvyko į Rotenburgą, kur patriciatas jau buvo įvykdęs kontrrevoliucinį perversmą ir suėmęs Stefaną fon Mencingeną. Smulkieji Rotenburgo biurgeriai ir plebėjai dabar susilaukė žiauraus atpildo už savo dviprasmišką elgesį valstiečių atžvilgiu, už tai, kad iki paskutinio momento visiškai jiems nepadėjo, kad, siauro vietinio egoizmo kurstomi, jie siekė užgniaužti kaimo amatus miesto cechų naudai ir tik nenoromis atsisakė tų pajamų, kurias teikė miestui valstiečiai, eidami feodalines prievoles. Markgrafas įsakė nukirsti galvas 16 jų žmonių, aišku, pirmiausia Mencingenui.— Viurcburgo vyskupas tokiu pat būdu perėjo savo sritį, visur plėšdamas, degindamas ir žudydamas. Savo pergalingo žygio metu jis įsakė nužudyti 256 sukilėlius ir, sugrįžęs į Viurcburgą, savo žygdarbį apvainikavo tuo, kad nukirsdino galvas dar 13 Viurcburgo miestiečių.

Mainco arkivyskupijoje vietininkas vyskupas Vilhelmas iš Strasburgo grąžino ramybę, nesutikdamas pasipriešinimo. Mirties bausme jis tenubaudė keturis žmones. Reino sritį, kur taip pat buvo kilęs bruzdėjimas, bet visi jau seniai buvo išsiskirstę į namus, jau po to užpuolė Frovenas fon Hutenas, Ulricho pusbrolis; nužudydamas 12 kurstytojų, jis galutinai visus „nuramino“. Frankfurte, kuris taip pat išgyveno didelius revoliucinius neramumus, nepasitenkinimui prasiveržti iš pradžių neleido tarybos nuolaidumas, paskui — sutelkta kariuomenė. Reino Pfalce, kurfiurstui sulaužius sutartį, vėl susirinko apie 8000 valstiečių, kurie iš naujo pradėjo deginti vienuolynus ir pilis; tačiau Triro arkivyskupas atėjo maršalui fon Cabernui į pagalbą, ir jau birželio 23 d. prie Pfedersheimo valstiečiai buvo sumušti. Daugelis žiaurių priemonių (vien Pfedersheime buvo nužudyti 82 žmonės) ir Veisenburgo paėmimas liepos 7 d. ir čia galutinai nutraukė sukilimą.

Iš visų būrių dabar liko nenugalėti tik du: Hegau — Švarcvaldo būrys ir Algau būrys. Juos abu erchercogas Ferdinandas siekė įtraukti į intrigas. Kaip markgrafas Kazimiras ir kiti kunigaikščiai stengėsi sukilimą panaudoti bažnyčių žemėms ir kunigaikštystėms užgrobti, taip erchercogas siekė jį panaudoti Austrijos dinastijos galiai padidinti. Jis pradėjo derybas su Algau būrio vadu Valteriu Bachu ir su Hegau būrio vadu

Hansu Miuleriu iš Bulgenbacho, turėdamas tikslą valstiečius įtikinti, kad jie pasisakytų už prisijungimą prie Austrijos; nors abu vadai pasirodė esą parsidavėliai, bet jie savo būriuose tepasiekė tai, kad Algau valstiečiai sudarė su erchercogu paliaubas ir Austrijos atžvilgiu laikėsi neutralumo.

Hegau valstiečiai, pasitraukdami iš Viurtembergo, sugriovė nemaža pilių ir sutelkė į savo būrį pastiprinimų iš Badeno markgrafo valdų. Gegužės 13 d. jie nužygiavo pulti Freiburgo, 18 d. pradėjo jį apšaudyti ir 23 d., kai miestas kapituliavo, įžengė į jį, nešdami plevėsuojančias vėliavas. Iš čia jie patraukė prieš Štokachą ir Radolfcelį ir ilgą laiką nesėkmingai vedė smulkų karą su šių miestų įgulomis. Abu šie miestai, taip pat bajorija ir aplinkiniai miestai, remdamiesi Veingarteno sutartimi, pasikvietė į pagalbą Paežerės valstiečius, ir 5000 buvusių sukilėlių iš Paežerės būrio patraukė prieš savo sąjungininkus. Toks didelis buvo vietinis šių valstiečių ribotumas! Tai padaryti atsisakė tik 600 žmonių, kurie norėjo prisidėti prie Hegau valstiečių, bet jie buvo išžudyti. Tuo tarpu Hegau būrys, papirkto Hanso Miulerio iš Bulgenbacho raginamas, jau buvo nutraukęs apgulą; kai po to Hansas Miuleris netrukus pabėgo, didesnė būrio dalis išsiskirstė. Pasilikę valstiečiai įsitvirtino Hilcingeno šlaite, kur juos liepos 16 d. sumušė ir sunaikino per tą laiką surinkta kariuomenė. Tarpininkaujant Šveicarijos miestams, su Hegau valstiečiais buvo sudaryta sutartis; tačiau tai nebuvo kliūtis valdžiai suimti Laufenburge Hansą Miulerį ir, nepaisant jo išdavystės, nukirsti jam galvą. Breisgau apygardoje nuo valstiečių sąjungos atkrito dabar ir Freiburgas (liepos 17 d.), pasiuntęs prieš valstiečius kariuomenę; tačiau ir čia dėl kunigaikščių karinių pajėgų silpnumo rugsėjo 18 d. Ofenburge buvo sudaryta sutartis[72], kurios sąlygos buvo išplėstos ir Zundgau. Aštuoni Švarcvaldo junginiai ir Kletgau valstiečiai, kurie dar nebuvo nusiginklavę, dėl grafo fon Zulco tironijos pradėjo naują sukilimą. Spalio mėnesį jie buvo sumušti. Lapkričio 13 d. švarcvaldiečiai turėjo sudaryti sutartį[73], o gruodžio 6 d. buvo paimtas Valdshutas, paskutinė Aukštutinio Reino sukilimo tvirtovė.

Pasitraukus Truchzesui, *Algau valstiečiai* vėl pradėjo kovos veiksmus prieš vienuolynus ir pilis; energingomis represijomis

jie keršijo už sąjunginės kariuomenės padarytus nuniokojimus. Jiems priešinosi negausi kariuomenė, kuri teįstengė organizuoti tik atskirus nedidelius antpuolius, bet niekada negalėjo persekioti sukilėlių miškuose. Memingene, kuris iš viso buvo neutralus, birželio mėnesį prasidėjo judėjimas prieš patriciatą; jis buvo nuslopintas tik dėl to, kad visai atsitiktinai netoliese pasirodė keletas sąjunginės kariuomenės būrių, kurie laiku suspėjo atvykti patriciatui į pagalbą. Plebėjų judėjimo skelbėjui ir vadui Šapeleriui pavyko pabėgti į Sankt-Galeną. Valstiečiai dabar prisiartino prie Memingeno ir jau buvo bepradedą patrankomis ardyti sieną, bet staiga juos pasiekė žinia, kad Truchzesas iš Viurcburgo patraukė prieš juos. Birželio 27 d. dviem kolonomis jie nužygiavo jo pasitikti per Babenhauzeną ir Obergiuncburgą. Erchercogas Ferdinandas dar kartą mėgino patraukti valstiečius į Austrijos dinastijos pusę. Remdamasis su valstiečiais sudarytomis paliaubomis, jis pareikalavo iš Truchzeso toliau nebepulti valstiečių. Tačiau Švabijos sąjunga įsakė Truchzesui pulti valstiečius ir tik liautis plėšus bei padeginėjus. Bet Truchzesas buvo perdaug gudrus, kad atsisakytų savo pirmosios ir lemiamos karinės priemonės, net jeigu jis ir būtų galėjęs suvaldyti savo landsknechtus, kurie per visą savo žygį nuo Bodeno ežero iki Maino buvo pripratinti prie nuolatinių kruvinų ekscesų. Valstiečiai, turėdami 23 000 žmonių, užėmė poziciją už Ilerio ir Luibaso*. Truchzesas išdėstė prieš juos savo turimus 11 000 žmonių. Ir vienos, ir kitos kariuomenės pozicijos buvo stiprios; raiteliai negalėjo veikti šioje vietovėje, ir jei Truchzeso landsknechtai buvo pranašesni už valstiečius savo organizacija, apsiginklavimu ir drausme, tai Algau valstiečiai turėjo savo eilėse daug buvusių kareivių bei prityrusių vadų ir gausią, gerai aptarnaujamą artileriją. Liepos 19 d. sąjungos kariuomenė pradėjo apšaudymą, kurį abi pusės tęsė ir liepos 20 d., bet be jokių rezultatų. Liepos 21 d. prie Truchzeso prisijungė Georgas fon Frundsbergas su 3000 landsknechtų. Jis pažinojo daugelį valstiečių vadų, kurie buvo jo vadovaujamoje kariuomenėje Italijos žygių metu, ir pradėjo su jais derybas. Kur buvo bejėgės karinės priemonės, atėjo į pagalbą išdavystė.

* Dabartinis pavadinimas — Leibasas. *Red.*

Valteris Bachas, daugelis kitų vadų ir kanonierių leidosi papirkami. Jie padegė visas valstiečių turimas parako atsargas ir pakurstė būrį imtis apeinamojo manevro. Vos spėję išeiti iš savo sustiprintų pozicijų, valstiečiai pateko į pasalas, kurias jiems paruošė Truchzesas, iš anksto susitaręs su Bachu ir kitais išdavikais. Jų sugebėjimą priešintis susilpnino dar ir tai, kad jų vadai, išdavikai, neva žvalgymo tikslais juos buvo palikę ir jau keliavo į Šveicariją. Todėl dvi valstiečių kolonos buvo visiškai išsklaidytos, o trečiai, kuriai vadovavo Knopfas nuo Luibaso, vis dėlto pavyko tvarkingai atsitraukti. Ji vėl užėmė poziciją ant Kolenbergo prie Kempteno, kur ir buvo Truchzeso apsupta. Tačiau ir čia jis nedrįso jos atvirai pulti. Jis atkirto jai kelius atsivežti atsargų ir stengėsi ją demoralizuoti, įsakydamas padegti apie 200 aplinkinių kaimų. Badas ir degančių jų namų vaizdas pagaliau privertė valstiečius pasiduoti (liepos 25 d.). Daugiau kaip 20 žmonių buvo tučtuojau nužudyti. Knopfui nuo Luibaso, vieninteliam šio būrio vadui, kuris neišdavė savo vėliavos, pavyko pabėgti į Bregencą; bet čia jis buvo suimtas ir po ilgalaikio kalinimo pakartas.

Tuo pasibaigė Valstiečių karas Švabijoje ir Frankonijoje.

VI

Kilus pirmajam sąjūdžiui Švabijoje, *Tomas Miunceris* tuoj vėl nuskubėjo į *Tiuringiją* ir vasario pabaigoje ar kovo pradžioje apsigyveno laisvajame imperijos mieste *Miulhauzene,* kur jo partija buvo stipriausia. Jis laikė savo rankose viso judėjimo gijas; jis žinojo, kokia audra bręsta visoje Pietų Vokietijoje, ir nutarė paversti Tiuringiją Šiaurės Vokietijos judėjimo centru. Jis surado labai gerai parengtą dirvą. Pačioje Tiuringijoje, svarbiausiame reformacinio judėjimo židinyje, buvo didžiausias bruzdėjimas; kaimyninės sritys — Hesenas, Saksonija ir Harco rajonas — taip pat buvo pasiruošusios visuotiniam sukilimui: materialinis engiamų valstiečių skurdas čia atliko ne mažesnį vaidmenį, negu plačiai paskliduslos revoliucinės religinės ir politinės doktrinos. Kaip tik Miulhauzene visa smulkiųjų biurgerių masė prisidėjo prie kraštutinės, miunceriškosios, krypties ir nekantriai laukė momento, kada galėtų parodyti

išdidžiam patriciatui savo kiekybinės persvaros jėgą. Kad sukilimas neprasiveržtų dar neatėjus patogiam momentui, pats Miunceris turėjo raginti laikytis ramiai; tačiau jo mokinys, vietinio judėjimo vadovas Pfeiferis jau buvo valdžios akyse tiek susikompromitavęs, kad negalėjo ilgiau stabdyti išsiveržimo, ir Miulhauzenas įvykdė savo revoliuciją jau 1525 metų kovo 17 d., dar prieš prasidedant visuotiniam sukilimui Pietų Vokietijoje. Senoji patricijų taryba buvo nuversta, ir valdžia buvo perduota naujai išrinktai „Amžinajai tarybai", kurios pirmininku tapo Miunceris[74].

Blogiausia, kas gali ištikti kraštutinės partijos vadą, yra būti priverstam paimti valdžią tokiu laiku, kai judėjimas dar nepakankamai pribrendo jo atstovaujamos klasės viešpatavimui ir šį viešpatavimą užtikrinančių priemonių įgyvendinimui. Tai, ką jis *gali* padaryti, priklauso ne nuo jo valios, o nuo įvairių klasių tarpusavio prieštaravimų lygio, nuo materialinių gyvenimo sąlygų, gamybos ir mainų santykių išsivystymo lygio, kuris visada apsprendžia ir klasinių prieštaravimų išsivystymo lygį. Tai, ką jis *privalo* padaryti, ko iš jo reikalauja jo paties partija, ir vėl priklauso ne nuo jo paties, bet ir ne nuo klasių kovos ir ją sukeliančių sąlygų išsivystymo lygio; jis yra suvaržytas savo paties jau anksčiau iškeltų doktrinų ir reikalavimų, kurie taip pat išplaukia ne iš visuomenės klasių esamos padėties viena kitos atžvilgiu ir ne iš esamos, daugiau ar mažiau atsitiktinės, gamybos ir mainų sąlygų būklės, o iš to, kaip giliai jis supranta bendrus visuomeninio ir politinio vystymosi rezultatus. Tuo būdu jis neišvengiamai susiduria su neišsprendžiama dilema: tai, ką jis *gali* padaryti, prieštarauja visiems ankstesniems jo pareiškimams, jo principams ir betarpiškiems jo partijos interesams; o tai, ką jis *privalo* padaryti, yra neįgyvendinama. Trumpai tariant, jis priverstas atstovauti ne savo partijai, ne savo klasei, o tai klasei, kurios viešpatavimui judėjimas jau šiuo metu yra pakankamai pribrendęs. Paties judėjimo naudai jis turi ginti jam svetimos klasės interesus, o savo paties klasę tenkinti frazėmis, pažadais ir įtikinėjimu, kad kitos klasės interesai yra jos pačios interesai. Kas buvo patekęs į tokią keblią padėtį, tas būtinai pralaimėjo. Dar visiškai neseniai mes matėme tokių pavyzdžių; užtenka prisiminti proletariato atsto-

vų padėtį paskutinėje Prancūzijos laikinojoje vyriausybėje[75], nors jų atstovaujamas proletariatas dar tebuvo labai menkai išsivystęs. Kas po vasario mėnesio vyriausybės patyrimo — apie mūsų kilniąsias laikinąsias vokiečių vyriausybes ir imperijos regentus[76] mes jau ir nekalbame — dar gali pretenduoti į oficialius postus, tas yra arba nepaprastai ribotas žmogus, arba su kraštutine revoliucine partija jį sieja geriausiu atveju vien frazės.

Tačiau Miuncerio padėtis, į kurią jis pateko, vadovaudamas Miulhauzeno „Amžinajai tarybai", buvo dar rizikingesnė, negu bet kurio šių laikų revoliucinio regento padėtis. Ne tik to meto judėjimas, bet ir visa jo epocha dar nebuvo tiek subrendę, kad būtų galima įgyvendinti tas idėjas, kurias jis pats tik miglotai buvo bepradedąs suvokti. Ta klasė, kuriai jis atstovavo, ne tik nebuvo pakankamai išsivysčiusi ir pajėgi pajungti sau ir pertvarkyti visą visuomenę, bet ji buvo vos beatsirandanti. Tuometinėmis materialinėmis sąlygomis jo įsivaizduojamas visuomenės perversmas dar neturėjo beveik jokio pagrindo; net atvirkščiai, esamos materialinės sąlygos ruošė tokią visuomenės santvarką, kuri buvo tiesiog priešinga jo svajojamai visuomenės santvarkai. Tačiau kartu jį varžė ligtoliniai jo pamokslai apie krikščionišką lygybę ir evangelinį turto bendrumą; jis turėjo bent pamėginti juos įgyvendinti. Buvo paskelbta, kad visi turtai bus bendri, visi vienodai privalės dirbti ir bus panaikinta bet kokia valdžia. Tačiau tikrovėje Miulhauzenas paliko respublikiniu imperijos miestu su šiek tiek sudemokratinta santvarka, su visų renkamu ir liaudies susirinkimo kontroliuojamu senatu ir greitomis improvizuota natūrinio beturčių aprūpinimo sistema. Visuomenės perversmas, kuris protestantiškiesiems buržuaziniams jo amžininkams atrodė toks baisus, iš tikrųjų niekada nebuvo kas nors daugiau, negu silpnas ir nesąmoningas mėginimas prieš laiką sukurti vėlesnę buržuazinę visuomenę.

Matyti, pats Miunceris jautė, kad tarp jo teorijos ir betarpiškos esamosios tikrovės yra gili praraja, kuri juo mažiau galėjo likti jo nepastebėta, kuo labiau genialias jo pažiūras iškraipė neišvystyta daugumos jo pasekėjų galvosena. Su nepaprastu, netgi anksčiau jam nebūdingu įkarščiu jis ėmėsi

plėsti ir organizuoti judėjimą; jis rašė laiškus ir į visas puses siuntė pasiuntinius bei emisarus. Jo raštai ir pamokslai buvo kupini revoliucinio fanatizmo, kuris netgi stebina, palyginus tai su ankstesniais jo raštais. Visiškai išnyko naivus jaunatviškas ikirevoliucinių Miuncerio pamfletų humoras, nė pėdsako neliko iš ramios, rišlios mąstytojo kalbos, kuri anksčiau nebuvo jam svetima. Miunceris dabar pasidaro visišku revoliucijos pranašu; jis tolydžio kursto neapykantą viešpataujančiosioms klasėms, žadina audringiausias aistras, tekalba tik galingais posakiais, kuriuos religinė ir nacionalinė ekstazė įdėdavo į Senojo testamento pranašų lūpas. Iš stiliaus, prie kurio jis dabar turėjo pratintis, aiškiai galima spręsti apie jo veikiamos auditorijos išsivystymo lygį.

Miulhauzeno pavyzdys ir Miuncerio agitacija greit paveikė tolimas vietoves. *Tiuringijoje, Eichsfelde, Harce, Saksonijos hercogystėse, Hesene* ir *Fuldoje, Aukštutinėje Frankonijoje* ir *Fogtlande* valstiečiai visur pradėjo sukilimus, telkėsi į būrius ir degino pilis bei vienuolynus. Miunceris daugiau ar mažiau buvo pripažintas viso judėjimo vadu, o Miulhauzenas pasidarė judėjimo centras, tuo tarpu Erfurte laimėjo grynai biurgerių judėjimas, ir ten viešpatavusi partija visą laiką valstiečių atžvilgiu laikėsi dviprasmiškos pozicijos.

Tiuringijos kunigaikščiai susidūrė su valstiečiais, iš pradžių būdami taip pat sumišę ir tokie pat bejėgiai, kaip ir Frankonijoje bei Švabijoje. Ir tik paskutinėmis balandžio dienomis Heseno landgrafui pavyko surinkti kariuomenę — tam pačiam landgrafui Filipui, kurio dievobaimingumą taip aukština Reformacijos laikotarpio protestantiškieji ir buržuaziniai istorikai ir apie kurio niekšiškumą valstiečių atžvilgiu mes tuojau pasakysime keletą žodžių. Organizavęs keletą skubių žygių ir panaudojęs griežtas priemones, landgrafas Filipas greit nuramino didesnę dalį savo valdų ir, sutelkęs naujas pajėgas, pasileido į ligtolinio savo siuzereno — Fuldos abato žemes. Gegužės 3 d. sumušęs prie Frauenbergo Fuldos valstiečių būrį, jis užėmė visą sritį ir pasinaudojo šia aplinkybe ne tik vasalinei savo priklausomybei nuo abato panaikinti, bet netgi paversti Fuldos abatiją Heseno lenu, aišku, ketindamas vėliau ją sekuliarizuoti. Paskui jis užėmė Eizenachą ir Langenzalcą ir, susi-

jungęs su Saksonijos hercogo kariuomene, patraukė prieš sukilimo centrą, Miulhauzeną. Miunceris sutelkė savo karines pajėgas — apie 8000 žmonių su keliomis patrankomis — prie Frankenhauzeno. Tiuringijos būrys toli gražu neturėjo tų kovinių savybių, kokias parodė dalis Aukštutinės Švabijos ir Frankonijos būrių kovoje su Truchzesu; jis buvo blogai ginkluotas ir nedrausmingas, turėjo labai maža buvusių karių, ir jame visiškai nebuvo vadų. Pats Miunceris, atrodo, neturėjo nė mažiausio supratimo apie karinius dalykus. Vis dėlto kunigaikščiai nutarė ir čia panaudoti tą taktiką, kuri taip dažnai užtikrindavo pergalę Truchzesui,— klastą. Gegužės 16 d. pradėję derybas, jie sudarė su valstiečiais paliaubas ir po to, dar nepasibaigus paliaubų terminui, staiga juos užpuolė.

Miunceris, su savo būriu įsitvirtinęs už vagenburgo[77], išsidėstė kalne, kuris dar ir šiuo metu yra vadinamas Šlachtbergu*. Būryje jau aiškiai buvo atslūgęs kovingumas. Kunigaikščiai pažadėjo amnestiją, jei būrys išduotų jiems Miuncerį gyvą. Sušaukęs pasitarimą, Miunceris įsakė apsvarstyti kunigaikščių pasiūlymą. Vienas riteris ir vienas kunigas pasisakė už kapituliavimą. Miunceris tučtuojau įsakė išvesti juos abu į besitariančiųjų rato vidurį ir nukirsti jiems galvas. Šis ryžtingų revoliucionierių su džiaugsmu sutiktas energingas teroristinis aktas vėl šiek tiek sustiprino būrį, bet galų gale didesnė būrio dalis tikrai būtų be pasipriešinimo išsiskirsčiusi, jei nebūtų buvę pastebėta, kad kunigaikščių landsknechtai, pažeisdami paliaubas, apsupo visą kalną ir artinasi glaustomis kolonomis. Būrys greitai išsirikiavo už vežimų kovos tvarka, bet sviediniai ir šautuvų kulkos jau pradėjo skinti pusiau beginklius, nepratusius kariauti valstiečius, ir landsknechtai atsidūrė prie pat vagenburgo. Po neilgai trukusio priešinimosi vežimų linija buvo pralaužta, iš valstiečių pabūklai atimti, o jie patys išsklaidyti. Jie bėgo be galo netvarkingai, tuo tikriau patekdami į apeinančių kolonų ir raitelių rankas; šie surengė jiems neregėtas kruvinas skerdynes. Iš aštuonių tūkstančių valstiečių žuvo daugiau kaip penki tūkstančiai; kiti pabėgo į Frankenhauzeną, o kartu su jais ten įsiveržė ir kunigaikščių raiteliai.

---

* — Mūšio kalnu. *Red.*

Miestas buvo paimtas. Į galvą sužeistas Miunceris buvo aptiktas viename name ir paimtas į nelaisvę. Gegužės 25 d. pasidavė ir Miulhauzenas; ten pasilikęs Pfeiferis pabėgo, bet buvo suimtas Eizenacho teritorijoje.

Kunigaikščių akivaizdoje Miunceris buvo kankinamas, o paskui jam buvo nukirsta galva. Į mirties vietą jis ėjo toks pat drąsus, koks buvo ir gyvendamas. Jis žuvo, būdamas ne daugiau kaip dvidešimt aštuonerių metų amžiaus. Buvo nukirsta galva ir Pfeiferiui, ir daugeliui kitų. Fuldoje pradėjo savo kruvinąjį teismą „dievobaimingasis" Filipas iš Heseno. Jo ir Saksonijos kunigaikščių įsakymu, be kitų nužudytųjų, Eizenache buvo kardu nužudyti 24 sukilėliai, Langenzalcoje — 41, po Frankenhauzeno mūšio — 300, Miulhauzene — daugiau kaip 100, prie Germaro — 26, prie Tiungedos — 50, prie Zangerhauzeno — 12, Leipcige — 8, jau nekalbant apie įvairiausius sužalojimus bei kitas švelnesnes bausmes ir apie daugelio kaimų ir miestų išplėšimą bei sudeginimą.

Miulhauzenas prarado laisvojo imperijos miesto teises ir buvo prijungtas prie Saksonijos žemių, taip pat kaip Fuldos abatija prie Heseno landgrafystės.

Kunigaikščiai dabar pasileido į Tiuringijos miško rajoną, kur Frankonijos valstiečiai iš Bildhauzeno stovyklos, susivieniję su Tiuringijos valstiečiais, sudegino daug pilių. Prie Meiningeno įvyko mūšis; valstiečiai buvo sumušti ir pasitraukė link miesto. Tačiau pastarasis staiga uždarė jiems vartus ir pagrasino užpulsiąs iš užnugario. Sumišęs dėl šios savo sąjungininkų išdavystės, būrys pradėjo su kunigaikščiais derybas dėl kapituliavimo ir dar šių derybų metu išbėgiojo. Bildhauzeno stovykla jau seniai buvo pakrikusi; tuo būdu, išsklaidžius šį būrį, buvo sunaikinti paskutiniai sukilėlių likučiai iš Saksonijos, Heseno, Tiuringijos ir Aukštutinės Frankonijos.

Elzase sukilimas prasidėjo vėliau, negu dešiniajame Reino krante. Tik apie balandžio vidurį sukilo Strasburgo vyskupijos valstiečiai, o greit po jų — Aukštutinio Elzaso ir Zundgau valstiečiai. Balandžio 18 d. vienas Žemutinio Elzaso valstiečių būrys išplėšė Altdorfo vienuolyną; prie Ebersheimo ir Baro, taip pat Vilerio ir Urbiso slėniuose susiformavo kiti būriai. Netrukus jie susijungė į didelį Žemutinio Elzaso būrį ir pra-

dėjo užiminėti miestus bei miestelius ir griauti vienuolynus. Visur į kariuomenę buvo pašauktas kiekvienas trečias vyras. Šio būrio dvylika tezių buvo žymiai radikalesnės už Švabijos ir Frankonijos valstiečių tezes[78].

Kai viena Žemutinio Elzaso kolona gegužės mėn. pradžioje susitelkė prie Sankt-Hipolito ir, nepavykus jos mėginimui patraukti šį miestą savo pusėn, gegužės 10 d., susitarusi su miestiečiais, užvaldė Berkeną, 13 d.— Rapoltsveilerį, 14 d.— Reichenvejerį, tuo metu Erazmo Gerberio vadovaujama antroji kolona patraukė į Strasburgą, turėdama tikslą staiga jį paimti. Mėginimas nepavyko; tuomet kolona pasuko į Vogezus, sugriovė Mauersmiunsterio vienuolyną ir apgulė Caberną, kuris gegužės 13 d. pasidavė. Iš čia ji patraukė link Lotaringijos sienos ir organizavo sukilimą hercogystės pasienio rajonuose, kartu užimdama ir kalnų perėjas. Prie Herbicheimo Saro rajone ir prie Noiburgo buvo įrengtos didelės stovyklos; prie Sargemiundo įsitvirtino apie 4000 vokiečių Lotaringijos valstiečių. Pagaliau du priekyje esantieji būriai, Kolbeno būrys Vogezuose prie Štiurcelbrono ir Kleburgo būrys prie Veisenburgo, dengė frontą ir dešinįjį sparną, o kairiojo sparno atrama buvo Aukštutinio Elzaso valstiečiai.

Šie būriai, balandžio 20 d. įsijungę į judėjimą, gegužės 10 d. privertė įstoti į valstiečių broliją Zulcą, 12 d.— Gebveilerį, 15 d.— Zenheimą ir jo apylinkes. Tiesa, Austrijos vyriausybė ir aplinkiniai imperijos miestai nedelsiant sudarė sąjungą prieš valstiečius, bet jie buvo perdaug silpni ir negalėjo jiems rimtai pasipriešinti, jau nekalbant apie tai, kad negalėjo jų užpulti. Todėl gegužės mėn. viduryje visas Elzasas, išskyrus nedaugelį miestų, atsidūrė sukilėlių rankose.

Tačiau jau artinosi kariuomenė, kuri turėjo palaužti „įžūlią“ Elzaso valstiečių drąsą. Bajorų viešpatavimą čia atkūrė *prancūzai.* Jau gegužės 6 d. pradėjo žygį Lotaringijos hercogas Antonas su 30 000 žmonių armija, kurios eilėse buvo prancūzų bajorijos elitas ir ispanų, pjemontiečių, lombardiečių, graikų ir albanų pagalbinė kariuomenė. Gegužės 16 d. susidūręs prie Lupšteino su 4000 valstiečių, jis sumušė juos be jokių sunkumų ir jau 17 d. privertė kapituliuoti valstiečių užimtą Caberną. Tačiau kapituliacijos sutartis buvo pažeista,

vos tik įžengiant lotaringiečiams į miestą ir valstiečiams nusiginkluojant; landsknechtai užpuolė beginklius valstiečius ir didesnę jų dalį išžudė. Kitos Žemutinio Elzaso valstiečių kolonos išsisklaidė, ir hercogas Antonas dabar patraukė prieš Aukštutinio Elzaso valstiečius. Pastarieji, anksčiau atsisakę ateiti į Caberną padėti Žemutinio Elzaso valstiečiams, dabar prie Šerveilerio buvo užpulti visų lotaringiečių pajėgų. Jie gynėsi labai drąsiai, bet didžiulė priešo skaičiaus persvara — 30 000 prieš 7000 — ir kelių riterių, ypač Reichenvejerio fogto, išdavystė niekais pavertė bet kokį narsumą. Jie buvo visiškai sumušti ir išsklaidyti. Po to hercogas su įprastu žiaurumu numalšino visą Elzasą. Nuo jo nenukentėjo tik Zundgau. Austrijos vyriausybė, grasindama pakviesti į šalį hercogą, čia privertė savo valstiečius sudaryti birželio pradžioje Enzisheimo sutartį. Tačiau ji pati netrukus sulaužė šią sutartį ir įsakė masiškai karti judėjimo skelbėjus ir vadus. Dėl to kilo naujas valstiečių sukilimas, kuris pagaliau baigėsi tuo, kad Zundgau valstiečiams buvo išplėstas Ofenburgo (rugsėjo 18 d.) sutarties veikimas.

Mums dabar liko dar išdėstyti Valstiečių karo eigą *Austrijos Alpių žemėse*. Šių žemių, kaip ir kaimyninės *Zalcburgo arkivyskupijos* gyventojai dar nuo senų judėjimo už stara prawa* laikų nuolat buvo opozicijoje vyriausybei ir bajorams; reformacijos teorijos ir čia surado sau palankią dirvą. Religiniai persekiojimai ir savavališkas mokesčių naštos didinimas baigėsi tuo, kad įvyko sukilimas ir šioje vietovėje.

Zalcburgo miestas, kurį rėmė valstiečiai ir kalnakasiai, jau nuo 1522 metų ginčijosi su arkivyskupu dėl savo miesto privilegijų ir dėl religinių apeigų. 1524 metų pabaigoje arkivyskupas su užverbuotais landsknechtais užpuolė miestą, terorizavo miestiečius, nukreipęs į juos pabūklus iš pilies sienų, ir ėmė persekioti pamokslininkus eretikus. Kartu jis įvedė naujus, labai apsunkinančius mokesčius ir tuo nepaprastai suerzino visus gyventojus. 1525 metų pavasarį, tuo pačiu metu, kai įvyko sukilimas Švabijoje, Frankonijoje ir Tiuringijoje, staiga sukilo viso krašto valstiečiai ir kalnakasiai; jie susior-

---

* Žr. šios knygos 63 psl. *Red.*

ganizavo į būrius, kuriems vadovavo *Prasleris* ir *Veitmozeris*, išlaisvino miestą ir apgulė Zalcburgo pilį. Kaip ir Vakarų Vokietijos valstiečiai, jie įkūrė krikščionišką sąjungą ir išdėstė savo reikalavimus tezių forma, kurių čia buvo keturiolika[79].

1525 metų pavasarį valstiečiai taip pat sukilo *Štirijoje, Aukštutinėje Austrijoje, Karintijoje* ir *Krainoje*, kur nauji neteisėti mokesčiai, rinkliavos ir savavališki potvarkiai labai pažeisdavo svarbiausius liaudies interesus. Jie paėmė keletą pilių ir prie Griso sumušė judėjimo už stara prawa slopintoją, seną karo vadą Ditrichšteiną. Nors vyriausybei melagingais pažadais ir pavyko nuraminti dalį sukilėlių, bet dauguma jų vis dėlto neišsiskirstė, o susivienijo su Zalcburgo sukilėliais; tuo būdu visa Zalcburgo arkivyskupija ir didesnė dalis Aukštutinės Austrijos, Štirijos, Karintijos ir Krainos pateko į valstiečių ir kalnakasių rankas.

Tirolyje reformacijos teorijos taip pat surado daug šalininkų: čia Miuncerio emisarai veikė netgi dar sėkmingiau, negu kitose Austrijos Alpių žemėse. Erchercogas Ferdinandas ir čia persekiojo naujos tikybos skelbėjus ir kėsinosi į vietines gyventojų teises, panaudodamas taip pat naujas savavališkas finansines priemones. Todėl čia, kaip ir visur, tų pačių 1525 metų pavasarį prasidėjo sukilimas. Sukilėliai, kurių vyriausiasis vadas buvo Miuncerio pasekėjas Geismajeris, vienintelis iš visų valstiečių vadų turėjęs didelį karvedžio talentą, paėmė daugelį pilių ir labai energingai susidorojo su kunigais, ypač pietuose, Ečo* srityje. Taip pat sukilo Forarlbergo valstiečiai ir prisijungė prie Algau valstiečių.

Iš visų pusių spaudžiamas erchercogas, kuris dar visai neseniai ruošėsi ugnimi ir kalaviju užgriūti sukilėlius, juos plėšti ir išžudyti, dabar jiems turėjo daryti vieną nuolaidą po kitos. Jis paskelbė apie landtagų sušaukimą savo paveldėtose žemėse ir tam laikui, kol jie susirinks, sudarė su valstiečiais paliaubas. Tuo tarpu jis įtemptai ginklavosi, kad, pasitaikius pirmai progai, galėtų prabilti į tuos piktadarius kita kalba.

Aišku, paliaubų buvo laikomasi neilgai. Ditrichšteinas, išleidęs visus pinigus, pradėjo reikalauti hercogystėse kontri-

* Itališkas pavadinimas — Adidžė. *Red.*

bucijų. Be to, jo slaviškieji ir madjariškieji būriai su gyventojais elgėsi begėdiškai ir nepaprastai žiauriai. Todėl Štirijos valstiečiai vėl sukilo, naktį iš liepos 2 į 3 dieną užpuolė Šladminge vyriausiąjį vadą Ditrichšteiną ir visus, kurie nekalbėjo vokiškai, nužudė. Pats Ditrichšteinas buvo paimtas į nelaisvę; 3 dienos rytą valstiečiai surengė prisiekusiųjų teismą, kuris 40 čekų ir chorvatų bajorų iš paimtųjų į nelaisvę tarpo nubaudė mirties bausme. Jiems čia pat buvo nukirstos galvos. Tai paveikė: erchercogas nedelsiant sutiko patenkinti visus penkių hercogysčių (Aukštutinės ir Žemutinės Austrijos, Štirijos, Karintijos ir Krainos) luomų reikalavimus.

Tirolyje taip pat buvo patenkinti landtago reikalavimai ir tuo buvo nuraminta šalies šiaurė. Tačiau pietūs nesudėjo ginklų, tvirtai laikydamiesi savo pirmesnių reikalavimų ir nepaisydami landtago nutarimų, kurie tuos reikalavimus sušvelnino. Tik gruodžio mėnesį erchercogas čia įstengė jėga atkurti tvarką. Aišku, jis neužmiršo nužudyti daugelio į jo rankas patekusių sukilimo kurstytojų ir vadų.

Rugpiūčio pradžioje prieš Zalcburgą patraukė 10 000 bavariečių, kuriems vadovavo Georgas fon Frundsbergas. Ši imponuojanti karinė jėga, taip pat valstiečių tarpe kilę vaidai privertė Zalcburgo sukilėlius sudaryti sutartį su arkivyskupu; sutartis buvo sudaryta rugsėjo 1 d., ir ją priėmė taip pat erchercogas. Tačiau abu kunigaikščiai, spėję per tą laiką pakankamai sustiprinti savo kariuomenę, labai greit sulaužė šią sutartį, tuo paskatindami Zalcburgo valstiečius vėl sukilti. Sukilėliai laikėsi visą žiemą; pavasarį pas juos atvyko Geismajeris, kuris pradėjo puikią kampaniją prieš besiartinančius iš visų pusių karinius dalinius. Daugelyje puikių mūšių — 1526 metų gegužės ir birželio mėnesį — jis iš eilės sumušė bavariečius, austrus, Švabijos sąjungos kariuomenę, Zalcburgo arkivyskupo landsknechtus ir ilgą laiką trukdė susijungti atskiroms priešo armijoms. Be to, jis dar surado laiko Radštadtui apgulti. Pagaliau iš visų pusių apsuptas žymiai didesnių pajėgų, jis turėjo atsitraukti; jis prasiveržė iš apsupimo ir pervedė savo būrio likučius per Austrijos Alpes į Venecijos sritį. Venecijos respublika ir Šveicarija buvo šio nenuilstamo valstiečių vado naujų sumanymų atramos taškai; ištisus me-

tus jis dėjo pastangas įtraukti jas į karą su Austrija,— šis karas jam turėjo duoti galimybę pradėti naują valstiečių sukilimą. Tačiau šių derybų metu jį pasiekė žudiko ranka; erchercogas Ferdinandas ir Zalcburgo arkivyskupas negalėjo nurimti, kol buvo gyvas Geismajeris; jie pasamdė žudiką, ir 1527 metais šiam pavyko pašalinti pavojingą sukilėlį iš gyvųjų tarpo.

VII

Geismajeriui pasitraukus į Venecijos sritį, pasibaigė paskutinis Valstiečių karo veiksmas. Valstiečiai visur vėl buvo pajungti savo ponų — dvasininkų, bajorų arba patricijų valdžiai. Sutartys, sudarytos su jais vienur kitur, buvo sulaužytos, ankstesnė našta buvo padidinta didžiulėmis kontribucijomis, kurias nugalėtojai uždėjo nugalėtiesiems. Didingiausias vokiečių liaudies revoliucinis bandymas pasibaigė gėdingu pralaimėjimu ir kuriam laikui dvigubai padidėjusia priespauda. Tačiau valstiečių klasės padėtis ilgam laikui pablogėjo ne todėl, kad buvo nuslopintas sukilimas. Tai, ką bajorai, kunigaikščiai ir dvasininkai kasmet galėjo išspausti iš valstiečių, aišku, jie išspausdavo ir prieš karą; to meto vokiečių valstietis su šių laikų proletaru turėjo bendra tai, kad jam tenkanti jo darbo produkto dalis buvo apribota pragyvenimo reikmenų minimumu, reikalingu jo paties gyvybei palaikyti ir jo giminei tęsti. Taigi dažniausiai čia nebuvo ką daugiau paimti. Tiesa, nemažas skaičius labiau pasiturinčių vidutinių valstiečių nusigyveno, daug priklausomųjų valstiečių buvo jėga paversti baudžiauninkais, buvo konfiskuoti dideli bendruomeninių žemių plotai, daug valstiečių, sugriovus jų namus, nuniokojus jų laukus ir esant bendrai netvarkai, virto valkatomis arba miestų plebėjais. Tačiau karas ir nuniokojimai buvo kasdieninis tų laikų reiškinys, ir aplamai valstiečių klasės gyvenimo lygis buvo tiesiog perdaug žemas, kad mokesčių padidinimas būtų galėjęs ilgesniam laikui pabloginti jos padėtį. Po to sekę religiniai karai ir pagaliau Trisdešimties metų karas[80] su jo daugkartiniais masiniais nuniokojimais ir gyventojų naikinimu padarė valstiečiams kur kas daugiau žalos, negu Valstiečių karas; būtent Trisdešimties metų karas sunaikino didesnę

dalį žemdirbystėje panaudotų gamybinių jėgų ir tuo, taip pat kartu sugriaudamas daugelį miestų, ilgam laikui įstūmė valstiečius, plebėjus ir nusigyvenusius biurgerius į tokį skurdą, kuris prilygsta airių skurdui blogiausia jo forma.

Valstiečių karo pasekmės sunkiausios buvo *dvasininkams*. Jiems priklausę vienuolynai ir bažnytiniai pastatai buvo sudeginti, jų brangenybės buvo išplėštos, parduotos į užsienį arba perlydytos, jų maisto atsargos buvo suvalgytos. Jie visur mažiausiai įstengė priešintis, ir kartu jiems skaudžiausiai teko patirti visą liaudies neapykantą. Kiti luomai — kunigaikščiai, bajorai ir miestiečiai — slapta netgi džiaugėsi neapkenčiamų prelatų vargais. Valstiečių karas išpopuliarino bažnyčių dvarų sekuliarizavimo valstiečių naudai idėją; pasaulietiniai kunigaikščiai ir iš dalies miestai pasistengė įvykdyti šią sekuliarizaciją *savo* naudai, ir protestantiškose žemėse prelatų valdos netrukus pateko į kunigaikščių arba miestų patricijų rankas. Be to, buvo padaryta žalos ir dvasinių kunigaikščių viešpatavimui: pasaulietiniai kunigaikščiai ir čia sugebėjo pasinaudoti liaudies neapykanta. Štai mes matėme, kaip Fuldos abatas, buvęs Heseno landgrafo Filipo siuzerenas, virto jo vasalu. Antai Kempteno miestas privertė savo kunigaikštį abatą pusdykiai parduoti daugelį svarbių privilegijų, kurias jis turėjo mieste.

Gerokai nukentėjo ir *bajorija*. Daugumas jos pilių buvo sunaikintos, nemaža įtakingiausių šeimų nusigyveno ir tegalėjo išsilaikyti tik tarnaudamos kunigaikščiams. Jos bejėgiškumas prieš valstiečius buvo įrodytas: ji visur buvo sumušta ir priversta kapituliuoti; ją išgelbėjo tik kunigaikščių kariuomenė. Ji vis labiau ir labiau prarado savo reikšmę kaip imperijai betarpiškai pavaldus luomas ir pateko kunigaikščių priklausomybėn.

Miestams, aplamai paėmus, Valstiečių karas taip pat nedavė jokios naudos. Beveik visur vėl sustiprėjo patricijų viešpatavimas, o biurgerių opozicija ilgam laikui buvo palaužta. Tuo būdu senoji patricijų rutina išsilaikė iki pat Prancūzijos revoliucijos, visais atžvilgiais sukaustydama prekybą ir pramonę. Be to, kunigaikščiai privertė miestus atsiteisti už laikinus laimėjimus, kuriuos kovos metu buvo pasiekusios miestuose biurgerių ir plebėjų partijos. Miestams, kurie jau anksčiau

priklausė kunigaikščių valdoms, buvo uždėtos sunkios kontribucijos, jie neteko savo privilegijų ir virto bejėgiais kunigaikščių savivalės ir gobšumo vergais (Frankenhauzenas, Arnštadtas, Šmalkaldenas, Viurcburgas ir kt.); imperijos miestai buvo prijungti prie kunigaikščių teritorijų (pvz., Miulhauzenas) arba bent atiduoti kaimyninių kunigaikščių globon, pavyzdžiui, daugelis imperijos miestų Frankonijoje.

Šiomis sąlygomis Valstiečių karo baigtis tebuvo naudinga vieniems *kunigaikščiams*. Jau mūsų dėstymo pradžioje mes matėme, kad nepakankamas Vokietijos pramonės, prekybos ir žemės ūkio išsivystymas darė negalimą bet kokį vokiečių susitelkimą į *naciją*, teleisdamas tik vietinę ir provincinę centralizaciją; todėl šios centralizacijos susiskaldymo viduje vykdytojai — kunigaikščiai — buvo vienintelis luomas, kuriam naudingas buvo bet koks esamų visuomeninių ir politinių santykių pasikeitimas. Tuometinės Vokietijos išsivystymo lygis buvo toks žemas ir kartu įvairiose provincijose toks skirtingas, kad greta pasaulietinių kunigaikštysčių galėjo gyvuoti ir nepriklausomos bažnyčių valdos, miestų respublikos ir suverenūs grafai bei baronai; tačiau tas Vokietijos vystymasis — nors labai lėtas ir silpnas — vis dėlto vyko *provincinės* centralizacijos kryptimi, t. y. pajungiant visus kitus imperijos luomus kunigaikščių valdžiai. Todėl iš Valstiečių karo tegalėjo turėti naudos tik kunigaikščiai. Taip iš tikrųjų ir buvo. Jie laimėjo ne tik sąlyginai, nusilpus jų konkurentams — dvasininkams, bajorams ir miestams, jie laimėjo ir absoliučiai, nes jiems atiteko spolia opima (svarbiausias grobis) visų kitų luomų sąskaita. Bažnyčių dvarai buvo sekuliarizuoti jų naudai; pusiau arba visai nusigyvenusi bajorijos dalis palaipsniui turėjo paklusti aukščiausiajai jų valdžiai; miestams ir valstiečių bendruomenėms uždėtos kontribucijos plaukė į jų iždą, kuris ir šiaip, panaikinus daugelį miestų privilegijų, gavo kur kas daugiau erdvės savo mėgstamoms finansinėms machinacijoms.

Vokietijos susiskaldymas, kurio sustiprinimas ir įtvirtinimas buvo svarbiausias Valstiečių karo rezultatas, kartu buvo ir jo nepasisekimo priežastis.

Mes matėme, kad Vokietija buvo suskaldyta ne tik į daugybę nepriklausomų, viena kitai beveik visai svetimų provin-

cijų, bet kad ir kiekvienos šios provincijos gyventojai taip pat buvo susiskirstę į įvairius luomus ir luomų sluoksnius. Be kunigaikščių ir kunigų, kaime mes matome bajorus ir valstiečius, miestuose — patricijus, biurgerius ir plebėjus; net jeigu atrodytų, kad šių luomų interesai nesusidurdavo ir nebuvo tiesiog priešingi, tai vis dėlto jie buvo visiškai skirtingi. Be to, virš visų šių susipynusių interesų dar buvo imperatoriaus ir popiežiaus interesai. Mes matėme, kaip sunkiai, netobulai ir, priklausomai nuo vietos sąlygų, skirtingai šie įvairūs interesai pagaliau susiformavo į tris dideles grupes; kaip, nepaisant šio taip sunkiai pasiekto susigrupavimo, kiekvienas luomas būdavo opozicijoje tam tikrai aplinkybių sąlygojamai nacionalinio vystymosi krypčiai, atskirai ir savaip dalyvaudamas judėjime, kaip dėl to jis susidurdavo ne tik su visais konservatyviais, bet ir su visais kitais opoziciniais luomais ir galų gale turėdavo patirti pralaimėjimą. Taip atsitiko bajorams Zikingeno sukilime, taip atsitiko valstiečiams Valstiečių kare ir biurgeriams, kai jie vykdė visą romią savo reformaciją. Juk net valstiečiai ir plebėjai daugumoje Vokietijos rajonų negalėjo susivienyti bendriems veiksmams ir pastodavo vieni kitiems kelią. Mes taip pat matėme, dėl kokių priežasčių šitaip suskilo klasių kova ir visiškai pralaimėjo to suskilimo sąlygotas revoliucinis judėjimas, o pusiau pralaimėjo biurgerių judėjimas.

Tai, kas anksčiau išdėstyta, kiekvienam gana aiškiai parodo, kad dėl vietinio ir provincinio susiskaldymo ir neišvengiamai jo sąlygoto vietinio ir provincinio ribotumo žlugo visas judėjimas; kad nei biurgeriai, nei valstiečiai, nei plebėjai nesugebėjo organizuoti vieningų bendranacionalinių veiksmų; kad, pavyzdžiui, kiekvienos provincijos valstiečiai veikė savo rizika, nuolat atsisakydami padėti savo kaimynams — sukilusiems valstiečiams, ir todėl kaskart atskiruose mūšiuose juos sumušdavo tokia kariuomenė, kurios skaičius nesudarė net dešimtosios dalies visos sukilėlių masės. Įvairios atskirų būrių su savo priešais sudarytos paliaubos ir sutartys kartu yra bendro reikalo išdavystės aktai; o ta aplinkybė, kad atskiri valstiečių būriai susijungdavo ne dėl didesnio ar mažesnio jų pačių veiksmų vieningumo, o tik susidūrę su bendru priešu, prieš kurį šiuo metu pralaimėdavo, geriausiai įrodo, kokie

svetimi buvo vienų provincijų valstiečių reikalai kitų provincijų valstiečiams.

Ir čia vėl savaime peršasi analogija su 1848—1850 metų judėjimu. 1848 metais opozicinių klasių interesai taip pat tarpusavyje susidūrė, ir kiekviena iš jų veikė atskirai. Buržuazija, kuri buvo per daug išsivysčiusi, kad galėtų ilgiau pakęsti feodalinį biurokratinį absoliutizmą, vis dėlto dar nebuvo pakankamai pajėgi, kad nedelsiant galėtų pajungti kitų klasių reikalavimus savo pačios reikalavimams. Proletariatas dar buvo per silpnas, kad galėtų tikėtis greitai įveikti buržuazinį laikotarpį ir netrukus pats išsikovoti valdžią. Tačiau jau absoliutizmo sąlygomis proletariatas spėjo perdaug gerai pajusti buržuazijos viešpatavimo saldumą ir aplamai buvo per daug išsivystęs, kad buržuazijos išsilaisvinimą galėtų bent trumpam laikui pripažinti savo paties išlaisvinimu. Didžiulę nacijos dalį — smulkiąją buržuaziją, smulkių dirbtuvių savininkus (amatininkus) ir valstiečius — tuo tarpu dar natūrali jos sąjungininkė, buržuazija, buvo palikusi likimo valiai kaip jau perdaug revoliucingą, o kai kur ir proletariatas — kaip dar nepakankamai pažangią; savo ruožtu būdama susiskaldžiusi, ji taip pat nieko nepasiekė ir buvo opozicijoje tiek iš dešinės, tiek ir iš kairės savo opozicijos sąjungininkų atžvilgiu. Pagaliau visoms 1848 metų judėjime dalyvavusioms klasėms buvo būdingas ne mažesnis vietinis ribotumas, negu 1525 metų valstiečiams. Tai gana ryškiai parodo šimtai vietinio pobūdžio revoliucijų ir šimtai po to sekusių taip pat nevaržomai įvykdytų vietinio pobūdžio reakcijų, išlikęs nepaliestas susiskirstymas į daugelį smulkių valstybių ir t. t. *Kas po abiejų Vokietijos revoliucijų — 1525 metų revoliucijos ir 1848 metų revoliucijos,— žinodamas jų rezultatus, dar gali plepėti apie federatyvinę respubliką, tam vieta tik beprotnamyje.*

Tačiau abi revoliucijos — XVI šimtmečio ir 1848—1850 metų,— nepaisant jų analogijos, vis dėlto smarkiai viena nuo kitos skiriasi. 1848 metų revoliucija įrodo jei ne Vokietijos pažangą, tai bent Europos pažangą.

Kam buvo naudinga 1525 metų revoliucija?— *Kunigaikščiams.* Kam buvo naudinga 1848 metų revoliucija?— *Stambioms* valdovėms, Austrijai ir Prūsijai. 1525 metais už smulkiųjų

kunigaikščių nugaros stovejo smulkūs biurgeriai, kurie laikė juos pririšę prie savęs mokesčiais, o 1850 metais už stambių valdovių — Austrijos ir Prūsijos — stovi šių laikų stambioji buržuazija, greitai pajungianti jas sau valstybinės skolos pagalba. O už stambiosios buržuazijos nugaros stovi proletariatas.

1525 metų revoliucija buvo vietinis Vokietijos reikalas. Anglai, prancūzai, čekai ir vengrai jau buvo užbaigę savo valstiečių karus tuo metu, kai vokiečiai savo Valstiečių karą dar tik pradėjo. Jei Vokietija buvo suskaldyta, tai Europa buvo suskaldyta kur kas labiau. 1848 metų revoliucija nebuvo vietinis Vokietijos reikalas, o buvo atskiras didelių Europos įvykių epizodas. Per visą jos eigą veikusios skatinamosios jos priežastys neapsiriboja siaurais kurios nors vienos šalies arba net vienos pasaulio dalies rėmais. Be to, šalys, kurios buvo šios revoliucijos arena, mažiausiai prisidėjo prie jos kilimo. Jos tėra daugiau ar mažiau nesąmoninga ir bevalė žaliava, perdirbtina vykstant judėjimui, kuriame šiuo metu dalyvauja visas pasaulis ir kuris esamomis visuomeninėmis sąlygomis gali, žinoma, mums pasirodyti tik kaip kažkokia svetima jėga, nors galų gale jis tėra mūsų pačių judėjimas. Todėl 1848—1850 metų revoliucija negali pasibaigti taip, kaip pasibaigė 1525 metų revoliucija.

Parašyta 1850 m. vasarą

Pirmą kartą išspausdinta žurnale „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“, 1850 m., Nr. 5—6

Išėjo atskiru leidiniu 1870 ir 1875 metais Leipcige su F. Engelso įžanga

PRIEDAI

I

F. ENGELSAS

MARKA[81]

Tokioje šalyje, kaip Vokietija, kur dar gera gyventojų pusė gyvena iš žemdirbystės, reikia, kad darbininkai socialistai, o per juos ir valstiečiai sužinotų, kaip atsirado šiuolaikinė žemės nuosavybė, tiek stambioji, tiek smulkioji. Dabartiniam padienininkų skurdui ir dabartinei smulkiųjų valstiečių prasiskolinimo vergovei reikia priešpastatyti senąją bendrą visų laisvųjų vyrų nuosavybę, kuri apėmė viską, kas jiems tuomet iš tikrųjų buvo „tėvynė", t. y. paveldėta laisva bendra nuosavybė. Todėl aš pateikiu trumpą istorinį aprašymą tos seniausios germanų žemės santvarkos, kurios tik menki pėdsakai teišliko iki mūsų laikų, bet kuri per visus viduramžius buvo kiekvienos visuomeninės santvarkos pagrindas ir jos pavyzdys ir smarkiai veikė visą visuomenės gyvenimą ne tik Vokietijoje, bet taip pat Šiaurės Prancūzijoje, Anglijoje ir Skandinavijoje. Ir vis dėlto ji buvo tiek pamiršta, kad tik pastaruoju laiku G. L. Maureriui teko iš naujo atrasti tikrąją jos reikšmę[82].

Du gaivališkai atsiradę faktai vyrauja visų arba beveik visų tautų istorijos priešaušryje: tautos susiskirstymas pagal giminystę ir bendra žemės nuosavybė. Tai galima pasakyti ir apie germanus. Iš Azijos jie atsinešė susiskirstymą gentimis, kiltimis ir giminėmis; dar Romos imperijos laikais jie savo kovos būrius sudarydavo taip, kad visuomet juose petys į petį stovėdavo artimiausieji giminaičiai; toks pat jų susiskirstymas tebevyravo ir jiems užimant naują sritį į rytus nuo Reino ir į šiaurę nuo Dunojaus. Kiekviena gentis įsikurdavo naujoje vietoje ne pagal savo norius ar atsitiktinai, bet, kaip aiškiai

nurodo Cezaris[83], pagal viengenčių giminystės ryšį. Stambesnėms arčiau susigiminiavusioms grupėms atitekdavo tam tikra sritis, kurioje savo ruožtu drauge įsikurdavo atskiros, iš tam tikro šeimų skaičiaus susidedančios giminės, sudarydamos atskirus kaimus. Keletas besigiminiuojančių kaimų sudarydavo „šimtinę“ (senąja aukštutinių vokiečių tarme — huntari, o senąja skandinavų tarme — heradh), kelios šimtinės sudarydavo apygardą [Gau]; šių apygardų visuma sudarė pačią tautą. Žemė, į kurią kaimas nereikšdavo pretenzijų, likdavo šimtinės žinioje; tai, kas nebūdavo priskirta šimtinei, pasilikdavo apygardos žinioje; o dar po to likusias nepaskirstytas žemes — dažniausiai tai būdavo labai dideli plotai — betarpiškai valdydavo visa tauta. Antai Švedijoje mes sutinkame visas šias įvairias bendruomeninio valdymo pakopas vieną greta kitos. Kiekvienas kaimas turėjo bendruomeninę kaimo žemę (bys almänningar), o greta jos buvo šimtinės (härads), apygardos arba žemės (lands) žemė ir pagaliau bendruomeninė visos tautos žemė, į kurią pretendavo karalius, kaip visos tautos atstovas, ir kuri dėl to čia buvo vadinama konungs almänningar*. Bet visos tos žemės, net ir karališkoji, be jokio skirtumo buvo vadinamos almänningar, almendomis, bendruomeninėmis žemėmis.

Jei Vokietijoje kada nors ir buvo ši forma, būdinga senajai švedų bendruomeninei žemės santvarkai, kuri su tikslia savo gradacija, šiaip ar taip, priklausė vėlesnei išsivystymo pakopai, tai ji greit išnyko. Sparčiai gausėjant gyventojams, vadinamojoje *markoje* — labai dideliame žemės plote, kuris buvo priskirtas kiekvienam atskiram kaimui,— įsikūrė daugelis kaimų naujasėdijų [Tochterdörfer], kurie dabar drauge su pagrindiniu kaimu [Mutterdorf] lygiomis ar kiek siauresnėmis teisėmis sudarė vieną bendruomenę-marką. Todėl Vokietijoje, kiek turimi šaltiniai leidžia prasiskverbti į praeitį, mes visur randame didesnį ar mažesnį skaičių kaimų, susijungusių į *vieną* bendruomenę-marką. Bet aukščiau šių susivienijimų, bent ankstesniais laikais, buvo dar didesnės sąjungos-markos, apėmusios šimtines arba apygardas, ir pagaliau pradžioje visa tauta sudarė vieną didžiulę bendruome-

* — karaliaus almenda. *Red.*

nę-marką, kuri tvarkė žemę, betarpiškai priklausiusią tautai, ir vykdė aukščiausią ją sudariusių pavaldžių markų priežiūrą.

Dar tais laikais, kada Frankų valstybė pajungė rytinio Reino kranto Vokietijos žemes, bendruomenės-markos svorio centrą, matyti, sudarė apygarda, kuri ir apėmė bendruomenę-marką tikrąja šio žodžio prasme. Tik tuo ir tegalima paaiškinti, kad, suskirstant valstybę administraciniais vienetais, vėl atsiranda tiek daug senų stambių markų, sudarančių teismines apygardas[84]. Bet jau netrukus po to prasidėjo senų stambių markų skaldymasis. Tačiau dar XIII ir XIV šimtmečio „Imperijos teisėje“[85] pažymėta, kad marka, kaip taisyklė, apima nuo 6 iki 12 kaimų.

Cezario laikais bent žymi germanų dalis — būtent svevų gentis, kuri dar nebuvo visiškai sėsli,— dirbo žemę bendrai. Sprendžiant iš analogijos su kitomis tautomis, būdavo daroma šitaip: atskiros giminės, susidedančios iš keleto artimai giminingų šeimų, joms skirtą, iš metų į metus perdalijamą žemę dirbo bendrai, o produktus paskirstydavo tarp šeimų. Bet kai mūsų eros pradžioje ir svevai tvirtai įsikūrė naujose vietose, ši tvarka tuojau išnyko. Bent Tacitas (150 metų po Cezario) jau žino, kad žemę dirbo tik atskiros šeimos. Bet ir joms dirbamos žemės sklypai buvo skiriami tik vieneriems metams, o po metų žemė būdavo paskirstoma iš naujo, ir sklypai pereidavo į kitas rankas.

Kaip buvo vykdomi šie perdalijimai, mes dar galime ir šiandien matyti Mozelio krašte ir Hochvaldo[86] rajone, vadinamosiose kieminėse bendruomenėse [Gehöferschaften]. Ten visa dirbama žemė, dirvos ir pievos,— tiesa, jau nebe kasmet, bet vis dėlto kas treji, šešeri, devyneri ar dvylika metų — sujungiama į bendrą plotą ir vėl dalijama į tam tikrą skaičių sklypų [„Gewanne“], atsižvelgiant į žemės padėtį ir dirvos rūšį. Kiekvienas sklypas vėl padalijamas į tiek lygių dalių, ilgų siaurų rėžių, kiek bendruomenėje yra pilnateisių narių; tie rėžiai paskirstomi tarp jų burtų keliu taip, kad kiekvienas narys kiekviename sklype, kurie skyrėsi vienas nuo kito pagal savo padėtį ir žemės rūšį, iš pat pradžių gautų po lygų žemės gabalą. Dabar skirtiniai sklypai pasidarė nebelygūs dėl skaldymo pasidalijant palikimą, parduodant ir t. t., bet senasis pilnas skirtinis sklypas

vis dar tebėra tas vienetas, pagal kurį nustatoma pusė, ketvirtadalis, aštuntadalis ir t. t. skiriamo žemės sklypo. Nedirbama žemė, miškai ir ganyklos paliekami bendruomenės žinioje bendram naudojimui.

Ta pati senoviška sistema išliko iki mūsų šimtmečio pradžios Bavarijos Pfalce prie Reino — tai vadinamieji burtiniai sklypai [Losgüter], kurių ariamoji žemė vėliau perėjo į privatinę atskirų bendruomenės narių nuosavybę. Taip pat ir kieminės bendruomenės vis naudingesniu sau dalyku laiko vengti perdalijimų ir nepastovų valdymą paversti privatine nuosavybe. Tuo būdu dauguma jų, o vietomis ir visos per paskutinius keturiasdešimt metų išnyko, pavirsdamos paprastais valstiečių, parcelių savininkų, kaimais, turinčiais bendrai naudojamus miškus bei ganyklas.

Pirmas žemės sklypas, perėjęs į privatinę atskiro asmens nuosavybę, buvo žemė, kurioje stovėjo namas. Buto neliečiamybė — šis bet kokios asmens laisvės pagrindas — perėjo iš klajoklio palapinės į sėslaus valstiečio rąstų namą ir pamažu virto pilna nuosavybės teise į sodybą. Tai įvyko jau Tacito laikais. Laisvo germano sodyba jau anuomet išsiskyrė iš markos ir, dėl to tapusi neprieinama jos pareigūnams, buvo saugi prieglauda bėgliams, kaip tai randame aprašyta vėlesniuose markų įstatuose ir iš dalies jau V—VIII šimtmečio germanų „Įstatymuose“[87]. Mat, buto šventumas buvo ne jo pavertimo privatine nuosavybe pasekmė, o priežastis.

Praėjus keturiems—penkiems šimtmečiams nuo Tacito mirties, germanų „Įstatymuose“ taip pat kalbama apie dirbamą žemę kaip apie paveldimą, nors ir nebūtinai visišką atskirų valstiečių nuosavybę, kurią jie turėjo teisę parduoti ar kitu būdu perleisti. Šio pakitimo priežastims paaiškinti mes turime du argumentus.

Pirma, greta jau aprašytų uždarų kaimų su visiškai bendrais laukais pačioje Vokietijoje iš pradžios buvo ir tokių kaimų, kuriuose, be sodybinių sklypų, iš bendruomenės, markos, buvo išskirti laukai ir perduoti paveldėtinai atskiriems valstiečiams. Bet taip yra buvę tik ten, kur to, taip sakant, reikalavo vietovės reljefas: siauruose slėniuose, kaip Bergo apygardoje*,

* Reino srityje. *Red.*

arba siauruose plokščiuose aukštumų gūbriuose tarp pelkynų, kaip Vestfalijoje. Vėliau taip buvo ir Odenvalde ir beveik visuose Alpių slėniuose. Čia kaimą, kaip ir dabar tebėra, sudarė išsklaidytos viensėdijos, aplink kurias buvo išmėtyti joms priklausą laukai; perdalijimas čia buvo beveik neįmanomas, ir todėl markai likdavo tik aplinkinės nedirbamos žemės. Ir kai vėliau įgijo reikšmę teisė disponuoti sodyba, perleidžiant ją tretiesiems asmenims, tokie kiemų savininkai atsidūrė geresnėje padėtyje. Noras taip pat pasiekti tokį pranašumą galėjo paskatinti kai kuriuos kaimus, valdžiusius laukus bendrai, atsisakyti nuo įprastų perdalijimų ir tuo būdu atskirus bendruomenės narių skirtinius sklypus taip pat padaryti paveldimus bei perleidžiamus.

Antra, užkariavimai atvedė germanus į Romos teritoriją, kur ištisus šimtmečius žemė buvo privatinė nuosavybė (ir dargi romėniška, neribota) ir kur nedidelis užkariautojų skaičius negalėjo visiškai pašalinti taip įsišaknijusios nuosavybės formos. Dirbamos žemės ir pievų paveldimos privatinės nuosavybės ryšį su romėnų teise — bent buvusioje Romos teritorijoje — patvirtina ir ta aplinkybė, kad iki mūsų laikų išlikę bendruomeninės dirbamos žemės nuosavybės likučiai aptinkami kaip tik kairiajame Reino krante, vadinasi, nors ir užkariautoje, bet *visiškai germanizuotoje* srityje. Kai V šimtmetyje čia įsikūrė frankai, jų teritorijoje dar turėjo būti bendruomeninė ariamos žemės nuosavybė, nes kitaip mes negalėtume dabar ten rasti kieminių bendruomenių ir burtinių sklypų. Bet ir čia tuojau nesulaikomai įsigalėjo privatinė nuosavybė, nes tik tokia nuosavybė, kiek tai liečia dirbamą žemę, yra minima VI šimtmečio „Ripuarų įstatymuose“[88]. Ir Vidurinėje Vokietijoje dirbama žemė, kaip jau sakyta, taip pat virto privatine nuosavybe.

Bet jei germanai užkariautojai ir priėmė privatinę dirvų bei pievų nuosavybę, t. y. pirmą kartą skirstydami žemę arba tuojau po to atsisakė nuo naujų perdalijimų (nes tik tuo ir tepasireiškė perėjimas prie naujos nuosavybės formos), tai vis dėlto jie visur įvedė savo germaniškąją markos santvarką su bendruomenine miškų ir ganyklų nuosavybe ir su aukščiausia markos valdžia taip pat ir paskirstytoms žemėms. Taip

darė ne tik frankai Šiaurės Prancūzijoje ir anglosaksai Anglijoje, bet taip pat burgundai Rytų Prancūzijoje, vestgotai Pietų Prancūzijoje ir Ispanijoje, ostgotai ir langobardai Italijoje. Tačiau šiose pastarosiose šalyse markos buvimo pėdsakai, kiek yra žinoma, lig šiol teišliko beveik tik aukštų kalnų vietovėse.

Forma, kurią marka įgavo, atsisakiusi nuo naujo dirbamos žemės perdalijimo, dabar yra tokia, kokią mes sutinkame ne tik senuosiuose V—VIII šimtmečio germanų „Įstatymuose", bet taip pat anglų ir skandinavų viduramžių teisynuose, gausiuose XIII—XVII šimtmečio vokiečių markos įstatuose (vadinamuosiuose Weistümer) ir Šiaurės Prancūzijos papročių teisėje (coûtumes).

Bendruomenė-marka, atsisakiusi nuo teisės kartas nuo karto iš naujo perdalyti dirvas ir pievas tarp atskirų savo narių, iš visų kitų savo teisių į šias žemes nė vienos neišsižadėjo. O tos teisės buvo labai reikšmingos. Bendruomenė perdavė savo žemes atskiriems asmenims tik naudoti kaip dirvas ir pievas, bet ne kuriam kitam tikslui. Jokių kitų teisių atskiras valdytojas neturėjo. Taigi jei žemėje būdavo randama turtų giliau, negu siekia noragas, tai jie priklausė ne jam, o pirmiausia bendruomenei; tas pat pasakytina ir dėl teisės kasti rūdą ir t. t. Visas šias teises vėliau pasisavino ir jomis naudojosi dvarininkai bei kunigaikščiai.

Bet ir dirvų bei pievų naudojimas buvo pavestas aukščiausiai bendruomenės priežiūrai ir tvarkymui, o tai buvo vykdoma šitokiu būdu. Ten, kur vyravo trilaukis ūkis — o toks jis buvo beveik visur,— visa kaimo dirbamoji žemė būdavo skirstoma į tris vienodo dydžio laukus, kurių kiekvienas pakaitomis vienais metais būdavo skiriamas žiemkenčiams, kitais — vasarojui, trečiais — pūdymui. Tokiu būdu kaimas kasmet turėdavo savo žiemkenčių lauką, vasarojaus lauką ir pūdymą. Skirstant žemę, buvo rūpinamasi, kad kiekvienas narys gautų lygią dalį visuose trijuose laukuose ir tuo būdu be skriaudos galėtų prisitaikyti prie visai bendruomenei privalomos sėjomainos, t. y., kad žiemkenčius sėtų tik jiems skirtame savo sklype ir t. t.

O pūdymas visą pūdymavimo laiką vėl būdavo bendrai valdomas ir naudojamas visos bendruomenės kaip ganykla. Tik

nuėmus derlių nuo kitų dviejų laukų, jie taip pat vėl būdavo bendrai valdomi iki naujos sėjos ir naudojami bendrai ganyklai. Tai buvo daroma ir su pievomis, nuėmus atolą. Visuose laukuose, kur turėjo būti ganoma, valdytojas turėdavo pašalinti tvoras. Ši vadinamoji ganymo prievolė savaime reikalavo, kad tiek sėjos, tiek ir derliaus nuėmimo laiką pasirinktų ne atskiri asmenys, bet kad jis visiems būtų bendras ir nustatomas bendruomenės ar papročio.

Visa likusioji žemė — t. y. viskas, kas nepriklausė prie sodybų ar paskirstytos kaimo ariamosios žemės: miškas, ganyklos, šilainės, pelkynai, upės, tvenkiniai, ežerai, keliai ir takai, medžioklės ir žūklės vietos,— sudarė, kaip ir senais laikais, bendruomeninę nuosavybę bendram naudojimui. Kaip visiems bendruomenės nariams paskirstyti markos ariamos žemės sklypai pradžioje buvo lygūs, taip jie lygiai dalyvaudavo ir naudojant „bendrą marką". Šio naudojimo būdą nustatydavo visi bendruomenės nariai kartu; jie taip pat nustatydavo ir padalijimo būdą, kai turimos dirbamos žemės jau nebepakakdavo ir nuo bendros markos būdavo atrėžiamas naujas sklypas dirbamai žemei. Bendra marka daugiausia buvo naudojama ganiavai ir joje surenkamos ąžuolų gilės kiaulių penėjimui; be to, miškas teikdavo statybinę medžiagą ir kurą, lapus pakratams, uogas ir grybus, o pelkynai, jeigu jų buvo,— durpes. Ganymo, miško naudojimo ir kt. nuostatai sudaro svarbiausią gausių, iš įvairiausių laikotarpių išlikusių markos įstatų turinį. Jie buvo užrašyti tuo metu, kai sena nerašyta papročių teisė pradėjo darytis ginčytina. Dar išlikę bendruomeniniai miškai yra skurdi šių senųjų nepadalytų markų liekana. Kita liekana, bent Vakarų ir Pietų Vokietijoje, yra giliai liaudies sąmonėje įsišaknijęs supratimas, kad miškas esąs bendras visų turtas ir kiekvienas galįs jame skintis gėles, uogauti, grybauti, rinkti buko riešutus ir t. t., aplamai turįs teisę daryti viską, kas jam patinka, jei tik nedaro žalos miškui. Bet ir čia Bismarkas rado išeitį ir savo garsiuoju uogavimo įstatymu[89] vakarinėse provincijose įvedė seną prūsišką junkerišką tvarką.

Turėdami lygius skirtinius žemės sklypus ir vienodas naudojimosi teises, bendruomenės nariai markos viduje iš pradžių lygiomis teisėmis dalyvavo taip pat įstatymų leidyboje,

valdyme ir teisingumo vykdyme. Tam tikrais terminais — o prireikus ir dažniau — jie rinkdavosi po atviru dangumi spręsti markos reikalų, teisti markos papročių pažeidėjų ir svarstyti ginčų. Tai buvo senovinis, tik mažesnio masto vokiečių liaudies susirinkimas, kuris pradžioje irgi buvo ne kas kita, kaip didelis markos susirinkimas. Būdavo ruošiami įstatymai, tiesa, tik retais, būtinais atvejais, renkami pareigūnai ir kontroliuojama jų tarnybinė veikla, o svarbiausia — būdavo teisiama. Pirmininkas turėdavo tik pateikti klausimus, o sprendimą priimdavo visi dalyvaujantieji bendrai.

Senovėje markos santvarka buvo, galima sakyti, vienintelė visuomeninė santvarka tų germanų genčių, kurios neturėjo karalių. Senoji kilminė diduomenė, kuri tautų kilnojimosi metu arba greit po to nusmuko, lengvai įsijungė į šią santvarką, kaip ir visa, kas gaivališkai atsirado drauge su ja; panašiai ir keltų klano diduomenė dar XVII šimtmetyje įsijungė į airių žemės bendruomenę. Ir marka visame germanų gyvenime taip giliai įsišaknijo, kad jos pėdsakus mes aptinkame kiekviename mūsų tautos vystymosi istorijos žingsnyje. Senovėje visa viešoji valdžia taikos metu tebuvo vien teisminė valdžia, kurią turėjo savo rankose šimtinės, apygardos ar visos genties šaukiamas liaudies susirinkimas. Tačiau liaudies teismas tebuvo tik markos liaudies teismas, taikomas tiems atvejams, kurie lietė ne vien markos reikalus, bet ir viešosios valdžios sritį. Net ir tada, kai buvo susiskirstyta į administracines apygardas, valstybiniai apygardų teismai buvo atskirti nuo paprastų markos teismų, teisminė valdžia vienuose ir kituose teismuose pasiliko liaudies rankose. Tik tada, kai senoji liaudies laisvė gerokai sunyko ir pareigos teisme greta karo tarnybos pasidarė sunki našta nuskurdusiems laisviesiems, — tik tada Karolis Didysis galėjo daugelio vietovių apygardų teismuose liaudies teismus pakeisti šefenų teismais*. Bet tai markos teismų nė kiek nepalietė. Atvirkščiai, jie liko net pavyzdžiu viduramžių lenų teismo kurijoms: taip pat ir jose feo-

---

* Šių pastarųjų nereikia painioti su Bismarko — Leonhardo šefenų teismais[90], kuriuose šefenai ir juristai priima sprendimą bendrai. Senajame šefenų teisme juristų visai nebuvo. Pirmininkas, arba teisėjas, neturėjo jokio balso, ir šefenai sprendimą priimdavo savarankiškai.

dalas tik iškeldavo klausimus, o sprendimus priimdavo patys vasalai. Kaimo santvarka tėra tik savarankiškos kaimo bendruomenės markos santvarka, ir ji pereina į miesto santvarką, kai tik kaimas tampa miestu, t. y. įsitvirtina, apsikasdamas grioviu ir apsitverdamas mūro siena. Iš šios pirminės miesto markos santvarkos išaugo visos vėlesnės miestų santvarkos. Ir pagaliau markos santvarkos pavyzdžiu viduramžiais buvo parengti įstatai daugybės laisvųjų draugijų, įsikūrusių ne bendro žemės valdymo pagrindu,— ypač laisvųjų cechų įstatai. Cechui suteikta išimtinė teisė verstis tam tikru verslu prilygo teisei naudotis bendra marka. Su tokiu pat stropumu, kaip ir ten, dažnai visai tokiomis pat priemonėmis, ir cechai rūpinosi, kad kiekvieno jų nario dalis bendrame pajamų šaltinyje būtų visiškai arba bent kiek galint lygi.

Tokį pat beveik nuostabų sugebėjimą prisitaikyti, kokį markos santvarka buvo išsiugdžiusi čia įvairiausiose visuomeninio gyvenimo srityse ir iškylant visokiausiems reikalavimams, ji parodo ir toliau besivystant žemdirbystei, o taip pat vykstant kovai su stiprėjančia stambiąja žemės nuosavybe. Ši santvarka atsirado, germanams įsikūrus Vokietijoje, taigi tais laikais, kada gyvulininkystė buvo svarbiausias pragyvenimo šaltinis, o iš Azijos atsinešta, pusiau pamiršta žemdirbystė dar vos tik buvo bepradedanti atsikurti. Marka išsilaikė per visus viduramžius, sunkiai, nepaliaujamai kovodama su bajorais žemvaldžiais. Bet ji vis tebebuvo tokia reikalinga, kad visur, kur bajorija pasisavino valstiečių žemes, nuo feodalo priklausomų kaimų santvarka išliko kaip markos santvarka, nors ir smarkiai apkarpyta dėl žemvaldžių pasikėsinimų. To pavyzdį mes pateiksime vėliau. Markos santvarka prisitaikydavo prie nepastoviausių dirbamos žemės valdymo santykių, kol dar buvo bendra marka, o taip pat prie įvairiausių nuosavybės teisių į ją, kai ji liovėsi buvusi laisva. Marka žlugo, bajorijai ir dvasininkijai, kuriai mielai padėjo teritorinė valdžia, išgrobsčius beveik visas valstiečių žemes, tiek padalytas, tiek ir nedalytas. Bet ekonomiškai ji paseno, neteko gyvybingumo kaip žemės ūkio gamybos forma iš tikrųjų tik tada, kai milžiniška žemės ūkio pažanga, pasiekta per pastaruosius šimtą metų, pavertė žemdirbystę mokslu ir iškėlė visai naujas gamybos formas.

Markos santvarkos pamatai buvo pradėti griauti jau tuoj po tautų kilnojimosi. Frankų karaliai, kaip tautos atstovai, užvaldė milžiniškus, visai tautai priklausančius žemės plotus, ypač miškus, kad paskui juos iššvaistytų, padovanodami savo dvariškiams, savo karvedžiams, vyskupams ir abatams. Tuo būdu jie sudarė pagrindą vėlesnei stambiajai bajorijos ir bažnyčios žemėvaldai. Bažnyčia dar daug laiko iki Karolio Didžiojo valdė Prancūzijoje gerą trečdalį visų žemių; be abejo, toks santykis viduramžiais yra buvęs beveik visoje katalikiškoje Vakarų Europoje.

Nuolatiniai vidaus ir išorės karai, dėl kurių neišvengiamai buvo konfiskuojamos žemės, nuskurdino daugybę valstiečių, todėl jau Merovingų laikais buvo labai daug laisvų žmonių, neturėjusių žemės. Nepaliaujami Karolio Didžiojo karai palaužė pagrindinę laisvųjų valstiečių jėgą. Iš pradžių kiekvienas laisvas žemės valdytojas turėjo tarnauti kariuomenėje ir ne tik pats apsiginkluoti, bet ir pats per šešis karo tarnybos mėnesius apsirūpinti maistu. Netenka stebėtis, kad jau Karolio laikais karo tarnybai tikrai galėjo būti pašauktas vos kas penktas vyras. Betvarkiško jo įpėdinių valdymo metu valstiečių laisvė buvo dar labiau varžoma. Iš vienos pusės, normanų žygių sukeltos nelaimės, amžini karalių karai ir didikų vaidai vertė laisvuosius valstiečius vieną po kito ieškoti sau globėjo. Iš antros pusės, tų pačių didikų ir bažnyčios gobšumas pagreitino šį procesą; klasta, pažadais, grasinimais, jėga jie pajungė savo valdžiai dar daugiau valstiečių ir valstiečių žemių. Vienu ir kitu atveju valstiečių žemė būdavo paverčiama ponų žeme ir geriausiu atveju vėl perleidžiama naudotis valstiečiams už duoklę ir atodirbius. Valstietis gi iš laisvo žemvaldžio būdavo paverčiamas priklausomu, duoklę mokančiu lažininku ar net baudžiauninku. Vakarų frankų valstybėje[91], ir aplamai į vakarus nuo Reino, tai buvo taisyklė. Į rytus nuo Reino, priešingai, dar išsilaikė didesnis skaičius laisvųjų valstiečių, daugiausia išsisklaidžiusių, rečiau susijungusių į ištisus laisvus kaimus. Bet ir čia X—XII šimtmetyje dėl bajorijos ir bažnyčios visagalybės kaskart vis daugiau valstiečių virsdavo baudžiauninkais.

Kai dvarininkas — dvasininkas ar pasaulietis — įsigydavo valstiečio ūkį, jis kartu įgydavo ir tam ūkiui priklausiusias teises markoje. Tuo būdu naujieji žemvaldžiai tapdavo markos nariais ir iš pradžių markoje teturėjo tik lygias teises su kitais laisvais ir priklausomais bendruomenės nariais, net su savo baudžiauninkais. Bet netrukus jie daugelyje vietų įgijo privilegijų markoje, o dažnai net sugebėdavo pajungti ją savo poniškai valdžiai, nors valstiečiai atkakliai tam priešinosi. Ir vis dėlto senoji bendruomenė-marka gyvavo toliau, nors ir ponų globojama.

Kokia būtina dar buvo anuomet žemės ūkiui, net stambiajai žemėvaldai, markos santvarka, kuo įtikinamiausiai įrodo Brandenburgo ir Silezijos kolonizavimas, atkeliant čia gyventi frizus, niderlandus, saksus ir Pareinės frankus. Pradedant XII amžiumi, jie buvo įkurdinami ponų žemėse kaimais ir būtent pagal germanų teisę, t. y. pagal senąją markos papročių teisę, jeigu ji buvo išlikusi dvaruose. Kiekvienas gaudavo sodybą, iš kaimo ariamosios žemės kiekvienam pagal seną paprotį burtų keliu buvo skiriamas vienodo didumo žemės sklypas, taip pat buvo suteikiama teisė naudotis mišku ir ganykla, dažniausiai pono miške, rečiau — atskiruose markos miškuose. Visa tai buvo duodama paveldėtinai. Žemės nuosavybės teisė likdavo ponui, kuriam kolonistai iš kartos į kartą turėjo mokėti tam tikrą duoklę ir atlikti tam tikrus darbus. Bet tos prievolės buvo tokios saikingos, kad valstiečiai čia buvo geresnėje padėtyje, negu kur kitur Vokietijoje. Todėl, kilus Valstiečių karui, jie ir liko ramūs. Tačiau už šį atsimetimą nuo savo pačių reikalo jie irgi buvo žiauriai nubausti.

Aplamai paėmus, apie XIII šimtmečio vidurį valstiečių padėtis žymiai pagerėjo; tą pagerėjimą paruošė kryžiaus karai. Daugelis į karą išeinančių feodalų suteikdavo savo valstiečiams visišką laisvę. Kiti mirė, žuvo, šimtai bajorų giminių išnyko, ir jų valstiečiai dažnai taip pat pasiekdavo laisvę. Pagaliau buvo prieita prie to, kad, feodalų poreikiams didėjant, jiems daug svarbesnės pasidarė valstiečių prievolės, negu patys valstiečiai. Ankstyvųjų viduramžių baudžiava, kurioje buvo dar daug senovinės vergovės bruožų, teikė ponams teisių, vis labiau ir labiau nustojančių savo reikšmės; baudžiava

palaipsniui silpnėjo, ir baudžiauninkų padėtis artėjo prie paprastų priklausomųjų valstiečių padėties. Kadangi žemės dirbimo būdas liko visiškai toks pat, koks buvo anksčiau, tai dvarininkų pajamos galėjo padidėti tik plečiant dirbamos žemės plotus — suariant dirvonus ir įkuriant naujus kaimus. Bet tai buvo pasiekiama, tik geruoju susitarus su kolonistais, vis tiek, ar jie buvo priklausomi nuo dvaro, ar iš svetur ką tik atvykę. Todėl anais laikais mes visur sutinkame griežtai nustatytas, dažniausiai saikingas valstiečių prievoles ir gerą elgesį su valstiečiais, ypač dvasininkijos valdose. Ir pagaliau palanki naujai pakviestų kolonistų padėtis savo ruožtu turėjo įtakos ir kaimyninių priklausomųjų valstiečių padėčiai, tad ir jie visoje Šiaurės Vokietijoje gavo asmeninę laisvę, toliau atlikdami savo prievoles dvarininkams. Tik valstiečiai slavai ir lietuviai-prūsai liko nelaisvi. Bet visa tai negalėjo ilgai trukti.

XIV ir XV šimtmetyje sparčiai iškilo ir praturtėjo miestai. Jų dailieji amatai ir prabanga ypač klestėjo Pietų Vokietijoje ir Reino srityje. Įštaigingas miestų patricijų gyvenimas nedavė ramybės paprastai besimaitinančiai, šiurkščius drabužius dėvinčiai, neskoningais baldais savo butus apsistačiusiai kaimo bajorijai. Bet iš kur gauti gražių daiktų? Atviras plėšikavimas darėsi vis pavojingesnis ir nesėkmingesnis. O norint pirkti, reikėjo pinigų, kurių galėjo duoti tik valstietis. Todėl iš naujo buvo pradėta spausti valstiečius, padidinta duoklė ir lažas, iš naujo ir vis labiau buvo siekiama paversti laisvus valstiečius priklausomais, priklausomuosius valstiečius — baudžiauninkais, o bendrą markos žemę — pono žeme. Čia kunigaikščiams ir bajorams padėjo romėnų teisę studijavę juristai, kurie, taikydami romėnų teisės normas vokiečių santykiams, dažniausiai jų nesuprastiems, be galo daug pripainiojo, ir dar taip, kad ponas iš to visuomet laimėdavo, o valstietis visada pralaimėdavo. Dvasiškieji valdovai elgėsi paprasčiau: jie klastodavo dokumentus, kuriuose valstiečių teisės būdavo susiaurinamos, o jų prievolės padidinamos. Į šį kunigaikščių, bajorų ir dvasininkų plėšimą valstiečiai nuo XV šimtmečio pabaigos pradėjo atsakinėti dažnais pavieniais sukilimais, kol 1525 metais Didysis valstiečių karas apėmė Švabiją, Bavariją, Frankoniją ir persimetė į Elzasą, Pfalcą, Reingau ir Tiuringiją. Po atkaklių

kovų valstiečiai buvo nugalėti. Nuo to laiko vokiečių valstiečių tarpe vėl pradėjo visur vyrauti baudžiava. Tose vietovėse, kur siautė karas, visos dar išlikusios valstiečių teisės dabar buvo begėdiškai pamintos, jų bendruomeninė žemė paversta ponų žeme, o jie patys — baudžiauninkais. O Šiaurės Vokietijos valstiečiams už tai, kad jie, gyvendami geresnėse sąlygose, liko ramūs, buvo atsidėkota primetant jiems tą pačią priespaudą, tik lėčiau. Rytprūsiuose, Pomeranijoje, Brandenburge, Silezijoje baudžiava vokiečių valstiečiams buvo įvesta nuo XVI šimtmečio vidurio, o Šlezvig-Holšteine — nuo XVI šimtmečio pabaigos, ir ji vis labiau visur apraizgė valstiečius.

Ši nauja prievarta turėjo dar ir ekonominį pagrindą. Iš Reformacijos laikotarpio karų laimėjo tik vokiečių valdantieji kunigaikščiai, padidinę savo valdžią. Tauriajam bajorijos plėšikavimo amatui atėjo galas. Nenorėdama žlugti, bajorija turėjo daugiau išspausti pajamų iš savo valdomų žemių. Bet vienintelis kelias tam buvo — stambesnių feodalų ir ypač vienuolynų pavyzdžiu — bent dalyje savo žemių patiems imtis tvarkyti ūkį. Kas lig tol buvo tik išimtis, dabar pasidarė būtinybė. Bet šiai naujai ūkio formai kliudė ta aplinkybė, kad žemė beveik visur buvo išdalyta činšininkams. Paversdamas laisvuosius ar priklausomuosius činšininkus tikrais baudžiauninkais, ponas gaudavo visišką veikimo laisvę. Dalis valstiečių buvo, pavartojant čia techninį terminą, „nuvaryta“ [„gelegt“][92], t. y. arba nuvyta nuo žemės, arba paversta bežemiais [Kotsassen], turinčiais tik lūšną ir daržiuką; jų sklypai buvo sujungti į vieną didelį pono dvarą, kurio žemę dirbo naujieji bežemiai ir dar likę savo sklypuose valstiečiai, eidami lažą. Tokiu būdu ne tik daugybė valstiečių buvo tiesiog nuvaryti nuo savo žemių, bet ir likusiems valstiečiams lažo prievolės buvo žymiai padidintos ir tolydžio didinamos. Kapitalistinis laikotarpis ėmė reikštis kaime kaip stambios žemės ūkio gamybos, pagrįstos lažiniu baudžiauninkų darbu, laikotarpis.

Tačiau šis pasikeitimas pradžioje vyko dar gana lėtai. Bet štai prasidėjo Trisdešimties metų karas. Per ištisą žmonių kartą visoje Vokietijoje šeimininkavo visiškai nežabota kariauna, kokia tik yra žinoma istorijoje. Visur buvo reikalaujama kontribucijų, plėšiama, deginama, smurtaujama, žudoma.

Valstietis daugiausia kentė ten, kur, atsiskyrę nuo stambių kariuomenės junginių, savo rizika savarankiškai veikė mažesni laisvi būriai arba, tikriau sakant, plėšikų gaujos. Šalis buvo be galo nuniokota ir nesuskaitoma daugybė gyventojų išnaikinta. Kai prasidėjo taika, Vokietija buvo parblokšta, bejėgė, sutrypta, sudraskyta, paplūdusi kraujais, bet sunkiausioje padėtyje vėl atsidūrė valstietis.

Bajorai žemvaldžiai dabar pasidarė vieninteliais šeimininkais kaime. Kunigaikščiai, kaip tik anuo metu panaikinę politines bajorijos teises luomų susirinkimuose, atidavė už tai jos valiai valstiečius. Bet paskutinės valstiečių pasipriešinimo jėgos buvo palaužtos karo. Tuo būdu bajorija galėjo visus žemės santykius sutvarkyti taip, kaip jai buvo naudingiausia, siekiant pagerinti pašlijusius finansinius savo reikalus. Ne tik apleisti valstiečių ūkiai buvo tiesiog prijungiami prie pono dvaro, bet kaip tik dabar ir prasidėjo platus ir sistemingas valstiečių nuvarymas nuo žemės. Kuo stambesnis buvo pono ūkis, tuo, žinoma, didesnės buvo baudžiavinės valstiečių prievolės. Vėl atėjo „neribotų prievolių" laikai; ponas galėjo varyti į darbą valstietį, jo šeimą, jo gyvulius taip dažnai ir tokiam laikui, kiek jam patiko. Baudžiava dabar pasidarė visuotinė; laisvasis valstietis dabar buvo tokia pat retenybė, kaip balta varna. Ir kad ponas galėtų jau pačioje užuomazgoje nuslopinti kiekvieną, kad ir menkiausią valstiečių pasipriešinimą, jis gavo iš valdančiojo kunigaikščio tėvoniškosios jurisdikcijos teisę, t. y. jis buvo paskirtas vieninteliu teisėju visiems smulkiems valstiečių nusižengimams bei ginčams spręsti, net ir tais atvejais, kai valstietis turėjo ginčą su juo pačiu, savo ponu. Taigi ponas buvo teisėjas savo paties byloje! Nuo to laiko kaime įsiviešpatavo lazda ir rimbas. Kaip visa Vokietija, taip ir vokietis valstietis pasiekė kraštutinį savo pažeminimą. Kaip visa Vokietija, taip ir valstietis buvo toks bejėgis, jog buvo neįmanoma jokia savigyna ir išgelbėjimas galėjo ateiti tik iš svetur.

Ir išgelbėjimas atėjo. Kartu su prancūzų revoliucija išaušo geresnių laikų aušra taip pat Vokietijai ir vokiečių valstiečiui. Vos tik revoliucinė kariuomenė užėmė kairįjį Reino krantą, tuojau ten lyg užbūrus išnyko visas senas šlamštas — lažas, činšas, visokios duoklės ponui, o kartu ir pats ponas. Valstietis kairiaja-

me Reino krante dabar pasidarė šeimininkas savo žemėje ir, be to, dar gavo revoliucijos metu paruoštą, o Napoleono tik sudarkytą, Civilinį kodeksą [Code civil][93] — įstatymų rinkinį, kuris buvo pritaikytas naujai jo padėčiai ir kurį jis galėjo ne tik suprasti, bet ir patogiai nešiotis kišenėje.

Bet dešiniajame Reino krante valstiečiui teko dar ilgai laukti. Tiesa, po visai pelnyto pralaimėjimo prie Jenos[94] Prūsijoje buvo panaikintos kai kurios gėdingiausios bajorų privilegijos, ir įstatymas neva įgalino išsilaisvinti, išperkant kitas valstiečių prievoles. Bet ši galimybė dažniausiai ilgą laiką buvo tik popieriuje. Kitose Vokietijos valstybėse ir to nebuvo. Prireikė antros prancūzų revoliucijos 1830 metais, kad bent Badene ir keliose kitose Prancūzijos kaimynystėje esančiose valstybėlėse valstiečių išlaisvinimas, išperkant prievoles, būtų išjudintas iš vietos. Ir net kai trečioji prancūzų revoliucija 1848 metais pagaliau patraukė paskui save ir Vokietiją, išlaisvinimas Prūsijoje dar toli gražu nebuvo baigtas, o Bavarijoje dar visai nė nepradėtas! Žinoma, dabar reikalas judėjo sparčiau; šį kartą visai maištingai nusiteikusių valstiečių lažinis darbas jau buvo netekęs bet kurios reikšmės.

Ir kuo gi pasireiškė šis išlaisvinimas? Už paimtą iš valstiečio tam tikrą pinigų sumą ar žemės gabalą dvarininkas dabar turėjo pripažinti dar likusią valstiečiui žemę laisva, jokiomis prievolėmis neapsunkinta jo nuosavybe,— nors visos jau anksčiau ponui priklausiusios žemės buvo ne kas kita, kaip iš valstiečių pagrobtos žemės! Bet maža to. Atmatuojant žemes, šiam reikalui skirti valdininkai, žinoma, beveik visuomet padėdavo ponui, pas kurį jie gyveno ir lėbavo, todėl valstiečiams nepalikdavo net ir to, kas jiems priklausė pagal įstatymo raidę.

Taigi trijų prancūzų revoliucijų ir vienos vokiečių revoliucijos dėka mes pagaliau pasiekėme tai, kad vėl turime laisvus valstiečius. Bet koks yra atsilikęs mūsų šiuolaikinis laisvasis valstietis palyginti su laisvuoju senosios markos nariu! Jo žemės sklypas dažniausiai yra žymiai mažesnis, o nepadalytoji marka visai išnyko, išskyrus nedaugelį labai sumažėjusių ir apleistų bendruomeninių miškų. Bet, nesinaudodamas bendruomeninėmis ganyklomis, smulkus valstietis negali lai-

kyti gyvulių, o be gyvulių nėra mėšlo, be mėšlo neįmanoma racionali žemdirbystė. Mokesčių rinkėjas ir už jo pečių stovįs rūstus teismo vykdytojas, kuriuos taip puikiai pažįsta šiuolaikinis valstietis, senosios markos nariams buvo nežinomos asmenybės, kaip ir paskolas už įkeistą žemę duodąs lupikautojas, į kurio nagus vienas po kito patenka valstiečių ūkiai. Ir gražiausia, kad šie nauji laisvieji valstiečiai, kurių ūkiai ir kurių sparnai taip smarkiai apkarpyti, Vokietijoje, kur viskas vyksta pavėluotai, atsirado tuo metu, kai ne tik mokslu besiremiantis žemės ūkis, bet ir naujai išrastos žemės ūkio mašinos smulkųjį valstiečių ūkį vis labiau paverčia pasenusia, jau nebegyvybinga gamybos forma. Lygiai kaip mechaninis verpimas ir audimas išstūmė ratelį ir rankines stakles, taip ir šie nauji žemės ūkio gamybos metodai turi negailestingai panaikinti parcelinį žemės ūkį ir pakeisti jį stambiąja žemės nuosavybe, jei tik jie turės tam reikalingą laiką.

Mat, visai Europos žemdirbystei, kaip ji šiandien yra tvarkoma, jau grasina galingas varžovas — amerikiečių masinė grūdų gamyba. Su Amerikos žemėmis, kurias pati gamta padarė derlingas bei ilgiems metams patręšė ir kurių ten galima įsigyti pusdykiai, negali varžytis nei mūsų prasiskolinę smulkūs valstiečiai, nei mūsų taip pat iki ausų skolose paskendę stambūs žemvaldžiai. Visas Europos žemės ūkio tvarkymo būdas neatsispiria amerikiečių konkurencijai. Žemdirbystė Europoje tebus įmanoma tik tuo atveju, jeigu ji turės visuomeninį pobūdį ir bus tvarkoma visuomenės labui.

Tokios yra mūsų valstiečių galimybės ateityje. O laisvos, nors ir vargingos valstiečių klasės atkūrimas turėjo *tą* gerąją pusę, kad jis sudarė valstiečiui tokią padėtį, kurioje pastarasis — savo natūralių sąjungininkų, darbininkų, padedamas — gali pats sau pagelbėti, jei tik jis nori suprasti, *kaip tai reikia padaryti**.

Bet kaip?— Atgaivinant marką, bet ne senos, atgyvenusios, o atnaujintos formos; taip atnaujinant bendruomeninę žemė-

---

* Toliau seka tekstas, kuriuo F. Engelsas papildė atskirą „Markos" leidimą, pasirodžiusį 1883 metais antrašte „Vokiečių valstietis. Kas jis buvo? Kas jis yra? Kas jis galėtų būti?" *Red.*

valdą, kad ji ne tik užtikrintų smulkiesiems valstiečiams bendruomenininkams visus stambiojo ūkio ir žemės ūkio mašinų panaudojimo pranašumus, bet ir duotų jiems lėšų organizuoti greta žemdirbystės taip pat stambiąją pramonę, kurioje būtų naudojama garo arba vandens jėga, be to, organizuoti tai be kapitalistų, o pačios bendruomenės jėgomis.

Organizuoti stambųjį žemės ūkį ir panaudoti žemės ūkio mašinas, kitais žodžiais tariant, ir reiškia — atpalaiduoti nuo darbo žemės ūkyje daugumą smulkiųjų valstiečių, kurie dabar patys dirba savo laukus. O kad šie iš žemės ūkio išstumti žmonės neliktų be darbo arba nebūtų priversti telktis miestuose, reikia duoti jiems darbo pramonėje pačiame kaime, o tokia pramonė gali būti jiems naudinga, tik suorganizavus ją stambiu mastu, panaudojant garo arba vandens jėgą.

Kaip tai padaryti? Apie tai, vokiečių valstiečiai, gerai pagalvokite. Padėti čia jums gali tik *socialdemokratai.*

Parašyta 1882 m. rugsėjo viduryje — pirmojoje gruodžio pusėje

Išspausdinta kaip 1882 m. Hotingene—Ciuriche išleistos F. Engelso knygos „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą" priedas

II

F. ENGELSAS

DĖL PRŪSIJOS VALSTIEČIŲ ISTORIJOS

V. Volfo brošiūros „Silezijos milijardas“ įvadas[95]

Šiam Volfo veikalui paaiškinti, mano nuomone, pradžioje būtinai reikia pasakyti keletą žodžių.

Vokietija į rytus nuo Elbės ir į šiaurę nuo Rūdos ir Milžino kalnų yra ta teritorija, kurią vokiečių kolonistai antrojoje viduramžių pusėje atėmė iš prasiskverbusių čia slavų ir vėl germanizavo. Užkariautojai, vokiečių riteriai ir baronai, kuriems buvo išdalytos šios žemės, pasireiškė kaip kaimų „griunderiai“; jie skaldė savo valdas į kaimų laukus, kurie savo ruožtu buvo paskirstomi į tam tikrą skaičių vienodų valstiečių sklypų, arba hufų. Kiekvienai hufai priklausė sodybinis sklypas ir daržas pačiame kaime. Šios hufos buvo burtų keliu skirstomos tarp čia persikėlusių frankų (Reino srities bei Frankonijos ir Niderlandų), saksų ir frizų kolonistų; kolonistai už tai turėjo mokėti griunderiui, t. y. riteriui arba baronui, labai saikingą, tvirtai nustatytą duoklę ir eiti atidirbti. Kol valstiečiai vykdė šias prievoles, jie paveldėtinai valdė savo hufas. Be to, jie turėjo tokią pat teisę griunderio (vėliau dvarininko) miške kirsti medžius, ganyti gyvulius, penėti kiaules gilėmis ir t. t., kokia naudojosi Vakarų Vokietijos valstiečiai savo bendroje markoje. Ariamajai kaimo žemei buvo privaloma sėjomaina, ir dažniausiai ji buvo apdirbama pagal trilaukę sistemą — žiemkenčių laukas, vasarojaus laukas ir pūdymas. Pūdymas ir ražienos buvo bendra tiek valstiečių, tiek ir griunderio gyvulių ganykla. Visi kaimo reikalai buvo sprendžiami to kaimo gyventojų, t. y. hufų valdytojų, susirinkime balsų dauguma. Bajorų griunderių teisės tebuvo šios: išieško-

ti prievoles, kartu su valstiečiais naudoti pūdymus ir ražienas ganykloms, gauti atliekas, bendrai pasinaudojus miškais, ir pirmininkauti kaimo gyventojų, kurie visi buvo asmeniškai laisvi žmonės, susirinkime. Maždaug taip gyveno vokiečių valstiečiai tose žemėse, kurios driekėsi nuo Elbės iki Rytų Prūsijos ir Silezijos, ir jų padėtis, aplamai imant, buvo žymiai palankesnė už to paties meto Vakarų ir Pietų Vokietijos valstiečių padėtį; pastarieji jau tada vedė įnirtingą, nuolat atnaujinamą kovą su feodalais už savo senas paveldėtas teises, ir daugumai jų jau buvo primesta žymiai sunkesnė priklausomybės forma, kuri kėlė grėsmę asmeninei jų laisvei arba kuri net visai atėmė iš jų šią laisvę.

Didėjantis feodalų pinigų poreikis XIV ir XV šimtmetyje, aišku, sukėlė ir šiaurės rytuose mėginimus pavergti ir išnaudoti valstiečius, jau pažeidžiant ankstesnes sutartis. Tačiau šie mėginimai buvo daromi toli gražu ne taip plačiai ir ne taip sėkmingai, kaip Pietų Vokietijoje. Į rytus nuo Elbės gyventojų buvo dar nedaug, o dirvonuojančių žemių daug; šių dirvonų suarimas, žemdirbystės plėtimas, naujų duoklę mokančių kaimų kūrimas čia tebebuvo patikimiausias praturtėjimo būdas ir feodaliniam žemvaldžiui; be to, čia, prie Vokietijos imperijos ir Lenkijos sienos, jau buvo susikūrusios palyginti stambios valstybės: Pomeranija, Brandenburgas, Saksonijos kurfiurstija (Silezija priklausė Austrijai), ir todėl čia geriau buvo laikomasi vidinės taikos, o bajorų vaidus ir jų plėšikavimą sudrausdavo kur kas stipresnė ranka, negu suskaldytose srityse prie Reino, Frankonijoje ir Švabijoje; o juk daugiausia nuo šių nuolatinių karų kentėjo vis tie patys valstiečiai.

Tik arčiau užkariautų lenkų arba lietuvių-prūsų kaimų jau dažniau bajorai mėgindavo primesti vokiečių feodalinės papročių teisės pagrindu čia apsigyvenusiems kolonistams tokią pat baudžiavinę priklausomybę, kokioje buvo jų pavaldiniai lenkai ir prūsai. Taip buvo Pomeranijoje ir Ordino[96] Prūsijos valdose, rečiau — Silezijoje.

Dėl šios geresnės į rytus nuo Elbės gyvenusių valstiečių padėties jų beveik nepalietė galingas Pietų ir Vakarų Vokietijos valstiečių judėjimas XV amžiaus paskutiniame ketvirtyje ir XVI amžiaus pirmajame ketvirtyje, o kada kilo 1525 metų

revoliucija, tai ji čia susilaukė silpno atgarsio tik Rytų Prūsijoje ir be didelių pastangų buvo nuslopinta. Į rytus nuo Elbės gyvenę valstiečiai paliko savo sukilusius brolius likimo valiai ir gavo už tai reikiamą atpildą. Tose vietovėse, kur siautėjo Didysis valstiečių karas, dabar valstiečiai tiesiog buvo paversti baudžiauninkais, jiems buvo užkrautos neribotos, tik nuo feodalinio žemvaldžio savivalės priklausančios prievolės ir lažas, o jų laisvoji marka visai paprastai buvo paversta pono nuosavybe, kuria toliau naudotis jie tegalėjo tik iš jo malonės. Ši feodalų žemvaldžių viešpatavimui ideali padėtis, kurios Vokietijos bajorai bergždžiai siekė per visus viduramžius ir kurią pagaliau jie pasiekė dabar, feodalinio ūkio irimo laikotarpiu, ėmė palaipsniui plisti ir žemėse į rytus nuo Elbės. Čia nebuvo pasitenkinta tuo, kad sutarties sąlygota valstiečių teisė naudotis pono mišku — jeigu ši teisė dar nebuvo panaikinta anksčiau — buvo paversta teise naudotis juo tik iš feodalinio žemvaldžio malonės; be to, pastarasis visuomet galėjo ir šią teisę panaikinti; taip pat nebuvo pasitenkinta ir neteisėtu lažo bei duoklės padidinimu. Buvo nustatytos ir naujos prievolės, pavyzdžiui, liaudemijos (mokestis feodalui valstiečių kiemo valdytojo mirties atveju), kurios buvo laikomos skiriamaisiais baudžiavinės priklausomybės požymiais; arba įprastinės, tradicinės prievolės buvo paverčiamos tokiomis prievolėmis, kurias vykdė tik baudžiauninkai, o ne laisvieji žmonės. Tuo būdu greičiau kaip per šimtmetį laisvieji valstiečiai, gyvenę į rytus nuo Elbės, buvo paversti baudžiauninkais, iš pradžių faktiškai, o greit po to ir juridiškai.

Tuo tarpu feodalinė bajorija vis labiau buržuazėjo. Vis labiau didėjo jos įsiskolinimas miesto piniginiams kapitalistams, o dėl to ir pinigai pasidarė jai būtiniausiu poreikiu. Bet iš valstiečio, iš savo baudžiauninko, negalima buvo išspausti pinigų; iš jo pirmiausia tebuvo galima prievarta išgauti tik darbą arba žemės ūkio produktus, o valstiečių ūkiai, kurie buvo tvarkomi labai sunkiomis sąlygomis, teduodavo irgi tik minimalų tų produktų likutį virš to, kas buvo reikalinga, kad dirbantieji šių ūkių valdytojai galėtų bent labai skurdžiai gyventi. Greta buvo dideli pelningi vienuolynų žemės plotai, dirbami savininko lėšomis, panaudojant priklausomųjų arba

baudžiavinių valstiečių lažinį darbą, ir reikiamai prižiūrimi. Tokio ūkininkavimo būdo smulkūs bajorai savo valdose ligi tol beveik niekada negalėjo naudoti, o stambūs bajorai bei kunigaikščiai tegalėjo jį naudoti tik išimties atveju. Bet dabar visur buvo galima kurti stambius ūkius, iš vienos pusės, dėl to, kad šalis buvo nuraminta, o iš kitos pusės, organizuoti tokį ūkį bajorus vis labiau vertė didėjantis pinigų poreikis. Taigi didelių dvarų žemės dirbimas feodalinio žemvaldžio lėšomis, panaudojant lažinį baudžiavinių valstiečių darbą, palaipsniui virto tuo pajamų šaltiniu, kuris turėjo atlyginti bajorams nuostolius, susidariusius dėl to, kad liovėsi savo amžių jau atgyvenęs riterių plėšikavimas. Bet iš kur paimti reikalingus žemės plotus? Tiesa, bajoras buvo didesnių ar mažesnių žemės plotų savininkas, bet juos ištisai, be nedaugelio išimčių, paveldėtinai valdė valstiečiai činšininkai[97], kurie, kol dar vykdė nustatytas prievoles, turėjo tokią pat teisę į savo sodybas ir hufas, taip pat į bendruomenės naudmenas, kaip ir pats ponas. Reikėjo surasti išeitį, o tam visų pirma valstiečiai turėjo būti paversti baudžiauninkais. Iš tikrųjų, nors valstiečių baudžiauninkų išvarymas iš jų sodybų buvo ne mažesnis įstatymo pažeidimas ir ne mažesnio smurto aktas, negu laisvųjų činšininkų iškeldinimas, vis dėlto tokį išvarymą kur kas lengviau buvo galima pateisinti, remiantis paplitusia romėnų teise. Trumpai tariant, kai pavyko paversti valstiečius baudžiauninkais, reikiamas jų skaičius buvo nuvarytas nuo žemės arba jie vėl buvo apgyvendinti pono žemėje kaip bežemiai valstiečiai [Kotsassen] — kumečiai, kurie turėjo tik lūšnelę ir nedidelį daržą. Jei ankstesnės įtvirtintos bajorų pilys užleido vietą jų naujoms, beveik arba visai neapsaugotoms kaimo pilimsrūmams, tai kaip tik todėl žymiai didesnį skaičių kitados laisvų valstiečių sodybų turėjo pakeisti skurdžios baudžiauninkų lūšnos.

Kai buvo organizuotas pono ūkis — dominiumas, kaip jis vadinamas Silezijoje,— tereikėjo užtikrinti, kad jo žemė būtų apdirbama valstiečių darbo jėga. Ir čia pasireiškė kita naudinga baudžiavos pusė. Ankstesnės, sutarties tvirtai nustatytos valstiečių lažo prievolės šiam tikslui visai netiko. Jas daugiausia tesudarė visuomenės naudai atliekami darbai,

pavyzdžiui, kelių tiesimas, tiltų statyba ir t. t., taip pat statybos darbai pono pilyje, įvairūs amato darbai, kuriuos pilyje atlikdavo moterys bei merginos, ir asmeninė tarnyba dvare. Tačiau, kai tik valstietis buvo paverčiamas baudžiauninku, o pastarąjį romėnų teisę išstudijavę juristai prilygindavo Romos vergui, ponas užtraukdavo visai kitą giesmelę. Juristų remiamas teismuose, jis dabar reikalavo, kad valstiečiai dirbtų neribotai, tiek, kiek ponui prireiks, tada, kai jis panorės, ir ten, kur jis užsigeis. Valstietis turėjo eiti dvarininkui lažą, vežti, arti, sėti, piauti javus pagal pirmąjį jo reikalavimą, net ir apleisdamas nuosavą lauką ir palikdamas savo derlių pūti nuo lietaus. Lygiai taip pat ir jo mokama grūdais ar pinigais duoklė buvo didinama iki kraštutinės ribos.

Tačiau tai dar buvo ne viskas. Ne mažiau kilmingam valdančiajam kunigaikščiui — o į rytus nuo Elbės tokie buvo visur — taip pat reikėjo pinigų, daug pinigų. Už tai, kad jis leisdavo bajorams pavergti savo valstiečius, bajorai jam leisdavo apdėti tuos pačius valstiečius valstybiniais mokesčiais — aišku, juk patys bajorai mokesčių nemokėjo! Ir pagaliau tas pats valdantysis kunigaikštis sankcionavo iš tikrųjų jau vykusį procesą, kuris ankstesnę feodalinio žemvaldžio teisę pirmininkauti seniai panaikintoje feodalinėje laisvųjų valstiečių teismo kurijoje pavertė teise vykdyti dvare tėvonišką teismą ir turėti jame policinę valdžią; todėl dvarininkas pasidarė savo valstiečiams ne tik policijos viršininku, bet ir vieninteliu jų teisėju, net ir savo paties byloje, taigi valstietis galėjo apskųsti dvarininką tik pačiam dvarininkui. Tuo būdu pastarasis viename asmenyje buvo ir įstatymų leidėjas, ir teisėjas, ir nuosprendžio vykdytojas, būdamas savo dvare visiškai nevaržomas valdovas.

Ši žeminanti padėtis, kokios nebuvo net Rusijoje, kur valstietis vis dėlto turėjo savo savivaldžią bendruomenę, labiausiai įsigalėjo laikotarpiu tarp Trisdešimties metų karo ir išganingo pralaimėjimo prie Jenos. Trisdešimties metų karo sukeltos nelaimės leido bajorams galutinai pavergti valstiečius; daugybės valstiečių ūkių ištuštėjimas įgalino be kliūčių prijungti šiuos ūkius prie riteriškojo dvaro dominiumo, o naikinamojo karo priverstinai paverstų valkatomis kaimo gyventojų

sugrąžinimas į sėslumo būklę buvo bajorams ypatingai gera proga pritvirtinti juos prie žemės kaip baudžiauninkus. Bet ir tai juos ne ilgam tepatenkino, nes vos pradėjo per artimiausius penkiasdešimt metų po truputį gyti baisios karo padarytos žaizdos, vos tik vėl buvo pradėti dirbti laukai ir ėmė gausėti gyventojai, kai kilnieji feodaliniai žemvaldžiai vėl panoro valstiečių žemės ir jų darbo. Pono dominiumas nebuvo toks didelis, kad galėtų paimti visą darbą, kurį dar galima buvo išspausti iš baudžiauninkų — šiuo atveju išspausti tikrąja šio žodžio prasme. Valstiečių pavertimo bežemiais baudžiaviniais samdiniais sistema puikiai save pateisino. Nuo XVIII amžiaus pradžios ši praktika kaskart įgauna vis didesnį mastą: ji dabar vadinama *„valstiečių nuvarymu"* [*„Bauernlegen"*]. „Nuvaroma" tiek valstiečių, kiek tik galima, priklausomai nuo aplinkybių; iš pradžių dar paliekamas toks jų skaičius, koks buvo reikalingas įvykdyti lažiniams darbams, atliekamiems su pakinkytu arkliu, o kiti buvo paverčiami bežemiais valstiečiais (daržininkais [Dreschgärtner], kampininkais [Häusler], padienininkais [Instleute][98] ir kitais panašiai vadinamais žmonėmis), kurie už lūšną ir nedidelį bulvių lauką turėjo metai iš metų dirbti dvare iki jėgų netekimo, gaudami skurdų padienį užmokestį grūdais ir vienus niekus pinigais. Kur ponas būdavo pakankamai turtingas, kad galėtų panaudoti lauko darbams savo paties darbinius gyvulius, ten buvo „nuvaromi" ir likusieji valstiečiai, o jų hufos buvo prijungiamos prie pono ūkio. Tuo būdu visa Vokietijos bajorų, o ypač į rytus nuo Elbės gyvenusių bajorų, stambioji žemėvalda atsirado *iš prisigrobtos valstiečių žemės,* ir jeigu ta žemė bus atimta iš plėšikų be jokio atlyginimo, tai ir tuomet jie gaus dar ne visai pagal nuopelnus. Tikriau tariant, iš jų pačių reikėtų išieškoti dar papildomą atlyginimą.

Ilgainiui valdantieji kunigaikščiai pradėjo pastebėti, kad ši sistema, labai naudinga bajorams, visiškai neatitinka jų pačių interesų. Valstiečiai mokėjo valstybinius mokesčius, kol jų nenuvarė nuo žemės; prijungus jų hufas prie dominiumo, kuris buvo atleistas nuo mokesčių, valstybė nebegaudavo iš jų nė skatiko, o iš naujai apgyvendintų bežemių valstiečių jai atitekdavo vos keli grašiai. Dalis nuo žemės nuvarytų valstiečių pasidarė nebereikalingi dvarininkų ūkiui ir buvo tiesiog išmesti lauk; tuo

būdu šie valstiečiai tapo laisvi, t. y. laisvi kaip paukščiai, tapo elgetomis. Kaimo gyventojų skaičius ėmė mažėti, o kai valdantysis kunigaikštis pradėjo papildyti savo brangią samdomą kariuomenę pigesniais rekrutais iš valstiečių tarpo, į tai jis toli gražu negalėjo abejingai žiūrėti. Taip per visą XVIII amžių, ypač Prūsijoje, vienas po kito buvo leidžiami įsakymai, kuriais buvo siekiama sustabdyti valstiečių nuvarymą nuo žemės. Tačiau šių įsakymų likimas buvo visiškai toks pat, kaip ir devyniasdešimt devynių šimtųjų tų kalnų makulatūros, kurią nuo Karolio Didžiojo kapituliarijų[99] laikų tiekė visos vokiečių vyriausybės; jie taip ir paliko tik popieriuje; bajorai į juos tekreipė maža dėmesio, ir valstiečiai toliau buvo varomi nuo žemės.

Net rūsti Didžiosios prancūzų revoliucijos pamoka neilgam teišgąsdino užsispyrusią feodalinę bajoriją. Viskas liko po senovei, ir tai, kas nepavyko Fridrichui II[100], juo mažiau galėjo pavykti silpnam ir neįžvalgiam jo sūnėnui Fridrichui Vilhelmui III. Bet atėjo atpildo diena. 1806 m. spalio 14 d. prie Jenos ir Auerštedto visa Prūsijos valstybė buvo per vieną dieną sutriuškinta, ir Prūsijos valstietis šią dieną, kaip ir 1848 m. kovo 18 dieną, turi visišką pagrindą švęsti labiau, negu visas Prūsijos pergales, pradedant Molvicu[101] ir baigiant Sedanu. Pagaliau tik dabar beveik iki pat Rusijos sienos nuvaryta Prūsijos vyriausybė pradėjo neaiškiai suvokti, kad laisvų, tvirtai valdančių žemę Prancūzijos valstiečių sūnų negalima nugalėti, pasitelkus baudžiavinių lažininkų sūnus, kurių tėvams kasdien gresia pavojus būti išvarytiems iš savo kiemų; pagaliau tik dabar ji pastebėjo, kad ir valstietis, tarp kita ko, yra žmogus. Dabar jau reikėjo imtis priemonių.

Bet kai tik buvo sudaryta taika ir karalius su vyriausybe sugrįžo į Berlyną, geri ketinimai vėl ištirpo kaip ledas nuo pavasario saulės spindulių. Tiesa, garsusis 1807 m. spalio 9 d. ediktas *nominaliai* panaikino popieriuje baudžiavą arba paveldimą priklausomybę (ir tai dar tik nuo 1810 m. šv. Martyno dienos!)[102], bet iš tikrųjų beveik viskas liko po senovei. Čia ir buvo sustota. Toks pat bailus, kaip ir ribotas karalius ir toliau pasiliko valstiečius plėšusių bajorų vedžiojamas už nosies, ir dar taip, kad nuo 1808 iki 1810 metų pasirodė keturi įsakymai,

kurie vėl leido dvarininkams — priešingai 1807 metų ediktui — daugeliu atvejų nuvaryti valstiečius nuo žemės[103]. Tik jau artėjant Napoleono karui su Rusija, vėl buvo prisiminta, kad bus reikalingi valstiečiai; ir tuomet buvo išleistas 1811 m. rugsėjo 14 d. ediktas[104], kuris *rekomendavo* valstiečiams ir dvarininkams per dvejus metus geruoju susitarti dėl lažo ir prievolių išpirkimo, taip pat ir dėl išpirkimo iš pono jo aukščiausiųjų nuosavybės teisių; suėjus šiam terminui, karališkoji komisija, remdamasi nustatytomis taisyklėmis, turėjo priverstinai įgyvendinti šį susitarimą. Pagal pagrindinį principą valstietis, perleisdamas vieną trečdalį savo žemės sklypo (arba sumokėdamas jo piniginę vertę), turėjo pasidaryti laisvu po to dar jam pasiliekančios žemės savininku. Tačiau net ir šis išpirkimas, kuris buvo nepaprastai naudingas bajorams, pasiliko ateities muzika, nes bajorai kliudė tai įgyvendinti, norėdami gauti dar daugiau, o po dvejų metų Napoleonas vėl pasirodė šalyje.

Vos tik Napoleonas buvo išvytas iš šalies — o už tai išgąsdintas karalius nuolat žadėjo duosiąs ateityje konstituciją ir įvesiąs liaudies atstovavimą,— ir visi gražūs pažadai vėl buvo užmiršti. Jau 1816 m. gegužės 29 d. — nepraėjo nė metai po pergalės prie Vaterlo!— buvo išleista deklaracija 1811 metų ediktui papildyti, kuri skelbė jau visiškai ką kita[105]. Feodalinių prievolių išpirkimas čia jau buvo nebe taisyklė, o išimtis: jis lietė tik tokius į žemės mokesčių kadastrus įtrauktus (t. y. stambesnius) ariamos žemės sklypus, kurie priklausė valstiečių ūkiams Silezijoje ne vėliau kaip nuo 1749 metų, Rytų Prūsijoje — nuo 1752 metų, Brandenburge ir Pomeranijoje — nuo 1763 metų* ir Vakarų Prūsijoje — nuo 1774 metų! Buvo taip pat leidžiama palikti kai kurias lažinio darbo rūšis

* Prūsijos klasta beribė. Čia ji vėl pasireiškia net nustatant datą. Kodėl paimti 1763 metai? Tik todėl, kad sekančiais metais, 1764 m. liepos 12 d., Fridrichas II išleido griežtą ediktą, kuris, grasindamas bausme, įsakė užsispyrusiems bajorams per vienerius metus atitinkamomis sąlygomis vėl apgyvendinti valdytojus valstiečių kiemuose ir bežemių valstiečių sklypuose, kurie, pradedant 1740 metais, o ypač nuo Septynerių metų karo[106] pradžios, masiškai buvo grobiami. Tuo būdu šio edikto rezultatai, jei tik jų iš viso būta, 1816 metais buvo vėl panaikinti kuo didesnei bajorijos naudai.

sėjos ir piūties laikui. O pagaliau kai 1817 metais rimtai buvo imtasi darbo išjudinant išpirkimo komisijas, agrariniai įstatymai ėmė žengti atgal kur kas greičiau, negu agrarinės komisijos pirmyn. 1821 m. birželio 7 d. buvo išleisti nauji išpirkimo nuostatai[107], kurie vėl gerokai apribojo išpirkimo teisę, suteikdami ją tik stambesniems valstiečių kiemams, vadinamiesiems Ackernahrungen[108], o smulkių ūkių valdytojams — bežemiams valstiečiams, Häusler, Dreschgärtner, trumpai tariant, visiems žemėje įkurdintiems samdiniams — buvo beatodairiškai įamžintas lažas ir kitos feodalinės prievolės. Tai nuo šio laiko tapo taisykle. Tik nuo 1845 metų išimties tvarka Saksonijoje[109] ir Silezijoje buvo leidžiama išpirkti ir šios rūšies prievoles, bet ne pagal dvarininko ir valstiečio savitarpio susitarimą[110], kuriam įstatymo, aišku, ir nereikėjo. Be to, kapitalizuota mokėjimų suma, kuria buvo galima kartą visiems laikams atsipirkti nuo prievolių, apskaičiuojama pinigais arba grūdais, buvo nustatyta dvidešimt penkių rentų dydžio; kiekvieną kartą turėjo būti išmokama ne mažesnėmis kaip 100 talerių* sumomis, kai tuo tarpu jau 1809 metais valstybinėse žemėse valstiečiams buvo leista išsipirkti, sumokant dvidešimties rentų dydžio sumą. Vienu žodžiu, taip išgarsinti švietėjiškieji „proto valstybės"[111] agrariniai įstatymai tesiekė vieno tikslo: gelbėti iš feodalizmo viską, ką dar buvo galima išgelbėti.

Praktinis rezultatas atitiko šias niekingas priemones. Agrarinės komisijos pilnutinai suvokė gerus vyriausybės ketinimus ir — remdamasis atskirais pavyzdžiais, labai vaizdžiai tai parodė Volfas — pasirūpino, kad išpirkimo atveju valstiečiai kaip reikiant būtų apgauti bajoro naudai. Nuo 1816 iki 1848 metų buvo išpirkti 70 582 valstiečių ūkiai, kurių žemės plotas sudarė iš viso 5 158 827 morgenus; tai sudarė šešis septintadalius visų didesnių valstiečių ūkių, kuriems buvo privalomas lažas. Tuo tarpu iš smulkių ūkių valdytojų prievoles išpirko tik 289 651 (iš jų daugiau kaip 228 000 Silezijoje, Brandenburge ir Saksonijoje). Bendras metinis išpirktų lažinių dienų skaičius buvo: lažinių dienų, dirbant kartu su arkliu, — 5 978 295; laži-

* Taleris — senoviška Prūsijos sidabrinė moneta, lygi trims markėms. *Red.*

nių dienų, dirbant žmogui,— 16 869 824. Už tai kilnieji bajorai gavo tokį atlyginimą: sumokant kapitalizuotą sumą — 18 544 766 talerius; piniginė renta kasmet — 1 599 992 talerius; rugiais kaip natūrinę rentą — 260 069 šefelius* kasmet; pagaliau valstiečių perleistos žemės — 1 533 050 morgenų**. Taigi, be visų kitų atlyginimo formų, ankstesni feodaliniai žemvaldžiai dar gavo visą trečdalį žemių, kurios ligi to laiko priklausė valstiečiams!

Pagaliau 1848 metai atvėrė tokių pat ribotų, kaip ir išdidžių Prūsijos junkerių provincialų akis. Valstiečiai, ypač Silezijoje, kur latifundijų sistema ir su ja susijęs priverstinis gyventojų pavertimas bežemiais samdiniais labiausiai išsiplėtė, puolė pilis, degino jau sudarytus aktus dėl išperkamųjų mokesčių ir priversdavo ponus dvarininkus raštu atsisakyti nuo bet kokių reikalavimų atlikti prievoles ateityje. Tiesa, šie ekscesai, į kuriuos ir tuomet valdžioje buvusi buržuazija žiūrėjo kaip į šventenybės išniekinimą, buvo nuslopinti karine jėga, ir už tai buvo skiriamos griežtos bausmės. Bet net kvailiausios junkerių galvos tuomet suprato, kad lažas pasidarė nebegalimas, kad geriau visai jo atsisakyti, negu reikalauti iš šių maištingų valstiečių jį eiti! Dabar nieko kito nebeliko, kaip tik gelbėti viską, ką dar galima buvo išgelbėti, ir bajorai žemvaldžiai iš tikrųjų buvo tokie įžūlūs, jog pareikalavo atlyginti už šias nerealiomis pavirtusias prievoles. Ir kai tik reakcija vėl pajuto po kojomis šiek tiek tvirtesnį pagrindą, šis reikalavimas buvo patenkintas.

Tačiau pirmiausia dar buvo išleistas 1848 m. spalio 9 d. įstatymas, kuris sustabdė visas iki to laiko neužbaigtas išpirkimų bylas ir su jomis susijusius ginčus, taip pat daugybę kitų ginčų tarp dvarininkų ir valstiečių[113]. Vadinasi, šiuo įstatymu buvo pasmerkti visi išgarsintieji agrariniai įstatymai, pradedant nuo 1807 metų. Tačiau kai Berlyno vadinamasis Nacionalinis susirinkimas sėkmingai buvo išvaikytas ir pavyko valstybinis perversmas, feodalinė biurokratinė Brandenburgo—Manteifelio vyriausybė pasijuto esanti pakankamai stipri, kad galėtų

---

* Šefelis — senovinis biraių saikas Prūsijoje, lygus 54,962 litro. *Red.*

** Dėl šios statistikos žr. *Meicenas, A.* „Žemė Prūsijos valstybėje", I t., 432 ir sek. psl.[112]

žengti rimtą žingsnį, gindama bajorijos interesus. 1848 m. gruodžio 20 d. ji išleido laikiną įsakymą, kuris vėl įvedė senais pagrindais, išskyrus nedaugelį išimčių, valstiečių prievoles ir t. t., kol šis klausimas bus naujai sureguliuotas[114]. Šis įsakymas ir buvo mūsų Volfui proga nušviesti „Neue Rheinische Zeitung" puslapiuose Silezijos valstiečių padėtį.

Tuo tarpu dar praėjo daugiau kaip metai, kol buvo priimtas naujas galutinis 1850 m. kovo 2 d. išpirkimo įstatymas[115]. Negalima griežčiau pasmerkti dar ir dabar Prūsijos patriotų nepaprastai liaupsinamų 1807—1847 metų agrarinių įstatymų, negu kad tai buvo visiškai nenoromis padaryta motyvuojamojoje šio įstatymo dalyje,— ir, be to, Brandenburgo—Mantoifelio vyriausybės lūpomis.

Trumpai tariant, kai kurios nežymios prievolės buvo tiesiog panaikintos, kitos pagal dekretą turėjo būti išpirktos, paverčiant jas kapitalizuota aštuoniolikos rentų dydžio pinigine renta; tarpininkavimui, priimant kapitalizuotos sumos įmokas, buvo įsteigti rentos bankai, kurie, atlikdami tam tikras amortizacines operacijas*, turėjo išmokėti dvarininkui rentą, lygią dvidešimčiai rentų, o valstietis buvo atpalaiduojamas nuo visų prievolių, tik sumokėjęs amortizacines įmokas per 56 metus.

Jei vyriausybė, išdėstydama savo motyvus, pasmerkė visus ankstesnius agrarinius įstatymus, tai rūmų komisija pasmerkė naująjį įstatymą. Šis įstatymas neturėjo būti taikomas kairiajame Reino krante, kurį Prancūzijos revoliucija jau seniai buvo išlaisvinusi nuo viso to šlamšto, ir komisija pritarė šiam apribojimui, remdamasi tuo, kad iš visų 109 įstatymo projekto paragrafų geriausiu atveju tiktai vienas galėjo būti ten taikomas,

„o visi kiti nuostatai visiškai netinka šioms vietovėms ir, dar daugiau, lengvai gali sukelti ten nesusipratimus ir bereikalingą sujudimą... dėl to, kad kairiajame Reino krante žemės prievolių panaikinimo atžvilgiu įstatymai *nuėjo kur kas toliau, negu ketinama žengti šiuo metu*"[116],

ir vis dėlto negalima, girdi, reikalauti iš Reino srities gyventojų, kad jie vėl sutiktų atsidurti idealioje atnaujintos Prūsijos padėtyje.

---

* — t. y. skolų sumokėjimo operacijas. *Red.*

Pagaliau dabar rimtai buvo pradėtos šalinti feodalinės darbo ir išnaudojimo formos. Per keietą metų buvo įvykdytos valstiečių išperkamosios operacijos. Nuo 1850 m. iki 1865 m. pabaigos buvo išlaisvinti išpirkimo būdu: 1) likusi stambesnių valstiečių ūkių valdytojų dalis — jų buvo tik 12 706, o jų valdomas žemės plotas sudarė 352 305 morgenus; 2) smulkių ūkių valdytojai, įskaitant bežemius; tuo tarpu iki 1848 m. pastarųjų išsipirko laisvę ne daugiau kaip 290 000, per sekančius penkiolika metų išsipirko 1 014 341. Atitinkamai stambesni ūkiai išpirko tik 356 274 lažines dienas, kurias reikėdavo atidirbti kartu su arkliu, o lažinių dienų, kurias turėdavo atidirbti žmogus, buvo išpirkta 6 670 507. Atlyginimas žeme, kurį taip pat mokėjo tik stambesni valstiečių kiemai, irgi tesudarė tik 113 071 morgeną, o metinė renta, kurią reikėjo mokėti rugiais,— 55 522 šefelius. Kartu žemvaldžiai bajorai gavo 3 890 136 talerius naujos metinės piniginės rentos, be to, valstiečiams galutinai padengiant kapitalizuotą sumą,— dar 19 697 483 talerius*.

Suma, kurią visi Prūsijos feodaliniai žemvaldžiai, įskaitant čia ir valstybinių dvarų žinybą, privertė sumokėti sau iš valstiečių kišenės už savanorišką sugrąžinimą dalies anksčiau iš jų pagrobtos žemės, įskaitant ir šį šimtmetį,— ta suma pagal Meiceną (I t., 437 psl.) sudaro 213 861 035 talerius. Tačiau šis skaičius yra žymiai sumažintas. Iš tikrųjų jis nustatytas, skaičiuojant, kad morgenas įdirbtos žemės kainuoja *„tik"* 20 talerių, morgenas miško — 10 talerių, o šefelis rugių — 1 talerį, t. y. kur kas mažiau, negu tikrai kainuoja. Be to, čia buvo atsižvelgta tik į „visiškai tikrus santorius“, t. y. visai nebuvo kreipiama dėmesio bent į visus privačius šalių susitarimus. Meicenas ir pats sako, kad jo pateikiami duomenys apie išpirktas prievoles, vadinasi, ir apie sumokėtą už jas atlyginimą, tėra tik „minimalūs“.

Todėl mes galime manyti, kad suma, kurią valstiečiai sumokėjo bajorams ir iždui už atleidimą nuo neteisėtai jiems uždėtų prievolių, sudaro mažiausiai 300 milijonų talerių, o gal ir milijardą markių.

---

* Šie skaičiai yra bendrųjų sumų skirtumas, palyginus abi Meiceno lenteles (I t., 432 ir 434 psl.)[117].

Milijardas markių tik už tai, kad būtų sugrąžinta — laisva nuo prievolių — tik labai nedidelė dalis tos žemės, kuri buvo atimta per keturis šimtus metų! Labai nedidelė dalis, nes žymiai didesnę dalį bajorai ir iždas ir šiaip pasisavino kaip majoratinius ir kitus riteriškuosius bei valstybinius dvarus!

Fridrichas Engelsas

Londonas, 1885 m. lapkričio 24 d.

Išspausdinta kaip 1886 m. Hotingene—Ciuriche išleistos V. Volfo brošiūros „Silezijos milijardas" įvado antrasis skyrius

III

IŠ K. MARKSO ir F. ENGELSO LAIŠKŲ

K. MARKSAS—F. ENGELSUI

1856 m. balandžio 16 d.

...Aš visiškai sutinku su tavo pažiūra į Reino provinciją. Lemtingas mums dalykas yra tai, kad, žvelgdamas į ateitį, aš matau ten kažką tokio, kas kvepės „tėvynės išdavimu". Nuo to, kaip susiklos reikalai Berlyne, labai priklausys, ar neteks ir mums atsidurti tokioje padėtyje, į kokią buvo patekę senosios revoliucijos metu Mainco klubistai[118]. Tai bus nelengva. Mes juk gerai pažįstame šauniuosius mūsų brolius prancūzus anapus Reino! Viskas Vokietijoje priklausys nuo galimybės paremti proletarinę revoliuciją kokiu nors antruoju valstiečių karo leidimu. Tuomet viskas bus puiku...

K. MARKSAS—F. LASALIUI

1859 m. balandžio 19 d.

...Dabar panagrinėsiu „Francą fon Zikingeną". Visų pirma turiu pagirti kompoziciją ir veiksmo gyvumą, o tai yra daugiau, negu galima pasakyti apie bet kurią šių laikų vokiečių dramą. Antra, šis veikalas, paliekant nuošalyje grynai kritišką pažiūrą į jį, pirmą kartą skaitant, mane smarkiai sujaudino, vadinasi, skaitytojus, kurie labiau pasiduoda jausmui, jis paveiks dar smarkiau. Tai antra, labai svarbi pusė. O dabar kita medalio pusė. *Pirma* — tai grynai formalus momentas,— jeigu jau rašei eilėmis, tai galėjai savo jambus apdoroti kiek meniškiau. Beje, nors *poetai profesionalai* ir bus

šio nerūpestingumo šokiruoti, aš, aplamai imant, laikau jį pranašumu, nes mūsų poetai epigonai nebeturi nieko, kaip tik formalų blizgesį. *Antra.* Tavo sumanyta kolizija ne tik tragiška, bet ji ir yra ta pati tragiška kolizija, kuri, be jokios abejonės, atvedė į 1848—1849 metų revoliucinės partijos žlugimą. Todėl aš galiu tik visiškai sveikinti mintį padaryti ją centriniu šių laikų tragedijos punktu. Bet aš klausiu save, ar tavo pasiimta tema tinka šiai kolizijai pavaizduoti? Žinoma, Baltazaras* gali įsivaizduoti, kad jeigu Zikingenas savo maišto nebūtų laikęs riterišku kivirču, o būtų iškėlęs kovos prieš imperijos valdžią ir atviro karo su kunigaikščiais vėliavą, tai jis būtų laimėjęs. Bet ar galime mes pritarti tokiai iliuzijai? Zikingenas (o kartu su juo tam tikru laipsniu ir Hutenas) žuvo ne dėl savo klastos. Jis žuvo dėl to, kad sukilo prieš esamąją santvarką arba, tiksliau sakant, prieš naują esamosios santvarkos formą kaip *riteris* ir kaip *žūvančios klasės atstovas.* Atėmus iš Zikingeno tai, kas jam būdinga kaip asmenybei, turinčiai ypatingus įgimtus palinkimus, išsilavinimą ir t. t., liks Gecas fon Berlichingenas. O šitas *pasigailėtinas* subjektas mums parodo adekvatinės formos tragišką priešingumą tarp riterių ir imperatoriaus bei kunigaikščių, ir todėl Getė buvo teisus, pasirinkęs jį herojumi**. Kadangi Zikingenas,— o iš dalies ir pats Hutenas, nors tokie jo, kaip ir visų tam tikros klasės ideologų, pasisakymai turėjo pasireikšti žymiai pasikeitusia forma,— stoja prieš kunigaikščius (juk prieš imperatorių jis eina tik dėl to, kad imperatorius iš riterių imperatoriaus virsta kunigaikščių imperatoriumi), tai jis iš tikrųjų tik Don Kichotas, nors ir istoriškai pateisinamas. Kad jis pradeda maištą kaip riterių kivirčą, tereiškia vien tai, kad jis pradeda jį *riteriškai.* Jeigu jis būtų pradėjęs jį kitaip, tai būtų turėjęs betarpiškai ir iš pat pradžių apeliuoti į miestus ir valstiečius, t. y. kaip tik į tas klases, kurių vystymasis tolygus riterių neigimui.

Jei tu nenorėjai kolizijos suvesti tik į tą, kuri atvaizduota „Gece fon Berlichingene“,— o to tu neketinai,— tai Zikin-

---

* — vienas iš Lasalio dramos personažų. *Red.*

** Čia turima galvoje Getės tragedija „Gecas fon Berlichingenas“. *Red.*

genas ir Hutenas turėjo žūti, nes jie įsivaizdavo esą revoliucionieriai (to negalima pasakyti apie Gecą) ir visiškai taip pat, kaip *apsišvietusioji* 1830 metų lenkų bajorija, iš vienos pusės, skleidė šių laikų idėjas, o iš antros pusės, tikrovėje atstovavo reakcinės klasės interesams. Vadinasi, *bajoriškieji* revoliucijos atstovai, — už kurių skelbiamų vienybės ir laisvės lozungų vis dar slepiasi svajonė apie senąją imperiją ir kumščio teisę,— neturėtų tokiu laipsniu sutelkti visą dėmesį į save, kaip kad vyksta tavo dramoje. Ir, atvirkščiai, valstiečių (ypač jų) ir miestų revoliucinių elementų atstovai turėtų sudaryti gana esmingą aktyvų foną. Tuomet tu galėtum kur kas daugiau leisti pareikšti kaip tik labiausiai šiuolaikines idėjas naiviausia forma, o dabar pagrindinė idėja, be *religijos* laisvės, iš esmės lieka pilietinė *vienybė*. Noromis nenoromis tau tuomet tektų daugiau *šekspyruoti*, o dabar pagrindiniu tavo trūkumu aš laikau tai, kad tu rašai *šileriškai*, individus paversdamas paprastais laiko dvasios ruporais. Ar tu pats, kaip ir tavo Francas fon Zikingenas, iki tam tikro laipsnio nedarai diplomatinės klaidos, liuteroniškąją riterių opoziciją labiau vertindamas už plebėjiškąją Miuncerio opoziciją?

Toliau, charakteriams atvaizduoti trūksta kaip tik būdingų bruožų. Išimtys yra Karolis V, Baltazaras ir Richardas iš Triro. Tačiau kažin ar atsiras epocha, kuri turėtų ryškiau nubrėžtus charakterius, kaip XVI šimtmetis? Hutenas, mano nuomone, jau per daug vaizduoja vien tik „entuziazmą“, o tai nuobodu. Argi jis nebuvo kartu talentingas ir velniškai sąmojingas, ir todėl ar tu nepasielgei jo atžvilgiu labai neteisingai?

Kokiu laipsniu pats tavo Zikingenas, kuris, beje, taip pat perdaug abstrakčiai atvaizduotas, yra nuo visų jo asmeninių apskaičiavimų nepriklausančios kolizijos auka, matyti iš to, kad jam tenka savo riteriams propaguoti draugystę su miestais ir t. t. ir kad, iš antros pusės, jis pats mėgsta taikyti miestams kumščio teisės įstatymus. . .

F. ENGELSAS—F. LASALIUI

1859 m. gegužės 18 d.

... Dėl istorinio turinio, tai Jūs labai vaizdingai ir teisingai atsižvelgdamas į tolimesnį vystymąsi pavaizdavote abi tuometinio judėjimo puses, kurios Jus labiausiai domino: nacionalinį bajorų judėjimą, kuriam atstovauja Zikingenas, ir teorinį humanistinį judėjimą bei jo tolimesnį išsivystymą teologijos ir bažnyčios srityje, t. y. reformaciją. Labiausiai man čia patiko scenos tarp Zikingeno ir imperatoriaus ir tarp legato ir Triro arkivyskupo (čia Jums pavyko kartu pateikti puikią individualią charakteristiką, priešpastatant pasaulietišką, estetiškai ir klasikiškai apsišvietusį, politiškai ir teoriškai įžvalgų legatą bukapročiui vokiečių kunigaikščiui-kunigui,— charakteristiką, kuri vis dėlto tiesiai išplaukia iš *reprezentatyvaus* abiejų veikėjų pobūdžio); labai taikliai yra pavaizduoti charakteriai ir scenoje tarp Zikingeno ir Karolio. Dėl Huteno autobiografijos, kurios *turinį* Jūs teisingai laikote esminiu, tai Jūs, be abejo, pasielgėte rizikingai, įterpdamas šį turinį į dramą. Taip pat labai svarbus yra pasikalbėjimas tarp Baltazaro ir Franco V veiksme, kur pirmasis išdėsto savo ponui *tikrai revoliucinę* politiką, kurios jis turėtų laikytis. Kaip tik čia pasireiškia tikras tragiškumas, ir man atrodo, kad kaip tik šią reikalo pusę, kadangi ji turi didelę reikšmę, reikėtų kiek labiau pabrėžti jau III veiksme, kuris teikia tam pakankamai progų. Tačiau aš vėl kalbu apie antraeilius klausimus.— Tų laikų miestų ir kunigaikščių pozicija taip pat daugelyje vietų pavaizduota labai ryškiai, ir tuo būdu daugiau ar mažiau yra išsemti vadinamieji *oficialūs* tuometinio judėjimo elementai. Bet aš manau, kad Jūs nepakankamai pabrėžėte neoficialius plebėjiškus bei valstietiškus elementus ir juos lydinčią teorinę išraišką. Valstiečių judėjimas tam tikru atžvilgiu buvo toks pat nacionalinis ir tokiu pat laipsniu buvo nukreiptas prieš kunigaikščius, kaip ir bajorų judėjimas, o milžiniškas kovos, kurioje jis pralaimėjo, užmojis yra griežtas kontrastas palyginti su tuo, kaip lengvai bajorija, pametusi Zikingeną likimo valiai, susitaikė su savo istoriniu pašaukimu — vergiškumu. Bet tokiu atveju, kadangi

Jūs į dramą žiūrite, mano nuomone, kurią Jūs, tur būt, pastebėjote, perdaug abstrakčiai, nepakankamai realistiškai, valstiečių judėjimą vertėtų atidžiau panagrinėti; tiesa, valstiečių scena su Josu Fricu yra būdinga, ir šio „maištininko" individualybė yra atvaizduota visiškai teisingai, bet ji pakankamai neišryškina, priešingai bajorų judėjimui, jau tuomet audringai išsiliejusio valstiečių bruzdėjimų srauto. Kaip *aš* žiūriu į dramą, būdamas tos nuomonės, kad dėl idealaus nereikėtų užmiršti realistiško, dėl Šilerio — Šekspyro,— parodžius tuometinę, nuostabiai margą plebėjišką visuomenę, būtų gauta visiškai kitokia medžiaga dramai pagyvinti, susidarytų labai vertingas avanscenoje vykstančio nacionalinio bajorų judėjimo fonas ir pats tas judėjimas pirmą kartą pasirodytų tikroje šviesoje. Kokių tik nuostabiai charakteringų paveikslų neduoda feodalinių santykių irimo epocha — keliaujantys elgetų karaliai, duoneliaujantys landsknechtai ir visokie avantiūristai,— iš tikrųjų falstafiškas fonas, kuris *tokio* tipo istorinėje dramoje būtų dar efektingesnis, negu Šekspyro dramose! Tačiau, jau nekalbant apie tai, man atrodo, kad, valstiečių judėjimą nustūmę į antraeilį planą, Jūs dėl to neteisingai pavaizdavote ir nacionalinį bajorų judėjimą ir kartu išleidote iš akių *tikrai* tragišką Zikingeno likimo elementą. Mano nuomone, dauguma tuometinių imperijos bajorų negalvojo sudaryti sąjungos su valstiečiais; to neleido jų priklausomybė nuo pelno, kurį jie gaudavo, engdami valstiečius. Sąjunga su miestais dar pirmiau galėjo būti sudaryta, bet ir ji arba visai nebuvo sudaroma, arba tik iš dalies tebuvo įgyvendinta. O tuo tarpu įvykdyti nacionalinę bajorų revoliuciją tebuvo galima, tik sudarius sąjungą su miestais ir valstiečiais, ypač su pastaraisiais. Kaip tik tai, mano nuomone, ir yra tragiškas momentas, kad sąjunga su valstiečiais — ši pagrindinė sąlyga — buvo negalima, kad dėl to bajorijos politika neišvengiamai turėjo pasireikšti vien smulkmenomis, kad tuo momentu, kai bajorija norėjo vadovauti nacionaliniam judėjimui, nacijos *dauguma*, valstiečiai, ėmė protestuoti prieš jos vadovavimą, ir tas judėjimas neišvengiamai turėjo žlugti. Kiek yra istoriškai pagrįstas Jūsų spėjimas, kad Zikingenas turėjęs tam tikrus ryšius su valstiečiais, aš negaliu spręsti. Pagaliau tai ir nesvarbu. Beje, kiek prisimenu, ten,

kur Hutenas savo kūriniuose kreipiasi į valstiečius, jis tik truputį tepaliečia opų santykių su bajorija klausimą ir stengiasi visą valstiečių įnirtimą nukreipti daugiausia prieš kunigus. Bet aš visai nenoriu ginčyti, kad Jūs turite teisę laikyti Zikingeną ir Huteną veikėjais, užsibrėžusiais tikslą išlaisvinti valstiečius. Tačiau čia ir yra tas tragiškas prieštaravimas, kad abu jie buvo tarp bajorijos, kuri buvo griežtai nusistačiusi *prieš* tai, iš vienos pusės, ir valstiečių — iš antros. Čia, mano nuomone, ir buvo tragiška kolizija tarp istoriškai būtino reikalavimo ir praktinio negalimumo jį įvykdyti. Praleisdamas šį momentą, Jūs sumenkinate tragišką konfliktą, apsiribodamas tuo, kad Zikingenas, užuot iš karto stojęs į kovą su imperatoriumi ir imperija, pradeda kovoti tik su *vienu* kunigaikščiu (nors Jūs ir čia gana taktiškai įvedate valstiečius) ir žūva vien dėl bajorijos abejingumo ir bailumo. Tas bailumas būtų visiškai kitaip motyvuotas, jeigu Jūs jau anksčiau būtumėte labiau pabrėžęs, kad didėjo valstiečių judėjimo grėsmė ir kad, atsiradus „Bato" sąjungai ir „Vargšui Konradui", bajorijos nuotaika neišvengiamai pasidarė konservatyvesnė. Tačiau visa tai tėra *vienas* iš būdų valstiečių ir plebėjų judėjimui įvesti į dramą, ir yra bent dešimt kitų, tiek pat arba dar labiau tinkamų būdų...

F. ENGELSAS — K. MARKSUI

1882 m. gruodžio 15 d.

Brangusis Maurai!

Siunčiu tau priedą apie marką*. Būk geras, grąžink jį man *sekmadienį*, kad pirmadienį galėčiau jį peržiūrėti,— šiandien to galutinai padaryti nespėjau.

Čia išreikštą pažiūrą į valstiečių padėtį viduramžiais ir į *antrosios* baudžiavos atsiradimą nuo XV amžiaus vidurio apskritai aš laikau neginčijama. Aš perskaičiau Maurerio knygoje visas atitinkamas vietas ir atrandu joje beveik visus savo teiginius,— *be to dar pagrįstus įrodymais*,— o kartu ir tiesiog

* Žr. šios knygos 113 psl. *Red.*

priešingus tvirtinimus, bet arba be įrodymų, arba apie tuos laikus, apie kuriuos čia visai *nekalbama*. Ypač tai liečia „Ponų ūkius“, 4 tomas, pabaiga[119]. Maurerio knygoje šie prieštaravimai kyla: 1) dėl įpročio pateikti įrodymus ir pavyzdžius iš visų epochų greta ir pakaitomis, 2) dėl juridinio ribotumo liekanų, kurios jam visuomet kliudo, kai tik jis imasi aiškinti *vystymąsi,* 3) dėl to, kad jis nepakankamai vertina *prievartą* ir jos vaidmenį, 4) dėl „mokslingojo“ prietaro, kad nuo tamsiųjų viduramžių *turinti* vykti nuolatinė pažanga. Tai kliudo jam matyti ne tik antagonistinį tikrosios pažangos pobūdį, bet ir atskirus regreso pasireiškimus.

Tu pamatysi, kad apybraiža buvo parašyta ne iš karto, o atskiromis dalimis. Pirmieji metmenys buvo parašyti iš karto, bet, deja, jie pasirodė esą neteisingi. Tik palaipsniui aš įsisavinau medžiagą, todėl ir daug ką taisiau.

Tarp kita ko, visuotinis baudžiavos atkūrimas buvo viena iš priežasčių, kurios XVII ir XVIII amžiuje kliudė Vokietijoje vystytis pramonei. Pirma, darbo pasidalijimas esant cechinei santvarkai buvo *atvirkščias* tam pasidalijimui, koks buvo manufaktūroje. Vietoj darbo pasidalijimo pačioje *dirbtuvėje* buvo darbo pasidalijimas *tarp cechų*. Čia, Anglijoje, pramonė persikėlė į kaimą, kur visiškai nebuvo cechų; Vokietijoje tam kliudė kaimiečių ir žemdirbyste besiverčiančių miestelių gyventojų pavertimas baudžiauninkais. Bet nuo to žuvo pagaliau ir patys cechai, kai tik prasidėjo užsienio manufaktūros konkurencija. Kitų priežasčių, kurios taip pat padėjo stabdyti vokiečių manufaktūros vystymąsi, aš čia neliečiu...

F. ENGELSAS — K. MARKSUI

1882 m. gruodžio 16 d.

...Daugiausia mane domina tavo nuomonė dėl beveik visiško — teisinio arba faktinio — baudžiavos išnykimo XIII ir XIV amžiuje, nes tu anksčiau šiuo klausimu pareikšdavai šiek tiek kitokias pažiūras. Kai dėl žemių į rytus nuo Elbės, tai ten tvirtai įsigalėjo *vokiečių* valstiečių laisvė dėl kolonizacijos;

kalbėdamas apie Šlezvig-Holšteiną, Maureris pripažįsta, kad tuo metu „visi" valstiečiai vėl gavo laisvę (gal būt, šiek tiek vėliau kaip XIV amžiuje). Jis taip pat pripažįsta, kad ir Pietų Vokietijoje kaip tik tada su priklausomaisiais valstiečiais buvo elgiamasi visai gerai. Daugiau ar mažiau tas pat buvo Žemutinėje Saksonijoje (pavyzdžiui, naujieji „mejeriai"[120] — faktiškai paveldintieji nuomininkai). Jis tik prieštarauja Kindlingerio pažiūrai, kad baudžiava *atsiradusi* tik XVI amžiuje. Bet kad ji paskui vėl atgijo, pasirodė antruoju leidimu, aš tuo nė kiek neabejoju. Meicenas nurodo datas, kada pirmą kartą vėl kalbama apie baudžiauninkus Rytų Prūsijoje, Brandenburge, Silezijoje — tai XVI amžiaus vidurys; tokius pat duomenis apie Šlezvig-Holšteiną pateikia Hansenas. Kai Maureris tai vadina *sušvelninta* baudžiava, tai jis teisus, jeigu ją lyginsime su IX—XI amžiaus baudžiava, kuri iš esmės buvo tolesnė senovės germanų vergovė; jis taip pat teisus, turėdamas galvoje jurisdikciją, kurią vykdė dvarininkas baudžiauninkų atžvilgiu, vadovaudamasis dar XIII amžiaus ir vėlesnių laikų teisės kodeksais. Bet, palyginus su *faktine* valstiečių padėtimi XIII ir XIV amžiuje, o Šiaurės Vokietijoje ir XV amžiuje, naujoji baudžiava buvo kuo tik norite, tik ne sušvelninimu. Ypač po Trisdešimties metų karo! Taip pat yra būdinga, kad jei viduramžiais buvo tokia daugybė priklausomybės ir baudžiavos laipsnių, kad „Saksonijos veidrodis"[121] net atsisako kalbėti apie baudžiauninkų teises, tai po Trisdešimties metų karo visa tai labai supaprastėjo. Žodžiu, nekantriai laukiu tavo nuomonės...

F. ENGELSAS — F. MERINGUI

1893 m. liepos 14 d.

...O apie knygą aplamai aš tegaliu pakartoti tai, ką aš jau ne kartą esu sakęs dėl straipsnių, kai jie pasirodydavo žurnale „Neue Zeit"[122]: tai geriausias iš visų esamų Prūsijos valstybės kilmės išdėstymų, galiu pasakyti, net vienintelis geras išdėstymas, kuris dažniausiai iki pat smulkmenų teisin-

gai atskleidžia visus tarpusavio ryšius. Man tiktai gaila, kad Jūs iš karto neaprėpėte viso tolesnio vystymosi iki pat Bismarko, ir man nenoromis gimsta viltis, kad Jūs tai padarysite kitą kartą ir, nuosekliai išdėstydamas įvykius, pateiksite bendrą vaizdą, pradedant nuo kurfiursto Fridricho Vilhelmo ir baigiant seniu Vilhelmu. Juk parengiamąjį darbą Jūs jau atlikote ir bent pagrindiniais klausimais, net galima sakyti, galutinai jį baigėte. O tai turi būti padaryta anksčiau, negu visas senasis pastatas galės sugriūti. Nors monarchistinių patriotinių legendų sugriovimas ir nėra absoliučiai būtina prielaida klasinį viešpatavimą pridengiančiai monarchijai pašalinti (nes *gryna*, buržuazinė respublika Vokietijoje, dar nesuspėjusi atsirasti, pasirodė esanti jau išeitas etapas), bet vis dėlto jis yra vienas iš veiksmingiausių svertų jai pašalinti.

Tuomet Jūs turėsite daugiau erdvės ir daugiau atskirų progų vietinei Prūsijos, kaip bendrojo Vokietijos pasigailėtino likimo dalelės, istorijai pavaizduoti. Tai ir yra tas klausimas, kuriuo aš kai kur nesutinku su Jumis, būtent su tuo, kaip Jūs suprantate Vokietijos susiskaldymo ir buržuazinės XVI amžiaus Vokietijos revoliucijos nepasisekimo priežastis. Jei man teks iš naujo perdirbti istorinį įvadą mano „Valstiečių karui“, o tai, tikiuosi, bus ateinančią žiemą, tai aš galėsiu ten išdėstyti atitinkamus momentus. Dalykas ne tas, kad aš laikyčiau Jūsų pateiktas priežastis klaidingomis, bet greta jų aš iškeliu ir kitas priežastis ir kiek kitaip jas grupuoju.

Studijuodamas Vokietijos istoriją, kuri yra pasigailėtinai menka, aš visuomet laikiausi nuomonės, kad tiktai palyginimas su atitinkamomis Prancūzijos istorijos epochomis duoda teisingą mastą, nes ten vyksta kaip tik priešingi dalykai, negu pas mus. Ten — nacionalinės valstybės susidarymas iš feodalinės valstybės disjecta membra*, pas mus — tuo pat metu kaip tik didžiausio smukimo laikotarpis. Ten — retai pasitaikanti objektyvi logika visoje proceso eigoje, pas mus — vis beviltiškesnis irimas. Ten — viduramžių laikotarpiu svetimšalių įsiveržimui atstovauja užkariautojas anglas, kuris įsikiša Provanso tautybės naudai prieš Šiaurės Prancūzijos tautybę.

---

* — susiskaldžiusių narių. *Red.*

Karai su anglais[123] yra savotiškas Trisdešimties metų karas, bet ten šie karai pasibaigia tuo, kad užsienio interventai išvejami ir šiaurė nugali pietus. Po to seka centro valdžios kova prieš užsienyje turimomis valdomis besiremiantį Burgundijos vasalą, kurio vaidmuo atitinka Brandenburgo — Prūsijos vaidmenį, bet ta kova pasibaigia centro valdžios pergale ir užbaigia nacionalinės valstybės sukūrimą. Mūsų šalyje kaip tik šiuo momentu nacionalinė valstybė galutinai išyra (jei tik „Vokietijos karalystę“ Šventosios Romos imperijos ribose galima pavadinti nacionaline valstybe) ir prasideda Vokietijos žemių grobstymas dideliu mastu. Tai vokiečiams be galo gėdingas palyginimas, bet jis yra tuo labiau pamokantis, ir mūsų darbininkams vėl pastačius Vokietiją į pirmąsias istorinio judėjimo eiles, mes kiek lengviau galime praryti praeities gėdą.

Labai savotiškas skiriamasis Vokietijos vystymosi bruožas yra dar tas, kad dvi sudėtinės imperijos dalys, kurios galų gale pasidalijo tarp savęs visą Vokietiją, nei viena, nei kita nėra grynai vokiškos, o buvo kolonijos užkariautoje slavų žemėje: Austrija — bavarų kolonija, Brandenburgas — saksų; ir valdžią *pačioje* Vokietijoje jos išsikovojo tik todėl, kad rėmėsi svetimomis, nevokiškomis savo valdomis: Austrija rėmėsi Vengrija (jau nekalbant apie Bohemiją), Brandenburgas — Prūsija. Vakarų pasienyje, kur grėsė didžiausias pavojus, nieko panašaus nebuvo, šiaurės pasienyje ginti Vokietiją nuo danų buvo palikta patiems danams, o pietus taip mažai reikėjo ginti, kad tie, kurie turėjo saugoti sienas — šveicarai,— patys galėjo atsiskirti nuo Vokietijos!..

F. ENGELSAS — K. KAUTSKIUI

1895 m. gegužės 21 d.

...Apie tavo knygą[124] galiu pasakyti, kad toliau ji gerėja. Platonas ir ankstyvoji krikščionybė išnagrinėti dar labai nepakankamai, jeigu atsižvelgsime į pradinį planą, viduramžių sektos jau žymiai geriau, ir toliau crescendo*. Geriausiai — tabo-

* — vis kylančia linija, vis aukštyn. *Red.*

ritai, Miunceris, anabaptistai. Daugelyje vietų politiniai įvykiai gana gerai pagrįsti ekonominiu atžvilgiu, bet greta — kur pristigo žinių — bendros frazės. Aš iš šios knygos labai daug ką sužinojau; man perdirbant „Valstiečių karą“, tai — būtina medžiaga. Tik man atrodo, yra dvi svarbios klaidos: 1) labai nepakankamai ištirtas vystymasis ir vaidmuo tų elementų, kurie visiškai neįėjo į feodalinę luomų struktūrą, buvo deklasuoti ir vos neprilygo parijams. Tokie elementai būtinai atsirasdavo, kuriantis kiekvienam miestui; jie sudarė žemiausią, beteisį kiekvieno viduramžių miesto gyventojų sluoksnį ir nepriklausė bendruomenei; jų nesaistė jokie feodaliniai ryšiai, ir jie nepriklausė cechų sąjungai. Ištirti šiuos elementus sunku, bet tai yra *svarbiausias pagrindas,* nes palaipsniui, irstant feodaliniams ryšiams, iš šių elementų susidaro tas *prieš*proletariatis, kuris 1789 metais įvykdė revoliuciją Paryžiaus priemiesčiuose, apimdamas visus feodalinės ir cechinės visuomenės atstumtuosius. Tu kalbi apie proletarus, išsireikšdamas nelabai tinkamai ir įjungdamas čia audėjus, kurių didelę reikšmę tu parodai visiškai teisingai; tačiau tik *po to,* kai atsirado deklasuoti cechams nepriklausantys audėjai samdiniai, ir tik *tuo atveju,* jeigu tokių buvo, tu ir gali priskirti juos prie savo „proletariato“. Čia dar daug ką reikės papildyti.

2) Tu ne visiškai supratai padėtį pasaulinėje rinkoje — jeigu apie ją iš viso galima kalbėti,— Vokietijos tarptautinę ekonominę padėtį XV amžiaus pabaigoje. *Tik* ši padėtis paaiškina, kodėl tas religinę formą turintis buržuazinis plebėjiškasis judėjimas, kuris pralaimėjo Anglijoje, Niderlanduose ir Bohemijoje, galėjo Vokietijoje XVI amžiuje turėti *tam tikrą* pasisekimą: tai buvo jo *religinės skraistės* pasisekimas, o buržuazinio jo turinio pasisekimas atiteko jau sekančiam šimtmečiui ir toms šalims, kurios laikėsi tuomet atsiradusios naujos pasaulinės rinkos krypties,— būtent Olandijai ir Anglijai. Tai didelė tema, kurią aš tikiuosi plačiai išnagrinėti „Valstiečių kare“,— kad tik galėčiau prie to prieiti! ..

IV

IŠ FRIDRICHO ENGELSO RANKRAŠTINIO PALIKIMO

APIE FEODALIZMO IRIMĄ IR NACIONALINIŲ VALSTYBIŲ ATSIRADIMĄ[125]

Kai viduramžiais nesiliovė aidėjęs viešpataujančiosios feodalinės bajorijos pašėlusių kautynių triukšmas, tuo metu nepastebimas engiamųjų klasių darbas ardė feodalinę sistemą visoje Vakarų Europoje, kūrė sąlygas, kurioms esant feodalui vis labiau darėsi ankšta. Tiesa, kaime kilmingieji ponai buvo dar visiški šeimininkai: jie kankino baudžiauninkus, prabangiai gyveno iš jų prakaito, savo arklių kanopomis mindžiodavo jų pasėlius, prievartaudavo jų žmonas ir dukteris. Bet aplink jau augo miestai: Italijoje, Pietų Prancūzijoje, prie Reino prisikėlė iš pelenų senovės romėnų municipijos; kitose vietovėse, ypač Vokietijos gilumoje, kūrėsi nauji miestai; juos visada supo gynybinės sienos ir grioviai; jie buvo kur kas sunkiau įveikiamos tvirtovės, negu bajorų pilys, nes juos buvo galima paimti tik turint didelę kariuomenę. Už šių sienų ir griovių išsivystė viduramžių amatai,— tiesa, gerokai persunkti cechiškosios biurgerių dvasios ir jų ribotumo,— kaupėsi pirmieji kapitalai, miestams iškilo reikalas užmegzti prekybos ryšius tiek tarpusavyje, tiek ir su likusiu pasauliu, o užmezgant prekybos ryšius, palaipsniui taip pat buvo kuriamos ir jų apsaugos priemonės.

XV amžiuje miestų biurgeriai visuomenei pasidarė jau reikalingesni, negu feodalinė bajorija. Tiesą sakant, žemdirbystė vis dar buvo pagrindinė gamybos šaka, joje dirbo daugybė gyventojų. Tačiau nedidelis atskirų laisvųjų valstiečių skaičius, kai kur išlikusių, nepaisant bajorijos pasikėsinimų, buvo pakankamai įtikinantis įrodymas, kad žemdirbystės esmė yra

visai ne bajoro veltėdystė ir prievarta, bet valstiečio darbas. Be to, ir pačios bajorijos poreikiai taip išaugo ir pasikeitė, kad net jai pasidarė reikalingi miestai: juk savo vienintelį gamybos įrankį — savo šarvus ir savo ginklus — ji gaudavo iš miestų! Vietinės gamybos gelumbę, baldus ir papuošalus, Italijos šilką, Brabanto nėrinius, šiaurės kailius, aromatines Arabijos prekes, Rytų vaisius, Indijos prieskonius — visa tai, išskyrus muilą, ji pirkdavo iš miestiečių. Išsivystė tam tikra prasme pasaulinė prekyba; italai plaukiojo po Viduržemio jūrą ir už jos ribų Atlanto vandenyno pakrantėmis iki Flandrijos; nepaisant vis didėjančios olandų ir anglų konkurencijos, Šiaurės ir Baltijos jūrose vis dar tebeviešpatavo Hanzos pirkliai. Ryšys tarp šiaurinių ir pietinių jūrų prekybos centrų buvo palaikomas sausuma; keliai, kuriais šis ryšys buvo palaikomas, ėjo per Vokietiją. Kai bajorija darėsi vis nereikalingesnė ir trukdė vystymąsi, miestų biurgeriai virto klase, kuri įkūnijo tolesnį gamybos ir prekybos santykių, švietimo, socialinių ir politinių institutų vystymąsi.

Tiesa, visi šie gamybos ir mainų laimėjimai, kaip tai suprantama dabar, buvo labai riboti. Gamyba vis dar buvo sukaustyta grynai cechinio amato formų, vadinasi, pati dar turėjo feodalinį pobūdį; prekyba vyko tik Europos vandenimis ir nesiekė toliau Levanto pakrantės miestų, kuriuose buvo mainomi tolimesnių Rytų šalių produktai. Tačiau kad ir kokie smulkūs ir riboti buvo amatai, o kartu ir biurgeriai amatininkai, jiems užteko jėgos perversmui feodalinėje visuomenėje įvykdyti, ir jie bent dalyvavo judėjime, kai tuo tarpu bajorija buvo sustingusi.

Be to, miestų biurgeriai turėjo galingą ginklą prieš feodalizmą — *pinigus*. Pavyzdiniame ankstyvųjų viduramžių feodaliniame ūkyje pinigams beveik iš viso nebuvo vietos. Feodalas gaudavo iš savo baudžiauninkų viską, ko jam reikėjo, arba darbo forma, arba kaip pagamintą produktą; moterys verpė ir audė linus bei vilną ir siuvo drabužius; vyrai dirbo pono laukus, vaikai ganė jo gyvulius, rinko jam grybus ir uogas, paukščių kiaušinius, pakratus gyvuliams; be to, visa šeima dar turėjo pristatyti jam grūdų, vaisių, kiaušinių, sviesto, sūrio, paukščių, gyvulių prieauglio ir daug kitų dalykų. Kiekvienas

feodalinis ūkis pats pilnai patenkindavo savo poreikius, net karinės prievolės buvo renkamos produktais. Prekybos santykių, mainų nebuvo, pinigai buvo nereikalingi. Europa buvo tokio žemo lygio, jai taip reikėjo viską pradėti iš naujo, kad pinigai turėjo tuomet kur kas mažesnę visuomeninę funkciją, negu grynai politinę: jie buvo naudojami *mokesčiams sumokėti* ir gaunami daugiausia *plėšimo būdu*.

Dabar visa tai iš pagrindų pasikeitė. Pinigai vėl virto visuotine mainų priemone, o dėl to jų kiekis žymiai padidėjo. Ir bajorija taip pat jau nebegalėjo be jų apsieiti. Kadangi ji labai maža ką teturėjo arba net visai nieko neturėjo parduoti, o plėšikauti dabar pasidarė taip pat nelabai lengva, tai ji buvo priversta ryžtis skolintis iš miesto palūkininko. Dar gerokai prieš tai, kai riterių pilių sienos buvo pramuštos naujų pabūklų sviediniais, jų pamatai buvo pinigų pakirsti. Iš tikrųjų parakas buvo, taip sakant, paprastas teismo vykdytojas, tarnaujantis pinigams. Pinigai buvo didžioji politinio sulyginimo priemonė biurgerių rankose. Visur, kur asmeninius santykius išstūmė piniginiai santykiai, prievolę natūra — mokestis pinigais, ten feodalinius santykius pakeitė buržuaziniai santykiai. Tiesą sakant, dažniausiai kaime tebesilaikė senovinis grubus natūralinis ūkis; bet jau buvo ištisos sritys, kur, kaip antai Olandijoje, Belgijoje, Žemutinio Reino žemėse, valstiečiai vietoj lažo ir duoklės natūra mokėjo ponams pinigais, kur ponai ir pavaldiniai jau buvo žengę pirmąjį ryžtingą žingsnį, kad pavirstų žemvaldžiais ir nuomininkais, vadinasi, kur taip pat ir kaime politiniai feodalizmo institutai ėmė netekti savo visuomeninio pagrindo.

Kaip XV amžiaus pabaigoje pinigai iš vidaus jau buvo pakirtę ir išvarpę feodalinę sistemą, aiškiai rodo tas aukso troškulys, kuris tuo metu apėmė Vakarų Europą. *Aukso* ieškojo portugalai Afrikos pakrantėje, Indijoje, visuose Tolimuosiuose Rytuose; *auksas* buvo tas magiškas žodis, kuris varė ispanus per Atlanto vandenyną į Ameriką; *auksas* — štai ko pirmiausia reikalavo baltasis, vos tik įkėlęs koją į naujai atrastą krantą. Bet nors šis potraukis į tolimas keliones ir nuotykius, beieškant aukso, pradžioje ir pasireiškė feodalinėmis ir pusiau feodalinėmis formomis, vis dėlto jis jau pačia

savo prigimtimi buvo nesuderinamas su feodalizmu; pastarojo pagrindas buvo žemdirbystė, ir jo užkariavimo žygiais iš esmės buvo siekiama *įsigyti žemės*. Be to, jūreivystė neabejotinai buvo *buržuazinis* verslas, kuris taip pat ir visus šiuolaikinius karo laivynus pažymėjo antifeodalinio savo pobūdžio ženklu.

Taigi XV amžiuje visoje Vakarų Europoje feodalinė sistema buvo visiškai nusmukusi; visur į feodalines sritis įsisprausdavo miestai su antifeodaliniais interesais, su savo teise ir ginkluotais biurgeriais. Panaudodami pinigus, jie visur iš dalies jau buvo padarę feodalus priklausomus nuo savęs visuomeniniu, o kai kur net ir politiniu atžvilgiu; net kaime, ten, kur dėl ypatingai palankių sąlygų žemdirbystė pasiekė aukštesnį lygį, seni feodaliniai varžtai, pinigų veikiami, ėmė silpnėti; tik naujai užkariautose žemėse, pavyzdžiui, Vokietijoje į rytus nuo Elbės, arba kitose atsilikusiose, nuo prekybos kelių nutolusiose srityse tebeklestėjo senasis bajorų viešpatavimas. Tačiau tiek miestuose, tiek ir kaime — visur gyventojų tarpe gausėjo tokių elementų, kurie pirmiausia reikalavo, kad būtų padarytas galas nesibaigiantiems beprasmiškiems karams, kad būtų nutraukti feodalų vaidai, dėl kurių nuolat vyko pilietinis karas net ir tais atvejais, kai šalyje būdavo išorinis priešas, kad liautųsi nuolatiniai ir visiškai betiksliai nuniokojimai, kurie tolydžio vyko per visus viduramžius. Patys būdami dar per silpni, kad galėtų įgyvendinti savo norus tikrovėje, šie elementai gaudavo stiprią visos feodalinės santvarkos vadovo — karaliaus valdžios paramą. Ir čia mes prieiname tą momentą, kai visuomeninių santykių nagrinėjimas veda mus prie valstybinių santykių nagrinėjimo, kai mes iš ekonomikos srities pereiname į politikos sritį.

Ankstyvaisiais viduramžiais susimaišius tautoms, palaipsniui vystėsi naujos tautybės,— tai buvo procesas, kurio metu, kaip žinoma, daugumoje buvusių Romos provincijų nugalėti gyventojai, valstiečiai ir miestiečiai, asimiliavo nugalėtoją — užkariautoją germaną. Vadinasi, šiuolaikinės tautybės taip pat yra pavergtųjų klasių produktas. Kokiu būdu vienoje vietoje vyko susiliejimas, kitoje — pasidalijimas, tai mums vaizdžiai parodo Menkės parengtas Vidurinės Lotaringijos apygardų

žemėlapis*. Bereikia tik pasekti tame žemėlapyje ribą tarp romanų ir germanų vietovių pavadinimų, ir galima įsitikinti, kad ši riba Belgijoje ir Žemutinėje Lotaringijoje aplamai sutampa su šimtmečius buvusia riba tarp prancūzų ir vokiečių kalbos. Kai kur dar galima sutikti siaurą ginčijamą teritoriją, kur abi kalbos varžosi dėl pirmenybės; bet, aplamai imant, visiškai aišku, kas turi būti germaniška, kas romaniška. Senovinė žemutinių frankų ir senovinė aukštutinių vokiečių daugumos vietovių pavadinimų žemėlapyje forma įrodo, kad jie priklauso IX, vėliausia — X amžiui, vadinasi, kad riba svarbiausiais bruožais buvo nubrėžta jau Karolingų laikotarpio pabaigoje. Romanų pusėje galima rasti, ypač netoli nuo tų vietovių, kur eina kalbų riba, mišrius pavadinimus, sudarytus iš germaniškojo vardo ir romaniškojo vietovės pažymėjimo, pavyzdžiui, į vakarus nuo Maso, netoli Verdeno: Eppone curtis, Rotfridi curtis, Ingolini curtis, Teudegisilo-villa, dabar Ipekuras, Rekur-la-Krė, Amblenkur-siur-Eras, Tjervilis. Tai buvo frankų feodalų dvarai, romanų žemėje esančios smulkios germanų kolonijos, kurios anksčiau ar vėliau buvo romanizuotos. Miestuose ir atskirose kaimo vietovėse buvo stambesnės germanų kolonijos, kurios ilgiau išlaikė savo kalbą; tokioje kolonijoje, pavyzdžiui, dar IX amžiaus pabaigoje buvo sukurta „Daina apie Liudviką“[126]; tačiau tai, kad dar anksčiau didesnė frankų feodalų dalis buvo romanizuota, įrodo 842 metų karalių ir diduomenės ištikimybės priesaikos formulės, kurios patvirtina, jog romanų kalba jau yra oficiali Frankų karalystės kalba[127].

Kai tik buvo pasiskirstyta į grupes pagal kalbą (paliekant nuošalyje vėlesnius užkariaujamuosius ir naikinamuosius karus, kurie buvo vedami, pavyzdžiui, prieš Labos slavus[128]), visai natūralu, kad šios grupės pasidarė tam tikru valstybių kūrimosi pagrindu, kad tautybės ėmė vystytis į nacijas. Koks stiprus buvo šis gaivališkas procesas jau IX amžiuje, įrodo greitas mišrios Lotaringijos valstybės iširimas[129]. Tiesa, per visus viduramžius

---

* *Spruner-Menke*. „Hand-Atlas für die Geschichte des Mittelalters und der neueren Zeit“. 3. Aufl., Gotha, 1874, Karte Nr. 32 [*Šprunerìs—Menkė*. „Viduramžių ir naujųjų laikų istorijos mokymo atlasas“. 3 leid., Gota, 1874, žemėlapis Nr. 32].

kalbos paplitimo ribos toli gražu nesutapo su valstybių sienomis; bet vis dėlto kiekviena tautybė, gal tik išskyrus Italiją, buvo atstovaujama Europoje atskiros stambios valstybės, ir vis aiškiau ir sąmoningiau pasireiškianti nacionalinių valstybių kūrimosi tendencija viduramžiais yra vienas iš svarbiausių pažangos svertų.

Kiekvienoje iš tų viduramžių valstybių karalius buvo visos feodalinės hierarchijos viršūnė, vyriausioji galva, be kurios vasalai negalėjo apsieiti ir prieš kurią jie kartu nepaliaujamai maištavo. Pagrindinis visos feodalinės tvarkos santykis — žemės atidavimas valdyti leno teisėmis už tam tikrą asmeninę tarnybą ir prievoles — net savo pirmine, paprasčiausia forma duodavo pakankamai medžiagos ginčams, ypač kai tiek daug žmonių buvo suinteresuoti surasti progų vaidams. O kaip buvo vėlyvųjų viduramžių laikais, kai leniniai santykiai visose šalyse sudarė kamuolį teisių ir pareigų, suteiktų, atimtų, vėl atnaujintų, atimtų už nusižengimus, pakeistų arba kokiu nors kitu būdu sąlygotų,— kamuolį, kurio niekaip negalima buvo išnarplioti? Pavyzdžiui, Karolis Drąsusis vienoje savo žemių dalyje buvo imperatoriaus vasalas, o kitoje — Prancūzijos karaliaus vasalas; iš antros pusės, Prancūzijos karalius, jo siuzerenas, kartu buvo kai kuriose srityse Karolio Drąsiojo, savo paties vasalo, vasalas. Kaip tokiomis sąlygomis buvo galima išvengti konfliktų? — Štai dėl ko šimtmečius truko permainingas žaidimas, kurį žaidė vasalų traukos į karališkosios valdžios centrą jėga — nes tik šis centras įstengė ginti juos nuo išorinio priešo ir vieną nuo kito — ir nuo centro atstumiančioji jėga, kuria tolydžio ir neišvengiamai virsta ši traukos jėga; štai dėl ko karaliaus valdžia nuolat kovoja su vasalais, o laukinis tos kovos triukšmas per šį ilgą laikotarpį, kai plėšimas buvo vienintelis tinkamas laisvo vyro verslas, nustelbia tiesiog viską; štai dėl ko buvo įvykdyta begalinė, nenutrūkstama virtinė išdavysčių, išdavikiškų nužudymų, nunuodijimų, klastingų intrigų ir visokių niekšybių, kokias tik begalima įsivaizduoti, štai priežastis viso to, kas slypi už poetiško riterių vardo. Tačiau tai netrukdė jiems nuolat kalbėti apie garbę ir ištikimybę.

Visiškai aišku, kad visoje šioje visuotinėje painiavoje karaliaus valdžia buvo pažangus elementas. Ji buvo tvarkos atstovė betvarkėje, besiformuojančios nacijos atstovė, prieštaraujanti susiskaldymui į maištaujančias vasalų valstybes. Visi revoliuciniai elementai, kurie formavosi feodalizmo gelmėse, linko į karaliaus valdžią, lygiai kaip karaliaus valdžia linko į juos. Karaliaus valdžios ir biurgerių sąjungos pradžia reikia laikyti jau X amžių; dėl konfliktų ši sąjunga buvo dažnai pažeidžiama,— juk per visus viduramžius vystymasis nevyko tolydžio viena kryptimi; bet vis dėlto ši sąjunga atsinaujindama darėsi vis stipresnė, vis galingesnė, kol pagaliau ji padėjo karaliaus valdžiai galutinai laimėti, o karaliaus valdžia, už tai atsidėkodama, pavergė ir apiplėšė savo sąjungininką.

Tiek karaliams, tiek ir biurgeriams labai didelę paramą suteikė atsirandantis *teisininkų* luomas. Tuo pačiu metu, kai vėl buvo atrasta romėnų teisė, nusistojo darbo pasidalijimas tarp kunigų — teisinių feodalizmo epochos konsultantų — ir mokytų teisininkų, kurie nepriklausė dvasininkų luomui. Savaime suprantama, šie nauji teisininkai iš esmės priklausė biurgerių luomui; be to, ir ta teisė, kurią jie patys nagrinėjo, kurios jie kitus mokė ir kurią taikė, buvo iš esmės antifeodalinio ir tam tikru atžvilgiu buržuazinio pobūdžio. Romėnų teisė yra tokia klasikinė visuomenės, kurioje viešpatauja gryna privatinė nuosavybė, gyvenimo sąlygų ir konfliktų juridinė išraiška, kad visi vėlesnieji įstatymai iš esmės nė kiek negalėjo jos pagerinti. Tačiau biurgeriškoji viduramžių nuosavybė dar buvo smarkiai apraizgyta feodalinių apribojimų; pavyzdžiui, ją daugiausia sudarė privilegijos. Tuo būdu romėnų teisė šia prasme palyginti su tuometiniais civiliniais santykiais buvo toli pažengusi į priekį. Tačiau tolesnis istorinis biurgeriškosios nuosavybės vystymasis tegalėjo pasireikšti tuo, kad ji, kaip iš tikrųjų ir įvyko, ėmė virsti gryna privatine nuosavybe. Galingas šio vystymosi svertas turėjo būti romėnų teisė, kuri jau užbaigta forma turėjo visa tai, ko vėlyvųjų viduramžių biurgeriai siekė tuo tarpu tik nesąmoningai.

Tiesa, daugeliu atskirų atvejų romėnų teisė padėdavo bajorijai dar labiau engti valstiečius, pavyzdžiui, tuo atveju,

kai valstiečiai negalėdavo pateikti jokių rašytinių įrodymų, kad jie atpalaiduoti nuo įprastinių prievolių,— tačiau iš esmės tai irgi nekeitė reikalo. Bajorija ir be romėnų teisės būtų suradusi ir kasdien surasdavo užtektinai tokių priekabių. Šiaip ar taip, didžiulė pažanga buvo tai, kad įsigaliojo tokia teisė, kuri visiškai nepripažino feodalinių santykių ir kuri pilnutinai numatė šiuolaikinę privatinę nuosavybę.

Mes matėme, kaip vėlyvųjų viduramžių visuomenėje feodalinė bajorija ėmė ekonominiu atžvilgiu darytis nebereikalinga, netgi tiesiogine kliūtimi, kaip ir politiniu atžvilgiu ji taip pat kliudė vystytis miestams ir nacionalinei valstybei, kuri tuomet buvo galima tik monarchijos forma. Nepaisant viso to, jai buvo palanki ta aplinkybė, kad ligi tol ji išlaikė karybos monopolį, kad be jos negalima buvo vesti karo, negalima buvo stoti į mūšį. Ir tai turėjo pasikeisti: reikėjo žengti paskutinį žingsnį ir parodyti feodaliniams bajorams, kad pasibaigė jų viešpatavimo visuomenėje ir valstybėje laikotarpis, kad jie, kaip riteriai, daugiau nebereikalingi net ir mūšio lauke.

Kovoti prieš feodalinę santvarką su kariuomene, kuri pati buvo feodalinė, kurios kareiviai glaudžiau buvo susiję su savo tiesioginiais siuzerenais, negu su karaliaus armijos vadais,— matyt, reiškė suktis užburtame rate ir neįstengti pajudėti iš vietos. Todėl, pradedant XIV amžiumi, karaliai siekia atsipalaiduoti nuo šios feodalinės kariuomenės ir sukurti savo pačių kariuomenę. Nuo to laiko karalių armijose tolydžio didėja užverbuotos arba pasamdytos kariuomenės dalis. Iš pradžių tai buvo daugiausia pėstininkai, kuriuos sudarė miestų padugnės ir pabėgę baudžiauninkai: lombardiečiai, genujiečiai, vokiečiai, belgai ir t. t.; jie buvo panaudojami kaip miestų įgulos ir tarnybai apgulos atveju; iš pradžių jie buvo nelabai tinkami atvirame mūšyje. Tačiau jau viduramžių pabaigoje mes taip pat sutinkame riterius, parsisamdančius kartu su savo kažin kokiu būdu sutelktais būriais užsienio valdovams, ir tai buvo galutinio feodalinės karinės sistemos žlugimo požymis.

Kartu miestiečiai ir laisvieji valstiečiai, kur pastarųjų dar buvo arba vėl pradėjo atsirasti, sudarė tą pagrindinę sąlygą,

kuri užtikrino kariauti sugebančių pėstininkų formavimąsi. Lig to laiko riteriai kartu su savo raitais palydovais sudarė ne tiek kariuomenės branduolį, kiek pačią kariuomenę; juos žygyje lydėjusios pėsčiųjų kareivių baudžiauninkų minios į kariuomenės sudėtį nebuvo įskaitomos; mūšio lauke jos, atrodo, būdavo tik tam, kad imtų bėgti arba plėšti. Feodalizmo klestėjimo laikotarpiu, ligi XIII amžiaus pabaigos, kavalerija kovojo ir lėmė visus mūšius. Nuo šio momento padėtis keičiasi ir, tarp kita ko, įvairiose vietose vienu metu. Laipsniškas baudžiavos išnykimas Anglijoje sukūrė gausią laisvųjų valstiečių, žemvaldžių (jomenų) arba nuomininkų klasę — žaliavą naujiems pėstininkams, mokėjusiems valdyti lanką, nacionalinį to meto anglų ginklą. Pasirodžius tiems iš lanko šaudantiems šauliams, kurie visada kovojo pėsti, nesvarbu, ar perėjimų metu jie naudojosi arkliais ar ne, buvo imtasi iš esmės pakeisti Anglijos kariuomenės taktiką. Pradedant XIV amžiumi, Anglijos riteriai verčiau buvo linkę kovoti pėsčiųjų rikiuote ten, kur tai leido vietovė ir kitos sąlygos. Už lankais ginkluotų šaulių, kurie pradeda mūšį ir iškrikdo priešo gretas, uždara nuo arklių nulipusių riterių falanga laukia priešo atakos arba tinkamo momento puolimui, tuo tarpu tik dalis riterių pasilieka ant arklių, turėdami tikslą atakomis iš sparno suteikti paramą lemiamu momentu. Nuolatines anglų pergales Prancūzijoje[130] tuo metu žymia dalimi kaip tik sąlygojo tai, kad kariuomenėje buvo atgaivintas gynybos elementas. Tie mūšiai dažniausiai buvo gynybiniai, suderinti su puolamuoju kontrsmūgiu, panašiai kaip kautynes organizavo Velingtonas Ispanijoje ir Belgijoje. Prancūzams įsisavinus naują taktiką,— matyt, kai samdomieji italų arbaletininkai jų kariuomenėje atstojo lankais ginkluotus anglų šaulius,— anglų pergalės pasibaigė.

Visiškai taip pat XIV amžiaus pradžioje Flandrijos miestų pėstininkai išdrįsdavo — ir dažnai sėkmingai — pasipriešinti prancūzų riteriams atvirame mūšyje, o imperatorius Albrechtas savo mėginimu išdavikiškai atiduoti laisvuosius imperijai pavaldžius Šveicarijos valstiečius Austrijos erchercogui, kuriuo jis pats buvo, pirmą kartą paskatino suformuoti šiuolaikinius pėstininkus, iškovojusius sau garbę visoje Europoje[131]. Švei-

carams nugalėjus austrus ir ypač burgundus, pėstininkai galutinai sumušė šarvais apsitaisiusius riterius, raitus arba nulipusius nuo arklių,— ką tik atsiradusi šiuolaikinė kariuomenė visiškai sumušė feodalinę kariuomenę, miestietis ir laisvasis valstietis nugalėjo riterį. Ir šveicarai, norėdami iš pat pradžių patvirtinti savo respublikos, pirmosios Europoje nepriklausomos respublikos, buržuazinį pobūdį, tuojau pat savo karinę šlovę *pavertė pinigais*. Visi politiniai sumetimai išnyko; kantonai virto samdomosios kariuomenės verbavimo kontoromis, kurių tikslas buvo pasiųsti samdomus kareivius tarnauti tiems, kurie daugiau moka. Ir kitose vietose, ypač Vokietijoje, į visas puses sklido verbuotojų būgnų dūzgesys; tačiau ligi to laiko niekas negalėjo prilygti Šveicarijos vyriausybės cinizmui, nes ji tartum ir tebuvo tik tam, kad prekiautų savo pavaldiniais,— kol didžiausio nacionalinio Vokietijos pažeminimo laikais jos nepralenkė vokiečių kunigaikščiai.

Paskui, tame pačiame XIV amžiuje, arabai per Ispaniją paskleidė Europoje parako ir artilerijos naudojimą. Iki viduramžių pabaigos lengvasis šaunamasis ginklas neturėjo didelės reikšmės, ir tai suprantama, nes anglų šaulio lankas prie Kresi[132] šaudė taip pat toli, kaip ir begraižtvis pėstininko šautuvas prie Vaterlo, ir gal dar taikliau, nors jo veikimo jėga ir nebuvo vienoda. Lauko pabūklai taip pat dar buvo savo vaikystės būklėje; atvirkščiai, sunkiosios patrankos jau daug kartų buvo pramušusios visiškai nepridengtas akmenines riterių pilių sienas ir paskelbė feodalinei bajorijai, kad kartu su paraku jos viešpatavimui atėjo galas.

Knygų spausdinimo paplitimas, pagyvėjęs antikinės literatūros studijavimas, visas kultūrinis judėjimas, kuris nuo 1450 m. darosi vis stipresnis, vis labiau visur paplinta,— visa tai buvo naudinga biurgeriams ir karaliaus valdžiai, jiems kovojant prieš feodalizmą.

Bendras visų šių priežasčių veikimas, kuris metai iš metų stiprėjo dėl didėjančios jų tarpusavio įtakos, vis labiau spartinančios vystymąsi ta pačia kryptimi, antrojoje XV amžiaus pusėje užtikrino nors dar ir ne biurgerių, bet karaliaus valdžios pergalę prieš feodalizmą. Visoje Europoje, net iki tolimų pakraščių, kurie dar nebuvo išgyvenę iki galo feodalinės

santvarkos, visur karaliaus valdžia nugalėjo vienu metu. Pirėnų pusiasalyje dvi vietinės tautos, kurios priklausė romanų kalbų grupei, susivienijo į Ispanijos karalystę, ir provansiečių kalba kalbėjęs Aragonas prisiėmė kastilų literatūrinę kalbą[133]; trečioji tauta suvienijo sritį (išskyrus Galisiją), kurioje buvo paplitusi jos kalba, į Portugalijos karalystę, į Iberijos Olandiją; ji atsiskyrė nuo likusios šalies dalies ir savo veikla jūroje įrodė savo teisę atskirai gyvuoti.

Prancūzijoje, žlugus tarpinei Burgundijos valstybei[134], pagaliau Liudvikui XI pavyko tuomet dar labai apkarpytoje Prancūzijos teritorijoje tiek atkurti nacionalinę vienybę, kuriai atstovavo karaliaus valdžia, kad jau jo įpėdinis* įstengė įsikišti į italų maištus[135], ir šia vienybe dėl reformacijos neilgam laikui tebuvo iš viso tik kartą suabejota[136].

Anglija pagaliau atsisakė savo donkichotiškų užkariaujamųjų karų Prancūzijoje, kurie ją būtų visiškai išsekinę, jeigu jie būtų trukę ilgiau; feodalinė bajorija mėgino sau atlyginti Rožių karais ir gavo daugiau, negu ieškojo: ji buvo sunaikinta tarpusavio karuose, ir į karaliaus sostą buvo iškelta Tiudorų dinastija, kuri savo valdžios galybe pranoko ir visus savo pirmtakus, ir visus savo įpėdinius. Skandinavijos šalys buvo jau seniai suvienytos. Lenkija, kurios karaliaus valdžia dar nesilpnėjo, susivienijusi su Lietuva[137], artėjo prie savo suklestėjimo laikotarpio, ir net Rusijoje feodalinių kunigaikščių pajungimas vyko lygia greta su išsivadavimu iš totorių jungo, o tai galutinai įtvirtino Ivanas III. Visoje Europoje dar buvo likusios tik dvi šalys, kuriose nebuvo nei karaliaus valdžios, nei tuo metu be jos neįmanomos nacionalinės vienybės, arba tai egzistavo tik popieriuje: tokios šalys buvo Italija ir Vokietija.

Parašyta 1884 m. pabaigoje

„VALSTIEČIŲ KARO" KLAUSIMU[138]

Reformacija — liuteronų ir kalvinų — tai buržuazinė revoliucija Nr. 1, susijusi su Valstiečių karu kaip kritiniu epizodu. Feodalizmo irimas, taip pat miestų vystymasis; abu procesai

* — Karolis VIII. *Red.*

sukėlė decentralizaciją, todėl iškilo tiesioginis reikalas turėti tautybes sutvirtinančią jėgą — absoliutinę monarchiją. Ji *turėjo* būti absoliutinė kaip tik dėl visų elementų išcentrinio pobūdžio. Bet jos absoliutinį pobūdį reikia suprasti ne vulgaria prasme; [ji vystėsi]* nuolat kovodama čia su luomų atstovavimu, čia su maištingais feodalais ir miestais; luomų ji niekur nepanaikino; taigi ją greičiau reikėtų vadinti *luomine* monarchija (vis dar feodaline, bet irstančia feodaline ir užuomazgoje buržuazine monarchija).

Revoliucija Nr. 1,— kuri buvo daugiau europietiška, negu anglų revoliucija, ir pasidarė europietiška kur kas greičiau, negu prancūzų revoliucija,— nugalėjo Šveicarijoje, Olandijoje, Škotijoje, Anglijoje, taip pat iš dalies Švedijoje, jau valdant Gustavui Vazai, ir Danijoje — čia, turėdama ortodoksinę absoliutinę formą, tik 1660 metais.

I**. Priežastys Vokietijoje. Vokietijos istorija nuo pradžios. Po didvyriškų tautų kilnojimosi laikų Vokietijai atėjo galas. Tik Prancūzija padėjo jai atgimti, ir tai įvykdė Karolis Didysis. Kartu — Romos imperijos idėja. Vėl atgaivinta Otono. Ji — daugiau nevokiška, negu vokiška. Vokietijos nuskurdimas, valdant Hoenštaufenams, dėl tokios politikos — Italijos miestų plėšimo. Dėl to didėja susiskaldymas — excepto casu revolutionis***. Vokietijos vystymasis laikotarpiu nuo „tarpuvaldžio"[139] iki XV amžiaus. Miestų suklestėjimas. Vokietijoje niekuomet pilnai neišsivysčiusios feodalinės sistemos smukimas, spaudžiant kunigaikščiams (imperatorius kaip valdantysis kuni-

---

* Paaiškinamieji žodžiai laužtiniuose skliaustuose yra redakcijos. *Red.*

** Tekstas, Engelso pažymėtas romėnišku skaitmeniu I, rankraštyje eina po teksto, pažymėto skaitmeniu II. *Red.*

*** — jau nekalbant apie maištų atvejus. *Red.*

gaikštis — imperijos riterių *priešininkas,* bet kaip imperatorius — jų *šalininkas).* Laipsniškas valstiečių išlaisvinimas, iki pat atvirkščio proceso pradžios XV amžiuje. Ekonominiu atžvilgiu Vokietija visiškai prilygo tuometinėms šalims.— Lemiamas veiksnys buvo tas, kad Vokietijoje, kuri buvo suskaldyta į provincijas ir kuriai *ilgą laiką negrėsė įsiveržimo pavojus,* dėl to nebuvo taip stipriai jaučiamas nacionalinės vienybės reikalingumas, kaip Prancūzijoje (Šimto metų karas), Ispanijoje, kuri ką tik buvo atkariauta iš maurų, Rusijoje, neseniai išvijusioje totorius, Anglijoje (Rožių karas). Lemiamos reikšmės turėjo dar ir tai, kad imperatorių padėtis kaip tik tuo metu buvo tokia apgailėtina.

II. [Pradėti] nuo Atgimimo, turinčio tokią formą, kokią jis įgavo Europoje visuotinio feodalizmo smukimo ir miestų suklestėjimo pagrindu. Paskui absoliutinės nacionalinės monarchijos — visur, išskyrus Vokietiją ir Italiją.

III. Reformacijos kaip vienintelės galimos *populiarios* bendrų siekimų išraiškos ir t. t. apibūdinimas.

Parašyta 1884 m. pabaigoje

PASTABOS APIE VOKIETIJĄ[140]

1. ĮVADAS. 1500—1789

1. Į XV amžiaus pabaigą Vokietija vis labiau susiskaldo, jos centras — vis labiau silpnėja, tuo tarpu Prancūzija ir Anglija jau daugiau ar mažiau yra centralizuotos ir formuojasi nacijos. Vokietijoje tai neįmanoma, nes: 1) feodalizmas čia išsivystė vėliau, negu šalyse, kurios buvo užkariautos[141]; 2) Vokietijos sudėtyje buvo prancūzų ir slavų sritys, ir ji žiūrėjo į Italiją kaip į savo valdas, o Romą laikė savo centru,— vadinasi, ji nebuvo *nacionalinis* kompleksas; 3) nes,— ir tai svarbiausia,— atskiros provincijos ir provincijų grupės dar buvo visiškai viena nuo kitos izoliuotos: tarp savęs neturėjo jokių ryšių ir t. t. (plg. Valstiečių karą). Hanza, Reino miestų sąjunga ir Švabijos miestų sąjunga atstovavo natūraliai susidariusioms, bet viena nuo kitos izoliuotoms grupuotėms.

Prie I punkto. Ispanija, Prancūzija, Anglija XV amžiaus pabaigoje susivienija į susiformavusias nacionalines valstybes. Ši konsolidacija turėjo XV amžiui pasaulinę istorinę reikšmę. (Ispanija — katalonų ir kastilų tautybių susivienijimas, Portugalija — Iberijos Olandija — išsikovojo teisę savarankiškai gyvuoti, išvysčiusi jūreivystę, Prancūzija — dėka karaliaus šeimos dinastinės valdžios, kuri palaipsniui įtraukė naciją į savo orbitą. Anglija konsolidavosi dėl Rožių karo, kuris išnaikino aukštuomenę; Anglijoje tai įvyko tik po to, kai ji buvo priversta atsisakyti nuo donkichotiškų užkariavimo planų Prancūzijoje,— panašių į vokiečių Romos žygius,— kurie būtų ją visiškai išsekinę, kaip Vokietiją išsekino jos Romos žygiai.) Vokietija, nors ir neturėdama ekonominių ryšių, būtų buvusi vis dėlto centralizuota, ir netgi dar anksčiau (pavyzdžiui, valdant Otonams), jeigu, pirma, ne Romos imperatoriaus titulas ir su juo susijusios pretenzijos į pasaulinį viešpatavimą,— visa tai užkirto kelią konstituotis nacionalinei valstybei ir dėl to buvo išeikvotos jėgos užkariaujamuosiuose žygiuose Italijoje (pasekmės buvo jaučiamos Austrijoje iki pat 1866 m.!),— be to, Vokietijos interesai visą laiką išdavikiškai buvo pažeidžiami; jeigu, antra, ne imperatoriaus renkamumas, kuris jokiu būdu neleido dinastinei imperatoriaus valdžiai pasidaryti nacijos įsikūnijimu ir, atvirkščiai, nuolat priversdavo — ypač lemiamajame XV amžiuje — pakeisti dinastiją, kai tik imperatoriaus rūmų valdžia pasirodydavo kunigaikščiams esanti perdaug didelė.— Prancūzija ir Ispanija ekonominiu atžvilgiu taip pat buvo suskaldytos, bet tas ekonominis susiskaldymas ten buvo įveiktas prievartos būdu.

Imperatoriaus „kultūrkampfas" prieš popiežių[142] viduramžiais privedė tiek Vokietiją, tiek ir Italiją prie susiskaldymo (Italijoje popiežiaus valdžia buvo nacionalinės vienybės kliūtis ir kartu dažnai pasireiškė tarytum jos atstovo vaidmenyje, tačiau taip, kad, pavyzdžiui, Dantė Italijos išgelbėtoju vis dėlto laikė svetimšalį imperatorių); jau nuo 1500 m. popiežius, kaip vidutinis kunigaikštis, perkirto savo valdomis Italiją ir jos suvienijimą praktiškai padarė neįgyvendinamą.

2. Ir vis dėlto — natūraliai besivystant prekybai, germanizuojantis slavams, taip pat netekus Prancūzijos sričių[143] ir

Italijos — Vokietija būtų galėjusi susivienyti, nes pasaulinės prekybos keliai ėjo per ją, jeigu tuo metu nebūtų buvę dviejų lemiamų įvykių:

1) Vokietijos biurgeriai įvykdė savo revoliuciją, kuri, veikiama laiko dvasios, pasireiškė religine forma — Reformacija. Bet kaip biauru! Be imperijos riterių ir valstietijos jos negalima buvo įvykdyti. Tačiau kliudė prieštaringi visų trijų luomų interesai: riteriai dažnai apiplėšdavo miestus (žr. Manholdas fon Eberšteinas) ir engė valstiečius; miestai taip pat lupo nuo valstiečių kailį (Ulmo miesto taryba ir valstiečiai!). Pirmieji sukyla imperijos riteriai, bet, biurgerių palikti, jie visiškai pralaimi. Po jų sukyla valstiečiai, bet biurgeriai *tiesiog jiems pasipriešina.* Kartu biurgerių religinė revoliucija buvo taip iškastruota, kad ji patiko *kunigaikščiams,* kuriems ir atiteko vadovaujantis vaidmuo.— Specifinis teologiškai teorinis vokiečių XVI amžiaus revoliucijos pobūdis. Domėjimasis daugiausia ne šio pasaulio dalykais. Atitrūkimas nuo skurdžios tikrovės — vėlesnio vokiečių pranašumo teorijoje, nuo Leibnico iki Hegelio, pagrindas.

2) Pasaulinės prekybos keliai aplenkia Vokietiją, ir ji atsiduria kažkokiame užkampyje. Tai pakirto biurgerių, dito* ir reformacijos jėgą.

3) Rezultatas — cuius regio, eius religio** ir faktinis Vokietijos skilimas į daugiausia protestantišką Šiaurę, į žymia dalimi katalikiškus, bet labai mišrius Pietvakarius ir į visiškai katalikiškus Pietryčius. Jau nuo to prasideda ydingas 1740—1870 metų vystymasis (Prūsija, Šiaurės ir Pietų skilimas, pagaliau Mažoji Vokietija[144] ir Austrija). Priešingas procesas Prancūzijoje. Hugenotų nuslopinimas (žr. „Pastabos", 2 psl.) ***.

3. Vokietijai, kuri buvo pasmerkta pasyvumui ir regresui, pramonės srityje besikeičiančios politinės aplinkybės neišvengiamai turėjo daryti kur kas didesnę įtaką, negu aktyvioms ir pramonės atžvilgiu priešakinėms šalims. (Šį teiginį reikia išvystyti bendrais bruožais.) Skilimas į dvi stovyklas pirmaeiliu

---

* — taip pat. *Red.*

** — kieno šalis, to ir religija. *Red.*

*** Žr. šios knygos 172—173 psl. *Red.*

dalyku padarė pilietinį karą. Išvardyti karus iki 1648 m.— ištisinis pilietinis karas. Prancūzai naudojasi proga, įtraukia į sąjungas ir *apmoka kunigaikščius protestantus* ir vokiečių samdomąją kariuomenę. Kulminacijos taškas — Trisdešimties metų karas. Trisdešimties metų karo laikotarpiu airiai Vokietijoje, vokiečiai Airijoje — 1693 ir 1806 metais[145]. Nuniokojimo apibūdinimas. Ekonominiai, socialiniai, politiniai rezultatai: nuolaidos Prancūzijos naudai; Švedijos ir Danijos įsitvirtinimas Vokietijoje; laiduojančių valstybių teisė įsikišti; visiškas centrinės valdžios nusmukimas; vokiečių kunigaikščiams *Europos užtikrinta* teisė sukilti prieš imperatorių, pradėti pilietinį karą ir išduoti tėvynę.

4. 1648—1789 metai.

a. Politinė Vokietijos padėtis. Vokiečių kunigaikščiai pelnosi iš Vestfalijos taikos, rungiasi tarpusavyje parsiduodami užsieniui. O užsienis — Prancūzija, taip pat kunigaikščiai,— naudojasi Vokietijos silpnumu, palaipsniui pasiima iš jos visas prancūzų valdas ir padidina Elzaso ribas. Istorinė Prancūzijos teisė ir teutonų klyksmas dėl „plėšimo"[146]. Kalbų riba lieka nepasikeitusi, maždaug nuo 1000 metų, išskyrus rajonus Vogezų kairėje pusėje (žr. Menkė). Visa tai bendra. Skyrium imant, šiaurėje iškilo valstybė, konkuruojanti su Austrija ir imperija,— Prūsija. Jau matyti, kaip Šiaurė ima atskilti nuo Pietų. Prūsijos istorijos kritika. Fridrichas II.— Rusijos iškilimas ir Fridricho II priklausomybė nuo Rusijos politikos. Pilietiniai karai — tai dabar karai tarp konkurentų: Austrijos ir Prūsijos.

b. *Ekonominė padėtis.* Kartu — *lėtas atsipalaidavimas nuo Trisdešimties metų karo pasekmių* ir biurgerių mėginimai vėl iškopti į viršų. Tomis sąlygomis iš naujo pakilti tebuvo galima tik turint *gėdingas* dorybes. Dabar ekonominę pažangą tesąlygojo politinis įsikišimas, gėdingas kunigaikščių elgesys ir piniginės išmaldos, kurias jie gaudavo iš užsienio. Visa tai parodo, kaip smarkiai Vokietija ekonominiu atžvilgiu buvo nusmukusi. Šis periodas — patriarchalinio režimo šaltinis. Po 1648 m. valstybė iš tikrųjų turėjo vykdyti socialines funkcijas, ir tai daryti ją vertė finansiniai sunkumai. Ten, kur tai nebuvo daroma,— sustingimas (Vestfalijos vyskupijos). Koks

pažeminimas! Ir kokia menka ta valstybės parama! Santykiai su pasauline rinka grynai pasyvūs. Tiktai esant *neutralia šalimi*, buvo galima kuo nors pasipelnyti dideliuose pasauliniuose karuose (Amerikos karas ir revoliuciniai karai iki 1801 m.) — užtat visiškas bejėgiškumas prieš plėšikiškas valstybes (ši gėdinga Vokietijos padėtis Europoje pasibaigė, įvykus prancūzų revoliucijai).

c. Literatūra ir kalba visiškai merdėjo; sustingusi teologijos dogmatika; kiti mokslai Vokietijoje buvo apimti visiško degradavimo, bet vis dėlto yra ir prošvaisčių; Jakobas Bemė (naujasis būsimųjų filosofų pranašas), Kepleris, Leibnicas. Ir vėl abstrahavimasis nuo esamybės, nuo tikrovės. *Bachas*.

d. Vokietijos padėtis 1789 metais. a) Žemės ūkis — valstiečių padėtis. Baudžiavinė priklausomybė, fizinės bausmės, duoklė. b) Pramonė — tiesiog skurdi, vyrauja rankų darbas, o Anglijoje — jau stambiosios pramonės pradžia, ir Vokietijos pramonė, nespėjusi kaip reikiant išsivystyti, jau pasmerkta žūti. c) Prekyboje — pasyvus balansas. d) Socialinė biurgerio padėtis bajorijos ir vyriausybės atžvilgiu. e) Politinės vystymosi kliūtys — susiskaldymas; aprašymas pagal Menkę. Prekybos muitai, upių laivininkystės kliūtys. Susiskaldymo primesta free trade* vidaus sienų rėmuose. Muitai — tai daugiausia miestų mokesčiai, kuriais apmokestinami vartojimo reikmenys.

Vokiečių kunigaikščiai nepajėgia nieko gero padaryti, net kai jie yra apsišvietę, pavyzdžiui, Šubarto globėjai[147] ir Karlas-Augustas, daug labiau norėtų prisijungti prie Reino sąjungos, negu ryžtis kariauti. Tai įrodo 1806 metų įsiveržimas, kai peilis jiems buvo prie pat gerklės. Be to, kiekvienas iš tų 1000 kunigaikščių — absoliutus monarchas; tai — šiurkštūs, nemokšiški niekšai, iš kurių nėra ko laukti bendrų veiksmų, užtat užgaidų — iki valiai (Šleceris). Prekiavimas rekrutais Amerikos karo metu.— Bet gėdingiausias jų nusikaltimas — *pats jų buvimo faktas*. O greta jų, prie rytų sienos — Prūsija šiaurėje, Austrija pietuose, godžiai tiesiančios rankas į naujas teritorijas. Tai — vienintelės valstybės, kurios dar būtų galėjusios išgelbėti padėtį, jeigu iš jų abiejų būtų buvusi tik viena. Tačiau

---

* — prekybos laisvė. *Red.*

neišvengiama jų tarpusavio konkurencija pašalino bet kokią išeitį. Tikra aklavietė: pagalba galėjo ateiti tik iš išorės — ją atnešė prancūzų revoliucija. Gyvybės požymiai tiktai dviejose srityse: karo mene ir, iš antros pusės,— literatūroje, filosofijoje ir sąžiningame, objektyviame moksliniame tyrinėjime. Tuo metu, kai Prancūzijoje jau XVIII amžiuje vyrauja politiniai rašytojai, ir tai pirmojo rango politiniai rašytojai,— Vokietijoje tiktai bėgama iš tikrovės į idealo sferas. *„Žmogaus"* idėja ir kalbos vystymasis; 1700 metais — dar barbarybė, 1750 metais — Lesingas ir Kantas, o greit po to — Getė, Šileris, Vilandas, Herderis; Gliukas, Hendelis, Mocartas.

1789—1815

1. Vokietijos enclaves* Elzaso-Lotaringijos teritorijoje[148] ir t. t., jau pusiau patekusios Prancūzijos valdžion, prisideda prie prancūzų revoliucijos — tai buvo pretekstas pradėti karą. Prūsija ir Austrija *staiga pasidaro vieningos*. Valmi. Masiškai pradėjus naudoti artileriją, žlunga linijinė taktika. Fleriusas ir Žemapas. Žlunga Austrijos kordonų taktika? Užkariaujamas kairysis Reino krantas. Džiūgauja valstiečiai ir laisvę mylintys miestai; jų džiūgavimo negalėjo aptemdyti net atskiri prievartos atvejai ir napoleoniškas kraujo mokestis.— Amjeno taika ir imperijos deputacija. Svarbiausieji rezultatai: Vokietijos imperijos panaikinimas; Reino sąjunga[149]. Napoleonas nušluoja smulkias vokiečių valstybes, bet šis valymas, deja, toli gražu nepakankamas. Jis visuomet vaidino revoliucinį vaidmenį kunigaikščių atžvilgiu ir būtų nuėjęs dar toliau, jeigu smulkūs kunigaikščiai nebūtų taip žemai prieš jį lankstęsi. 1806 m.— Napoleono klaida, kad jis galutinai nesunaikino Prūsijos. Ekonominė Vokietijos padėtis žemyno blokados metu[150].— Šis labiausiai žeminančios priklausomybės nuo užsienio laikotarpis sutampa su puikiu laikotarpiu literatūros ir filosofijos srityje ir su didžiausiu muzikos suklestėjimu Bethoveno asmenyje.

---

* — valdos, įsiterpusios svetimoje teritorijoje. *Red.*

IŠ ANTROJO „PASTABŲ APIE VOKIETIJĄ“ RANKRAŠČIO

Hugenotų karų metu karaliaus valdžia, kaip nacijos atstovė, jau buvo taip didžiai gerbiama, kad *tik* karaliaus sudarytos sąjungos su užsienio valstybėmis ir sutartys dėl karinės pagalbos laikomos teisėtomis, ir tik jas pripažįsta viešoji nuomonė. Visi kiti asmenys pastarosios akyse — tikri maištininkai ir išdavikai. Tai kuo aiškiausiai pasireiškė, mirus Henrikui III, kai Henrikui IV galutinai pavyko laimėti tik karaliaus titulo įtakos dėka.

Galutinis protestantizmo nuslopinimas Prancūzijoje nebuvo jai nelaimė — teste* Beilis, Volteras ir Didro. Bet kartu jo nuslopinimas Vokietijoje būtų atnešęs nelaimę ne tik vokiečiams, bet *ir visam pasauliui.* Vokietijai būtų buvusi primesta katalikiškoji romanų šalių vystymosi *forma;* o kadangi angliškoji forma taip pat buvo pusiau katalikiško ir viduramžiško pobūdžio (universitetai ir pan. koledžai, vidurinės mokyklos — visa tai iš esmės protestantiški vienuolynai), tai būtų atkritę visi vokiečių protestantiškojo švietimo būdai (auklėjimas namuose, privatūs pensionai, universitetuose negyvenantieji studentai, patys pasirenkantieji sau kursą), ir Europos dvasinis vystymasis būtų pasidaręs be galo vienodas: Prancūzija ir Anglija panaikino prietarus *iš esmės,* Vokietija nusikratė jų *forma, šablonu,* ir ši aplinkybė dalinai yra priežastis, dėl kurios visa, kas vokiška, yra be formos; tai iki pat šių laikų dar susiję su dideliais minusais, pavyzdžiui, susiskirstymas į smulkias valstybes, bet teikia didžiulį pranašumą, jeigu kalbėsime apie nacijos sugebėjimą vystytis; tik ateityje tai duos savo prinokusius vaisius, kai bus įveikta ir ši savaime vienašališka stadija.

Be to, *vokiečių protestantizmas — vienintelė šiuolaikinė krikščionybės forma, kuri verta kritikos.* Katalikybė jau XVIII amžiuje buvo *žemiau bet kokios kritikos* ir tebuvo *polemikos* dalykas (vis dėlto kokie asilai tie senieji katalikai![151]); anglų protestantizmui, kuris suskilo į daugybę sektų, nebuvo būdin-

* — tai parodo. *Red.*

gas teologijos vystymas, nebent tik toks jos vystymas, kurio kiekvienas etapas buvo fiksuojamas kaip naujos sektos įsteigimas. Tik vokietis turi teologiją ir todėl kartu turi kritikos — istorinės, filologinės ir filosofinės — objektą. *Ši kritika yra Vokietijos produktas,* ji būtų negalima be vokiečių protestantizmo, ir vis dėlto ji visiškai būtina. Tokios religijos, kaip krikščionybė, negalima panaikinti *tik* pasityčiojimais ir apkaltinimais. Ją taip pat reikia *įveikti moksliškai,* t. y. *išaiškinti istoriškai,* o šio uždavinio negali išspręsti net gamtos mokslas.

Parašyta 1873 m. pabaigoje — 1874 m. pradžioje

PASTABOS

1 Šią įžangą (pirmąją jos dalį, žr. šios knygos 3—11 psl.) F. Engeisas parašė apie 1870 m. vasario 11 d. antrajam vokiškam savo veikalo „Valstiečių karas Vokietijoje“ leidimui, kuris išėjo Leipcige 1870 m. spalio mėnesį. Pirmą kartą įžanga buvo išspausdinta laikraštyje „Volksstaat“ Nr. 27 ir 28 1870 m. balandžio 2 ir 6 d., vėliau tais pačiais metais — atskirame veikalo „Valstiečių karas Vokietijoje“ leidime.

Rengdamas spaudai trečiąjį šio savo veikalo leidimą, F. Engelsas papildė antrojo knygos leidimo įžangą, 1874 m. liepos 1 d. parašydamas antrąją jos dalį (žr. šios knygos 11—17 psl.). Papildyta įžanga buvo išspausdinta trečiajame „Valstiečių karo Vokietijoje“ leidime, kuris išėjo Leipcige 1875 metais. — *3.*

2 „*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*“ („Naujasis Reino laikraštis. Politinė ir ekonominė apžvalga“) — mėnesinis žurnalas, kurį leido K. Marksas ir F. Engelsas 1850 metų sausio—lapkričio mėn. Žurnalas buvo spausdinamas Hamburge. Iš viso išėjo 6 numeriai. Žurnalo puslapiuose K. Marksas ir F. Engelsas istorinio materializmo pagrindu apibendrino 1848—1849 metų Vokietijos revoliucijos išdavas ir nužymėjo revoliucinės proletariato partijos kovos taktiką. Daugumą šiame žurnale išspausdintų straipsnių, tarptautinių apžvalgų ir recenzijų parašė K. Marksas ir F. Engelsas; jame taip pat bendradarbiavo jų šalininkai V. Volfas, J. Veidemejeris, G. Ekarijus ir kt. Be F. Engelso knygos „Valstiečių karas Vokietijoje“, šiame žurnale pirmą kartą buvo išspausdintas K. Markso veikalas „Klasių kova Prancūzijoje 1848—1850 m.“ ir kai kurie kiti jų veikalai.— *3.*

3 W. Zimmermann. „Allgemeine Geschichte des großen Bauernkrieges“. Th. 1—3, Stuttgart, 1841—1843 (V. Cimermanas. „Didžiojo valstiečių karo istorija“. 1—3 d., Štutgartas, 1841—1843). — *3.*

4 Čia turimas galvoje kraštutinis kairysis sparnas visos Vokietijos Nacionaliniame susirinkime, kuris posėdžiavo Frankfurte prie Maino 1848—1849 metų revoliucijos laikotarpiu; jis daugiausia atstovavo smulkiosios buržuazijos interesams, bet jį rėmė ir dalis vokiečių darbininkų. — *3.*

[5] Šį sakinį Engelsas pridėjo trečiajame (1875) leidime. — *3.*

[6] Čia turimas galvoje K. Markso veikalas „Klasių kova Prancūzijoje 1848—1850 m.“ Tai serija straipsnių, kurie buvo parašyti 1850 metais, sausio mėn.— lapkričio 1 d. laikotarpiu, žurnalui „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“ (žr. K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai raštai dviem tomais, I t., Vilnius, 1949, 105—195 psl.).
„Luji Bonaparto briumero aštuonioliktoji“ žr. ten pat, 200—284 psl.—*4.*

[7] Engelsas turi galvoje 1866 m. Austrijos—Prūsijos karą, kuris pasibaigė kariniu Austrijos sutriuškinimu mūšyje prie Sadovos 1866 m. liepos 3 d. Pralaimėjimo paveikti, reakcingi Austrijos valdantieji sluoksniai turėjo įvykdyti kai kurias buržuazines reformas (naujoji 1867 m. konstitucija ir kt.). — *5.*

[8] *Nacionalliberalai* — vokiečių, pirmiausia prūsų, buržuazijos partija, susikūrusi 1866 metų rudenį, suskilus buržuazinei progresistų partijai. Nacionalliberalai atsisakė buržuazijos pretenzijų į politinį viešpatavimą, siekiant patenkinti materialinius šios klasės interesus, ir pagrindiniu savo tikslu laikė suvienyti vokiečių valstybes, įtvirtinant Prūsijos hegemoniją; jų politika atspindėjo liberalinės vokiečių buržuazijos kapituliavimą prieš Bismarką.— *5.*

[9] Laimėjusi Austrijos — Prūsijos karą, dvarininkų ir junkerių Prūsija gavo persvarą Vokietijoje ir galėjo pradėti ją vienyti antirevoliuciniu keliu, įtvirtindama savo hegemoniją. Vietoj panaikintos trumpalaikės Vokietijos sąjungos buvo sudaryta Šiaurės Vokietijos sąjunga, susidedanti iš 22 valstybių su Prūsija priešakyje. Be Austrijos, į Sąjungą neįėjo trys Pietų Vokietijos valstybės (Bavarija, Badenas ir Viurtembergas), taip pat Hesenas-Darmštadtas (Vakarų Vokietija). — *5.*

[10] Čia turimos galvoje Hanoverio karalystė, Heseno-Kaselio kurfiurstija ir didžioji Nasau hercogystė, kurias Prūsija prijungė prie savo teritorijos po 1866 metų Austrijos — Prūsijos karo.— *6.*

[11] *Vokietijos liaudies partiją,* susikūrusią 1865 metais, sudarė daugiausia Pietų Vokietijos valstybių demokratiniai smulkiosios buržuazijos ir dalinai buržuazijos elementai. Prieštaraudama nacionalliberalams, Vokietijos liaudies partija pasisakė prieš Prūsijos hegemonijos įvedimą Vokietijoje ir gynė vadinamosios „Didžiosios Vokietijos“ planą, pagal kurį į Vokietijos sudėtį turėjo įeiti tiek Prūsija, tiek ir Austrija. Vykdydama antiprūsišką politiką ir keldama bendrus demokratinius lozungus, ši partija kartu išreiškė ir partikuliaristinius kai kurių vokiečių valstybių siekimus. Propaguodama federatyvinės Vokietijos valstybės idėją, ji pasisakė prieš Vokietijos susijungimą į vieną centralizuotą demokratinę respubliką.

1866 m. prie Vokietijos liaudies partijos prisidėjo Saksonijos liaudies partija, kurios branduolį sudarė darbininkai. Tai buvo kairysis Liaudies partijos sparnas, kuris iš esmės neturėjo su ja nieko bendro, išskyrus antiprūsiškas nuotaikas ir siekimą bendromis pastangomis išspręsti klausimą, kaip įvykdyti nacionalinį šalies suvienijimą demokratiniu būdu. Saksonijos liaudies partija vėliau vystėsi socialistine kryptimi. Pagrindinė šios partijos dalis, atsiskyrusi nuo smulkiaburžuazinių demokratų, dalyvavo įkuriant 1869 m. rugpiūčio mėn. Socialdemokratų darbininkų partiją.— *6.*

12 Čia kalbama apie biurokratinę pramonės reglamentavimo sistemą, veikusią Prūsijoje XIX amžiaus septintojo dešimtmečio viduryje. Kai kurioms pramonės šakoms buvo nustatyta specialių leidimų (koncesijų) sistema. Negavus tokio leidimo, imtis pramonės veiklos buvo draudžiama. Šie pusiau viduramžiški verslo įstatymai varžė kapitalizmo vystymąsi.— *6.*

13 Čia turimas galvoje Internacionalo Bazelio kongresas, kuriame 1869 m. rugsėjo 10 d. žemės nuosavybės klausimu buvo priimta ši Markso šalininkų pasiūlyta rezoliucija:

„1) Visuomenė turi teisę panaikinti privatinę žemės nuosavybę ir paversti žemę visuomenine nuosavybe.

2) Reikia panaikinti privatinę žemės nuosavybę ir paversti žemę visuomenine nuosavybe".—*10.*

14 Engelsas turi galvoje tą faktą, kad, sutriuškinus Napoleono III armiją prie Sedano (1870 m. rugsėjo 2 d.) Prancūzijos — Prūsijos 1870—1871 m. karo laikotarpiu, Versalyje 1871 m. sausio 18 d. buvo paskelbta Vokietijos imperija, o Prūsijos karalius Vilhelmas I — Vokietijos imperatoriumi. Vokietijos imperija, kurios įkūrimas užbaigė Vokietijos suvienijimą, vadovaujant reakciniams Prūsijos junkeriams ir karinei biurokratinei Prūsijos kastai, Markso žodžiais tariant, buvo „ne kas kita, kaip parlamentinėmis formomis apvilktas, su feodaliniais priedais sumaišytas, jau buržuazijos įtakos paveiktas, biurokratiškai sunarstytas, policijos saugomas karinis despotizmas..." (K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai raštai dviem tomais, II t., Vilnius, 1950, 23 psl.).

Kalbėdamas apie prūsų nacijos šventąją Vokietijos imperiją, Engelsas perfrazuoja viduramžiais buvusios vokiečių nacijos Šventosios Romos imperijos pavadinimą, pabrėždamas, kad Vokietija buvo suvienyta, įtvirtinant Prūsijos hegemoniją, ir po to sekė vokiečių žemių prūsinimas.— *11.*

15 Prūsija, laimėjusi 1866 metų Austrijos — Prūsijos karą, aneksavo Hanoverio karalystę, Heseno-Kaselio kurfiurstiją, didžiąją Nasau hercogystę, laisvąjį Frankfurto miestą, Holšteino ir Šlezvigo hercogystes, taip pat kai kurias Bavarijos ir Heseno-Darmštadto teritorijos dalis.

Tiesiogiai aneksuodama, Prūsija, privertusi Austriją sutikti likviduoti Vokietijos sąjungą ir sukurti naują Vokietijos valstybių į šiaurę nuo Maino susivienijimo formą, nedalyvaujant Austrijai, pasiekė, kad buvo pasirašyti sąjunginiai susitarimai su 17 smulkių Šiaurės Vokietijos valstybių, kurios kariavo Prūsijos pusėje ir prie kurių kiek vėliau prisijungė

Saksonija ir kai kurios kitos Vokietijos valstybės. Ši susivienijimo forma parengė Šiaurės Vokietijos sąjungos įsikūrimą.

Šiaurės Vokietijos sąjunga — sąjunginė Vokietijos valstybė, įkurta 1867 metais, Prūsijai vadovaujant, vietoj Vokietijos sąjungos, kuri iširo, Prūsijai laimėjus Austrijos — Prūsijos karą. Šiaurės Vokietijos sąjungą sudarė 19 Vokietijos valstybių ir 3 laisvieji miestai, kuriems formaliai buvo pripažinta autonomija. Šiaurės Vokietijos sąjungos konstitucija užtikrino Sąjungoje viešpataujančią padėtį Prūsijai — Prūsijos karalius buvo paskelbtas Sąjungos prezidentu ir vyriausiuoju Sąjungos ginkluotųjų pajėgų vadu, jam buvo pavesta vadovauti užsienio politikai. 1870 metais prie Sąjungos buvo prijungtos anksčiau į ją neįėjusios valstybės — Bavarija, Badenas, Viurtembergas ir Hesenas-Darmštadtas. Šiaurės Vokietijos sąjungos įkūrimas buvo žingsnis į nacionalinį Vokietijos susivienijimą; 1871 m. sausio mėnesį Sąjunga nustojo gyvavusi, nes įsikūrė Vokietijos imperija.— *12*.

16 Dėl Prūsijos pergalių Prancūzijos — Prūsijos kare keturios Pietvakarių Vokietijos valstybės (Badenas, Hesenas, Bavarija ir Viurtembergas) prisijungė prie Šiaurės Vokietijos sąjungos, ir tai buvo įforminta oficialiomis sutartimis 1870 m. lapkričio mėnesį. Nuo 1870 m. lapkričio 15 d., įforminus sutartimis Pietvakarių Vokietijos valstybių prisijungimą prie Šiaurės Vokietijos sąjungos, Vokietijos valstybių sąjungą oficialiuose dokumentuose imta vadinti Vokietijos sąjunga (Deutsches Bund). Reichstago nutarimu šis pavadinimas 1870 m. gruodžio 9 d. buvo pakeistas Vokietijos imperijos terminu (Deutsches Reich). Oficialiai Vokietijos imperija buvo paskelbta kiek vėliau, 1871 m. sausio 18 d. — *12*.

17 Engelsas turi galvoje šią vietą iš savo knygos „Butų klausimu“ (1872—1873 metais Leipcige išėjo trys jos leidimai) 2-jo skyriaus: „Prūsijoje — o Prūsija dabar turi lemiamą reikšmę — greta vis dar stiprios stambiosios žemvaldinės bajorijos yra palyginti jauna ir labai baili buržuazija, kuri lig šiol neišsikovojo nei tiesioginės politinės valdžios, kaip Prancūzijoje, nei daugiau ar mažiau netiesioginės, kaip Anglijoje. Bet greta šių dviejų klasių yra sparčiai gausėjantis, intelektualiniu atžvilgiu labai išsivystęs ir kiekvieną dieną vis labiau besiorganizuojantis proletariatas. Taigi greta pagrindinės senosios absoliutinės monarchijos sąlygos — pusiausvyros tarp žemvaldinės bajorijos ir buržuazijos — mes čia randame pagrindinę šiuolaikinio bonapartizmo sąlygą: pusiausvyrą tarp buržuazijos ir proletariato. Tačiau tiek senojoje absoliutinėje monarchijoje, tiek ir šiuolaikinėje bonapartistinėje monarchijoje tikroji vyriausybinė valdžia yra atitekusi atskirai karininkų ir valdininkų kastai, kuri Prūsijoje papildoma dalinai iš savo pačios eilių, dalinai iš smulkiosios majoratinės bajorijos, rečiau — iš aukštosios bajorijos ir mažiausiai — iš buržuazijos. Šios kastos savarankiškumas — ji atrodo esanti už visuomenės ribų ir, taip sakant, virš jos — suteikia valstybei tariamą savarankiškumą visuomenės atžvilgiu.

Valstybės forma, kuri su neišvengiamu nuoseklumu išsivystė Prūsijoje (o jos pavyzdžiu ir naujojoje imperinėje Vokietijos santvarkoje) šiomis nepaprastai prieštaringomis visuomeninėmis sąlygomis, yra tariamas konstitucionalizmas; tokia valstybės forma yra tiek šiuolaikinė senosios absoliutinės monarchijos irimo forma, tiek ir bonapartistinė monarchijos egzistavimo forma..." (K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai raštai dviem tomais, I t., Vilnius, 1949, 526—527 psl.).— *12.*

18 Mūšyje prie *Špicherno* (Lotaringija) — viename iš pirmųjų stambių Prancūzijos — Prūsijos 1870—1871 metų karo mūšių — 1870 m. rugpiūčio 6 d. Prūsijos kariuomenė sumušė Prancūzijos kariuomenės dalis. Istorinėje literatūroje mūšis prie Špicherno dar vadinamas mūšiu prie Forbacho.

Mūšis prie *Mars-la-Turo* (dar vadinamas mūšiu prie Vjonvilio) įvyko 1870 m. rugpiūčio 16 d. Šiuo mūšiu vokiečių kariuomenei pavyko sulaikyti prasidėjusį Prancūzijos Reino armijos traukimąsi nuo Meco ir paskui užkirsti jai atsitraukimo kelius.

1870 m. rugsėjo 2 d. kautynėse prie *Sedano,* viename iš lemiamų 1870—1871 metų Prancūzijos — Prūsijos karo mūšių, prūsai sumušė Mak-Mahono vadovaujamą Prancūzijos kariuomenę, o Napoleonas III buvo paimtas į nelaisvę. Sedano katastrofa pagreitino Antrosios imperijos žlugimą, ir buvo paskelbta Prancūzijos respublika. Nuo šio momento karas, anksčiau Vokietijai turėjęs gynimosi pobūdį, jo visiškai neteko, ir kuo aiškiausiai pasireiškė Prūsijos kariaunos, junkerių ir buržuazijos užkariaujamosios tendencijos.— *14.*

19 Engelsas čia pakartoja šūkius, kurie nuo 1870 m. rugsėjo 21 d. buvo spausdinami svarbiausio Vokietijos Socialdemokratų darbininkų partijos (eizenachiečių) organo „Volksstaat" („Liaudies valstybė") kai kuriuose numeriuose. — *15.*

20 *„Der Volksstaat"* („Liaudies valstybė") — centrinis Vokietijos Socialdemokratų darbininkų partijos organas; buvo leidžiamas Leipcige nuo 1869 m. spalio 2 d. iki 1876 m. rugsėjo 29 d. (du kartus į savaitę, nuo 1873 m. liepos mėn.— tris kartus). Laikraštis išreiškė revoliucinės srovės Vokietijos darbininkų judėjime pažiūras. Dėl savo drąsaus, revoliucinio tono laikraštis buvo vyriausybės ir policijos nuolat persekiojamas. Jo redakcijos sudėtis tolydžio keitėsi, suimant redaktorius, bet bendras vadovavimas laikraščiui visada pasilikdavo V. Libknechto rankose. Svarbų vaidmenį laikraštyje atliko A. Bebelis, vadovavęs „Volksstaat" leidyklai.

Marksas ir Engelsas palaikė su laikraščio redakcija glaudų kontaktą, jo puslapiuose sistemingai buvo spausdinami jų straipsniai. Teikdami didelę reikšmę „Volksstaat" veiklai, Marksas ir Engelsas atidžiai sekė jo darbą, kritikavo atskirus jo nukrypimus ir klaidas, pataisydavo laikraščio kryptį. To dėka „Volksstaat" buvo vienas iš geriausių XIX amžiaus 8-jo dešimtmečio darbininkų laikraščių.— *15.*

21 Per Vokietijos reichstago rinkimus, kurie įvyko 1874 metų sausio 10 d., nors policija ir persekiojo darbininkų organizacijas, vokiečių socialdemokratų pastangomis buvo išrinkti devyni darbininkų deputatai. Jiems ati-

teko daugiau kaip 350 000, arba 6%, visų balsų. Išrinktųjų tarpe buvo Bebelis ir Libknechtas, kurie tuo metu sėdėjo kalėjime.— *15.*

22 *Hanza* — prekybinė ir politinė sąjunga, sudaryta viduramžių Vokietijos miestų, kurie buvo Šiaurės ir Baltijos jūrų pakrantėje ir prie įtekančių į šias jūras upių; šios sąjungos tikslas buvo įvesti prekybos monopolį Šiaurės Europoje. Hanza suklestėjo antroje XIV amžiaus pusėje.— *19.*

23 *Činšas* — vienas iš feodalinių mokesčių, kurį mokėjo asmenys, turėję smulkius žemės sklypus.

Mokestis mirties atveju (Sterbefall, Todfall) buvo išieškomas iš palikimo, remiantis feodaline senjoro teise į mirusio valstiečio žemės sklypą ir turtą (Prancūzijoje — „negyvos rankos teisė"); Vokietijoje feodalai paprastai atimdavo iš įpėdinių geriausią galviją.

Apsauginiai pinigai (Schutzgelder) — rinkliava feodalui kaip mokestis už „globą" ir teisminę „apsaugą", kurią senjoras neva teikė savo pavaldiniams.— *23.*

24 *„Visuotinis pfenigas"* (gemeiner Pfennig) — mokestis, kuris buvo pagalvės mokesčio ir turto mokesčio kombinacija. Pagrindinė mokesčio našta teko valstiečiams. — *25.*

25 *Anatomis* buvo vadinamas vienkartinis mokestis Romos kurijos naudai, imamas iš asmenų, kuriuos popiežius paskirdavo į bažnytines tarnybas (beneficijas). Dažniausiai jis buvo lygus metinėms pajamoms iš suteikiamų beneficijų, kurių valdytojai, gyventojų tarpe vykdydami rinkliavas ir iš jų prievarta išreikalaudami, susigrąžindavo sau šimteriopai daugiau, negu sumokėdavo skiriami į bažnytinę tarnybą. — *25.*

26 Engelsas turi galvoje vokiečių buržuazinius liberalus, kurie 1848—1849 metų revoliucijos laikotarpiu sudarė Frankfurto Nacionalinio susirinkimo ir atskirų Vokietijos valstybių nacionalinių susirinkimų daugumą. Pirmaisiais revoliucijos mėnesiais kai kuriose valstybėse (pavyzdžiui, Prūsijoje) liberalai vadovavo „konstitucinėms vyriausybėms", bet paskui juos pakeitė biurokratijos ir bajorijos atstovai. Konstitucionalistai siekė išlaikyti karaliaus valdžią kaip atramą prieš tolesnį revoliucijos vystymąsi ir gilėjimą, norėdami šią valdžią apriboti liberaline buržuazine konstitucija. Jų taikstymosi taktika ir išdavikiški sandėriai su reakcingomis partijomis buvo viena iš svarbiausių Vokietijos 1848—1849 metų revoliucijos pralaimėjimo priežasčių.— *27.*

27 Čia turimas galvoje Karolio V baudžiamasis teisynas (Constitutio criminalis Carolina), kurį priėmė reichstagas Regensburge 1532 metais; šis teisynas numatė nepaprastai žiaurias bausmes.— *30.*

28 *Valdiečiai* — religinė sekta, atsiradusi XII amžiaus pabaigoje Pietų Prancūzijos miestų plebėjiškų žemutinių gyventojų sluoksnių tarpe. Jos įkūrėju, anot padavimo, buvo Lijono pirklys Pjeras Valdas, išdalijęs visą savo turtą varguoliams. Valdiečiai skelbė atsisakymą nuo nuosavybės, smerkė tai, kad katalikų bažnyčia kaupia turtus, ir ragino grįžti prie ankstyvo-

sios krikščionybės papročių. Valdiečių erezija ypač plačiai paskIido Pietvakarių Šveicarijos ir Savojos kalnų rajonų kaimo gyventojų tarpe, kur ji turėjo pirmykštės bendruomeninės santvarkos liekanų ir patriarchalinių santykių gynimo pobūdį. — *33.*

[29] *Albigiečiai* — religinė sekta, kurios pažiūros XII—XIII amžiuje plačiai paskIido Pietų Prancūzijos ir Šiaurės Italijos miestuose. Svarbiausias jos židinys buvo Pietų Prancūzijos miestas Albi. Albigiečiai, pasisakydami prieš prašmatnias katalikų apeigas ir bažnyčios hierarchiją, religine forma reiškė miestų prekybininkų ir amatininkų protestą prieš feodalizmą. Prie jų prisijungė dalis Pietų Prancūzijos bajorų, kurie siekė sekuliarizuoti bažnyčios žemes. Popiežius Inocentas III 1209 metais surengė kryžiaus žygį prieš albigiečius. Po dvidešimties metų karo ir žiaurių represijų albigiečių judėjimas buvo nuslopintas. — *33.*

[30] Vienas iš 1251 metų valstiečių sukilimo Prancūzijoje (vadinamojo „piemenėlių" sukilimo) vadų, pamokslininkas Jokūbas. Kronikų žiniomis jis buvo kilęs iš Vengrijos.— *33.*

[31] *Kalikstinai* — viena iš dviejų srovių husitų nacionaliniame išsivadavimo ir reformaciniame judėjime Čekijoje (pirmoji XV amžiaus pusė), nukreiptame prieš vokiečių bajoriją, Vokietijos imperiją ir katalikų bažnyčią. Kalikstinai (arba taurininkai, reikalavę, kad komunijai būtų naudojama ne tik duona, bet ir vynas iš taurės), kurie rėmėsi biurgeriais ir dalimi čekų bajorijos, tereikalavo sukurti nacionalinę čekų bažnyčią ir sekuliarizuoti bažnyčių dvarus.— *34.*

[32] Čia kalbama apie labai stambų valstiečių sukilimą Anglijoje 1381 metų pavasarį ir vasarą. Sukilusieji valstiečiai, pameistrių ir miesto žemutinių sluoksnių remiami, užėmė Londoną, bet, sutrikę dėl savo vado Uoto Tailerio nužudymo, išsiskirstė namo, patikėję karaliaus Ričardo II pažadais. Tuo pasinaudoję feodalai žiauriai atkeršijo sukilimo dalyviams. Tačiau, bijodami naujo prasiveržimo, jie turėjo praktikoje įgyvendinti kai kuriuos valstiečių reikalavimus. Sukilimas, atskirai paėmus, atliko žymų vaidmenį panaikinant baudžiavą Anglijoje.— *35.*

[33] *Taboritai* (pagal Taboro miestą — judėjimo centrą) — antra srovė husitų judėjime, kuri sudarė — priešingai kalikstinams — jo revoliucinį, demokratinį sparną. Taboritų reikalavimai atspindėjo valstiečių masių bei miesto žemutinių sluoksnių siekimą likviduoti visą feodalinę santvarką. Išdavikiškais kalikstinų veiksmais prieš taboritus pasinaudojo feodalinės reakcijos stovykla, siekdama nuslopinti husitų judėjimą. — *35.*

[34] *Flagelantai* (arba „save plakantieji") — religinė asketų sekta, paplitusi Europoje XIII—XV amžiuje. Flagelantai skelbė, kad savęs kankinimu galima pasiekti nuodėmių atleidimą.

Lolardai (pažodžiui — „murmantieji maldas") — religinė sekta Anglijoje ir kitose Europos šalyse (atsirado XIV amžiuje). Ji buvo griežtai priešinga katalikų bažnyčiai, priėmė anglų reformatoriaus Viklifo mokymą, padarydama iš jo radikalesnes išvadas ir religinės mistikos forma

pasisakydama prieš feodalų privilegijas. Daugelis lolardų, kurių tarpe vyravo išeiviai iš liaudies masių ir žemesniosios dvasininkijos atstovai, dalyvavo Uoto Tailerio sukilime 1381 metais. Nuo XIV amžiaus pabaigos lolardai buvo žiauriai persekiojami.— *35.*

35 *Chiliazmas* (nuo graikų kalbos žodžio „chilias“ — tūkstantis) — religinis mistinis mokymas apie antrąjį Kristaus atėjimą ir teisingumo, visuotinės lygybės bei gerovės „tūkstantmetės karalystės“ įkūrimą. Chiliastinis tikėjimas atsirado vergvaldinės santvarkos irimo laikotarpiu, kai darbo žmonės fantastinėse svajose apie išsivadavimą ieškojo išeities iš nepakeliamos priespaudos ir kentėjimų. Šis tikėjimas plačiai pasklido ankstyvosios krikščionybės laikais ir vėliau nuolat atgydavo įvairių viduramžių sektų mokymuose.— *36.*

36 Citatą iš Liuterio raštų Engelsas pateikia pagal Cimermaną (žr. Zimmermann, Th. 1, Stuttgart, 1841, S. 364—365). — *38.*

37 M. Luther. „An den Christlichen Adel deutscher Nation: von des Christlichen standes besserung“. Vuittemberg, [1520]. Engelsas cituoja pagal Cimermaną. — *38.*

38 *Augsburgo išpažinimas* — liuteronų tikėjimo pagrindų išdėstymas, 1530 metais pateiktas imperatoriui Karoliui V imperijos seime Augsburge; biurgerių „pigios bažnyčios“ idealai (prašmatnių apeigų panaikinimas, bažnyčios hierarchijos supaprastinimas ir t. t.) čia buvo suderinti su kunigaikščių interesais. Bažnyčios galva vietoj popiežiaus buvo skelbiamas valdantysis kunigaikštis. Augsburgo išpažinimą imperatorius atmetė. Liuteroniškąją reformaciją priėmusių kunigaikščių karas su juo pasibaigė 1555 metais Augsburgo religine taika, kuri patvirtino kiekvieno kunigaikščio teisę savo nuožiūra parinkti savo pavaldiniams religiją.— *38.*

39 Turimas galvoje 1850 metais kovo 20 d. — balandžio 29 d. Erfurte posėdžiavęs parlamentas, kurį sudarė įėjusių į Prūsijos įkurtą „Vokietijos uniją“ Vokietijos valstybių atstovai. Parlamentas rengė planus Vokietijai suvienyti, numatydamas, kad tam vadovautų reakcinė monarchistinė Prūsija, bet tie planai tuomet sužlugo. Suirus „Vokietijos unijai“, Erfurto parlamentas nustojo egzistavęs. — *39.*

40 Šis posakis yra Liuterio 1525 metų gegužės mėnesį, pačiame Valstiečių karo įkarštyje, išleisto pikto pamfleto prieš valstiečių judėjimą pavadinimas: „Wyder die mördische unnd reubischenn Rottenn der Paurenn“. Sekančios citatos pateikiamos pagal Cimermano knygą.— *40.*

41 Šią datą pateikia Cimermanas pirmajame savo veikalo leidime. Pagal vėliau patikslintus duomenis Tomas Miunceris gimė apie 1490 metus. — *41.*

42 *Anabaptistais,* arba perkrikštais, šios sektos nariai buvo vadinami todėl, kad jie reikalavo antrą kartą krikštytis, jau visiškai subrendus. — *42.*

43 „Die Fürstenpredigt. Auslegung des andern Unterschieds Danielis des Propheten, gepredigt auf dem Schloß zu Allstedt vor den tätigen, teuren

Herzogen und Vorstehern zu Sachsen durch Thomas Müntzer, Diener des Worts Gottes". Allstedt, 1524 („Pamokslas kunigaikščiams. Veikliems, numylėtiems Saksonijos hercogams ir valdovams dievo žodžio tarno Tomo Miuncerio paskelbtas Alštedto pilyje pranašo Danieliaus antrojo skirtumo išaiškinimas". Alštedtas, 1524). Engelsas cituoja pagal Cimermaną. — *43.*

[44] Engelsas turi galvoje vokiečių filosofo idealisto Štrauso ir kitų jaunahegelininkių pažiūras. Ankstyvuosiuose savo veikaluose religijos klausimais jie pasisakė kaip panteistai. — *43.*

[45] Turimas galvoje Miuncerio pamfletas, išėjęs Miulzhauzene 1524 metais pavadinimu: „Ausgedrückte Entblössung des falschen Glaubens der ungetreuen Welt durchs Zeugnis des Evangelions Lucae, vorgetragen der elenden erbärmlichen Christenheit zur Erinnerung ihres Irrsals" („Atviras nuodėmingo pasaulio klaidingo tikėjimo paneigimas, remiantis Luko evangelija, išdėstytas vargšams nelaimingiems krikščionims jų paklydimui priminti"). Cituojama pagal Cimermaną. — *46.*

[46] Savo veikalo epigrafe Miunceris perfrazavo žodžius iš pranašo Jeremijo knygos (Senasis testamentas), suteikdamas jiems revoliucinį turinį. — *46.*

[47] Žr. W. Zimmermann, Th. 2, Stuttgart, 1842, S. 75. — *47.*

[48] M. Luther. „Eyn brieff an die Fürsten zu Sachsen von dem auffrurischen geyst". Wittemberg, 1524. — *47.*

[49] Pagal vėliau patikslintus duomenis Miunceris iš pradžių nuvyko į imperijos miestą Miulhauzeną, iš kur buvo išvarytas 1524 m. rugsėjo mėnesį už dalyvavimą miesto žemutinių sluoksnių bruzdėjime. Iš Miulhauzeno Miunceris atvyko į Niurnbergą. — *48.*

[50] Spausdintas Miuncerio atsakymas Liuteriui 1524 metais buvo pavadintas: „Hoch verursachte Schutzrede und Antwort wider das geistlose, sanftlebende Fleisch zu Wittenberg, welches mit verkehrter Weise durch den Diebstahl der heiligen Schrift die erbärmliche Christenheit also ganz jämmerlich besudelt hat" („Gerai pagrįsta apsigynimo kalba ir atsakymas bedieviškam, sočiai gyvenančiam Vitenbergo storuliui, kuris, darkydamas ir apgavikiškai iškraipydamas šventąjį raštą, labai gėdingai suteršė nelaimingąją krikščionybę"). — *48.*

[51] Engelsas cituoja Cimermano pateikiamą ištrauką iš XV amžiaus rankraščio, kuris saugojamas Viurcburgo archyve. — *50.*

[52] *Independentai* — religinė politinė srovė, atsiradusi Anglijoje XVI amžiaus antrojoje pusėje. Ja reiškėsi vidutinės prekybos bei pramoninės buržuazijos ir „naujos" suburžuazėjusios bajorijos opozicija absoliutizmui ir valstybinei anglikonų bažnyčiai. Anglijos XVII amžiaus buržuazinės revoliucijos metu independentai susibūrė į atskirą politinę partiją, kuri 1648 metų pabaigoje iškovojo valdžią. — *50.*

[53] Hanso Dūdininko žodžius Engelsas pateikia pagal Cimermaną. — *52.*

[54] *Švabijos sąjunga* — Pietvakarių Vokietijos kunigaikščių, bajorų ir imperijos miestų patriciato viršūnės sąjunga, sukurta 1488 metais. Svarbiausias jos tikslas buvo kovoti prieš valstiečių ir plebėjų judėjimą. Šiam reakcingam susivienijimui vadovavę Pietų ir Vakarų Vokietijos kunigaikščiai taip pat siekė jį panaudoti savo oligarchinei valdžiai sustiprinti. Sąjunga turėjo savo administracinius bei teismo organus ir kariuomenę. 1534 metais dėl vidinės nesantaikos ji iširo. — *55.*

[55] *Sekleriai* — vengrai, gyvenę Rytų Transilvanijos kalnų rajonuose. — *61.*

[56] Čia turimas galvoje liaudies sukilimas Sicilijos saloje prieš Prancūzijos Anžu dinastijos viešpatavimą. Ji 1267 metais buvo užkariavusi Pietų Italiją ir Siciliją. 1282 m. kovo 31 dienos vakare Palermo mieste sukilę gyventojai sunaikino keletą tūkstančių Prancūzijos riterių ir kareivių.— *62.*

[57] Engelsas turi galvoje 95 tezes, kurias Liuteris (pradėjęs savo dvasininko karjerą paprastu augustinų vienuolyno Tiuringijoje vienuoliu) 1517 m. spalio 31 d. prikalė prie vienos Vitenbergo bažnyčios durų. Tezėse buvo griežtai protestuojama prieš indulgencijų pardavinėjimą ir katalikų dvasininkijos piktnaudžiavimus; jose taip pat buvo išdėstyti pirmieji Liuterio religinio mokymo metmenys, prisitaikant prie biurgerių idealų. — *64*

[58] *Burleska* — vienas iš parodijinės satyrinės literatūros žanrų, paplitęs Atgimimo epochos rašytojų ir humanizmo ideologų tarpe; buvo jų naudojamas pompastiškam rūmų poezijos stiliui ir pedantiškiems feodalinės visuomenės viršūnių papročiams išjuokti.— *64.*

[59] *Rožių karą* (1455—1485) vedė dviejų dėl sosto kovojusių Anglijos feodalų giminių atstovai: Jorkų, kurių herbe buvo atvaizduota balta rožė, ir Lankasterių, kurių herbe buvo raudona rožė. Apie Jorkus grupavosi dalis ekonominiu atžvilgiu labiau išsivysčiusios Pietų Anglijos stambių feodalų, riteriai ir miestiečiai; Lankasterius rėmė feodalinė šiaurės grafysčių aristokratija. Karas beveik visiškai išnaikino senąsias feodalų šeimas ir pasibaigė tuo, kad į valdžią atėjo Tiudorai — nauja dinastija, kuri Anglijoje įvedė absoliutizmą. — *66.*

[60] *Priešakinėmis Austrijos žemėmis* buvo vadinamos išblaškytos Aukštutinės Švabijos ir Švarcvaldo rajone Austrijos Habsburgų ir jų tiesioginių vasalų valdos.— *69.*

[61] Juodos-raudonos-auksinės spalvos vėliava tuo metu ir vėliau buvo vieningos Vokietijos simbolis.— *70.*

[62] Žodžiai iš ultimatumo, kurį paskelbė Švabijos sąjungos baudžiamosios kariuomenės vadas Truchzesas sukilusiems Hegau valstiečiams 1525 m. vasario 15 d., kai bajorija jau buvo sutelkusi kontrrevoliucines jėgas. Cituojama pagal Cimermaną.— *70.*

[63] Pagal imperatoriaus Maksimiliano įsakymą dėl žemės teismų jų nariais galėjo būti tik „kilniųjų“ luomų atstovai.— *71.*

64 Švabijos sąjungai ir nepatenkintiems Viurtembergo bajorams bei biurgeriams ištrėmus 1519 metais hercogą Ulrichą, Viurtembergas buvo perduotas valdyti Austrijos erchercogui. — *71.*

65 *Oberlandas* — pažodžiui: Aukštutinė sritis. Šiuo atveju turimas galvoje Aukštutinis Badenas, t. y. greta Šveicarijos esanti pietinė kalnuota Badeno dalis. XVI amžiuje tik dalis šios srities priklausė Badeno markgrafui; kita dalis priklausė Austrijos žemei Breisgau arba buvo valdoma smulkesnių feodalų dvasininkų ir pasauliečių.— *71.*

66 Čia turimas galvoje išspausdintas 1525 m. pradžioje Niurnberge anoniminis pamfletas „An die Versammlung gemeiner Pawerschaft, so in Hochtentscher Nation und viel anderer Ort, mit empörung und iffruhr entstanden, ob ihr empörung billicher oder unbillicher gestalt geschehn, und was sie der Oberkeit schuldig oder nicht schuldig seind, gegründet aus der heil göttlichen Geschrift, von Oberlendischen Mitbrüdern guter mahnung ausgangen und beschriben" („Aukštutinės Vokietijos nacijos ir daugelio kitų vietovių visos pasipiktinusios ir sukilusios valstietijos susirinkimui dėl to, ar teisingas, o gal neteisingas jos pasipiktinimas ir ką ji turi ir ko neturi daryti valdžios atžvilgiu. Pagrįstas šventuoju dievo raštu, parengtas ir išdėstytas, gavus pilnutinį Oberlando brolių pritarimą"). V. Cimermanas manė, kad šio pamfleto autorius yra T. Miunceris. — *72.*

67 Sekmadienis Judica (nuo judex — teisėjas, pažodžiui — „teismo sekmadienis") — penktasis gavėnios sekmadienis. — *74.*

68 Šis nutarimas buvo priimtas sąjunginės valdžios atstovų pasitarime Ulme 1525 m. kovo mėnesį, tuo momentu, kai Švabijos sąjungos atstovai dar vedė derybas su sukilėliais. Jis užfiksuotas Ulmo archyvo dokumente, kurį cituoja Cimermanas (žr. Zimmermann, Th. 2, Stuttgart, 1824, S. 111—112). — *74.*

69 *Didžioji ir mažoji dešimtinė* — dvi katalikų bažnyčiai mokamo mokesčio rūšys. Šio mokesčio dydis ir pobūdis buvo skirtingas įvairiose Vokietijos vietovėse, daugumą atvejų jis buvo žymiai didesnis kaip valstiečių gamybos produkto dešimtadalis. Paprastai mažoji dešimtinė buvo imama nuo negrūdinių kultūrų, o didžioji dešimtinė — nuo grūdinių kultūrų derliaus. — *74.*

70 *Viurcburgo kapitula* — dvasininkų kolegija, valdžiusi Viurcburgo vyskupiją, kurios vadovas Viurcburgo vyskupas kartu turėjo Frankonijos hercogo titulą. — *76.*

71 *Teutonų ordinas* — vokiečių riterių dvasinis ordinas, įsteigtas 1190 metais kryžiaus žygių laikotarpiu. Ordinas užgrobė Vokietijoje ir kitose šalyse daugelį žemių, kurias valdė aukšti ordino pareigūnai — komandorai (arba komtūrai). XIII amžiuje ordinas ėmė valdyti didžiulę teritoriją tarp Vislos ir Nemuno upių žiočių. Ši teritorija buvo užkariauta, pajungus ir išnaikinus Pabaltijo prūsų ir iš dalies lietuvių gimines, nuo to laiko ji pasidarė ordino agresijos prieš Lenkiją, Lietuvą ir Rusijos kunigaikš-

tystes tvirtovė. 1237 metais jis susijungė su kitu vokiečių ordinu — Livonijos ordinu, kuris taip pat buvo įsikūręs Pabaltijyje. Pralaimėjęs ant Čiudo ežero 1242 metais (Ledo kautynės) ir mūšyje prie Žalgirio 1410 metais, ordinas nusmuko ir vėliau teįstengė išlaikyti tik nedidelę dalį savo valdų. — *78*.

72 *Ofenburgo sutartis*, sudaryta Breisgau sukilėlių su Austrijos vyriausybe 1525 m. rugsėjo 18 d., numatė vėl grąžinti ankstesnes valstiečių prievoles ir įvesti griežtas taisykles prieš valstiečių sąjungas ir „eretikus". Vyriausybė savo ruožtu įsipareigojo amnestuoti eilinius judėjimo dalyvius ir skirti gana nedideles baudas. Tačiau sukilimo vadams amnestija nebuvo taikoma. Nepaisant to, net ši valstiečiams nepalanki sutartis netrukus buvo Austrijos valdžios ir vietinių feodalų klastingai pažeista; pastarieji griebėsi kruvinų represijų prieš daugumą sukilimo dalyvių, kai tik jie padėjo ginklus. — *93*.

73 Pagal 1525 m. lapkričio 13 d. sudarytos sutarties su Austrijos vyriausybe sąlygas Švarcvaldo valstiečiai vėl turėjo prisiekti Habsburgams, vėl vykdyti ankstesnes prievoles ir nekliudyti nugalėtojams kruvinai susidoroti su judėjimo centru — Valdshuto miestu. Tačiau šio miesto gynėjai dar laikėsi keletą savaičių, ir miestas pasidavė tik dėl biurgerių viršūnių išdavystės. — *93*.

74 Vėlesni tyrinėtojai nustatė, kad Miunceris nėjo oficialių pareigų Miulhauzeno „Amžinojoje taryboje". Tačiau, dalyvaudamas jos posėdžiuose ir nukreipdamas jos veiklą, jis faktiškai vadovavo naujai revoliucinei vyriausybei. — *96*.

75 Engelsas turi galvoje smulkiaburžuazinį socialistą Luji Blaną ir darbininką Alberą (Aleksandrą Marteną), kurie įėjo kaip proletariato atstovai į Prancūzijos respublikos buržuazinę laikinąją vyriausybę, sudarytą 1848 m. vasario mėn. — *97*.

76 *Imperijos regentai* — regentų taryba iš penkių narių, kurią įsteigė Frankfurto Nacionalinis susirinkimas 1849 m. birželio mėn., dar prieš įsigaliojant susirinkimo paruoštai „imperijos konstitucijai" ir prieš išrenkant Vokietijos imperatorių. Ši taryba, kurią sudarė „kairiosios" smulkiaburžuazinės frakcijos atstovai, pasirodė esanti tokia pat baili, bejėgė ir nesugebanti imtis revoliucinių veiksmų, kaip ir visas susirinkimas. Ji greit negarbingai baigė savo gyvavimą. — *97*.

77 *Vagenburgas* — gynybinis sustiprinimas, padaromas iš vežimų; buvo plačiai naudojamas senovėje ir viduramžiais. — *99*.

78 Elzaso valstiečių tezės ne tik griežčiau suformulavo antifeodalinius reikalavimus, išdėstytus Švabijos ir Frankonijos valstietijos „Dvylikoje tezių" (baudžiavos panaikinimas, bajorijos užgrobtų bendruomeninių žemių grąžinimas ir t. t.), bet daugeliu atžvilgių nuėjo toliau, negu siekė ši programa. Jos buvo nukreiptos taip pat ir prieš palūkininkus (punktas dėl palūkininko procento panaikinimo ir kt.), reikalavo panaikinti ne tik mažąją,

bet ir didžiąją dešimtinę, paskelbė vietinių gyventojų teisę pašalinti pareigūnus, kurie kėlė liaudies nepasitenkinimą, ir pakeisti juos naujais. — *101.*

79 Šios tezės iš esmės pakartojo Švabijos ir Frankonijos valstiečių „Dvylikos tezių" reikalavimus (baudžiavos panaikinimas, mažosios dešimtinės, mokesčio mirties atveju ir kitų feodalinių prievolių panaikinimas, dvasininkų renkamumas ir t. t.). Be to, jose buvo tam tikrų vietinio pobūdžio reikalavimų.— *103.*

80 *Trisdešimties metų karas* (1618—1648) — pirmasis visos Europos karas, kuris kilo dėl paaštrėjusių prieštaravimų tarp įvairių Europos valstybių grupuočių ir įgavo kovos tarp protestantų ir katalikų formą. Karas prasidėjo sukilimu Čekijoje prieš Habsburgų monarchijos jungą ir katalikų reakcijos puolimą. Vėliau į karą stojusios Europos valstybės sudarė dvi stovyklas. Popiežius, Ispanijos ir Austrijos Habsburgai ir Vokietijos kunigaikščiai katalikai, susivieniję po katalikybės vėliava, ėmė kariauti prieš protestantų šalis: Čekiją, Daniją, Švediją, Olandijos respubliką ir prieš keletą reformaciją priėmusių Vokietijos valstybių. Protestantų šalis rėmė Prancūzijos karaliai, Habsburgų priešininkai. Vokietija tapo svarbiausia šios kovos arena, karinio plėšimo ir grobikiškų karo dalyvių pretenzijų objektu. Ji buvo visiškai nuniokota ir privesta, Markso žodžiais tariant, iki „barbarybės būklės". Karas pasibaigė 1648 metais sudaryta Vestfalijos taika, kuri įtvirtino politinį Vokietijos susiskaldymą. — *105.*

81 *„Marką"* Engelsas parašė 1882 metų rugsėjo viduryje — pirmojoje gruodžio pusėje kaip brošiūros „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą" vokiškojo leidimo (1882) priedą. Šioje apybraižoje buvo iš dalies panaudota medžiaga, kurią Engelsas buvo surinkęs, tyrinėdamas senovės germanų istoriją (šių tyrinėjimų rankraščiai yra išspausdinti K. Markso ir F. Engelso Raštų antrojo rusiško leidimo 19-me tome, skirsnyje „Iš K. Markso ir F. Engelso rankraštinio palikimo"). 1883 m. „Marka" buvo perspausdinta laikraštyje „Sozialdemokrat" („Socialdemokratas") ir taip pat išleista atskiru atspaudu. Kartu su brošiūra „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą" „Marka", Engelsui gyvenant, buvo išleista vokiečių kalba keturis kartus.

„Markos" vertimo pagrindu šioje knygoje yra paimtas ketvirtasis vokiškas „Socializmo išsivystymo" leidimas (1891), kurį Engelsas peržiūrėjo. 1892 m. „Marka" išėjo anglų kalba taip pat kaip „Socializmo išsivystymo" priedas. Į anglų kalbą šią brošiūrą išvertė Ed. Evelingas. Angliškajam jos leidimui Engelsas parašė specialią pratarmę. „Marką" labai vertino Marksas, kuris perskaitė ją rankraštyje. Brošiūros „Socializmo išsivystymas iš utopijos į mokslą" angliškojo leidimo pratarmėje Engelsas dėl šios savo apybraižos rašė štai ką: „Priedas „Marka" buvo parašytas, kad vokiečių socialistų partijoje būtų paskleistos kai kurios pagrindinės žinios iš žemės nuosavybės Vokietijoje atsiradimo ir vystymosi istorijos. Anuomet tai buvo tuo labiau reikalinga, kad Vokietijos socialdemokratų partija buvo jau bebaigianti suvienyti miestų darbininkus ir partijai iškilo už-

davinys imtis organizuoti žemės ūkio darbininkus bei valstiečius. Šis priedas įdėtas į leidinį tais sumetimais, kad žemėvaldos pirmykštės formos, bendros visoms teutonų giminėms, ir jų suirimo istorija dar mažiau žinomos Anglijoje, negu Vokietijoje. Aš palikau pirmykštį tekstą nepakeistą, neliesdamas neseniai Maksimo Kovalevskio pasiūlytos hipotezės, pagal kurią, prieš paskirstant ariamas žemes ir pievas tarp markos narių, šią žemę dirbo bendromis jėgomis didelė patriarchalinė šeiminė bendruomenė, apimanti keletą kartų (to pavyzdžiu gali būti dar tebesanti pietų slavų zadruga); o vėliau, kai bendruomenė išaugo ir pasidarė perdaug griozdiška bendrai ūkininkauti, įvyko bendruomenės žemių pasiskirstymas. Kovalevskis, tur būt, yra visiškai teisus, tačiau šis klausimas dar tebėra sub judice [svarstymo stadijoje]" (K. Marksas ir F. Engelsas. Rinktiniai raštai dviem tomais, II t., Vilnius, 1950, 82 psl.).— *113.*

82 G. L. Maurerio veikalai, kuriuos jungia bendra tema, yra viduramžių Vokietijos agrarinės, miestų ir valstybės santvarkos tyrinėjimas. Tai veikalai: „Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadt-Verfassung und der öffentlichen Gewalt". München, 1854 („Markos, kieminės, kaimo ir miesto santvarkos ir viešosios valdžios istorijos įvadas". Miunchenas, 1854); „Geschichte der Markenverfassung in Deutschland". Erlangen, 1856 („Markos santvarkos Vokietijoje istorija". Erlangenas, 1856); „Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland". Bd. I—IV, Erlangen, 1862—1863 („Dvarininkų ir valstiečių ūkių ir kieminės santvarkos Vokietijoje istorija". I—IV t., Erlangenas, 1862—1863); „Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland" .Bd. I—II, Erlangen, 1865—1866 („Kaimo santvarkos Vokietijoje istorija". I—II t., Erlangenas, 1865—1866); „Geschichte der Städteverfassung in Deutschland". Bd. I—IV, Erlangen, 1869—1871 („Miestų santvarkos Vokietijoje istorija". I—IV t., Erlangenas, 1869—1871).— *113.*

83 Engelsas turi galvoje Gajaus Julijaus Cezario veikalą „Užrašai apie galų karą". Faktas, apie kurį čia kalbama, yra VI knygoje, 22-me skirsnyje. — *114.*

84 Frankų karalystės (vėliau, nuo 800 metų Karolio Didžiojo imperijos) administraciniu vienetu buvo grafystė. Paprastai grafystės sutapo su įėjusių į karalystės sudėtį arba jos užkariautų vokiečių genčių ir tautybių ankstesnėmis apygardomis (gau). Grafystė taip pat buvo teisminė apygarda. — *115.*

85 *„Imperijos teisė"* — viduramžių Vokietijos imperijos įstatymai, išleisti centrinės valdžios ir privalomi visai imperijai. Žr. vieną iš pilniausių šių įstatymų rinkinių: „Das Keyserrecht nach der Handschrift von 1372 in Vergleichung mit andern Handschriften und mit erläuternden Anmerkungen herausgegeben von Dr. H. E. Endemann". Cassel, 1846, S. 244 („Imperijos teisė, išleista dr. H. E. Endemano pagal 1372 m. rankraštį, sutikrintą su kitais rankraščiais, pridedant paaiškinančias pastabas". Kaselis, 1846, 244 psl.). Engelso pateikiami duomenys įeina į skyrių „Von rechte das die waelde hant" („Apie miškų teisę"). — *115.*

[86] *Hochvaldas* — aukšta vietovė Reino srityje, esanti kairiajame Reino krante į rytus nuo Saro žemupio. — *115.*

[87] *„Įstatymai"* (vadinamieji barbarų įstatymai — lotyniškai Leges barbarorum, vokiškai Germanische Volksrechte) — germanų genčių papročių teisės užrašai. Tos gentys V—VII amžiuje buvusios Vakarų Romos imperijos teritorijoje ir gretimose srityse įkūrė atskiras karalystes arba hercogystes. „Įstatymai" parengti tarp V ir IX amžiaus. — *116.*

[88] *„Ripuarų įstatymai"* — vienos iš senovės germanų genčių — ripuarų frankų — papročių teisės užrašai. Ši gentis IV—V amžiuje gyveno tarp Reino ir Maso upių. „Ripuarų įstatymai" yra svarbiausias šaltinis ripuarų frankų visuomenės santvarkai tyrinėti. Apie privatinę dirbamos žemės nuosavybę kalbama „Ripuarų įstatymų" 82 paragrafe (A sąrašo) ir 84 paragrafe (B sąrašo). Žr. vieną iš pilniausių publikacijų: „Lex Ribuaria et lex Francorum Chamavorum". Hannoverae, 1883, p. 104 („Ripuarų ir frankų-chamavų įstatymai". Hanoveris, 1883, 104 psl.). — *117.*

[89] Engelsas turi galvoje 1878 m. balandžio 15 d. įstatymą dėl įvairių vagysčių miške („Gesetz, betreffend den Forstdiebstahl"), kuris, pavyzdžiui, uždraudė, neturint specialaus policijos leidimo, piauti žolę, uogauti ir grybauti. — *119.*

[90] Čia turimi galvoje *šefenų teismai,* kurie buvo įsteigti kai kuriose vokiečių valstybėse po 1848 metų revoliucijos, o visoje Vokietijoje — nuo 1871 m. Tuo metu juos sudarė karališkasis teisėjas ir du tarėjai (šefenai), kurie, skirtingai nuo prisiekusiųjų posėdininkų, darydavo nuosprendį tikrąja šio žodžio prasme, nustatydami ne tik kaltę, bet ir bausmę; teismų sudėtis specialiai buvo parenkama iš viešpataujančiųjų klasių atstovų. — *120.*

[91] *Vakarų frankų valstybė* susikūrė, iširus Karolio Didžiojo imperijai, kuri buvo laikinas ir netvirtas karinis administracinis susivienijimas. 843 metais trys Karolio anūkai galutinai pasidalijo imperiją. Vienam iš jų, Karoliui Plikajam, atiteko vakarinės iširusios imperijos žemės, kurios apėmė didesnę dalį šiuolaikinės Prancūzijos teritorijos ir sudarė Vakarų frankų karalystę. Žemės į rytus nuo Reino (būsimos Vokietijos branduolys) buvo atiduotos Liudvikui Vokiškajam, o tarpinė žemių juosta nuo Šiaurės jūros iki Centrinės Italijos pasiliko Karolio Didžiojo vyresniajam anūkui — Lotariui.— *122.*

[92] *Wird „gelegt". Bauernlegen* — techninis valstiečių išvarymo, eksproprijavimo terminas Vokietijos istorijoje. V. I. Lenino pastaba jo atliktam F. Engelso veikalo „Valstiečių klausimas Prancūzijoje ir Vokietijoje" vertimui (žr. Lenino rinkinys XIX, 295 psl.). — *125.*

[93] *Code civil* — Napoleono I Civilinis kodeksas, įvestas ir prancūzų užkariautose Vakarų ir Pietvakarių Vokietijos srityse; Reino provincijoje nesiliovė veikęs ir prijungus ją prie Prūsijos. — *127.*

[94] 1806 m. spalio 14 d. Napoleono kariuomenei sumušus prie Jenos Prūsijos armiją, Prūsija kapituliavo Prancūzijai; tai parodė visišką feodali-

nės Hoencolernų monarchijos socialinės-politinės santvarkos supuvimą. — *127.*

95 Šį darbą Engelsas parašė kaip antrąjį įvado skirsnį jo iniciatyva išėjusiam atskiram Vilhelmo Volfo straipsnių serijos leidimui. Markso ir Engelso draugo ir bendražygio V. Volfo straipsniai apie valstiečių padėtį Silezijoje antrašte „Die schlesische Milliarde" („Silezijos milijardas") nuo 1849 m. kovo 22 d. iki balandžio 25 d. buvo išspausdinti laikraščio „Neue Rheinische Zeitung" 252, 255, 256, 258, 264, 270—272 ir 281 numeriuose. V. Volfas šioje straipsnių serijoje parodė, kaip, prisidengdama feodalinių prievolių išpirkimu, Prūsijos vyriausybė, liberalinės buržuazijos padedama, grobuoniškai apiplėšė valstiečius dvarininkų junkerių naudai. Šiuos straipsnius Engelsas plačiai išnagrinėjo savo rašinyje „Vilhelmas Volfas", kurį jis parašė 1876 m. birželio — lapkričio mėn. — *130.*

96 Žr. 71 pastabą. — *131.*

97 *Valstiečiai činšininkai* — priklausomieji valstiečiai, kurie, būdami asmeniškai laisvi, turėjo mokėti už paveldėtinai valdomą savo žemės sklypą tam tikrą mokestį pinigais (činšą) arba atlikti tam tikras natūrines prievoles. — *133.*

98 Čia kalbama apie kai kurias ariamos žemės neturėjusių priklausomųjų valstiečių kategorijas.

Dreschgärtner — kai kuriose Vokietijos vietovėse, ypač Silezijoje, taip buvo vadinami priklausomieji valstiečiai, kurie iš dvarininko gaudavo nedidelį daržiuką su lūšna ir turėdavo jam dirbti (dažniausiai kulti javus) už visiškai menką užmokestį natūra arba pinigais.

Häusler — priklausomieji valstiečiai, kurie gaudavo iš dvarininko lūšną ir prie jos nedidelį sklypelį žemės; šis sklypelis buvo per mažas nuosavam ūkiui įkurti, kad būtų galima išmaitinti šeimą, todėl tokie valstiečiai turėdavo dirbti dvarininko ūkyje padienininkais.

Instleute — padienininkai, kurie dvarininkui dirbo pagal sutartį, sudarytą tam tikram metų skaičiui; už savo darbą jie gaudavo sutarties terminui butą, sklypelį žemės ir labai nedidelį užmokestį natūra ir pinigais. — *135.*

99 *Karolio Didžiojo kapituliarijos* — karalių įsakymai; tai vienas iš svarbiausių Frankų valstybės įstatymų paminklų. — *136.*

100 Turėdamas tikslą užtikrinti Prūsijos valstybei materialinių lėšų įplaukimą ir pririnkti rekrutų, Prūsijos karalius Fridrichas II išleido keletą įstatymų, kurie draudė dvarininkams nuvaryti valstiečius nuo jų sklypų; tačiau šie įstatymai buvo įgyvendinti tik nežymia dalimi. — *136.*

101 *1848 m. kovo 18 d.* Berlyne įvyko ginkluotas sukilimas, kuriuo prasidėjo 1848—1849 metų buržuazinė-demokratinė revoliucija Vokietijoje.

Prie *Molvico* (kaimas Silezijoje), vykstant karui dėl Austrijos palikimo (1740—1748), Prūsijos karaliaus Fridricho II kariuomenė 1741 m. balandžio 10 d. sumušė Austrijos kariuomenę.

Sedano (miestas Šiaurės rytų Prancūzijoje) rajone 1870 m. rugsėjo 1 d. įvyko vienas iš didžiausių Prancūzijos—Prūsijos karo (1870—1871) mūšių, po kurio Prancūzijos kariuomenė rugsėjo 2 d. kapituliavo, ir tai pagreitino Antrosios imperijos žlugimą. — *136.*

102 Žr. „Sammlung der für die Königlichen Preußischen Staaten erschienenen Gesetze und Verordnungen von 1806. bis zum 27sten Oktober 1810". Berlin, 1822, S. 170—173 („Įstatymų ir įsakymų Prūsijos karalystei, išleistų nuo 1806 m. iki 1810 m. spalio 27 d., rinkinys". Berlynas, 1822, 170—173 psl.). — *136.*

103 Čia turimi galvoje 1808 m. vasario 14 d., 1809 m. kovo 27 d., 1809 m. balandžio 8 d. ir 1810 m. sausio 9 d. įsakymai (žr. leidinio, nurodyto 102 pastaboje, 189—193, 552—555, 557—561, 626—629 psl.); 1809 m. balandžio 8 d. įsakyme buvo išaiškinta, kad paveldimosios asmens priklausomybės panaikinimo nereikia suprasti taip, jog panaikinamos valstiečių feodalinės prievolės. — *137.*

104 Žr. „Gesetz-Sammlung für die Königlich-Preußischen Staaten. 1811". Berlin, S. 281—299 („Įstatymų Prūsijos karalystei rinkinys. 1811". Berlynas, 281—299 psl.). — *137.*

105 Žr. „Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten. 1816". Berlin, S. 154—180.

Anglijos — Olandijos ir Prūsijos kariuomenė nugalėjo Napoleono kariuomenę prie *Vaterlo* (Belgija) 1815 m. birželio 18 d. — *137.*

106 *Septynerių metų karas* (1756—1763) — visos Europos karas, kurį sukėlė grobikiški feodalinių absoliutinės monarchijos santvarkos valstybių siekimai ir Prancūzijos bei Anglijos tarpusavio varžybos dėl kolonijų. Anglija, sudariusi sąjungą su Prūsija, kariavo prieš Austrijos, Prancūzijos, Rusijos, Saksonijos ir Švedijos koaliciją. Karas baigėsi tuo, kad Prancūzija turėjo perleisti Anglijai didžiausias savo kolonijas (Kanadą, valdas Ost-Indijoje ir t. t.); Prūsija, Austrija ir Saksonija išsaugojo prieškarines sienas. — *137.*

107 Žr. „Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten. 1821". Berlin, S. 77—83. — *138.*

108 *Ackernahrung* — taip buvo vadinamas Prūsijoje valstiečių ūkis, turėjęs tiek žemės ir gamybos įrankių, kad jį tvarkiusios šeimos nariai galėjo išmisti iš savo darbo, nesamdydami svetimo darbo jėgos ir nesiimdami kokio nors pašalinio darbo. — *138.*

109 Čia kalbama apie Prūsijos provinciją Saksoniją. — *138.*

110 Žr. „Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten. 1845". Berlin, S. 502—505, 682—684. — *138.*

111 *„Proto valstybė"* — priežodžiu tapęs posakis, kuris reiškė Prūsijos valstybę ir dažnai buvo vartojamas ironiška prasme; jam pradžią davė Hegelis, savo 1816 m. spalio 28 d. pasakytoje įžanginėje kalboje filosofijos

istorijos paskaitų kursui Heidelbergo universitete pareikšdamas nuomonę, kad būtent Prūsijos valstybė yra pagrįsta protu. — *138.*

112 A. Meitzen. „Der Boden und die landwirthschaftlichen Verhältnisse des Preussischen Staates nach dem Gebietsumfange vor 1866". Bd. I—IV, Berlin, 1868—1871 (A. Meicenas. „Žemė ir agrariniai santykiai Prūsijos valstybėje iki 1866 metų teritorinių pasikeitimų". I—IV t., Berlynas, 1868—1871). — *139.*

113 Žr. „Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten. 1848". Berlin, S. 276—279. — *139.*

114 Žr. „Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten. 1848". Berlin, S. 427—441. — *140.*

115 Žr. „Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten. 1850". Berlin, S. 77—111. — *140.*

116 Engelsas cituoja Prūsijos antrųjų rūmų žemės komisijos pranešimą apie įstatymo dėl feodalinių prievolių išpirkimo projektą — šis įstatymas buvo išleistas 1850 m. kovo 2 d.; pranešimas buvo pateiktas rūmams apsvarstyti 1849 m. lapkričio 23 d. posėdyje; žr. „Stenographische Berichte über die Verhandlungen der durch die Allerhöchste Verordnung vom 30. Mai 1849 einberufenen Zweiten Kammer". Neunundfunfzigste Sitzung, 23. November 1849 („Stenografinės ataskaitos apie debatus antruosiuose rūmuose, kurie buvo sušaukti remiantis karaliaus 1849 m. gegužės 30 d. įsakymu", penkiasdešimt devintasis posėdis, 1849 m. lapkričio 23 d.); pabraukta Engelso. — *140.*

117 Engelsas čia turi galvoje dvi Meiceno knygos lenteles; pirmojoje pateikiami duomenys apie išsipirkimo operacijas nuo 1816 iki 1848 metų, o antrojoje — nuo 1816 iki 1865 metų pabaigos. — *141.*

118 Marksas turi galvoje Mainco demokratinio klubo narius, kurie padėjo revoliucinei Prancūzijos kariuomenei, užėmusiai 1792 metų spalio mėn. Mainco kurfiurstiją. Mainco klubistai, sušaukę Nacionalinį konventą ir įkūrę kurfiurstijos teritorijoje nepriklausomą demokratinę valstybę, kilus pavojui, kad ją gali užgrobti reakcingos Prūsijos kariuomenė, pasiekė, kad 1793 metų kovo mėnesį buvo priimtas dekretas dėl Mainco prisijungimo prie Prancūzijos respublikos. — *143.*

119 Engelsas turi galvoje G. Maurerio keturių tomų veikalą „Dvarininkų ir valstiečių ūkių ir kieminės santvarkos Vokietijoje istorija" (G. L. Maurer. „Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland", Bd. I—IV, Erlangen, 1862—1863). — *149.*

120 *Mejeris,* arba *Šulcas,* — valstiečių kolonistų seniūnas viduramžių laikais; valstiečiai kolonistai, persikeldami į vokiečių feodalų užkariautas slavų žemes, įsipareigodavo vykdyti tam tikras prievoles, ir seniūnas dažnai būdavo tarpininkas tarp feodalo ir valstiečių, todėl jis turėjo kai kurias lengvatas (didesnį sklypą, buvo atleistas nuo prievolių ir t. t.). — *150.*

[121] *„Saksonijos veidrodis"* — viduramžių vokiečių teisynas, kurį sudarė rašytinė vietinė (Saksonijos) papročių teisė. — *150.*

[122] Čia kalbama apie F. Meringo veikalą „Legenda apie Lesingą", kuris 1892 metais buvo spausdinamas kaip eilė straipsnių teoriniame Vokietijos socialdemokratijos organe „Die Neue Zeit" („Naujasis laikas"), o 1893 metais išėjo atskiru leidiniu. — *150.*

[123] Čia turimas galvoje vadinamasis Šimto metų karas tarp Anglijos ir Prancūzijos, kurio metu anglų feodalai ne kartą buvo įsiveržę į Prancūzijos teritoriją ir kuris truko su tam tikromis pertraukomis nuo 1337 iki 1453 metų. — *152.*

[124] Engelsas turi galvoje Kautskio knygą „Naujojo socializmo pirmtakai". — *152.*

[125] Šį neužbaigtą savo darbą Engelsas, matyt, parašė paskutiniais 1884 metų mėnesiais, sumanęs parengti naują savo knygos „Valstiečių karas Vokietijoje" leidimą. Kaip galima spręsti iš Engelso laiškų, ypač iš jo 1884 m. gruodžio 31 d. laiško F. A. Zorgei, jis rengėsi iš pagrindų pertvarkyti savo knygą, ketindamas parodyti 1525 metų valstiečių karą „kaip visos vokiečių istorijos kertinį akmenį", o tam tikslui knygos pradžioje ir pabaigoje duoti didelius istorinius priedus. Sprendžiant iš rankraščio turinio, jis veikiausiai būtų buvęs naujo knygos leidimo įvado arba įvadinio skyriaus dalis. Su šiuo Engelso sumanymu, atrodo, yra susiję čia pat (žr. šios knygos 164—166 psl.) spausdinami jo užrašai, kurie savo turiniu yra artimi šiam rankraščiui ir Engelso pavadinti „„Valstiečių karo" klausimu". Rengdamas šios knygos priedus, Engelsas taip pat panaudojo savo ankstesnius užrašus Vokietijos istorijos klausimais, skyrium imant, rankraštį „Pastabos apie Vokietiją" (žr. šios knygos 166—173 psl.). Tačiau, būdamas užsiėmęs kitais darbais, Engelsas negalėjo įvykdyti savo ketinimo išleisti naują, papildytą knygos „Valstiečių karas Vokietijoje" leidimą, nors sugrįždavo prie šio ketinimo ir vėliau, paskutiniame XIX amžiaus dešimtmetyje. Šio rankraščio antraštė yra duota Marksizmo-leninizmo instituto prie TSKP CK. — *154.*

[126] *„Daina apie Liudviką"* — nežinomo viduramžių poeto eilėraštis, parašytas IX amžiaus pabaigoje frankų tarme. Tai panegirika, skirta vakarų frankų karaliui Liudvikui III ir šlovinanti jo pergalę prieš normanus 881 metais. — *158.*

[127] Čia turimi galvoje rytų frankų karaliaus Liudviko Vokiškojo ir vakarų frankų karaliaus Karolio Plikojo vienas kitam, taip pat kiekvieno iš jų vasalų 842 metais Strasburge duotos ištikimybės priesaikos išlikę tekstai senąja aukštutinių vokiečių ir romanų (senąja prancūzų) kalba. — *158.*

[128] *Labos slavai* — didelė grupė vakarų slavų genčių, kurios gyveno Centrinės Europos teritorijoje tarp Labos (Elbės) ir Odros (Oderio) upių. Labos slavus, kurie atremdavo dažnus germanų genčių įsiveržimus, nuo X amžiaus ėmė sistemingai užpuldinėti vokiečių feodalai. Vesdami kruvinus užkariaujamuosius karus, nepaisant atkaklaus Labos slavų prie-

šinimosi, jie XII amžiuje užgrobė slavų žemes; dalis slavų gyventojų buvo išnaikinta, o dalis vokiečių užkariautojų buvo pavergta ir prievarta vokietinama. — *158.*

129 Čia kalbama apie vidurio frankų valstybę, kuri susikūrė iš žemių tarp Šeldos, Reino, Maso ir Sonos upių; IX amžiaus viduryje imperatorius Lotaris I paskyrė šias žemes savo sūnui Lotariui II; pagal valdovo vardą valstybė imta vadinti *Lotaringija;* mirus Lotariui II, 870 metais Lotaringiją pasidalijo (maždaug pagal kalbų ribą) jo broliai — rytų frankų karalius Liudvikas Vokiškasis ir vakarų frankų karalius Karolis Plikasis. — *158.*

130 Čia turimos galvoje anglų pergalės Šimto metų kare tarp Anglijos ir Prancūzijos (1337—1453). Karas kilo dėl grobikiškų abiejų šalių feodalinės diduomenės siekimų, būtent dėl Prancūzijos ir Anglijos savitarpio kovos, norint užvaldyti svarbiausios Anglijos vilnos vartotojos — Flandrijos prekybos ir pramonės miestus, taip pat dėl Anglijos karalių pretenzijų į Prancūzijos sostą. Vykstant karui, anglai ne kartą buvo užgrobę žymią Prancūzijos teritorijos dalį, bet galų gale iš Prancūzijos žemės buvo išvyti; anglų rankose pasiliko tik Kalės uostas. — *162.*

131 Čia Engelsas turi galvoje Vokietijos imperatoriaus Albrechto I iš Austrijos Habsburgų šeimos atsisakymą pripažinti tas teises, kurias buvo patvirtinęs jo pirmtakas Adolfas iš Nasau Šveicarijos kantonams, sudariusiems Šveicarijos sąjungos branduolį, ir jo siekimą išlaikyti tuos kantonus Austrijos hercogų valdžioje. XIV—XV amžiuje kantonams toliau kovojant dėl savo nepriklausomybės, jiems pavyko sutriuškinti Austrijos feodalų kariuomenę ir įtvirtinti sau nuo Austrijos viešpatavimo laisvos ir tik formaliai Vokietijos imperijai pavaldžios valstybės padėtį. — *162.*

132 Prie *Kresi* (Šiaurės rytų Prancūzija) 1346 m. rugpiūčio 26 d. įvyko vienas iš didelių Šimto metų karo mūšių; anglų kariuomenė, kurios branduolį sudarė užverbuoti iš laisvųjų valstiečių tarpo pėstininkai, sumušė prancūzus, kurių pagrindinė jėga buvo nedrausmingi riteriai raitininkai.— *163.*

133 Aragono ir Kastilijos karalystės susivienijo 1479 metais. — *164.*

134 *Burgundijos* hercogystė, susikūrusi IX amžiuje Rytų Prancūzijoje, Senos ir Luaros aukštupio rajone, ir vėliau prisijungusi dideles teritorijas (Franš-Kontė, dalis Šiaurės Prancūzijos, Niderlandai), XIV—XV amžiuje pasidarė savarankiška feodalinė valstybė, kuri pasiekė savo galybės viršūnę antrojoje XV amžiaus pusėje, valdant hercogui Karoliui Drąsiajam. Burgundijos hercogystė, siekdama išplėsti savo valdas, kliudė susidaryti centralizuotai Prancūzijos monarchijai; Burgundijos feodalinė diduomenė, sudariusi sąjungą su Prancūzijos feodalais, priešinosi Prancūzijos karaliaus Liudviko XI valstybės centralizavimo politikai ir vedė užkariaujamąjį karą prieš šveicarus ir Lotaringiją. Liudvikui XI pavyko sudaryti šveicarų ir lotaringiečių koaliciją prieš Burgundiją. Kare prieš koaliciją (1474—1477) Karolio Drąsiojo kariuomenė buvo sutriuškinta ir jis pats

užmuštas mūšyje prie Nansi (1477). Jo valdas pasidalijo Liudvikas XI ir Vokietijos imperatoriaus sūnus Maksimilianas Habsburgas. — *164.*

135 Pasinaudodamas politiniu Italijos susiskaldymu ir Italijos valstybių tarpusavio vaidais, Prancūzijos karalius Karolis VIII 1494 metais įsiveržė į Italijos teritoriją ir užgrobė Neapolio karalystę. Tačiau jau sekančiais metais Italijos valstybių koalicija, Vokietijos imperatoriaus Maksimiliano I ir Ispanijos karaliaus Ferdinando II remiama, išvijo prancūzų kariuomenę. Karolio VIII žygis davė pradžią vadinamiesiems Italijos karams (1494—1559), kurių metu į Italiją ne kartą buvo įsiveržę prancūzų, ispanų ir vokiečių užkariautojai ir jos teritorijoje ilgai vyko jų savitarpio kova dėl viešpatavimo Apeninų pusiasalyje. — *164.*

136 Kalbėdamas apie *reformaciją* Prancūzijoje, Engelsas turi galvoje hugenotų judėjimą, kuris vyko XVI amžiuje su religiniais kalvinizmo lozungais, bet iš esmės buvo svetimas buržuaziniam jo turiniui. Judėjimu, kuriame dalyvavo įvairūs socialiniai sluoksniai, tame tarpe valstiečiai ir amatininkai, pasinaudojo feodalinė diduomenė ir bajorija, būdamos nepatenkintos besikuriančios absoliutinės valstybės vykdoma šalies centralizavimo politika ir siekdamos atkurti viduramžiais provincijose turėtas savo „teises“. Vadinamieji hugenotų karai, kurie su pertraukomis tęsėsi nuo 1562 iki 1594 metų, baigėsi tuo, kad feodalai ir buržuazija, išgąsdinti išsiplėtusio liaudies judėjimo, kuris įgavo antifeodalinį pobūdį, susivienijo apie buvusį hugenotų vadą Henriką Navarietį, naujosios Burbonų dinastijos atstovą, kuris, priėmęs katalikybę, tapo karaliumi Henriku IV. — *164.*

137 Pirmas Lenkijos ir Lietuvos mėginimas susivienyti buvo padarytas 1385 metais, kai abi valstybės buvo sudariusios Krėvos uniją; svarbiausias šios unijos tikslas buvo bendromis jėgomis priešintis vis didėjančiai Teutonų ordino agresijai. Iki XV amžiaus vidurio unija keletą kartų buvo iširusi ir vėl būdavo atnaujinama. Palaipsniui unija iš apsigynimo sąjungos virto lenkų ir lietuvių feodalų sąjunga prieš ukrainiečių ir baltarusių tautas. 1569 metais buvo sudaryta Liublino unija, pagal kurią Lenkija ir Lietuva sudarė vieną valstybę, vadinamą Žeč Pospolita; Lietuva išlaikė autonomiją. — *164.*

138 Šiuos metmenis Engelsas parašė, ketindamas perdirbti savo knygą „Valstiečių karas Vokietijoje“ (žr. 125 pastabą). Tai, matyti, yra įvado (arba įvadinio skyriaus), kurį jis manė parašyti naujam šios knygos leidimui, atskiras fragmentas ir pagrindiniai jo plano bruožai. Metmenys parašyti atskirame lape. — *164.*

139 *Tarpuvaldis* — laikotarpis, kada, pasibaigus 1254 metais Hoenštaufenų dinastijai, iki 1273 metų įvairūs pretendentai į imperatoriaus karūną tarpusavyje kovojo dėl valdžios; šiam laikotarpiui būdingi nuolatiniai vaidai ir nesantaika tarp kunigaikščių, riterių ir miestų; 1273 metais į Vokietijos imperijos (vadinamosios Šventosios Romos imperijos) sostą buvo išrinktas vienas iš kunigaikščių — Rudolfas Habsburgas. — *165.*

140 Rankraštis „Pastabos apie Vokietiją“ („Varia über Deutschland“) atspindi, kaip giliai Engelsas studijavo istorinę vokiečių tautos praeitį, ketindamas parašyti veikalą iš Vokietijos istorijos. Ne kartą sugrįždamas prie vokiečių istorijos problemų, Engelsas atsidėjęs jas gvildeno 1873—1874 metais. Apie šias savo studijas jis 1874 m. sausio 27 d. rašė V. Libknechtui: „Norėjau parašyti laikraščiui „Volksstaat“ kai ką apie Vokietiją, bet tuo tikslu pasinėriau į tokius ekonominius ir statistinius tyrinėjimus, kad, ko gero, susidarys knygutė, jei ne visa knyga“. Šis sumanymas liko neįgyvendintas; sprendžiant iš parengiamosios medžiagos, Engelsas ketino nušviesti vokiečių istorijos eigą iki 1873 m. įvykių savo gyvenamais laikais ir kiek plačiau paliesti Vokietijos istoriją, pradedant prancūzų revoliucija. Laikotarpį nuo viduramžių pabaigos iki 1789 m. jis buvo numatęs nušviesti plačiame įvade. Čia spausdinamas Engelso rankraštis yra to įvado planas ir 1789—1815 metų laikotarpį apimančio pirmojo skyriaus metmenys.

Šioje knygoje taip pat spausdinama savo turiniu įvado planui artima nedidelė ištrauka iš antrojo „Pastabų apie Vokietiją“ rankraščio, kurį sudaro atskiri fragmentai.

Pilnesnės „Pastabos apie Vokietiją“ yra išspausdintos kartu su kitais parengiamaisiais Engelso darbais iš Vokietijos istorijos knygoje „Markso ir Engelso archyvas“, X t., 1948 (rus. leid.). — *166.*

141 Čia kalbama apie Vakarų Europos šalis, kurios įėjo į Romos imperijos sudėtį ir kurias užkariavo germanų gentys vadinamojo didžiojo tautų kilnojimosi laikotarpiu (III—VI a.). — *166.*

142 Ironiškai vadindamas viduramžių Vokietijos imperatorių kovą su popiežiais „kultūrkampfu“, Engelsas užsimena apie įėjusį į istoriją šiuo pavadinimu Bismarko vyriausybės konfliktą su popiežiumi ir katalikų sluoksniais 1872—1879 metais. — *167.*

143 Čia turimos galvoje Franš-Kontė ir prancūzų Lotaringija, iš pradžių įėjusios į viduramžių Vokietijos imperijos sudėtį, o vėliau atitekusios Prancūzijai. — *167.*

144 *Mažoji Vokietija* — taip buvo vadinama vokiečių valstybių suvienijimo „iš viršaus“, Prūsijai vadovaujant, programa, kuri nuo XIX amžiaus 4-jo dešimtmečio paplito tarp palankių Prūsijai vokiečių buržuazijos sluoksnių. Šią programą, kurioje buvo numatyta pašalinti Austriją iš Vokietijos sąjungos, bendrais bruožais įgyvendino Bismarkas 1866—1871 metais. — *168.*

145 Engelsas turi galvoje tai, kad anglai panaudojo samdomą vokiečių kariuomenę policinei tarnybai Airijoje ir airių nacionalinio išsivadavimo judėjimui slopinti. — *169.*

146 Engelsas čia kalba apie vokiečių šovinistų pretenzijas į Elzasą ir Lotaringiją. Jie rėmėsi tuo, kad viduramžių Vokietijos imperija neva turėjusi „istorines“ teises į šias sritis. Marksas ir Engelsas nuolat pabrėždavo, kad istorinis likimas Elzasą, atitekusį prancūzams Trisdešimties metų

karo laikotarpiu, ir Lotaringiją, kurią prancūzai galutinai prisijungė prie savo teritorijos 1766 metais, neatskiriamai susiejo su Prancūzija dar nuo 1789—1794 metų prancūzų buržuazinės revoliucijos laikų, ir jie griežtai smerkė Bismarko vyriausybę už šių sričių aneksavimą 1871 metais.— *169.*

147 Engelsas turi galvoje kai kuriuos vokiečių kunigaikščius (Dasau hercogą Leopoldą, Koburgo hercogą Ernstą-Fridrichą ir kt.), globojusius XVIII amžiaus vokiečių agronomą Šubartą ir panaudojusius savo dvaruose jo agronomijos metodus. — *170.*

148 Čia kalbama apie Vokietijos imperijos kunigaikščių (daugiausia dvasininkų) valdas Elzase ir Lotaringijoje. Prijungus šias sritis prie Prancūzijos, kunigaikščiai pasidarė kartu ir Prancūzijos karaliaus ir Vokietijos imperatoriaus vasalais. Prancūzų buržuazinė revoliucija, apėmusi Elzasą ir Lotaringiją ir paskelbusi bažnyčios valdų sekuliarizaciją, sukėlė šių kunigaikščių konfliktą su Prancūzijos vyriausybe. Kunigaikščių kreipimasis į imperiją buvo viena iš progų reakcingoms vokiečių valstybėms įsikišti į Prancūzijos vidaus reikalus. — *171.*

149 Sudaręs neilgai trukusią taiką su Austrija (1801 metais Liunevilyje) ir su Anglija (1802 metais kovo mėn. Amjene), Napoleonas išdalijo smulkias imperijos kunigaikščių dvasininkų ir „laisvųjų miestų" valdas savo vasalams vokiečiams — stambesniems kunigaikščiams pasauliečiams. Pastarieji 1803 metais šiuo tikslu sušaukė specialią „imperijos deputaciją". Galutinį smūgį viduramžių Vokietijos imperijai Napoleonas sudavė 1806 metais, kai jis — vėl pradėjęs karą su Austrija ir vėl ją nugalėjęs — sudarė 16 vokiečių valstybių, oficialiai nutraukusių ryšius su imperija, *Reino sąjungą*. Imperatoriaus titulas ir imperijos įstaigos greitai buvo panaikintos, o Habsburgų dinastija turėjo pasitenkinti Austrijos imperatorių titulu. — *171.*

150 *Žemyno blokada* — 1806 metais Napoleonas paskelbė, kad Europos žemyno šalims visiškai uždraudžiama prekiauti su Anglija. Napoleono spaudžiamos, prie blokados turėjo prisidėti visos nuo Prancūzijos priklausomos valstybės, jų tarpe Austrija ir Prūsija. — *171.*

151 *Senieji katalikai* — grupė vokiečių katalikų veikėjų, protestavusių 1871 metais prieš popiežiaus neklaidingumo dogmą ir paskelbusių save nuosaikios katalikų bažnyčios reformos šalininkais. — *172.*

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

N

O

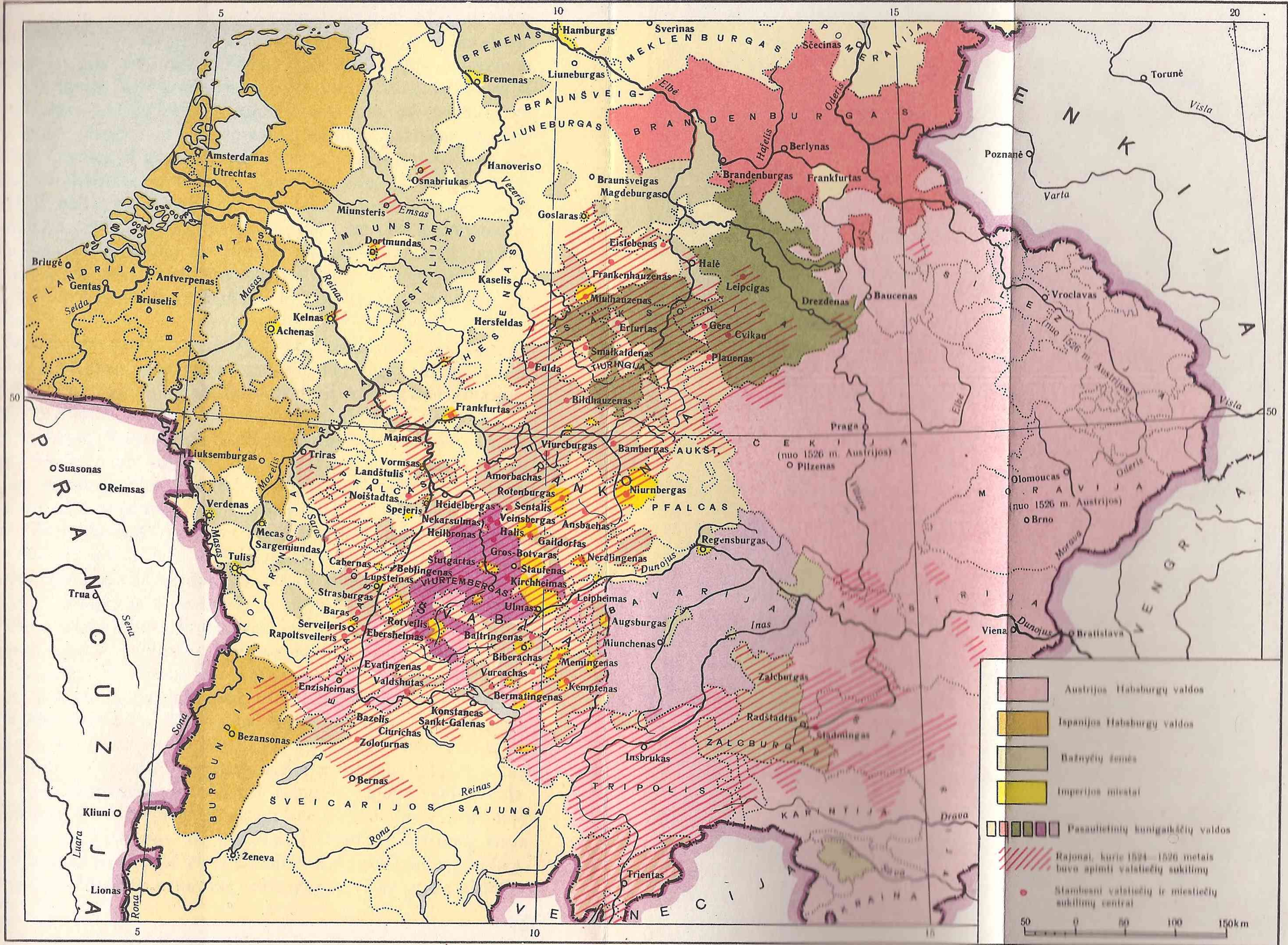
P

R

Z

VALSTIEČIŲ KARAS VOKIETIJOJE

VALSTIEČIŲ KARAS ŠVABIJOS IR FRANKONIJOS RAJONUOSE (1525m)

Stambių valstiečių būrių judėjimas:
Spindinčio šviesiojo
Šviesiojo krikščioniškojo
Tauberio ir Juodojo (prisijungė kelio pabaigoje)
Švarcvaldo ir Hegau
Algau
Paežerės
Stambesnės valstiečių stovyklos
Sukilę miestai
Giuncburgas Miestai, pilys, vienuolynai, kuriuos buvo užėmę valstiečiai
X 1525.IV.14. Stambių mūšių vietos ir datos
X 1525.V.29 Valstiečių laimėtų stambių mūšių vietos ir datos
Hercogo Ulricho žygis
Baudžiamasis Truchzeso žygis

